

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОПОВА АЛЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 338.45: 658.15

**УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ МЕХАНІЗМОМ ВЕЛИКОГО
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)
Галузь знань – економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Попова А. О.

Науковий керівник – **Метеленко Наталя Георгіївна**, доктор економічних
наук, професор

Запоріжжя – 2019

АНОТАЦІЯ

Попова А.О. – Управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019.

Дисертація присвячена поглибленню теоретичних положень, розвитку методичних підходів та розробці практичних рекомендацій з удосконалення управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки.

У першому розділі «Теоретичні та методологічні основи управління економічним механізмом підприємства в контексті фінансової безпеки» проаналізовано теоретичні засади функціонування підприємства та визначено сутність понять «велике підприємство» та «великий платник податків»; обґрунтовано структурно-логічну модель економічного механізму великого промислового підприємства та запропоновано Концепцію управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки; визначено базові організаційно-управлінські принципи ефективного функціонування ЕМВПП, методологічні аспекти та етапи реалізації Концепції управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки.

На основі аналізування наукової економічної літератури та законодавчих актів, досліджено критерії віднесення підприємств до великих суб'єктів підприємництва, обґрунтована необхідність здійснення загально-правової уніфікації критеріальних умов у відповідності до класифікації видів підприємств за розмірами. Узагальнення теоретичних положень економічної науки надало змогу виділити етапи еволюції економічного механізму та їх характерні риси, систематизувати передумови та наслідки неефективності

економічного механізму перехідного еволюційного етапу. На основі використання компаративного аналізу визначено системні ознаки економічного механізму «великого підприємства» та встановлено таке: він забезпечує зовнішні зв'язки останнього і створює умови отримання доходу, його принципи визначаються особливостями господарського механізму суспільства; спрямований на розвиток виробничих відносин усередині підприємства, а його принципи обумовлені особливостями виробничих відносин на підприємстві.

У роботі обґрунтовано структурно-логічну модель «економічного механізму великого промислового підприємства», який включає такі стратегічні складові, як економічна діагностика, механізм консолідації капіталу та податкова підсистема фінансової безпеки, яка включає механізм взаємодії з підсистемами забезпечення та механізм взаємодії з функціональними підсистемами.

У другому розділі «Методичні підходи до визначення та оцінка впливу зовнішніх чинників на фінансову безпеку великих промислових підприємств» здійснено моніторинг стану та проаналізовано тенденції розвитку економіки України. З метою всебічного обґрунтування передумов та наслідків деградації промисловості України здійснено багатопараметричний аналіз стану промисловості в контексті фінансової безпеки; обґрунтовано методичні складові та індикатори фінансово-економічної безпеки промисловості та досліджено ефективність економічного механізму великих промислових підприємств машинобудування Запорізької області.

На основі аналізу даних Світового банку доведено, що існує стійка негативна динаміка за показником загального обсягу ВВП в Україні, розмір якого у 2017 р. був значно меншим порівняно з 2013 р. та його значна відмінність – в десятки разів у порівнянні з розвинутими країнами світу; зіставлення показника ВВП в розрахунку на одну особу також показує значне відставання України від багатьох країн світу з високорозвиненою економікою.

Всебічне використання статистично-економічного методу та методу моніторингу дозволило виявити та обґрунтувати негативні зрушення в структурі реалізованої продукції промисловості; низький рівень рентабельності операційної діяльності; нестачу фінансових ресурсів для капітальних вкладень на оновлення, переоснащення основних засобів; низький рівень впровадження інновацій; відсутність джерел фінансування інноваційного розвитку промисловості; відсутність підтримки інноваційного розвитку з боку органів місцевого самоврядування; наднизький рівень наукоємності та орієнтацію на залучення іноземних науковців; низьку частку експорту складної, новітньої продукції з високою доданою вартістю з України та високу частку експорту дешевих сировинних товарів і продуктів з низьким ступенем обробки; нестачу професійних робітників; зниження кількості великих промислових підприємств та кількості найманих на них працівників.

За результатами проведеного дослідження обґрунтовано необхідність визначення, постійного аналізу і контролю порогових значень індикаторів економічної безпеки, що забезпечують своєчасне прийняття управлінських рішень із запобігання та попередження реальних і потенційних загроз економічним інтересам країни у відповідних складових безпеки: *виробничої безпеки* (у застосовуваній методології нарахування амортизації); *енергетичної безпеки* (у декларативності окремих положень Енергетичної стратегії України на період до 2035 року); *демографічної і соціальної безпеки* (у відсутності в країні Національної програми демографічної безпеки, реалізація якої мала б зупинити поглиблення демографічної кризи через запобігання багатомільйонному зменшенню кількості зайнятих трудовою діяльністю працівників у промисловості). Запропоновано механізм оцінювання та систему індикаторів впливу на фінансово-економічну безпеку промисловості в площині законодавчо-нормативного регулювання в Україні.

На основі експертної діагностики ефективності економічного механізму «великих платників податків» машинобудівної галузі Запорізької області встановлено, що бюджетоутворюючі підприємства потерпають від нестачі

власних фінансових ресурсів; їх ринкові позиції на товарному ринку не стабільні; цінова політика не дозволяє сформувати достатній рівень рентабельності; структура капіталу має тенденцію до зростання питомої ваги фінансових зобов'язань; збитковість впродовж тривалого періоду є передумовою втрати вартості майна та руху до банкрутства.

У дисертації розроблено методичний підхід до управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки, який включає модель порівняльної рейтингової оцінки, враховує режими функціонування підприємства та структурно-логічну послідовність стадій формування внутрішнього рейтингу підприємства, є універсальним та ґрунтується на моделюванні інтегрального показника «фінансової стійкості ЕМВПП».

У третьому розділі «Удосконалення управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки» удосконалено підсистему інформаційно-аналітичного забезпечення ЕМВПП за запропонованою методикою; виділено системні перешкоди та наслідки і систематизовано заходи з удосконалення податкової підсистеми ЕМВПП; розроблено комплексний підхід до побудови еколого-економічної моделі розвитку ЕМВПП у складі податкової підсистеми в контексті фінансової безпеки.

Використання методу економіко-математичного моделювання, багатофакторного і трендового аналізу дозволило запропонувати розрахункову модель порівняльної рейтингової оцінки фінансової стійкості ЕМВПП для підприємств Запорізької області ПАТ «Мотор Січ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор», ПрАТ «ЗЕРЗ» та ПрАТ «Запоріжкран» через формування інтегрального показника із запропонованих у роботі систем оцінних показників (індикаторів) у залежності від актуальної цілі управління.

У дослідженні вирішено завдання розвитку податкової підсистеми ЕМВПП у напрямку удосконалення механізму адміністрування та встановлено, що стратегічною системною перешкодою при формуванні податкової культури у взаємовідносинах між «великими платниками податків» та

контролюючими органами (ДПС України), яка негативно впливає на податкову підсистему ЕМВПП, є стресове ведення бізнесу щодо питань оприлюднення і набрання чинності законодавчих актів України; виокремлено системні перешкоди для ефективного функціонування податкової підсистеми ЕМВПП та здійснено аналіз хронології оприлюднення і набрання чинності законодавчих актів України, що стосуються функціонування економічного механізму «великих платників податків» та заходів з оптимізації податкової підсистеми економічного механізму «великих промислових підприємств» – «великих платників податків».

Встановлено необхідність системного підходу до забезпечення відповідного рівня екологічної безпеки в регіоні через системну роботу у напрямку пошуку шляхів техніко-технологічного удосконалення виробництва задля захисту довкілля та забезпечення сумлінного справляння ресурсних платежів виробниками продукції. Обґрунтовано пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства в напрямку екологізації діяльності промислових підприємств, які базуються на статистичному обстеженні витрат на охорону навколишнього природного середовища та динаміці екологічних платежів за його забруднення, надходжень екологічного податку, сплаченого великими платниками Запорізького регіону. Доведено економіко-екологічну доцільність розробки нової Національної екологічної довгострокової стратегії України на період до 2040 р., до складу якої запропоновано включити розроблену автором еколого – економічну модель розвитку ЕМВПП машинобудування Запорізької області в контексті фінансової безпеки, яка передбачає консолідацію капіталу великих промислових підприємств, побудована у напрямку екологізації їх діяльності, що є підґрунтям залучення інвестицій і підвищення частки експорту з високою питомою вагою доданої вартості.

Ключові слова: велике підприємство, фінансова безпека, рейтингове оцінювання, інтегральний показник, екологізація, податкова підсистема, консолідація капіталу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Попова А.О. Функція екологічних податків у державному механізмі забезпечення сталого розвитку економіки. *Екологічний вектор модернізації економіки та освіти – європейський контент сталого розвитку регіонів* : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Метеленко Н.Г. Запорізька державна інженерна академія. 2016. С. 237–244. (25,3 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджені питання динаміки екологічних платежів – 0,39 друк. арк.).

2. Попова А.О. Актуалізація законодавчого регулювання податкових відносин з суб'єктами господарювання в сучасних умовах. *Сучасні тенденції та перспективи формування нової траєкторії україно-польського співробітництва в умовах євроінтеграції* : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Метеленко Н., Макушинська Г. Запорізька державна інженерна академія. 2018. С. 370–376. (38,46 друк. арк., особистий внесок автора: проведений аналіз норм податкового законодавства – 0,45 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, та в наукових періодичних виданнях іноземних держав:

3. Попова А.О. Етимологія категорії «економічний механізм промислового підприємства». *Економічний вісник Державного вищого навчального закладу Національний гірничий університет*. 2013. № 4 (44). С. 92-96. (0,5 друк. арк.).

4. Метеленко Н.Г., Попова А.О. Проблеми адміністрування ресурсних платежів та техніко-технологічного забезпечення платників екологічних податків у промисловості. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2014. № 4 (79). С. 34–38. (0,54 друк. арк., особистий внесок

автора: досліджені проблемні питання справляння ресурсних платежів – 0,24 друк. арк.).

5. Попова А.О. Сучасний стан, проблеми та напрямки розвитку машинобудування в фінансово-економічному механізмі України. *«Держава та регіони» Класичного приватного університету, серія «Економіка та підприємництво»*. 2015. № 1 (82). С. 54–61. (0,63 друк. арк.).

6. Попова А.О. Організаційні аспекти управління промисловим підприємством з системних позицій. *«Ефективна економіка» Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (0,64 друк. арк.).

7. Попова А.О. Законодавчі та нормативно-правові аспекти регулювання діяльності суб'єктів господарювання – великих машинобудівних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 32. С. 202 – 206. (0,56 друк. арк.) (Index Copernicus).

8. Попова А.О. Визначальні складові економічного механізму великого промислового підприємства, як передумова його сталого функціонування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 19. Ч.1. С. 174 – 178. (0,56 друк. арк.) (Index Copernicus).

9. Попова А.О. Моніторинг стану фінансово-економічної безпеки України. *Вісник Запорізького національного університету, серія «Економічні науки»*. 2019. Вип. 1 (41). С. 132–138. (0,69 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Попова А.О. Концептуальні підходи до трактування економічного механізму підприємства. *Формування механізмів управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Дніпропетровськ, 27 бер. 2014). Дніпропетровськ, 2014. С. 227–231. (0,26 друк. арк.).

11. Попова А.О. Стратегічні напрями розвитку машинобудування у фінансово-економічному механізмі країни. *Україна – Польща: діалог культур в контексті євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25-27 вер. 2014). Запоріжжя, 2014. Т. 1. С. 233–235. (0,15 друк. арк.).

12. Попова А.О. Проблеми української системи оподаткування відносно доходів громадян в умовах євроінтеграції. *Суспільство, релігія, культура, наука, техніка, освіта, економіка в умовах новітніх глобальних викликів для України і Польщі* : матеріали Міжнар. практ. конф. (Запоріжжя, 21-23 вер. 2017). Запоріжжя, 2017. С. 118–121. (0,2 друк. арк.).

13. Попова А.О. Актуальні проблеми підготовки студентів з напрямку «Облік і оподаткування» до професійної діяльності в умовах мінливого законодавства. *Облік, аналіз, аудит і оподаткування в умовах глобалізації економіки* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 21 квіт. 2017). Ужгород, 2017. С. 450–453. (0,21 друк. арк.).

14. Попова А.О. До питань фінансово-економічної безпеки України. *Удосконалення обліку, контролю, аудиту та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 18-19 квіт. 2018). Ужгород, 2018. С. 437-439. (0,14 друк. арк.).

ANNOTATION

Popova A.O. Management of the economic mechanism of a large industrial enterprise in the context of financial security. – Manuscript copyright.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (by economic activities). – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2019.

The dissertation is devoted to deepening of theoretical provisions, development of methodological approaches and development of practical

recommendations for improvement of management of economic mechanism of a large industrial enterprise in the context of financial security.

In the first part "Theoretical and methodological bases of management of the economic mechanism of the enterprise in the context of financial security" the theoretical principles of the enterprise functioning are analyzed and the essence of the concepts "big enterprise" and "big taxpayer" are defined; the structural-logical model of the economic mechanism of a large industrial enterprise is substantiated and the concept of the economic mechanism of a large enterprise management in the context of financial security is proposed; the basic organizational and managerial principles of the effective functioning of the economic mechanism of a large enterprise, methodological aspects and stages of implementation of the Concept of the management of the economic mechanism of a large enterprise in the context of financial security are defined.

On the basis of the analysis of scientific economic literature and legislative acts, the criteria of classification of enterprises to large business entities are studied, the necessity of implementation of the general legal unification of the criteria conditions in accordance with the classification of types of enterprises by size is substantiated. Generalization of theoretical provisions of economic science made it possible to identify the stages of evolution of the economic mechanism and their characteristics, to systematize the preconditions and consequences of the inefficiency of the economic mechanism of the transitional evolutionary stage. Using the comparative analysis, the systematic features of the economic mechanism of the "big enterprise" are identified and established as follows: it provides external relations of the latter and creates conditions for income, its principles are determined by the peculiarities of the economic mechanism of society; it is aimed at the development of industrial relations within the enterprise, and its principles are determined by the peculiarities of industrial relations in the enterprise.

The scientific work substantiates the structural and logical model of the "economic mechanism of a large industrial enterprise", which includes such strategic components as economic diagnostics, the mechanism of capital consolidation and

the tax subsystem of financial security, which includes the mechanism of interaction with the subsystems and the mechanism of interaction with functional subsystems.

In the second part “Methodical approaches to identifying and assessing the impact of external factors on the financial security of large industrial enterprises” the state of the economy is monitored and trends of the Ukrainian economy are analyzed. In order to substantiate the prerequisites and consequences of the degradation of the Ukrainian industry, a multi-parameter analysis of the state of the industry in the context of financial security was carried out; methodological components and indicators of financial and economic security of industry are substantiated and efficiency of the economic mechanism of large industrial enterprises of machine-building of Zaporizhzhia Region is studied.

Based on the analysis of the World Bank data, it is proved that there is a stable negative dynamics in terms of total GDP in Ukraine, which in 2017 was smaller than in 2013 and its difference is ten times higher than in the developed countries of the world; a comparison of GDP per capita also shows a significant lag of Ukraine in many countries with highly developed economies.

Comprehensive use of the statistical and economic method and the monitoring method made it possible to identify and substantiate the negative changes in the structure of industrial production; low level of profitability of operating activities; lack of financial resources for capital investments for upgrades, re-equipment of fixed assets; low level of innovation implementation; lack of sources of financing for innovative development of industry; lack of support for innovative development by local governments; very low level of research intensity and focus on attracting foreign scientists; low share of exports of sophisticated, up-to-date high value-added products from Ukraine and high share of exports of low-cost commodities and low-processing products; shortage of professional workers; reducing the number of large industrial enterprises and the number of employees employed by them.

According to the results of the research, the necessity to identify, constantly analyze and control the threshold values of economic security indicators, which ensure timely management decisions to prevent real and potential threats to the

economic interests of the country in the relevant components of security: production security (in the methodology used for depreciation); energy security (in the declaration of certain provisions of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035); demographic and social security (in the absence of the National Demographic Security Program, the implementation of which should halt the deepening of the demographic crisis by preventing many millions of workers in industrial employment). The mechanism of evaluation and system of indicators of influence on financial and economic security of industry in the field of legislative and regulatory regulation in Ukraine is proposed.

On the basis of expert diagnostics of efficiency of economic mechanism of "large taxpayers" of machine-building industry of Zaporizhzhia region it is established that budget-forming enterprises suffer from lack of own financial resources; their market position in the commodity market is not stable; pricing policy does not allow to generate a sufficient level of profitability; the capital structure tends to increase the proportion of financial liabilities; loss over a long period is a prerequisite for loss of property value and bankruptcy proceedings.

The dissertation elaborates a methodical approach to the management of economic mechanism of large enterprises by the component of financial security, which includes the model of comparative rating, takes into account the modes of functioning of the enterprise and the structural and logical sequence of stages of formation of the internal rating of the enterprise, is universal and is based on the modeling of the integral indicator "financial stability of economic mechanism of a large enterprise".

In the third part "Improvement of the management of the economic mechanism of a large industrial enterprise in the context of financial security" the subsystem of information and analytical support of economic mechanism of a large enterprise is improved by the proposed method; systemic obstacles and consequences are identified and measures are taken to improve the economic mechanism of a large enterprise tax subsystem; a comprehensive approach to the construction of an ecological and economic model for the development of the

economic mechanism of a large enterprise within the tax subsystem in the context of financial security is developed.

The use of the method of economic and mathematical modeling, multifactorial and trend analysis allowed us to offer a calculated model of comparative rating of financial stability of economic mechanism of a large enterprise for the enterprises of Zaporizhzhia Region PJSC "Motor Sich", PJSC "ZaporizhTransformer", PJSC "ZERF" and PJSC "Zaporizhkran" through development of integral indicators from proposed system of assessment indicators (indicators), depending on the actual purpose of management.

The study solved the problem of development of the economic mechanism of a large enterprise tax subsystem in the direction of improving the administration mechanism and found that a strategic systemic obstacle in the formation of the tax culture in the relationship between "large taxpayers" and controlling bodies (STS of Ukraine), which has a negative impact on the tax conducting business on the issues of promulgation and entry into force of Ukrainian legislation; systemic obstacles to the effective functioning of the tax subsystem of the economic mechanism of a large enterprise are identified and analysis of the chronology of promulgation and entry into force of the legislative acts of Ukraine concerning the functioning of the economic mechanism of "large taxpayers" and measures to optimize the tax subsystem of industrial enterprises is carried out.

The necessity of a systematic approach to ensuring the appropriate level of environmental safety in the region through systematic work towards finding ways of technological and technological improvement of production to protect the environment and ensuring fair payment of resource payments by producers of the products has been established. The proposals to amend the current legislation in the direction of greening the activity of industrial enterprises, based on a statistical survey of the costs of environmental protection and the dynamics of environmental payments for its pollution, environmental tax paid by large payers of the Zaporozhye region are substantiated. The economic and ecological feasibility of developing a new National Ecological Long-Term Strategy of Ukraine for the period up to 2040

is proved. The direction of greening their activities, which is the basis for attracting investment and increasing the share of high value-added exports.

Key words: large enterprise, financial security, rating, integral indicator, greening, tax subsystem, capital consolidation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ МЕХАНІЗМОМ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	27
1.1. Великі підприємства промислового виробництва: соціально – економічна відповідальність та значимість.....	27
1.2. Системні складові економічного механізму промислових підприємств.....	51
1.3. Управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки.....	76
Висновки до розділу 1.....	93

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	96
2.1. Моніторинг стану та тенденції розвитку економіки України у глобальному ринковому середовищі.....	96
2.2. Багатопараметричний аналіз промисловості України в контексті фінансової безпеки.....	107
2.3. Методичні складові та індикатори фінансово-економічної безпеки промисловості.....	123
2.4. Дослідження ефективності економічного механізму великих підприємств машинобудування Запорізької області.....	149
Висновки до розділу 2.....	183
 РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ МЕХАНІЗМОМ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ.....	186
3.1. Удосконалення підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення ЕМВПП.....	186
3.2. Удосконалення податкової підсистеми фінансової безпеки економічного механізму великих промислових підприємств.....	202
3.3. Удосконалення екологічної складової податкової підсистеми ЕМВПП.....	223
Висновки до розділу.....	235
 ВИСНОВКИ.....	237
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	241
ДОДАТКИ.....	263

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ГКУ – Господарський кодекс України

БКУ – Бюджетний кодекс України

ВР – Верховна Рада

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ДФС – Державна фіскальна служба України

ДП – Державне підприємство

ЗАЗ – Запорізький автомобілебудівний завод

ЗЕРЗ – Запорізький електровозоремонтний завод

ЗТР – Запоріжтрансформатор

ЗУ – Запорізьке управління

ЄС – Європейський союз

ЄСВ – Єдиний соціальний внесок

ЕМВПП – економічний механізм великого промислового підприємства

ЕСУ – Енергетична Стратегія України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КТ – Командитне товариство

МСБО – Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку

ОЕЗ – Олійноекстраційний завод

ПДВ – Податок на додану вартість

ПКУ – Податковий кодекс України

ПКС – Паритети купівельної спроможності

ПАТ – Публічне акціонерне товариство

ПрАТ – Приватне акціонерне товариство

П(С)БО – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку

СНВП – Сумісне науково-виробниче підприємство

СП – Сумісне підприємство

ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність економічної системи залежить не тільки від стану та рівня розвитку її окремих елементів, але й від співвідношення форм і методів їх поєднання, зв'язків і взаємовпливу. В умовах сьогодення промислові підприємства, як суб'єкти господарювання і підприємництва, складають фундамент національної економіки. Сучасний стан як світової, так і економіки України, вимагає від вітчизняних підприємств своєчасного застосування існуючих внутрішніх можливостей та врахування зовнішніх (на мезо-, макро- та глобальному рівнях) чинників впливу з тим,

щоб здійснювати ефективну діяльність. Відтак актуальною проблемою є дослідження економічного механізму, за яким функціонують промислові підприємства, а також передумов забезпечення їх фінансової стійкості і безпеки шляхом управління вказаним механізмом. Особлива увага з цього приводу має бути приділена великим промисловим підприємствам, які за статусом є бюджетоформуючими, оскільки саме в цих господарських одиницях є функціонал для побудови найбільш досконалих механізмів управління.

Розробці та дослідженню проблем і особливостей формування механізму функціонування підприємств з точки зору організаційної, економічної та фінансової складових і також побудови теоретичних засад вказаних категорій приділено значну увагу такими відомими вченими, як Л. Абалкін, Б. Андрушків, О. Богушко, С. Бочаров, Н. Брюховецька, І. Бушмін, Т. Владімірова, В. Герасимчук, Л. Головова, М. Грещак, О. Коваленко, П. Круш, А. Кульман, Л. Лозовський, Н. Метеленко, С. Мочерний, Т. Нікітіна, Б. Райзберг, Р. Сайфулін, Г. Семенов, І. Цигилик, А. Шегда та ін.

Теоретичні і практичні питання економічної (фінансово-економічної) безпеки держави, регіонів, окремих підприємств і суб'єктів господарювання досліджували такі вітчизняні вчені, як О. Барановський, В. Бурцев, Т. Васильців, В. Геєць, В. Глущенко, К. Горячева, А. Єпіфанов, М. Єрмошенко, Н. Метеленко, О. Покатаєва, С. Покропивний, В. Пономарьов, С. Салига та ін.

Не зважаючи на багатогранність і варіативність наукових досліджень, дотепер формування цілісної теоретично-методологічної системи з побудови економічного механізму великих промислових підприємств, який забезпечує фінансову безпеку підприємства, і при цьому у повній мірі враховує вимоги міжнародних стандартів ISO, діючого законодавства (податкового, в тому числі), не завершене та перебуває на стадії постійного удосконалення. Більше того, динамічний характер економічних процесів та складні умови невизначеності, в яких функціонують вітчизняні суб'єкти господарювання, потребують обґрунтування нових наукових поглядів, поглиблення розуміння

базових категорій та постійного моніторингу економічного механізму промислових підприємств з позиції та в контексті фінансової безпеки, що і зумовлює актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт Класичного приватного університету «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (номер державної реєстрації 0116U000799) та Запорізького національного університету, Інженерного інституту «Теоретичні, методологічні та організаційно-правові засади фінансового управління підприємницькими структурами (за видами економічної діяльності)» (номер державної реєстрації 0118U001091). Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні науково-методичного підходу до управління економічним механізмом великого промислового підприємства (далі – ЕМВПП) за складовою фінансової безпеки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних положень, методичних підходів та практичних рекомендацій щодо удосконалення управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки.

Відповідно до зазначеної мети поставлено такі завдання:

- *розвинути основи теорії управління підприємствами як соціально та економічно відповідальних одиниць ринкової економіки;*
- *систематизувати складові економічного механізму великого промислового підприємства;*
- *розвинути концептуальні основи управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки;*
- *встановити взаємозв'язок чинників впливу на ЕМВПП на макро- та мікрорівнях;*
- *удосконалити методичний підхід до управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки;*

- науково обґрунтувати механізм побудови інтегрального показника «фінансової стійкості ЕМВПП» з урахуванням режимів функціонування підприємства;
- розвинути податкову підсистему ЕМВПП у напрямку удосконалення механізму адміністрування;
- розвинути положення екологічної політики держави у напрямку екологізації діяльності великих промислових підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні підходи до удосконалення управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки.

Методи дослідження. В дисертаційній роботі, в якості методологічної основи, використано сукупність загальнонаукових, спеціальних і прикладних методів дослідження: *діалектичний метод наукового пізнання, аналізу і синтезу* – при дослідженні і обґрунтуванні сутності понять та при визначенні ознак великих платників податків (підрозділи 1.1, 1.2), *порівняльно-історичний метод (компаративний аналіз)* – для дослідження етапів еволюції економічного механізму підприємства (підрозділ 1.2); *системного аналізу та формалізації складних структур* – для визначення особливостей стратегій розвитку України задля забезпечення фінансової безпеки (розділи 2.1, 2.2); *статистично-економічний і метод моніторингу* – для дослідження динаміки розвитку національної економіки і її визначальної галузі – промисловості; виявлення тенденцій і структурних змін в промисловості і машинобудівній галузі (підрозділи 2.1, 2.2), а також результатів впливу зовнішніх чинників на вітчизняні великі промислові підприємства і оцінки їх фінансової безпеки (підрозділи 2.1, 2.2), *метод експертних оцінок та економіко-математичного моделювання, багатофакторного і трендового аналізу* – при дослідженні фінансово-економічних показників діяльності великих промислових підприємств (підрозділи 2.4, 3.1); *табличний і графічний методи* – для

візуалізації і наочності отриманих результатів досліджень (розділи 1-3); *абстрактно-логічний* метод для теоретичних узагальнень, формування висновків за результатами проведеного дослідження та формулювання пропозицій щодо вдосконалення: (1) економічного механізму великого промислового підприємства з метою забезпечення його фінансової безпеки, (2) норм діючого (в т.ч. податкового) законодавства (розділи 1-3).

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі і нормативно-правові акти України, методичні рекомендації органів влади, нормативні акти та статистичні матеріали Державної служби статистики України, статистичні і аналітичні матеріали Світового банку, дослідницькі та аналітично-інформаційні матеріали рейтингових агентств, висновки експертів і фахівців різних галузей господарства країни, інтернет-ресурси, звітність великих промислових підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних і науково-методичних положень щодо удосконалення управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки. Основні положення, які відображають наукову новизну дослідження та виносяться на захист, такі:

удосконалено:

- методологічне підґрунтя реалізації Концепції управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки, яке, на відміну від існуючого, включає організаційно-управлінську складову, що ґрунтується на дивізіональній структурі з елементами структур едхократичних або партисипативних типів; орієнтується на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що його забезпечують через розробку та коригування Стратегічного плану розвитку з обов'язковими ключовими елементами, в яких враховано інтереси держави та бізнес-інтереси великого промислового підприємства; включає два блоки базових управлінських принципів, відповідно до яких вирішується триєдине наукове завдання управління ЕМВПП в підсистемі «інформаційна компонента

(через економічну діагностику) – консолідація капіталу – податкова складова», що виступає каталізатором фінансової безпеки;

- підхід до ідентифікації передумов і наслідків деградації промисловості України, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на обмеженому використанні показника ВВП у поточних, постійних цінах, у цінах та паритетах купівельної спроможності; спрямований на запровадження механізму, орієнтованого на державний контроль, регулювання, координацію, підтримку і збереження кожного великого промислового підприємства незалежно від форми власності; враховує багатопараметричний аналіз промисловості в контексті фінансової безпеки;

- механізм оцінювання та структуровано систему індикаторів впливу на фінансово-економічну безпеку промисловості в площині законодавчо-нормативного регулювання в Україні, що, на відміну від існуючих, базується на принципах репрезентативності та достовірності; включає виробничу, фінансову, енергетичну, демографічну та соціальну складові, дієвість яких обчислюється визначеними індикаторами; враховує акти законодавчо-нормативного регулювання та націлений на їх приведення до умов сьогодення;

- науково-методичний підхід до управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки, який, на відміну від існуючих, є багатокритеріальним завданням, ґрунтується на принципах максимальної інформативності та допустимої мультиколеніарності; включає модель порівняльного рейтингового оцінювання; враховує режими функціонування підприємства та структурно-логічну послідовність стадій формування внутрішнього рейтингу підприємства; базується на моделюванні інтегрального показника «фінансової стійкості ЕМВПП» та є універсальним для «великих промислових підприємств» – «великих платників податків» будь-якої галузі;

- науково-організаційний підхід до систематизації заходів з удосконалення податкової підсистеми ЕМВПП («великих платників податків»), який, на відміну від існуючих, ґрунтується на механізмі

податкового контролінгу; передбачає упорядкування законодавчих норм, спрямованих на оптимізацію моделі оподаткування прибутку, моделі солідарної відповідальності платників податків, регулювання трансфертного ціноутворення, забезпечення професійного підходу у веденні бізнесу; враховує виконання на законодавчому рівні принципу стабільності податкового законодавства шляхом введення мораторію на внесення змін до Податкового кодексу України на визначений період;

– науково-практичний підхід до побудови еколого-економічної моделі розвитку ЕМВПП в контексті фінансової безпеки, який, на відміну від існуючих, включає організаційно – правову складову (удосконалення законодавчої та нормативно – правової бази екологічної політики держави та справляння екологічного податку і механізму притягнення порушників до відповідальності); техніко – екологічну складову (стимулювання виробництва екологічного устаткування та впровадження новітніх екозбалансованих технологій); соціально – економічну складову (формування промислово-екологічної та загальнодержавної корпоративної культури у контексті фінансової безпеки) та орієнтований на розробку Національної екологічної довгострокової стратегії України на період до 2040 р.

набули подальшого розвитку:

– змістовне наповнення понять «велике підприємство» та «великий платник податків», яке, на відміну від існуючих, ототожнює їх незалежно від будь-якої форми власності тому, що власність створює унікальне соціальне середовище, в якому функціонує суспільне виробництво та діють підприємства різних видів на основі володіння, користування та розпорядження майном; розглядається як юридична особа або постійне представництво нерезидента на території України, показники якої за звітний період, відповідають щонайменше двом із наведених критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро, середня кількість працівників – понад 250 осіб; діяльність якого є прозорою для реалізації

державної політики планування податкових платежів до бюджетів різних рівнів, а власне об'єкт є значимим для національної економіки та гарантом її фінансової безпеки;

– понятійна сутність категорії «економічний механізм великого промислового підприємства», яка розглядається як система видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів регулювання, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами історичного етапу розвитку держави, існують для забезпечення ефективного функціонування «великих підприємств» і одночасно – це комплекс способів функціонування «великого підприємства» як соціально-економічної системи;

– теоретико-методичні основи побудови конструкції ЕМВПП як системи, яка, на відміну від існуючих, характеризується такими системними ознаками: забезпечує зовнішні зв'язки останнього і створює відповідні умови отримання доходу, його принципи цілком визначаються особливостями господарського механізму суспільства, механізм спрямований на розвиток виробничих відносин усередині підприємства і його принципи обумовлені особливостями виробничих відносин на підприємстві; конструкція структурно-логічної моделі ЕМВПП доповнена невід'ємними стратегічними складовими: економічна діагностика, механізм консолідації капіталу та податкова підсистема, що взаємодіє з підсистемами забезпечення і функціональними підсистемами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані теоретичні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних методик і рекомендацій щодо управління економічним механізмом великих промислових підприємств в контексті фінансової безпеки.

Наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження пройшли апробацію та прийняті до використання й впровадження. Зокрема на ПрАТ «Запорізький автомобілебудівний завод» при

впровадженні моделі управління економічним механізмом підприємства та моделюванні інтегрального показника фінансової стійкості (довідка № 64/1 від 07.05.2019 р.); в роботі Районної адміністрації Запорізької міської ради по Вознесінівському району при формуванні пропозицій щодо планів розвитку територіальних громад, державної підтримки підприємств галузі машинобудування в регіоні з огляду на їх екологічне, інноваційне та соціальне значення (довідка № 03/01-33/0609 від 09.02.2019 р.); в Запорізькому управлінні Офісу великих платників податків ДФС при формуванні пропозицій щодо внесення змін до Податкового кодексу України та врегулювання взаємовідносин з великими платниками податків – великими промисловими підприємствами (довідка № 28-10-47-03 від 16.04.2019 р.).

Результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Класичного приватного університету при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Стратегія підприємства», «Фінансовий аналіз» (довідка № 06-18 від 27.02.2018 р.) та Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій при викладанні лекційних та практичних занять з дисциплін «Податковий менеджмент», «Податки і фіскальна політика», «Податкове рахівництво», «Моніторинг податкових ризиків» (довідка № 79-1/19 від 02.04.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною працею, в якій викладено авторський підхід до управління економічним механізмом великих промислових підприємств в контексті фінансової безпеки. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використано лише ті результати, які належать автору особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи виголошено та обговорено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: V Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Формування механізмів

управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств» (27 березня 2014 р., Дніпропетровськ); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна – Польща: діалог культур в контексті євроінтеграції» (25-27 вересня 2014 р., Запоріжжя); I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Облік, аналіз, аудит і оподаткування в умовах глобалізації економіки» (21 квітня 2017 р., Ужгород); Міжнародній практичній конференції «Суспільство, релігія, культура, наука, техніка, освіта, економіка в умовах новітніх глобальних викликів для України і Польщі» (21-23 вересня 2017 р., Запоріжжя); III Міжнародній науково-практичній конференції «Удосконалення обліку, контролю, аудиту та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці» (18-19 квітня 2018 р., Ужгород).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано 14 наукових праць загальним обсягом 5,92 друк. арк. (з яких 5,62 друк. арк. належить особисто автору), у тому числі: 2 публікації – у вітчизняних колективних монографіях, 7 статей – у наукових фахових виданнях України, 5 тез доповідей за матеріалами конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дисертації викладено на 175 сторінках комп'ютерного набору. Робота містить 37 таблиць, 20 рисунків. Загальний обсяг роботи становить 290 сторінок. Список використаних джерел налічує 210 найменувань і розміщений на 22 сторінках, 26 додатків розміщено на 27 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ МЕХАНІЗМОМ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Великі підприємства промислового виробництва: соціально – економічна відповідальність та значимість

Окрема людина, суспільство в цілому взагалі не можуть існувати без споживання, це аксіома, що не потребує доказів. На нинішньому етапі соціального розвитку для забезпечення потреб людства організовані і діють безліч різноманітних виробництв матеріальних благ (товарів, продуктів), створені окремі народногосподарські галузі, у тому числі вузькоспеціалізовані галузі промислового виробництва. За класичним розумінням більшості вітчизняних науковців, таких як О. Амоша, І. Булеєв, А. Поддєрьогін, Б. Андрушків, П. Харів, С. Бухало, С. Покропивний, Г. Семенов, О. Іванілов, В. Осипов та ін., підприємство є основною первинною ланкою виробництва; воно, виробляючи продукцію, надає робочі місця, виплачує заробітну плату, шляхом виплати податків бере участь у здійсненні соціальних програм.

Підприємство в широкому розумінні – це важлива, складна, відкрита, унікальна і необхідна феноменологічна система, яка базується на виробничо-технічній, організаційній та економічній побудові і спрямована, з одного боку, на задоволення потреб громадян та розвиток національного господарства, а з другого, – на підвищення ефективності його функціонування, тобто максимізацію прибутку при мінімумі затрат [1, с. 6 – 7]. Так, С.Ф. Покропивним [2, с. 153 – 166] запропоновано механізм складання кошторисів витрат, що у підсумку дозволяє обґрунтовано планувати обсяг прибутку, формувати калькуляцію та визначати рівень ефективності виробництва.

Як слушно визначено авторами [3, с. 33 – 34], підприємство, як економічна система, є основною ланкою, де відбувається безпосереднє

розв'язання основної економічної проблеми: що та скільки товарів і послуг виробляти. У загальному розумінні, підприємство – це юридично відособлена, самостійна підприємницька одиниця. Тобто, підприємство це організація для здійснення підприємницької діяльності; це насамперед соціальна одиниця. Можна стверджувати, що підприємство це організація групи людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети або цілей. При цьому під метою розуміється бажаний кінцевий стан або результат [4, с. 9].

До загальних характеристик підприємства (організації) слід віднести: наявність у нього ресурсів, залежність від зовнішнього середовища, горизонтальний поділ праці, розподіл організації на підрозділи, вертикальний поділ праці, необхідність управління [4, с.10]. Ознаками підприємства є те, що воно являється юридичною особою, має відособлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку з найменуванням та ідентифікаційним кодом, а також не має у своєму складі інших юридичних осіб. Ознаки підприємства лише конкретизують загальні характеристики підприємства як організації.

Підприємство як суб'єкт ринкової економіки може досягти успіху за умови використання ресурсів, чіткої взаємодії виробничих факторів для досягнення потрібного обсягу реалізації продукції при інших заданих показниках [5, с. 15]. З ґрунтовного дослідження визначень поняття «підприємство» зрозуміло, що існують деякі характеристики, які стосуються економіко-правових аспектів та змінюються в залежності від зміни оточуючого середовища підприємства та його правових основ функціонування.

На нашу думку, враховуючи юридичне підґрунтя заснування та функціонування підприємства, вельми важливим є розгляд сутності підприємства як організації, поряд з іншим, з точки зору законодавчих актів. Також множинність підходів та критеріїв класифікації надає право використовувати їх при розгляді питань стосовно видів підприємств та їх класифікації. Зупинимось більш детально на деяких моментах щодо

визначення поняття та видів підприємств за певними класифікаційними ознаками, які потребують додаткових пояснень та найчастіше зустрічаються в практиці діяльності підприємств.

Згідно з положеннями ст. 62 чинного Господарського кодексу України [6] підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-технічної, торгівельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами. Тобто, як відомі представники економічних шкіл [1-5], так і державні діячі визначають самостійність існування підприємства, головною метою якого є задоволення суспільних та особистих потреб. Підприємства, якщо законом не встановлено інше, діють на основі статуту або модельного статуту; вони незалежно від форм власності, організаційно-правової форми, а також установчих документів, на основі яких вони створені та діють, мають рівні права та обов'язки; є юридичними особами, мають відокремлене майно, самостійний баланс та рахунки в установах банків; розпоряджаються виробленою власною продукцією та отриманим прибутком, що залишається в них після сплати податків та інших обов'язкових платежів в порядку, передбаченому діючим законодавством.

Підприємства – юридичні особи, відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу України [7]; юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, юридична особа наділяється цивільною правоздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Саме цивільне і господарське право формує межі у виборі тих видів, способів, методів і цілей підприємства, які зумовлені діючим законодавством; надає підприємствам підстави самостійності, на власний ризик здійснювати свою діяльність, яка спрямована на одержання прибутку шляхом створення і реалізації продукції або послуг [8, с. 16].

Законодавство України [6, 9] виділяє такі види підприємств за розмірами: великі, середні та малі, в числі малих окремо виділяються мікропідприємства. Визначальними критеріями розподілу підприємств за розмірами є чисельність зайнятих працівників та вартісні показники обсягу доходів. Така класифікація підприємств обумовлена потребою визначення обсягів доходів, податків, зайнятості груп населення і т.д. В залежності від кількості працюючих та обсягу доходів від будь-якої діяльності за рік до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, можуть належати фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; також юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Як визначено Господарським кодексом України [6] суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Згідно із загальними положеннями ст. 55 Господарського кодексу України [6] суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Таким чином, класифікація підприємств на малі та великі має як економічне, так і фінансове підґрунтя. У зв'язку із цим, окремий розподіл підприємств на категорії передбачає і Податковий кодекс України [10], виокремлюючи за статусом, зокрема великих платників податків (до яких на теперішній час відносяться тільки підприємства (юридичні особи), щодо яких передбачені відмінності і особливості податкового супроводження. Так, великим платником податків вважається – юридична особа або постійне представництво нерезидента на території України, у якої обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує еквівалент 50 мільйонів євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, або загальна сума податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період перевищує еквівалент 1 мільйона євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, у разі якщо сума таких податків, зборів, платежів, крім митних платежів, перевищує еквівалент 500 тисяч євро [10]. Тобто, ми бачимо, що в частині застосування норм Податкового кодексу України не має значення такий критерій, як кількість працівників на підприємстві.

В свою чергу, Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [9] великими підприємствами визначені ті, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату

складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб.

Відтак, Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [9] також передбачена класифікація підприємств за розмірами, яка має на меті визначення майнових обсягів підприємства, обсягів його доходів від усіх видів діяльності, а також кількості найманих працівників, які, з одного боку забезпечують отримання запланованого обсягу доходів, а з іншого боку – формують витратну частину, в т.ч. у вигляді податкових відрахувань.

Узагальнюючи теоретичну та законодавчу складові розуміння поняття «велике підприємство», нами систематизовано зміст критеріїв віднесення підприємств до категорії «великі» у визначальних законодавчих (нормативних) актах для суб'єктів господарювання в Україні з метою подальшої розробки економічного механізму в системі фінансової безпеки (табл. 1.1).

Також, задля розуміння об'єктивних змін у фінансовій діяльності великих підприємств та у фінансовій політиці держави впродовж 2003 – 2018 рр., нами систематизовано інформацію законодавчої еволюції категорій «велике підприємство» та «великий платник податків» і представлено у вигляді табл. 1.2.

Таблиця 1.1

**Зміст критеріїв віднесення до категорії «великі підприємства» у
визначальних законодавчих (нормативних) актах для суб'єктів
господарювання в Україні**

№	Назва законодавчого документа	Критерії віднесення підприємств до категорії великих (обсяг доходів за термінами отримання та видами діяльності, кількість працівників, загальний обсяг податків за термінами сплати, балансова вартість активів)
1	Господарський кодекс України (Глава 6 Загальні положення, стаття 55. <i>Поняття суб'єкта господарювання</i>)	Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України
2	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (Стаття 2. <i>Сфера дії Закону</i>)	Великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів - понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників - понад 250 осіб (Якщо підприємство однієї з наведених категорій за показниками річної фінансової звітності протягом двох років поспіль не відповідає наведеним критеріям, воно відноситься до відповідної категорії підприємств.)
3	Податковий кодекс України (із змінами і доповненнями) (Стаття 14. <i>Визначення понять</i>)	Великий платник податків - юридична особа або постійне представництво нерезидента на території України, у якої: обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує еквівалент 50 мільйонів євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, або загальна сума податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період перевищує еквівалент 1 мільйона євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, у разі якщо сума таких податків, зборів, платежів, крім митних платежів, перевищує еквівалент 500 тисяч євро
4	Державна служба статистики України	Використовує критерії, визначені Господарським кодексом України (<i>Методологічні пояснення до Статистичних збірників</i>)

Примітка: систематизовано автором на основі [6, 9, 10]

Таблиця 1.2

Хронологія визначення категорії «великі підприємства» у законодавчих (нормативних) актах України

Найменування законодавчого акту	2003 рік	2008 рік	2011 рік	2018 рік
Господарський кодекс України	Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких:			
	1) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 1 000 осіб	1) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 1 000 осіб	1) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб	1) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб
	2) обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн. євро	2) обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн. євро	2) обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік перевищує 100 млн. грн.	2) річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	Великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передє звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв:			
	норма відсутня	норма відсутня	норма відсутня	1) середня кількість працівників - понад 250 осіб
	норма відсутня	норма відсутня	норма відсутня	2) чистий дохід від реалізації продукції понад 40 млн. євро
	норма відсутня	норма відсутня	норма відсутня	3) балансова вартість активів понад 20 млн. євро
Податковий кодекс України	Великий платник податків - юридична особа або постійне представництво нерезидента на території України, у якої:			
			1) або обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує 500 млн. грн. 2) або загальна сума податків, сплачених до Державного бюджету України, перевищує 12 млн. грн. (без митних платежів)	1) або обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує еквівалент 50 млн. євро 2) або загальна сума податків, сплачених до Державного бюджету України, перевищує еквівалент 1 млн. євро, в т.ч. податків, крім митних платежів, більше 500 тис. євро
Державна служба статистики України	Для класифікації підприємств використовує критерії, визначені Господарським кодексом України			

Примітка: Систематизовано автором на основі [6, 9, 10]

Після опрацювання змін у визначальних законодавчих актах з віднесення суб'єктів господарювання до категорії «великих підприємств» (платників), які відбувались протягом 2003 р. до теперішнього часу, слід констатувати, що об'єктивно обґрунтованою є тільки класифікація цих суб'єктів, яка наведена в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [9]. Норма Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо розподілу підприємств за розмірами (мікропідприємства, малі, середні, великі) набрала чинності з 01.01.2018 року [11]. Таке законодавче рішення було продиктоване необхідністю реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, відповідно до якої здійснюється поступова адаптація законодавства України до європейського права, зокрема, щодо впровадження на національному рівні відповідних міжнародних стандартів та поступового наближення до права ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту [12].

В свою чергу, законодавче регулювання у сфері бухгалтерського обліку та аудиту в Європейському Союзі здійснюється відповідно до Директиви 2013/34/ЄС Європейського парламенту та Ради [13]. Директивою (стаття 3 «Категорії підприємств і груп») передбачено, що до «великих підприємств» належать ті, у яких на дату балансу перевищено щонайменше два з таких критеріїв: балансова вартість активів (балансовий підсумок) – 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації (чистий оборот) – 40 мільйонів євро; середньооблікова чисельність працівників протягом фінансового року – 250 осіб [13]. Тому унормування Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» видів підприємств за розмірами повністю відповідає загальній європейській практиці, але слід зазначити, що критерії диференціації суб'єктів господарювання за розмірами певною мірою відрізняються в різних країнах Європи [14].

У вітчизняних суб'єктів господарювання виникає наразі безліч проблемних питань із зазначеного приводу, на окремі з яких Міністерством фінансів України вже надані відповіді (погоджені на засіданні Методологічної

ради з бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України (протокол від 15.11.2018 № 5) з прикладами визначення категорії, до якої належить підприємство, виходячи з конкретних показників балансової вартості активів, чистого доходу від реалізації та середньої кількості працівників [15]. Тим не менш, проведене дослідження надає змогу стверджувати, що саме ця класифікація є найбільш адаптованою до європейського права.

Щодо критеріїв, передбачених Господарським кодексом України та Податковим кодексом України. Зважаючи на їх доволі суттєві відмінності та, як зазначалося вище, неспівпадіння із нормами актуальної редакції Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», очевидно, що вони потребують подальшого доопрацювання на законодавчому рівні. Так, норма статті 55 ГКУ [6] в частині угруповування підприємств за розмірами набула актуальної редакції ще в 2012 році і з того часу не змінювалася.

Якщо ж звернутися до відповідних положень ПКУ [10], необхідно констатувати, що на законодавчому рівні з 2010 року здійснювалися кроки з удосконалення норм в частині визначення поняття «великий платник податків», які систематизовано в таблиці 1.3. Також необхідно звернути увагу на те, що цей процес удосконалення норм на сьогодні ще продовжується.

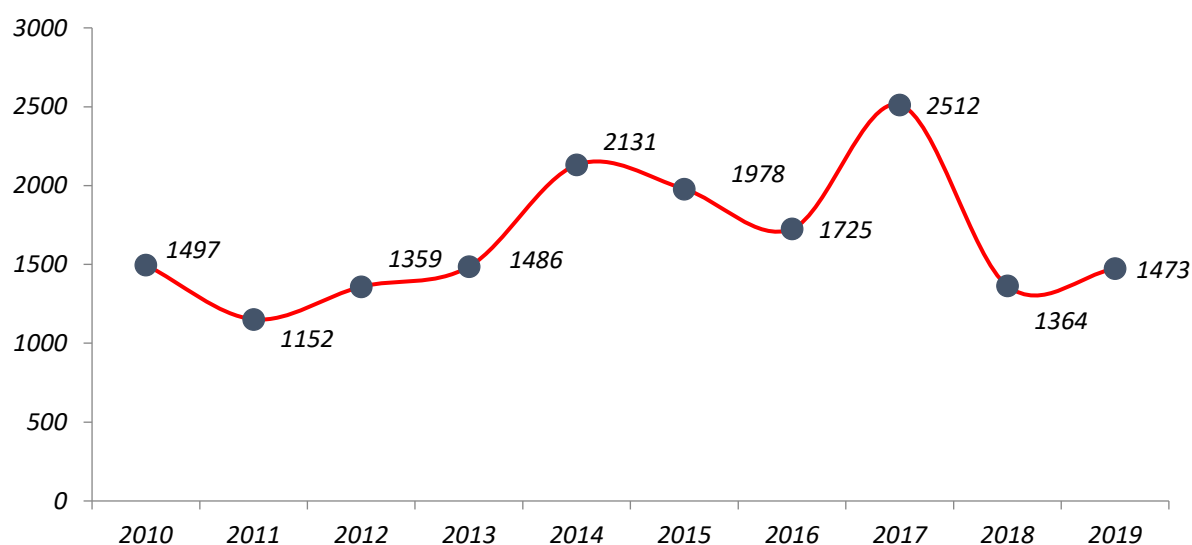
Кількість «великих платників податків», віднесених до цієї категорії у відповідності до норм Податкового кодексу України на підставі наказів центрального органу, який реалізує державну податкову політику, про затвердження Реєстрів великих платників [16-25], становила впродовж останніх 10 років від 1497 од. у 2010 р. [16] до 1473 од. у 2019 р. [25] з максимальним значенням 2512 од. у 2017 р. [23] (рис. 1.1).

Таблиця 1.3

**Критеріальне віднесення підприємства до категорії
«великий платник податків» в ПКУ впродовж 2011 – 2018 рр.**

№	Назва критеріїв визначення великого платника	Кількісний вираз критеріїв в редакції Податкового кодексу України станом на:		
		01.01.2011	01.01.2017	01.01.2019
1	Обсяг доходу	понад 500 млн. грн.	понад 1 млрд. грн.	понад 50 млн. євро
2	Загальна сума сплачених податків, в т.ч.:	понад 12 млн. грн.	понад 20 млн. грн.	понад 1 млн. євро
2.1	податків, крім митних платежів	-	-	понад 500 тис. євро

Примітка: складено автором за даними джерел [10]

Примітка: складено автором за даними джерел [16-25]

Рис. 1.1. Динаміка кількості «великих платників податків» в Україні впродовж 2011 – 2018 рр. (за критеріями Податкового кодексу України)

З рис. 1.1 видно, що кількість «великих платників податків» у 2010 році практично співпадає з їх кількістю у 2019 р., а результати аналізу табл. 1.3 (враховуючи курс євро до грн.) підтверджують, що станом на перше півріччя 2019 р. економічна ситуація, пов'язана з внеском «великих платників податків» у бюджет України, є аналогічною економічній ситуації 2010 р., тобто кількість «великих платників податків» як бюджетоутворюючих підприємств навіть менше за показник 2010 р., що свідчить про погіршення стану фінансової безпеки України.

Слід зауважити, що суттєве, майже в два рази (див. рис. 1.1), зменшення кількості «великих платників податків» в країні в 2018 р. порівняно з 2017 р. обумовлено кардинальною зміною на законодавчому рівні критеріїв віднесення їх до такої категорії. Відбір переліку «великих платників податків» (бюджетоутворюючих платників) на період 2017 року проводився в умовах, коли Податковим кодексом України визначалося, що великий платник – це юридична особа, у якої обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує 1 мільярд гривень або загальна сума платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період перевищує двадцять мільйонів гривень [26]. Перелік же бюджетоутворюючих підприємств на період 2018 року (як і на 2019 рік) формувався і затверджувався вже на базі норм Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» [27]. Вищевказаним законом передбачено, що великий платник – це юридична особа, у якої обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує еквівалент 50 мільйонів євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, або загальна сума податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період перевищує еквівалент 1 мільйона євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, у разі якщо сума таких податків, зборів, платежів, крім митних платежів, перевищує еквівалент 500 тисяч євро.

Є показовим той факт, що кількість «великих платників податків» (за критеріями ПКУ) є не співставною з кількістю великих суб'єктів підприємництва (за унормуванням ГКУ), оскільки виявляється, що представників першої групи чи не на порядок (в окремі роки) більше, ніж

другої, тобто підприємство може одночасно бути «великим платником податків», але не відноситись до «великого підприємства». Так, за статистичною інформацією [28, с. 446] у 2017 році в Україні зареєстровано 338 великих підприємств, а великих платників податків – 2512 одиниць, що є аргументом на користь впровадження єдиних в Україні стандартів віднесення суб'єктів господарювання до різних груп за розміром.

Таким чином, у дослідженні нами обґрунтовано, що для мінімізації ризиків господарської діяльності підприємств необхідно прагнути до зближення понять «великий платник податків» та «велике підприємство», що досягається шляхом уніфікації окреслених критеріїв (див. табл. 1.3) у законодавчих актах, які є визначальними для суб'єктів господарювання в Україні.

Виходячи з вищевказаного та маючи на меті розробити пропозиції, які відповідатимуть європейській практиці та враховуватимуть економічну специфіку нашої країни, вважаємо за доцільне та об'єктивно необхідне визначення і Господарським, і Податковим кодексом України суб'єктів великого підприємництва («великих підприємств») та «великих платників податків», як суб'єктів господарювання, показники яких за звітний період, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб. Зважаючи на особливості податкової поведінки вітчизняних платників на сучасному етапі розвитку економіки, є необхідним впровадження (збереження) фінансового запобіжника – у вигляді загальної суми податкових платежів, сплачених до бюджету.

Таким чином, актуальне нормативне визначення ПКУ поняття «великий платник податків» має бути таким: «великий платник податків» – юридична особа або постійне представництво нерезидента на території України, показники якої за звітний період, відповідають щонайменше двом із наведених критеріїв:

- балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро;
- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро;
- середня кількість працівників – понад 250 осіб.

У разі недотримання підприємством жодного з вищенаведених критеріїв, віднесення його до категорії «великих підприємств» здійснюється на підставі рівня загальної суми податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період, якщо така сума перевищує еквівалент 1 мільйона євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, в тому числі сума податків, зборів, платежів, сплачених на території України (без митних платежів) повинна перевищувати еквівалент 500 тисяч євро.

Обґрунтованими перевагами запропонованого визначення категорії підприємств «велике підприємство» («великий платник податків») є:

- забезпечення уніфікації критеріїв у відповідності до європейських стандартів;
- теоретико – методичне підтвердження статусу «великого підприємства» як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках;
- посилення позитивного іміджу підприємства як роботодавця, партнера на внутрішньому ринку та суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності;
- збереження моделі податкового супроводження протягом тривалого періоду часу, що позитивно впливає на фінансову стабільність підприємства;
- удосконалення механізму планування податкових надходжень до місцевих та державного бюджетів;
- підвищення якості та об'єктивності результатів статистичних спостережень;
- віднесення до категорії «велике підприємство» («великий платник

податків») – передумова запобігання застосуванню «тіньових технологій».

В табл. 1.4 представлено рівень достатніх двох критеріїв (чистий дохід та чисельність працівників) дев'яти крупних підприємств Запорізького регіону, які увійшли до найбільших 500 компаній України за рейтингом «ТОП-100. Рейтинги крупнейших» [29, с. 8-26], а також рівень показника чистого прибутку, що свідчить про фінансову безпеку підприємства. Звертаємо увагу на те, що всі без виключення підприємства з переліку відповідають запропонованим нами умовам визначення «велике підприємство» та «великий платник податків», тобто жодних економічних та репутаційних ризиків з даного приводу не спостерігається. Аналіз чистого доходу від реалізації продукції цих підприємств дає змогу стверджувати, що всі підприємства (незалежно від галузевої приналежності) мають позитивну тенденцію зростання чистого доходу продовж всіх п'яти років, що аналізуються. Щодо спроможності та фактичної сплати податку на прибуток, слід відзначити ПАТ «Запоріжсталь», ПАТ «Мотор Січ», ПрАТ «Карлсберг Україна», ПрАТ «Запорізький залізорудний комбінат» впродовж всього періоду, а інші підприємства лише частково мали фінансове підґрунтя до сплати податку на прибуток: ПрАТ «Запоріжжкокс» та ПрАТ «Український графіт» (2015 – 2017 рр.), ПрАТ «Пологівський ОЕЗ» та ПрАТ «Дніпроспецсталь» (2017 р.). Викликає занепокоєння фінансова депресивність таких провідних підприємств металургійної галузі та машинобудування Запорізького регіону, як ПрАТ «Запоріжтрансформатор» та ПрАТ «Дніпроспецсталь», на яких сумарно працює 7459 осіб. Відсутність фінансової спроможності підприємства формувати чистий прибуток – передумова фінансової кризи, соціальної напруженості та економічної стагнації.

Таблиця 1.4

**Абсолютні показники фінансових результатів діяльності та чисельність працівників «великих підприємств»
Запорізької області за 2013-2017 рр.**

№	Назва підприємства	Чистий дохід, млн.грн.					Чистий прибуток, млн.грн.					Штатна чисельність, осіб, 2017 р.
		2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017	
1	ПАТ «Запоріжсталь»	13579	22111	31395	33159	46754	8	1120	1805	4690	5118	10660
2	ПАТ «Мотор Січ»	8584	10730	13831	10546	15150	1319	1560	3400	1964	3104	18590
3	ПрАТ «Запоріжжкокс»	2778	3722	4480	4461	8585	- 53	- 3	251	364	1059	1550
4	ПрАТ «Карлсберг Україна»	3475	3464	4580	5101	6012	621	846	926	1005	1086	1536
5	ПрАТ Пологівський ОЕЗ	1116	1617	2663	2474	3112	37	- 12	132	- 17	17	837
6	ПрАТ «Запорізький залізорудний комбінат»	2385	2621	2275	2725	3949	638	1094	232	434	1286	4759
7	ПрАТ «Український графіт»	751	1012	1593	1459	2399	- 4	- 82	125	6	244	2795
8	ПрАТ «Запоріжтрансформатор»	2718	1365	1095	2352	2311	329	- 2282	- 2669	- 931	- 469	2391
9	ПрАТ «Дніпрспецсталь»	3681	4872	6857	6319	8165	7	- 881	- 707	- 404	54	5068

Примітка: складено автором на основі [29, с. 8-26.]

(Довідково: на дату дослідження 40 млн. євро за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України дорівнює 1244,5 млн. грн.)

Підсумовуючи дослідження теоретичних основ економіки підприємства, діючого законодавства України дозволяє стверджувати, що існує неоднорідність визначення базовими законодавчими актами суттєвих елементів найважливіших складових економічної системи, що потребує подальших наукових досліджень у цьому напрямку; об'єктивна необхідність окреслення загальних рис підприємств, як юридичних одиниць, з метою усвідомленого регулювання їх діяльності у правовому полі України; обґрунтовано доцільність проведення розробок у напрямку управління економічним механізмом на мікро- та макрорівнях, що функціонує в умовах стійкої фінансової нестабільності.

Для подальшого дослідження економічного механізму підприємства важливим є розуміння того, що трансформація відносин власності відіграє значну роль при формуванні та розвитку суспільного виробництва тому, що в більш широкому розумінні власність – це створення соціального середовища, в якому функціонує суспільне виробництво (суб'єкти господарювання). Відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України [6] залежно від організаційної форми власності в Україні можуть діяти підприємства таких видів: приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності); комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади; державне підприємство, що діє на основі державної власності; підприємство засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності); спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва. Така класифікація передбачає усвідомлення поняття «власність».

Власність – історично зумовлена суспільна форма володіння, користування та розпорядження матеріальними та нематеріальними благами, яка виражає суспільні та виробничі відносини між людьми в процесі

виробництва, розподілу, обміну та споживання цих благ. На індивідуальному рівні власність виражає належність благ групам осіб чи окремій особі [30].

Співзвучне визначення власності надає і Юридична енциклопедія, відповідно до якої власність – це належність засобів і продуктів виробництва народові, а також відповідним фізичним і юридичним особам. Як економічна категорія виявляється через суспільні, насамперед виробничі, відносини... Структура власності розкривається через такі її елементи, як володіння, користування і розпорядження майном [31].

Малі підприємства засновані переважно на приватній власності; середні мають різні форми власності: державну, колективну, приватну. Великі підприємства також мають різні форми власності, однак на сьогодні переважними її формами є колективна і державна, а також змішана форма власності. «Великих підприємств» з індивідуальною приватною формою власності налічується незначна кількість. Таких підприємств, при чому тих, що демонструють видатну виробничу, комерційну і фінансову успішність, у світі налічується декілька десятків.

Ознаками великих суб'єктів господарювання є наявність великого капіталу, значна кількість працівників, складна організаційна структура і структура управління, здійснення наукового обґрунтування діяльності, поточного та строкового планування, великі обсяги виробництва тощо. Підприємства за згодою можуть створювати такі об'єднання: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни. Асоціації – це договірні об'єднання, створені з метою постійної сумісної господарської діяльності підприємств, що об'єдналися шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств – учасників асоціації [6].

Корпорації – договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Консорціуми – тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної господарської мети. Концерни – статутні об'єднання підприємств промисловості а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності [6].

Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками. Підприємства, які входять до складу зазначених організаційних структур, зберігають статус юридичної особи, і на них поширюється положення Господарського кодексу України та інших законів щодо регулювання діяльності підприємств. Чинним законодавством забороняється здійснення підприємницької діяльності представниками органів державної влади та місцевого самоврядування [32]. В такій забороні полягає значення завдання відокремити владу від бізнесу.

Обґрунтовуючи актуальність визначальної ролі «великих підприємств» та їх значимість у забезпеченні фінансової безпеки, вважаємо за необхідне зазначити, що думка про всемогутність середнього та малого бізнесу, його спроможність перетворити Україну в сучасну багату державу та здатність вирішувати головні соціально-економічні проблеми населення не має під собою економічного підґрунтя. За результатами досліджень, малий бізнес в Україні впродовж багатьох років лише допомагає його власникам вижити, стабільно існувати в нинішні економічно скрутні часи. Дійсно важливим є те, що малий бізнес в певній мірі знімає соціальну напруженість в суспільстві. В умовах значного безробіття малий бізнес, як простий і доступний для населення, надає певній категорії можливість працювати та отримувати стабільні доходи.

Аналіз кількості зайнятих працівників на промислових підприємствах за їх розмірами наведено в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

**Кількість зайнятих працівників на промислових підприємствах України
за їх розмірами**

Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства			
					всього		з них мікро-підприємства	
	всього, тис. осіб	на одне підприємство, осіб	всього, тис. осіб	на одне підприємство, осіб	всього, тис. осіб	на одне підприємство, осіб	всього, тис. осіб	на 100 підприємств, осіб
2010	1365,2	4087	1280,4	218	344,4	9	86,9	296
2011	1396,6	3545	1215,4	211	330,8	8	83,8	289
2012	1416,8	3569	1188,4	213	321,9	9	82,6	329
2013	1330,3	3595	1161,6	217	331,3	8	87,8	284
2014	1058,8	3664	1084,2	226	286,6	8	81,9	290
2015	877,3	3765	1099,2	234	275,6	7	81,9	282
2016	778,5	3742	1117,8	240	280,6	8	79,3	317
2017	743,5	3458	1113,8	235	294,3	8	83,5	299

Примітка: складено і розраховано автором на основі [33-34].

Загальна кількість зайнятих працівників на всіх підприємствах промисловості країни з 2990 тис. осіб у 2010 р. зменшилася на 839,5 тис. осіб до 2150,5 тис. осіб у 2016 році або на 28,1%, у тому числі на великих підприємствах – відповідно з 1365,2 тис. осіб до 776,5 тис. осіб або на 43,1%, на середніх підприємствах – з 1280,4 тис. осіб до 1096,3 тис. осіб або на 14,4% і на малих підприємствах – з 86,9 тис. осіб до 79,5 тис. осіб або на 8,5% (табл. 1.5). Кількість зайнятих працівників у 2010 р. в середньому на одне велике промислове підприємство становила 4087 осіб, у 2015 р. – відповідно 3765 осіб, у 2016 р. – 3742 осіб і у 2017 р. – 3458 осіб. Кількість зайнятих працівників у розрахунку на одне середнє підприємство у 2010 – 2017 рр. була майже однаковою і становила від 211 осіб у 2011 р. до 235 осіб у 2017 р. На малих

підприємствах галузі було зайнято в середньому 7-9 осіб, у тому числі на мікропідприємствах – 2-3 особи. Таким чином, навіть за обсягом загальної зайнятості працівників на великих, середніх та малих підприємствах зрозуміло, що внесок «великих підприємств» у створення готового продукту значно більший у порівнянні з середніми та малими підприємствами.

Середньорічна кількість промислово-виробничого персоналу у промисловості України впродовж 1980 – 1990 рр. перевищувала 7300 тис. чоловік. Тільки у машинобудуванні та металообробці середньорічна кількість промислово-виробничого персоналу перевищувала 3000 тис. чоловік [35, с. 291]. Загальна кількість найманих працівників у промисловості України у 1990 р. сягала 7788,9 тис. Через 17 років у 2007 р. вона становила 3703,1 тис., а у 2016 р. – лише 2242,3 тис. [36, с. 372; 37, с. 462]. Чисельність найманих працівників у промисловості України у 2016 р. була в 3,6 рази меншою, ніж у 1990 р. Ці показники обвального зменшення кількості найманих працівників у промисловості впродовж періоду реформування економіки і переходу до ринкових відносин більш, ніж переконливо свідчать про деструктивні процеси у основній галузі виробництва та нехайну потребу удосконалення економічного механізму функціонування промисловості в цілому і окремих її галузей зокрема.

За діючим механізмом, державна служба статистики України системно проводить облік приватних підприємців у промисловості з віднесенням їх до загальних категорій «суб'єкти середнього підприємництва», «суб'єкти малого підприємництва» та «суб'єкти мікропідприємства» і надалі оперує цими визначеннями в статистичних спостереженнях для характеристики загального стану промисловості і загальних державних показників діяльності підприємств. На нашу думку, такий облік приватних підприємців вважаємо не обґрунтованим через певне «розмивання» значення категорії «підприємство», викривлення та обумовлену цим неправдивість аналітичних висновків. Так, загальна кількість зайнятих працівників у мікропідприємствах промисловості в досліджуваному періоді 2010 – 2017 рр. була незначною і складала від 80 до

92 тис. осіб, що становило 12-15% загальної чисельності по всіх галузях національної економіки. Також слід зауважити, що найбільша кількість приватних підприємців зареєстрована у сфері торгівлі, тобто у тій сфері, де не створюється продукт, а лише відбувається перерозподіл створеного на «великих підприємствах» продукту з метою його вторинного продажу та отримання доходу. За даними аналітиків в середньому в Європейському Союзі частка малого та середнього бізнесу у ВВП становить близько 70%, в Україні ж вона не перевищує й 15% [38, с. 6], що підтверджує нашу думку стосовно значущості «великих підприємств» у формуванні ВВП держави та гарантуванні її фінансової безпеки.

Відомий український вчений-економіст академік І. Лукінов ще на початку переходу України до ринкових відносин 20 років тому писав: «...сучасну економіку рухає швидкими темпами не малий і навіть не середній бізнес, що займає свої ніші, але не є ваговими інвесторами, ні угрупованнями значного капіталу. Тільки постсоціалістичні країни в даний час наполегливо підштовхуються до процесів господарської парцеляції і цим заганяються в неконкурентоспроможні структури» [39, с. 7]. Ми погоджуємося з оцінкою І. Лукінова щодо значення малого і середнього підприємництва у становленні вітчизняної ринкової економіки. Для обґрунтування цієї позиції зазначимо, що основою національної економіки США, Японії, Південної Кореї, Європейського Союзу є великі підприємства. Сферою їх діяльності є великі обсяги виробництва та реалізації продукції на загальнодержавних і світових ринках. Руїнація «великих підприємств», як стверджують провідні вчені-економісти, призводить до втрати державою міжнародного ринку з великими негативними наслідками у вигляді втрати, зокрема, і фінансової безпеки.

Так, японська автомобілебудівна корпорація «Toyota Motor Corporation» є найбільшою у світі серед автомобілебудівних корпорацій. Корпорація займає 7 місце в Fortune Global 500 за підсумками 2016 р. та 5 – за підсумками 2017 р. [40]. Продукція корпорації – легкові, вантажні та комерційні автомобілі. Кількість співробітників – 349 тис. осіб. Компанія Toyota продає автомобілі в

країнах Центральної і Південної Америки, Океанії, Африки, Близького Сходу. У 2016 р. компанія продала 8,681 млн. автомобілів, у тому числі в Японії – 2,0 млн. шт., в Північній Америці – 2,8 млн. шт., в Азії – 1,3 млн. шт., в Європі – 840 тис. шт. У I кварталі 2007 року Toyota вперше випустила і продала більше автомобілів, ніж «General Motors» (GM). GM утримувала звання «найбільшого автовиробника в світі» протягом 76 років. Але останніми роками GM, як і інші американські автовиробники, переживала кризу і змушена була скорочувати виробництво. Місце, що звільнилося на ринку займають конкуренти, і в першу чергу Toyota. Так, в 2007 р. японська компанія повідомила, що випустила в I кварталі 2,37 млн. автомобілів і 2,35 млн. продала. Таким чином, вона вперше випередила компанію GM, у якої відповідні показники склали 2,34 млн. і 2,26 млн. машин відповідно. В 2012 році Toyota знову зайняла перше місце, випередивши «Volkswagen» и General Motors [41].

Яскравим прикладом значення виняткових успіхів виробництва «великих підприємств» і їх об'єднань в умовах ринкової економіки є результати виробничої діяльності Південнокорейського об'єднання компаній «Samsung Group». Ця корпорація була заснована у 1938 р. Фірма Samsung на кінець XX століття мала 340 представництв та відділень у світі і вже тоді планувала збільшити в перспективі їх кількість до 500 у 66 країнах світу [42, с. 4-5]. Південнокорейська публічна компанія «Samsung Group» на сьогодні є виробником багатьох високотехнологічних видів продукції в багатьох галузях і сферах виробництва – електроніка, побутова техніка, кораблебудування, авіабудування, хімія, фінанси. В кінці XX століття у США налічувалося біля 40 корпорацій з середньою чисельністю понад 40 тис. працюючих в кожній [42, с.5].

Приклади діяльності «Toyota Motor Corporation» та «Samsung Group» більш, ніж переконливо свідчить про беззаперечно високе виробниче значення діяльності «великих підприємств» для промисловості будь-якої країни світу. Певною мірою обґрунтування істотності впливу «великих підприємств» вже на вітчизняну економіку підтверджується даними керівництва Офісу великих

платників податків Державної фіскальної служби України, а саме: Офіс, який в 2019 році здійснює податкове супроводження лише 1473 суб'єктів господарювання, «... забезпечує 60% всіх надходжень до бюджету» [43]. За таких умов актуальними стають вимоги ефективної дії норм антимонопольного законодавства (в першу чергу, стосовно приватних монополій), що обов'язково повинно бути враховано при розробці концепції фінансової безпеки та макро- та мікрорівнях (п.1.2).

Таким чином, до «великих підприємств» та «великих платників податків», як значущих суб'єктів господарювання, що є соціально та економічно відповідальними, нами віднесено:

- підприємства, показники яких за звітний період, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб;
- підприємства, господарська діяльність яких є прозорою для реалізації державної політики планування податкових платежів до бюджетів різних рівнів;
- підприємства, для яких ототожнення понять «великі підприємства» та «великі платники податків» розповсюджується незалежно від будь-якої форми власності тому, що власність створює унікальне соціальне середовище, в якому функціонує суспільне виробництво та діють підприємства різних видів на основі володіння, користування та розпорядження майном;
- підприємства, що є значимими об'єктами національної економіки та гарантами її фінансової безпеки.

1.2. Системні складові економічного механізму промислових підприємств

Економіка кожної держави, як зауважує Лауреат Нобелівської премії 1973 р. вчений-економіст В. Леонтьєв [44], – це велика система, в якій безліч видів галузей. Кожна ланка такої системи існує тільки тому, що отримує щось від інших її компонентів, тобто знаходиться у взаємодії та взаємозалежності. Ефективність економічної системи залежить не тільки від стану та рівня розвитку її окремих елементів, але й від співвідношення форм і методів їх поєднання, зв'язків і взаємовпливу. В умовах сьогодення промислові підприємства, як суб'єкти господарювання і підприємництва, складають фундамент національної економіки. Сучасний стан як світової, так і економіки України, вимагає від вітчизняних підприємств своєчасного застосування існуючих внутрішніх можливостей та врахування зовнішніх чинників впливу з тим, щоб здійснювати ефективну діяльність. Взагалі, ефективність є найважливішою економічною категорією, яка, в широкому розумінні, демонструє спроможність держави забезпечувати соціальний захист та економічний розвиток для всіх верств населення.

Дослідження стану та динаміки процесів, що відбуваються в економіці України спонукає науковців здійснювати постійний пошук відповіді на питання – чому в єдиному за «правилами гри» правовому полі, при однаково складній економічній ситуації та однаково законодавстві і, відповідно, виробничому, податковому і соціальному навантаженні, різні підприємства, навіть однієї й тієї ж галузі господарювання, демонструють не тільки різну ефективність, але й фінансові, економічні показники діяльності, які можуть як дещо відрізнятися, так і бути діаметрально протилежними?

Для обґрунтування відповіді, на нашу переконливу думку, є необхідним детальне дослідження внутрішнього економічного механізму, за яким функціонують підприємства в умовах сучасного стану економіки України. Але перш, ніж звернутись до опрацювання змісту цього поняття, доцільно дослідити такі взаємопов'язані і взаємозалежні категорії, як господарський механізм, фінансовий механізм, економічний механізм.

Розробці та дослідженню проблем і особливостей формування

механізму функціонування підприємств з точки зору організаційної, економічної та фінансової складових, а також побудови теоретичних засад вказаних категорій приділяють значну увагу такі вітчизняні та зарубіжні учені, як В. Герасимчук, М. Грещак, Н. Брюховецька, С. Мочерний, А. Шегда, Н. Метеленко, Б. Андрушків, Л. Головкова, Л. Абалкін, А. Кульман, О. Богушко, Л. Лозовський, І. Цигилик, Б. Райзберг, П. Круш, С. Бочаров, І. Бушмін, Т. Владімірова, Р. Сайфулін, Т. Нікітіна та ін.

Існує багато наукових поглядів на визначення наведених вище термінів, однак динамічний характер економічних процесів та складні умови невизначеності, в яких функціонують вітчизняні підприємства, потребують обґрунтування нових наукових поглядів, уточнення, поглиблення розуміння цих категорій та дослідження етимології поняття «економічний механізм» і встановлення його зв'язку з іншими базовими визначеннями і поняттями економічної теорії.

Промислові підприємства, як суб'єкти господарювання, що функціонують у правовому полі України, поряд із теоретичним та методологічним підґрунтям щодо механізму їх функціонування, мають здійснювати діяльність у відповідності до чинного законодавства. Слід зазначити, що в українському законодавстві відсутні визначення майже всіх із вищевказаних категорій. Практично єдиним виключенням стало поняття – «механізм фінансовий», під яким розуміється «сукупність форм і методів створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, суб'єктів господарювання і населення. За допомогою фінансового механізму згідно з основними положеннями фінансової політики здійснюється розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту» [45]. Але, навіть таке формулювання не надає повного уявлення про принципи побудови фінансового механізму суб'єктів господарювання, його складові та інше.

На шляху до розробки адекватного ринковим умовам внутрішнього економічного механізму підприємств промисловості, слушним буде

зауваження щодо набираючого в Україні обертів широкомасштабного процесу впровадження Систем управління відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO серій 9000 та 14000, які є універсальними за функціональним призначенням і для досягнення високих результатів діяльності мають використовуватись підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та виду їх діяльності на всіх етапах виробництва продукції і надання послуг. Значна кількість підприємств, організацій і установ нашої країни вже перейшла або знаходиться на завершальному етапі впровадження принципів управління якістю за вищезазначеними стандартами, що дозволить суб'єктам господарювання, використовуючи визнану всім світом методику, спрямовувати свою діяльність на досягнення найкращих показників. Перехід на міжнародні стандарти ISO, перш за все, необхідний для можливості здійснення експортної діяльності, однак, на наш погляд, впровадження Систем управління за міжнародними стандартами є підґрунтям для розробки та впровадження на вітчизняних підприємствах якісного менеджменту у всіх сферах діяльності.

Дотепер формування цілісної теоретично-методологічної системи з побудови внутрішнього економічного механізму промислових підприємств, який у повній мірі враховує вимоги міжнародних стандартів ISO, діючого законодавства (податкового, в тому числі) та забезпечує економічну безпеку підприємства, не завершене та перебуває на стадії постійного удосконалення.

На думку зарубіжних учених [46, с. 4], економічні процеси, що відбуваються в Україні, можуть бути охарактеризовані, як економіка хаосу, тому проведене дослідження є актуальним для підприємств промисловості, особливо враховуючи значну кількість збиткових підприємств та їх питому вагу в загальній кількості суб'єктів господарювання.

Узагальнення думок авторів [47-51] із зазначеної тематики дозволило дійти висновку, що сучасне визначення терміну «економічний механізм підприємства» в умовах євроінтеграції потребує суттєвих доповнень та уточнень. Більше того, в опрацьованих джерелах це поняття тлумачиться так

– або як «система заходів, спрямованих на досягнення визначених цілей», або як «сукупність організаційних структур та комплекс форм і методів, що ними використовуються» [52, с. 303]. Окремі автори [47-52] розглядають складові економічного механізму підприємства, підґрунтя його формування, а сутність поняття, детальне визначення його складових елементів і піделементів різняться та іноді, навіть, вступають в протиріччя, як і існує велике розмаїття їх класифікації, що в черговий раз підтверджує необхідність подальшого розвитку теорії і практики досліджень розуміння та складових економічного механізму підприємства.

Уточнення поняття «економічного механізму» і, зокрема, «внутрішнього економічного механізму підприємства» необхідно розпочати з узагальнення поняття «механізм» як такого. У Великому тлумачному словнику надається наступне тлумачення «механізму» – це внутрішній устрій, система будь-чого; сукупність стану та процесів, з яких складається будь-яке фізичне, хімічне, фізіологічне, психічне та ін. явище [53, с. 539]. У класичній механіці «механізм» – це сукупність взаємопов'язаних елементів, коли зміна стану деяких з них зумовлює відповідну зміну стану інших. Також з інших джерел випливає, що при побудові механізму ланки сполучаються у кінематичні ланцюги, тобто, механізм – це кінематичний ланцюг, до складу якого входить система рухомих ланок або деталей, що призначена для передачі чи перетворення (відтворення) руху [54]. Короткий економічний словник трактує слово «механізм» як «послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок, будь-якого виду діяльності» [55, с. 401]. Економічна енциклопедія дає такі визначення терміну «механізм»: механізм – це 1) система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності; 2) внутрішній пристрій, машина, устаткування, тощо - система певних ланок та елементів, що призводять їх у дію [52, с. 315].

Французький економіст Анрі Кульман у своїй книзі «Економічні механізми» наголошує: «механізм – це система елементів (цілей, функцій,

методів, організаційної структури і суб'єктів) та об'єктів управління, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, що має вхідні посилки і результуючу реакцію» [56, с.13 – 14].

Наводячи формулювання поняття «механізм», слід зазначити, що воно нерідко ототожнюється з поняттям «система», а в певних випадках його підміняє. Взагалі, поняття «система» є одним з надважливих для будь-якої галузі науки та практики. Воно визначає взаємодію і взаємозв'язок всіх явищ і процесів. З цього приводу ми солідарні з базовими положеннями, які викладено Н. Метеленко стосовно узагальненого визначення категорії «система», як сукупності взаємопов'язаних у часі та просторі підсистем і їх складових, які інтегровані в певну цілісність, мають конкретну структуру і взаємодіють між собою й зовнішнім середовищем для досягнення мети [49, с.11]. Загальноприйнятими є формулювання, які визначають механізм, як сукупність станів системи; сукупність методів і засобів впливу на певні процеси та їх регулювання; як особливості взаємодії одних елементів загальної системи з другими; або взагалі як головний елемент системи, його двигун [57]. І цей перелік таких, що дещо перетинаються, але різних за змістом визначень, за потребою, може бути доповнений.

На шляху становлення та вдосконалення господарського механізму (базового для економічного механізму), який представляє історичний й науковий інтерес, пройдено кілька тривалих етапів (періодів), що представлено на рис. 1.2.

Як зазначає М. Грещак, [48, с. 37] в період «до економічної реформи 1965 р. у державному секторі діяв господарський механізм, в основу якого було покладено переважно директивний командно-адміністративний підхід до вирішення господарських питань.

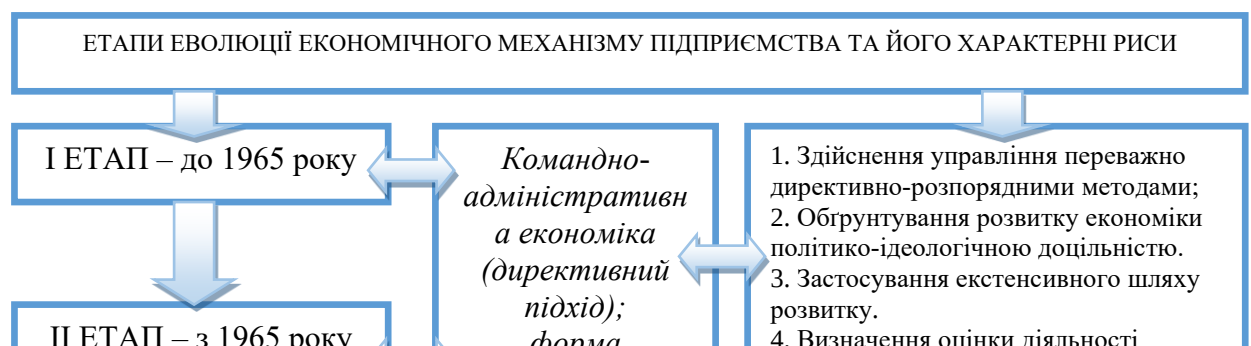

Рис. 1.2. Етапи еволюції економічного механізму та їх характерні риси

Примітка: розроблено автором

Основним було завдання виконання плану з випуску і реалізації товарної продукції. Важливе завдання підвищення економічної ефективності промислового виробництва – в повному обсязі не ставилося, а його часткове вирішення за допомогою окремих планових показників відчутно не впливало на господарську діяльність виробничих колективів та підвищення якості їх роботи. Відносно високі темпи розвитку в галузях промисловості досягалися в основному за рахунок політичних, ідеологічних, організаційних та адміністративно-правових методів в управлінні та плануванні».

Уперше завдання переходу на нову – оновлену модель господарського механізму в промисловості було поставлено в 1965 році. Центральною проблемою такого переходу було визнано підвищення економічної ефективності промислового виробництва. Для визначення економічної ефективності використання виробничих фондів передбачалося

використовувати показники прибутку та рентабельності. Реформа (1965 р.) господарського механізму мала прогресивний характер, була першим кроком на шляху до ринкової економіки з елементами державного регулювання, створювала можливість відійти від суто адміністративних методів господарювання. Однак, реформа не вирішувала всіх необхідних питань підприємств. [48, с. 37-38].

Переведення національної економіки на ринкові засади потребувало нових дієвих механізмів, які б забезпечували ефективне функціонування підприємств. В 1987 р. розпочався наступний етап перебудови господарського механізму, характерними рисами якого стали: удосконалення та поширення застосування господарського розрахунку, переведення на самофінансування і самоокупність, що мали на меті створення та посилення стимулів розвитку підприємств. Основним критерієм оцінки діяльності та матеріального заохочення колективу підприємства стало зіставлення витрат та результатів (див. рис. 1.2). Принципи, що визначали ефективність госпрозрахунку підприємства в цілому, а саме: окупність витрат, самофінансування, самовідтворення, виробничо-господарська самостійність, самоуправління колективу та матеріальна зацікавленість працівників у кінцевих результатах, були поширені також і на організацію роботи всіх структурних підрозділів суб'єкта господарювання. Не зважаючи на прогресивність зазначених кроків для розвитку економіки та її суб'єктів, внутрішній економічний механізм того часу, тим не менш, мав істотні вади і недоліки (рис. 1.3).

В період планової, адміністративної радянської економіки, коли виконання плану, інколи навіть «за будь-яку ціну», було важливим завданням діяльності підприємств, вітчизняні економісти-науковці віддзеркалювали сутність економічних механізмів діяльності підприємств відповідно до умов функціонування існуючої економічної системи.

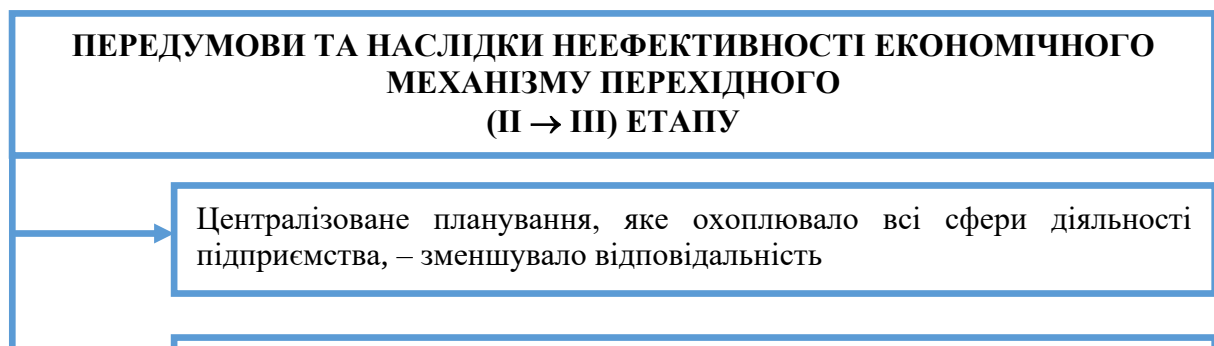

Рис. 1.3. Систематизація передумов та наслідків неефективності економічного механізму перехідного (II→III) еволюційного етапу

Примітка: розроблено автором

Проблему підвищення економічної ефективності промислового виробництва намагалися активно вирішувати, зокрема, у другій половині 1990-х років через удосконалення моделі управління господарювання, яка розглядалася як «господарський механізм». Як зазначають В. Козловський і Л. Дончак, у 1987 р., набуло розповсюдження розширене відтворення за рахунок чистого прибутку без бюджетних асигнувань, матеріальна зацікавленість та відповідальність за кінцеві результати діяльності..., що обґрунтовувалося як удосконалення системи економічних відносин з метою ефективного використання наявних резервів і отримання більш високого результату роботи підприємства в цілому [58, с. 36].

Автори наукового видання «Экономические методы управления и ускорения развития производства» Г. Гуменюк і Р. Яремчук [59, с. 3, 6]

стверджують, що у 1987 р. на державному рівні було прийнято постанову проведення радикальної реформи економічного управління і перехід від переважно адміністративних до економічних методів керівництва на всіх рівнях, до управління інтересами і через інтереси, до широкої демократизації управління виробництвом на всіх рівнях, у тому числі й на підприємствах, де відбувається виробництво матеріальних благ. За інформацією, наведеною у [59, с. 3, 6], вже до кінця 1980-х років багато підприємств України перейшли на повний господарський розрахунок і успішне самофінансування.

Об'єктивним показником результатів впровадження господарського розрахунку і застосування економічних методів управління, на нашу думку, можуть бути офіційні показники ефективності діяльності промислових підприємств вже в кінці 1980-х років. За даними Міністерства статистики України рівень рентабельності промислових підприємств у 1990 р. становив 16,8% [35, с. 40], тобто такий рівень не є «проривним» та таким, що дозволяє здійснювати розширене відтворення основних засобів, впровадження інноваційних проектів за рахунок власних фінансових ресурсів тощо. Якщо в 1995 р. рівень рентабельності становив ще 16,6%, то у 2000 р. – 4,8%. Саме цей період знаменується катастрофічним зростанням кількості збиткових підприємств. Так, впродовж 1995 – 1999 рр. питома вага збиткових підприємств зросла з 12% у 1995 р. до 52% у 1999 р. З початку переведення системи виробництва планової, командно-адміністративної економіки на ринкові відносини (IV етап) не рідко по суті методом «спроб і помилок» впродовж багатьох років впроваджувалися у діяльність підприємств чисельні недостатньо обґрунтовані пропозиції. Так, відзначалося провідне значення повної самостійності підприємств, виключне значення саморегулювання («риннок сам все відрегулює»), всемогутність податкової реформи та інше. Перелічені методи і заходи використовувалися безсистемно, відокремлено один від іншого і, на жаль, не дали очікуваного результату.

М. Алле (1988 р.) зазначав: «Це міф, буцімто економіка ринків може бути результатом стихійної гри економічних сил і політики потурання (*laissez-*

faire). Реальність полягає в тому, що економіка ринків є невіддільною від інституційних рамок, в яких вона працює» [60, с. 243].

Як стверджує Є. Стрельчук, «у політичній економії відрізняють дію економічних законів від їх свідомого використання. Механізм економічних законів і господарський механізм (механізм їх використання) є поняттями різних рівнів: перший передбачає об'єктивну необхідність економічних законів, другий використовується в конкретній господарській практиці» [61, с. 22]. Професор С. Воєводін ще в перший рік початку довготривалого переходу економіки України до ринкових відносин зазначав, що економічна наука планової командної економіки займалася головним чином дослідженням «великих народногосподарських систем і відповідно мало уваги приділяла вивченню господарського механізму безпосередньо в умовах виробництва окремих підприємств» [62]. Автор, на нашу думку, слушно підкреслює, що на сьогодні важливе місце в дослідженнях повинні займати проблеми реформування економічного механізму, у тому числі завдання створення високоефективного механізму функціонування основної виробничої ланки – промислового підприємства, його окремих виробничих підрозділів, аналізу, плануванню, матеріальному стимулюванню працівників. Цей висновок є актуальним і на теперішній час; більше того, він не втрачатиме актуальності і в майбутньому, а тому наукові розробки зазначеного напрямку сприятимуть становленню і налагодженню ефективного механізму суб'єктів господарювання в Україні.

За визначенням Л. Мініна, господарський механізм включає в себе всю сукупність форм і методів організації економіки держави. Господарський механізм у широкому розумінні – це механізм господарювання всієї економіки, включаючи фінансово-кредитну систему, матеріально-технічне забезпечення, і навіть політичні інститути в частині реалізації економічної політики. Автор також вважає, що в вузькому розумінні можна говорити і про господарський механізм первинних ланок виробництва, включаючи і науково-виробничі об'єднання [63, с. 12].

Н. Метеленко, на наш погляд, слушно розглядає сутність категорії «внутрішній господарський механізм» на рівні окремого підприємства в нерозривній діалектичній єдності та взаємозв'язку виробництва в умовах ринкової економіки з досягненням достатнього рівня його економічної ефективності» [49]. Автори монографії «Економічний механізм управління розвитком промислових підприємств» [64, с. 3-4] стверджують, що в умовах планово-командної економіки багато років по суті ігнорувалися об'єктивні характеристики внутрішньої побудови виробництва підприємств, його підрозділів і процесів. Вони підкреслюють, що головним було виконання плану, зауважуючи, при цьому, що адміністративно-командні методи були головнішими, ніж економічні методи.

Грунтовне вивчення поняття «економічного механізму промислового підприємства» почалося з початку 90-х років минулого століття (III етап еволюції) після активного руху економіки України до ринкових відносин. Центральним у системі господарського механізму є економічний механізм, що «діє через економічні інтереси як усвідомлені матеріальні потреби людей та складається з комплексу економічних способів, методів, важелів, нормативів, показників, за допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні закони» [48, с. 25]. Немає потреби обґрунтовувати, що діалектично економічний механізм знаходиться в єдності і протиріччі з внутрішніми і зовнішніми факторами, що є передумовою необхідності постійного уточнення та узагальнення думок з визначення економічного механізму підприємств, які функціонують у середовищі невизначеності всього комплексу факторів впливу на нього. Всебічний аналіз «економічного механізму» потребує, перш за все, підтвердження того, чи існує він взагалі та яка його суть.

А. Кульман говорить про існування величезної кількості економічних механізмів. За його твердженням, «якщо механізми — це система взаємозв'язків економічних явищ, які виникають в певних умовах під дією початкового імпульсу, то теоретично економічних механізмів може існувати стільки, скільки існує різних імпульсів в кожній системі взаємопов'язаних

явищ при певних умовах і це дійсно величезна кількість» [56, с. 16]. Вчений [56, с. 11] тримається тієї точки зору, що поняття «економічна теорія» і «економічні механізми» не співпадають; економічні механізми – це лише один з багатьох елементів, аналіз котрих дозволяють економічній теорії будувати свої узагальнення.

Автори [65] трактують категорію «економічний механізм», і як сукупність методів та засобів впливу на економічні процеси їх регулювання [65, с. 227], що, на нашу думку, є неповним визначенням, оскільки в цьому випадку є відсутньою його характеристика, як процесу. А. Шермет і Р. Сайфулін «економічний механізм» визначають, як «систему керування економічними відносинами підприємства через економічні важелі за допомогою функцій управління [66, с. 43]. І. Балабанов [67, с. 117] «економічний механізм» представляє, як «...систему дії економічних важелів... в організації, плануванні й стимулюванні використання фінансових ресурсів». До складу «економічного механізму» автор відносить такі елементи, як «функції управління, економічні важелі, правове, нормативне й інформаційне забезпечення».

О. Богушко на підставі своїх досліджень дійшла висновку, що «економічний механізм» підприємства є «однією з основних складових господарського механізму, що являє собою систему функцій управління, економічних відносин і економічних важелів, спрямованих на формування капіталу з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства» [68, с. 47 – 48], що в певній мірі вступає в протиріччя з вищенаведеними науковими поглядами. Н. Брюховецька схильна стверджувати, що «категорія господарського механізму ширша від категорії економічного механізму, проте одночасно визначити, де закінчується той, а починається інший механізм буває досить складно, і його вирішення має більш теоретичне значення, аніж практичне» [69, с. 65].

Оригінальним, на нашу думку, є тлумачення терміну «економічний механізм» Лауреатами Нобелівської премії 2007 року з економіки за

«створення основ теорії оптимальних механізмів» Лео Гурвіцем, Роджером Майєрсоном і Еріком Маскіним [70, с. 4]. Згідно з їх баченням загальне визначення, яке може бути застосоване до будь-якої взаємодії між економічними суб'єктами, передбачає, що ця взаємодія є стратегічною грою. Відтак вони називають механізмом саму форму гри, а гра – це опис того, як можуть діяти гравці (економічні суб'єкти) і до чого призведе певний набір дій. Крім того, наводиться поняття «центру», який і приводить до руху економічний механізм (гру).

На наше переконання, заслуговує особливої уваги визначення Н. Брюховецькою економічного механізму, як системи, що діалектично розвивається, видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів державного регулювання та ринкової саморегуляції, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами певного історичного етапу розвитку держави, її інституціями для забезпечення ефективного функціонування підприємств [69, с.75]. Можна наділити визначення економічного механізму ознаками процесу, представивши його і як спосіб функціонування.

Власний науковий погляд на понятійний апарат з цього приводу пропонує О. Чаленко, який вважає необхідним застосовувати до поняття «механізм в економіці» процесний підхід, пропонуючи при цьому будувати (використовуючи економіко-математичні методи) модель процесу, а не модель ресурсів процесу [72]. В цьому формулюванні автора ми вбачаємо визначення механізму в економіці з позиції системи менеджменту якості, яка має впроваджуватися у відповідності до вимог міжнародних стандартів ISO і без якої, на теперішній час, не є можливим успішне функціонування суб'єкта господарювання.

В. Козловський та Л. Дончак [58, с. 39] зазначають, що система внутрішнього економічного механізму підприємств сьогодні на більшості промислових підприємств є недостатньо чіткою та прозорою, не наведеною на підвищення ефективності своїх підрозділів. Автори пропонують

структурну модель формування внутрішнього економічного механізму машинобудівного підприємства на основі суто економічних складових елементів – планування, нормування, обліку, стимулювання, підведення підсумків, проведення повного аналізу діяльності його структурних одиниць, що дасть змогу по вертикалі підвищити ефективність всього підприємства [58, с. 21].

С. Бочаров та І. Бушмін розрізняють «економічні механізми» та «механізми управління». Під «економічними механізмами» вони розуміють такі, що використовуються для оцінки макроекономічних процесів з метою подальших дедуктивних висновків і мають ймовірний характер. Науковці зазначають, що суттєвою різницею між економічними та управлінськими механізмами є масштаби їх дії. Економічні механізми гуртуються на процесах державного регулювання, а управлінські механізми розглядаються як такі, що «...використовуються для узгодження взаємодії певного кола учасників і проектується для рішення конкретних завдань» [73, с. 35]. На наше розуміння, приведене авторами тлумачення терміну «економічний механізм» як такого, що «використовується для оцінки макроекономічних процесів» та «ґрунтується на процесах державного регулювання», спростовує, в певній мірі, можливість скористатися ним для характеристики внутрішнього економічного механізму окремого підприємства.

Т. Владімірова виокремлює «фінансово-економічний механізм», котрий у складній інтеграційній системі обов'язково включає в себе узгоджені складові цілей, критеріїв та умов (у тому числі й ресурсних) і базується на інформаційній підтримці, конкретних правилах фінансової, інформаційної та технологічної взаємодії елементів між собою та зовнішнім середовищем, на методах формування керуючих параметрів (важелів, планів, цін, нормативів), на методах фінансового та оперативного управління, адміністративних та фінансових обмеженнях діяльності суб'єктів господарювання в середині системи та у зовнішньому середовищі [74, с. 13-14].

Як зазначалося вище, внутрішній економічний механізм підприємства досліджували багато вчених – економістів, при цьому вони по різному трактують його сутність. Так, професор С. Мочерний господарський механізм у широкому розумінні характеризує наступним чином: це система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, розв’язання суперечностей способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування її потреб, створення системи стимулів і узгодження економічних інтересів основних класів, соціальних груп (цитується по [75, с. 4]). В свою чергу, професор М. Грещак господарський механізм розглядає як механізм, що забезпечує взаємодію підсистеми, яка управляє та підсистеми, якою управляють. Він складається із сукупності конкретних форм і методів свідомого впливу на економіку [48, с. 25].

І. Цигилик подає своє, за його оцінкою, досконаліше визначення, а саме: «внутрішній економічний (господарський) механізм підприємства – сукупність економічних методів і важелів, які діють на всіх рівнях управління і дають змогу у відповідності з об’єктивними економічними законами розвитку суспільства активно впливати на виробничу діяльність колективу з метою досягнення економічних і соціальних завдань, що стоять перед колективом і суспільством (державою) в цілому на сучасному етапі» [75, с. 3]. Виключивши хоч одну із складових господарського механізму, внутрішній економічний механізм не зможе ефективно функціонувати. Причому, без таких складових, як регулювання, прогнозування і планування, «не можливо забезпечити ефективного функціонування внутрішнього механізму в цілому» [76, с. 7].

Автори [58, с. 37] зазначають: «внутрішній економічний механізм, як і всякий механізм, має рушійну силу, яка приводить в рух цей механізм, примушує його розвиватися та удосконалюватися», одночасно зауважуючи, що «такою рушійною силою є потреби людей, амбіції, самоутвердження, конкуренція, яка постійно змушує підприємства найповніше сприймати науково-технічні досягнення, застосовувати ефективну техніку, технологію,

сучасні методи організації виробництва і праці». Але, на відміну від твердження авторів, ми вважаємо, що виключення із господарського механізму якоїсь складової ланки зменшить його ефективність на частку загальної потенційної ефективності виключеної складової, а не унеможливить ефективність роботи механізму в цілому.

Узагальнюючи думки авторів, які досліджували питання визначення механізму, економічного механізму, господарського механізму і т.д. впродовж чверть столітнього переходу національної економіки на ринкові відносини, можна стверджувати, що економічний механізм є визначальною необхідною складовою господарського механізму окремого підприємства, без якої не може існувати будь-який механізм.

Грунтовний, ретельний аналіз вищенаведених наукових результатів авторів надає змогу стверджувати, що внутрішній господарський механізм є більш глибоким і широким поняттям від внутрішнього економічного механізму. У словосполученні «господарсько-економічний» словом «економічний» підкреслюється значення економічної складової у виробничій діяльності підприємства. Економічний механізм підприємства в умовах ринкової економіки, на наше переконання, є важливою необхідною складовою господарського механізму.

Грунтуючись на проведеному дослідженні, ми вважаємо за необхідне введення в користування категорію «господарсько-економічний механізм підприємства». Таке поняття зменшить плутанину, зокрема аналітиків-початківців, у суті змісту «господарський механізм», «економічний механізм», «внутрішній господарський механізм», «внутрішній економічний механізм».

Цю свою пропозицію ми обґрунтовуємо тим, що, наприклад, поняття «внутрішній економічний механізм підприємства», що є складовою «внутрішнього господарського механізму підприємства», розглядається виокремлено від останнього. Більше того, вивчення, аналіз і наукове осмислення сутності назв системи заходів по забезпеченню ефективної

господарської діяльності підприємств дають нам підстави дати визначенням власну оцінку і тлумачення.

Так, ми наполягаємо на тому, що у назвах «внутрішній господарській механізм підприємства», «внутрішній економічний механізм підприємства» слово «внутрішній», є зайвим. Слово «внутрішній» і слово «підприємства» застосовані для позначення одного і того самого об'єкта розгляду, а саме – підприємства. Якщо розглядається механізм окремого підприємства, то він не може бути механізмом регіону чи держави в цілому, тому визначення «господарський механізм підприємства» і «економічний механізм підприємства» без використання слова «внутрішній» ми вважаємо більш точним, достатньо змістовним, конкретним і відповідним.

По суті економічний механізм (механізми) розробляють, впроваджують, удосконалюють з метою досягти, забезпечити підвищення ефективності господарсько-виробничої діяльності підприємства. Економічний механізм сам по собі відокремлено від господарсько-виробничої діяльності не може існувати і не існує. Він нерозривно пов'язаний з господарсько-виробничою діяльністю підприємства і є необхідною важливою складовою господарського механізму.

В таблиці 1.6 нами систематизовано наукові погляди на трактування категорії «економічний механізм» з метою формулювання авторського поняття «економічний механізм великого промислового підприємства». Обґрунтування значущості «великих підприємств» для національної економіки, яке здійснено в п.1.1, дозволяє стверджувати, що запропоноване авторське поняття може використовуватись для будь-яких за розмірами підприємств та об'єднань підприємств (п.1.1, с.18-22).

Таблиця 1.6

**Систематизація наукових поглядів на трактування категорії
«економічний механізм»**

Автор	Повне формулювання поняття «економічний механізм»
-------	---

М. Грещак [48, с.25]	...«економічний механізм»... діє через економічні інтереси як усвідомлені матеріальні потреби людей та складається з комплексу економічних способів, методів, важелів, нормативів, показників, за допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні закони
Б. Райзберг [65, с. 227]	«економічний механізм» – сукупність методів та засобів впливу на економічні процеси їх регулювання
А. Шеремет і Р. Сайфулін [66, с. 43]	«економічний механізм» – система керування економічними відносинами підприємства через економічні важелі за допомогою функцій управління
І. Балабанов [67, с. 117]	«економічний механізм» – система дії економічних важелів... в організації, плануванні й стимулюванні використання фінансових ресурсів
Н. Брюховецька [69, с. 7]	«економічний механізм підприємства» - система, що діалектично розвивається, видів і форм власності, методів господарювання, форм управління, інструментів і важелів державного регулювання та ринкової саморегуляції, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами певного історичного стану розвитку держави, її інституціями для забезпечення ефективного функціонування підприємств
О. Богушко [68, с. 47 – 48]	«економічний механізм підприємства» – одна з основних складових господарського механізму, що являє собою систему функцій управління, економічних відносин і економічних важелів, спрямованих на формування капіталу з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства
Лео Гурвіц, Роджер Майерсон, Ерік Маскін [70, с.4]	«економічний механізм» – загальне визначення, яке може бути застосоване до будь-якої взаємодії між економічними суб'єктами, передбачає, що ця взаємодія є стратегічною грою. Відтак, механізм - сама форма гри, а гра – це опис того, як можуть діяти гравці (економічні суб'єкти) і до чого призведе певний набір дій
Т. Нікітіна [77, с. 44-45]	«економічний механізм підприємства» можна віднести до категорії «управлінський механізм підприємства»

Примітка: складено автором на основі [48, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 77]

Частково погоджуючись з науковою думкою вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно визначення поняття «економічний механізм», нами сформульовано авторське обґрунтоване бачення поняття «економічного механізму великого промислового підприємства». Економічний механізм великого промислового підприємства – це система видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів регулювання, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами історичного етапу розвитку держави, існують для забезпечення ефективного функціонування великих підприємств і одночасно – це комплекс способів функціонування великого підприємства як соціально-економічної системи.

Авторське розуміння економічного механізму передбачає, що власне економічний механізм великого промислового підприємства є динамічним утворенням, яке потребує постійного удосконалення, розвитку у напрямку

забезпечення стійкого економічного розвитку всього підприємства. Ми стверджуємо, що системними ознаками економічного механізму великого підприємства є такі:

- по-перше, він забезпечує зовнішні зв'язки останнього і створює відповідні умови отримання доходу. При цьому, його принципи цілком визначаються особливостями господарського механізму суспільства (домінуючою формою власності на засоби виробництва, існуючими системами ціноутворення, оподаткування, планування тощо);
- по-друге, цей механізм спрямований на розвиток виробничих відносин усередині підприємства і в даному випадку його принципи обумовлені особливостями виробничих відносин на підприємстві.

Таким чином, дослідження етимології терміну «економічний механізм підприємства» дозволяє стверджувати, що це багатозначне, складне, двоєдине поняття декількох рівнів, і саме дослідження, проведене у даному напрямку, надає відповідь на питання – яким чином для досягнення мети власників (засновників) та на виконання вимог Господарського кодексу України (ст. 3, 42) [6] будь-якому комерційному підприємству залишатись прибутковим.

Конкретизуючи авторське поняття «економічний механізм великого промислового підприємства», необхідно обґрунтувати думку відносно рівнів його існування та факторів, що впливають на нього. Слід виокремлювати економічний механізм на макро-, мезо- та мікрорівнях; фактори, що в цілому визначають економічний механізм окремого зрізу господарювання, знаходяться в системі, в діалектичній єдності, взаємозв'язку та постійному розвитку.

Так, для «економічного механізму великого промислового підприємства» ті фактори, що визначають економічний механізм суспільства, є зовнішніми. Але певна кількість таких зовнішніх факторів може трансформуватися у внутрішні фактори економічного механізму великого підприємства. Таким чином, якщо суспільство і, навіть, обрана країною національна ідея, спрямовані на підтримку соціальних цінностей, задоволення

суспільно необхідних потреб і тільки через цю головну мету – на отримання прибутку, то не буде основною метою окремо взятого суб'єкта господарювання отримання максимальних прибутків за будь-яку ціну.

Окремі вчені вважають, що механізмам економічної спрямованості притаманні ознаки саморуху [78], але при більш ґрунтовному та детальному дослідженні стає зрозумілим, що економічний механізм приводять в дію люди, що у підсумку потребує обов'язкового врахування людського фактору як при дослідженні процесів формування, так і при дослідженні процесів функціонування економічного механізму. Загальновідомою є економічна аксіома, що прибуток будь-якого підприємства може бути збільшений або у разі зростання доходу (оборотів), або у разі скорочення витрат, тобто правила, або так мовити, алгоритм, є чітко визначеними. Але, яким чином цей алгоритм буде застосовуватись на підприємстві, який шлях, з обов'язковим узгодженням його з об'єктивними і суб'єктивними умовами і можливостями, буде обраний певним центром прийняття рішень (керівництвом, топ-менеджментом тощо), взагалі чи буде прийматись комплексне рішення щодо збільшення оборотів з одночасним зменшенням витрат, залежить від результату та ефективності роботи окремого суб'єкта – людини.

Науковими працями (про значну частину яких йшлося вище у дослідженні) та практичними надбаннями підтверджено, що ефективність функціонування та результативність будь-якого промислового підприємства залежить від багатьох факторів, серед яких провідне місце займає якість побудови, налаштування і спрацювання його власного економічного механізму взагалі та всіх його складових, зокрема.

Оскільки нами сформульовано та обґрунтовано авторське визначення «економічного механізму великого промислового підприємства», то його конструкція, як системи, може бути представлена картографічно. Тим не менш, більшість провідних теоретиків економічної теорії, розкриваючи сутність та досліджуючи структуру економічного механізму підприємства, не надає можливості ознайомитись з їх схематичним уявленням загальної

побудови і функціонування цього механізму. Більше того, до теперішнього часу відсутній загальний сталий науковий погляд на перелік ключових елементів економічного механізму промислового підприємства та їх систематизацію. При цьому, варіативність у визначенні цілей, підсистем, функцій та їх забезпечення є надзвичайно різноманітною [1, 47, 48]. Разом з тим слід зазначити, що певний науковий погляд щодо цього сегменту досліджень викладено в матеріалах М. Сасенко, в яких представлена схема побудови внутрішнього економічного механізму підприємства з визначенням в якості складових: підсистеми забезпечення і підсистеми важелів [79, с. 6]. Більш докладною і переконливою виглядає структура, що наведена в теоретичних матеріалах Москаленко В., відповідно до якої до складу внутрішнього економічного механізму віднесені: підсистеми забезпечення, функціональні підсистеми і підсистема важелів [80, с. 40-42].

Запропоновані варіанти бачення загальної структури економічного механізму, тим не менш, доцільно дещо видозмінити та розвинути окремі його елементи, а також включити додаткові. На наше глибоке переконання, сучасні вітчизняні економічні умови вимагають виокремлення ще декількох компонент, а саме: таких складових, як економічна діагностика, консолідація капіталу і обов'язково – податкової складової.

По-перше, з приводу такої складової, як консолідація капіталу окремо слід зауважити, що в нинішніх умовах господарювання нестача грошових ресурсів є постійною проблемою підприємств, тому в сучасний період світової глобалізації економіки процеси консолідації капіталу набули і продовжують набувати стрімкого розвитку. Т. Нікітіна вважає, що термін «механізм консолідації капіталу» передбачає об'єднання в собі сутності злиття (централізації), інтеграції та концентрації капіталу підприємств. Розвиток та виникнення нових форм консолідації капіталу відбувається з метою досягнення максимального ефекту діяльності підприємств та отримання конкурентних переваг на ринку [77, с. 46]. Ми наполягаємо на тому, що економічний механізм консолідації капіталу підприємств є однією із

необхідних складових «економічного механізму великого промислового підприємства». Відтак актуальними, на нашу думку, є дослідження визначення сутності значення економічного механізму консолідації капіталу підприємств, обґрунтування мотивів формування, мети застосування, методів визначення його доцільності й ефективності.

По-друге, що стосується податкової складової «економічного механізму великого промислового підприємства», то її значення та вплив на загальний фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання не можна недооцінювати. Актуальність цієї тези доцільно підтвердити науковою позицією М. Арсентьєва, згідно з якою «навіть блискучий, на якийсь момент часу стан виробничої системи може бути зруйнований за короткий проміжок часу, наприклад через кредитно-фінансову підсистему, якщо остання буде виконувати не забезпечуючу роль, а функціонуватиме самостійно з метою лише накопичення капіталів... Її може зруйнувати непередбачена податкова або митна політика» [81, с. 108]. По-третє, така складова, як економічна діагностика є інформаційною системою забезпечення керованості економічного механізму великого промислового підприємства як системи.

Ґрунтуючись на вищевикладеному, нами розроблено структурно-логічну модель «економічного механізму великого промислового підприємства» (далі – ЕМВПП) (рис. 1.4) та Концепцію управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки (рис. 1.5).

Рис. 1.4. Структурно-логічна модель «економічного механізму великого промислового підприємства»

Примітка: розроблено автором

Зрозуміло, що запропонована структурно-логічна модель «економічного механізму великого промислового підприємства» з виокремленням такої складової, як податкова, буде продовжувати трансформуватись, зокрема, до остаточного унормування податкового законодавства шляхом поступового розчинення податкової складової у визначених підсистемах економічного механізму підприємства. Але на теперішній час функціонування податкової складової, як окремого елемента системи економічного механізму суб'єкта господарювання, є необхідною умовою, що підтверджується аргументами та науковими фактами, докладно викладеними в розділах 2 та 3 дисертаційного дослідження.

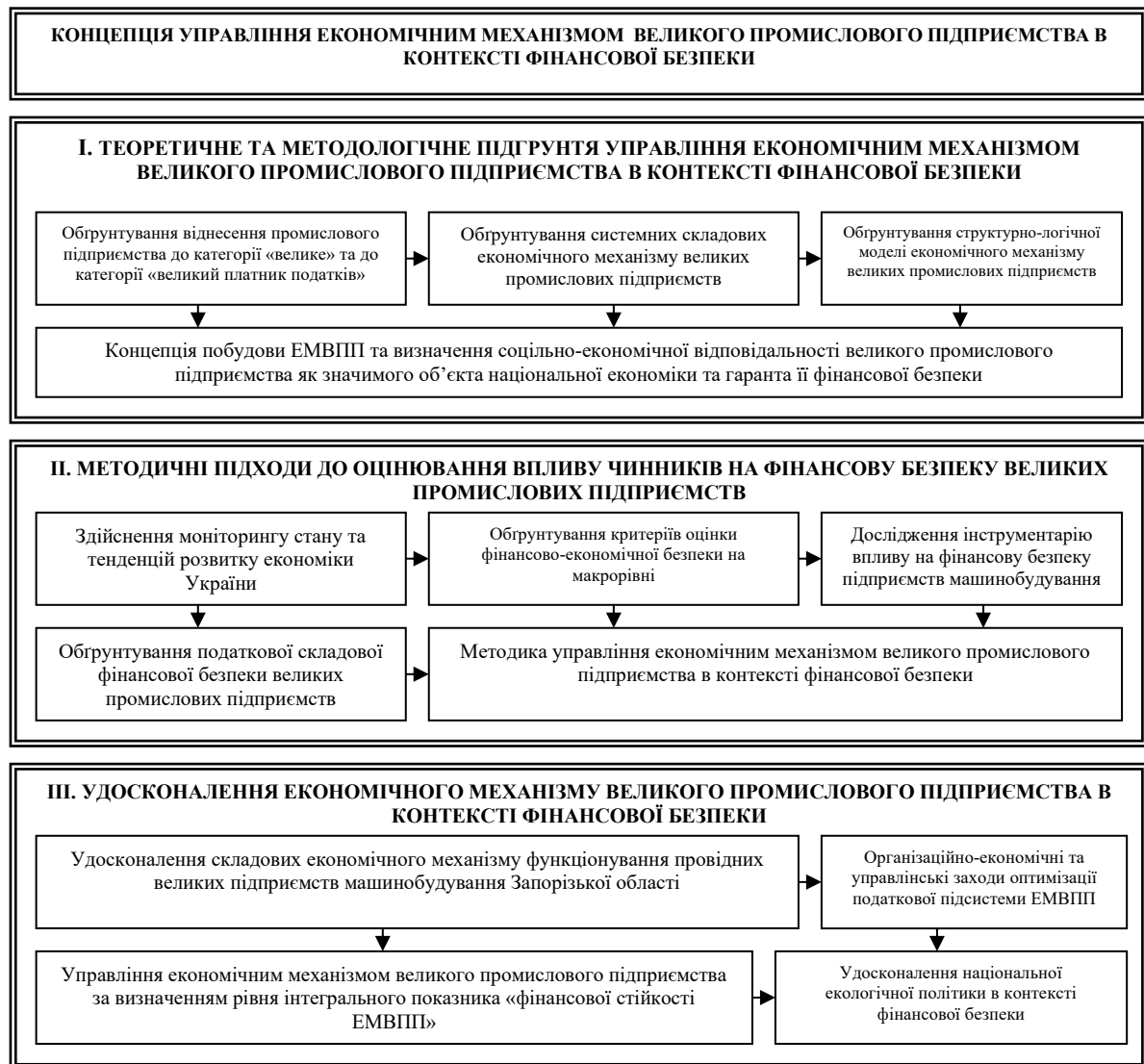

Рис. 1.5. Концепція управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки

Примітка: розроблено автором

Часткове обґрунтування наукових положень Концепції управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки наведене в п.1.1 та п.1.2 першого розділу дисертаційного дослідження.

Таким чином, досліджуючи системні складові економічного механізму промислових підприємств нами визначено етапи еволюції економічного механізму підприємства та окреслено його характерні риси; виділено передумови та наслідки неефективного економічного механізму перехідного етапу (від II до III); обґрунтовано поняття «економічний механізм великого промислового підприємства» – це система видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів регулювання,

які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами історичного етапу розвитку держави, існують для забезпечення ефективного функціонування великих підприємств і одночасно – це комплекс способів функціонування великого підприємства як соціально-економічної системи.

Доведено, що системними ознаками економічного механізму великого промислового підприємства є такі: по-перше, він забезпечує зовнішні зв'язки останнього і створює відповідні умови отримання доходу; при цьому, його принципи цілком визначаються особливостями господарського механізму суспільства (домінуючою формою власності на засоби виробництва, існуючими системами ціноутворення, оподаткування, планування тощо); по-друге, цей механізм спрямований на розвиток виробничих відносин усередині підприємства і в даному випадку його принципи обумовлені особливостями виробничих відносин на підприємстві.

Грунтуючись на результатах дослідження структури та складових економічного механізму великого промислового підприємства, розроблено структурно-логічну модель ЕМВПП, яка враховує такі стратегічні складові, як економічна діагностика, механізм консолідації капіталу та податкова підсистема фінансової безпеки, яка включає механізм взаємодії з підсистемами забезпечення та механізм взаємодії з функціональними підсистемами.

1.3. Управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки

Світовий досвід щодо такого поняття, як успішність підприємства, і в першу чергу, промислового підприємства, доводить, що досягти очікуваних результатів та забезпечити їх довготривалу сталість, можна тільки завдяки ефективному управлінню. Комплекс аспектів організації процесів управління суб'єктом господарювання є досить дослідженим і опрацьованим розділом економічної теорії. Але враховуючи надзвичайну стрімкість структурних перетворень, що відбуваються в світовій економіці, окремі зв'язки і елементи

системи управління, а також їх взаємний вплив один на одного, потребують постійного дослідження та удосконалення. В сфері теоретичних засад управління підприємством з одного боку досягнуто певних наукових взаємоузгодженостей, а з іншого – спостерігається різноманітність концептуальних поглядів на ті чи інші складові процесу управління.

У вітчизняній економічній літературі досить широко представлені наукові результати щодо організаційних питань процесу управління. Розглядом вищевикресленого кола питань займалися С. Покропивний, О. Іванілов, Н. Метеленко, С. Мочерний, А. Шегда, Б. Андрушків, Л. Головкова, Л. Абалкін, О. Богушко, Л. Лозовський, І. Цигилик та інші автори, проте окремі складові сучасної моделі управління, зважаючи на виклики часу, вимагають подальшого опрацювання з обов'язковим впровадженням на виробництві найкращих наукових розробок.

В свою чергу, дослідженням і науковою розробкою питань щодо забезпечення такого стану функціонування суб'єкта господарювання, який обумовлює його фінансову безпеку займалися такі економісти, як: Т. Васильців, А. Єпіфанов, М. Єрмошенко та інші.

Відтак, одним із наукових завдань нами визначено опрацювання організаційних аспектів управління економічним механізмом промислового підприємства з системних позицій та в контексті його фінансової безпеки. Особлива увага з цього приводу приділена великим промисловим підприємствам, оскільки саме в цих господарських одиницях є функціонал для побудови найбільш досконалих механізмів управління.

Класичні вітчизняні наукові теорії управління підприємствами визначають, що управління (в широкому розумінні) є діяльністю, спрямованою на координацію роботи інших людей (трудових колективів) [82, с. 59, 83, с. 190]. Тобто, якщо забезпечити високу якість налагодження спільної роботи колективу підприємства, то буде реалізована найвища мета створення будь-якого суб'єкта підприємництва – досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [6].

З цього приводу слід зазначити, що науковці сходяться в твердженні, що підприємства слід розглядати як систему – сукупність взаємопов’язаних в одне ціле елементів [82, 83], втім, як і в тому, що безпосередній процес управління також можна представити у вигляді системи. Провідні українські вчені додають адаптовані до стрімкого у всіх виразах сьогодення певні ключові характеристики зазначеному вище поняттю.

Так, Н. Метеленко, визначаючи організацію управління промисловим підприємством, як систему, що «являє собою сукупність елементів, пов’язаних між собою та таких, що мають динамічний характер» [49, с. 122], робить акцент на динамічності. І саме цей наголос, на нашу думку, є тією уточнюючою складовою визначення, що виводить його на найсучасніший рівень. Погоджуючись з вищенаведеним формулюванням, ми пропонуємо зупинитись більш детально на окремих зв’язках і елементах системи управління, оскільки, зважаючи на вимоги часу, вказана теорія має знаходитися в стані постійного розвитку. А якщо звернути увагу на те, що основними елементами (і керуючим, і виконавчим) [82, с. 60], цієї системи є – людина, а відтак варіативність отримуваного результату може бути безмежною, то подальше дослідження організаційних аспектів управління промисловими підприємствами, в т.ч. задля забезпечення його фінансової безпеки, є, без сумніву, актуальним науковим завданням.

Правила, порядок і механізми управління регламентуються Господарським кодексом України. Зокрема, стаття 65 Господарського кодексу України присвячена загальним питанням управління суб’єктом господарювання [6]. Так, управління підприємством здійснюється відповідно до статуту на основі поєднання прав власника відносно господарського використання свого майна та участі в управлінні трудового колективу [6]. При цьому, призначення (обрання) керівника підприємства є правом власника (власників) підприємства та реалізується безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту [6]. Що стосується особливостей управління підприємствами окремих видів (організаційних

форм) підприємств, то їх детальне унормування наведено, зокрема, в Розділі II Господарського кодексу України [6]. Але Господарським кодексом України не регламентуються такі визначальні орієнтири функціонування суб'єкта господарювання, як місія і стратегія підприємства, не кажучи вже про обов'язковість їх визначення для всіх підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності. З цього приводу, на нашу думку, доцільним буде деталізувати поняття «місія» і «стратегія» підприємства. «Місія» суб'єкта господарювання в загальноповжитому виразі це – основна загальна мета його діяльності. Разом з тим, визначення такої мети наводиться у вітчизняних нормативних документах в якості рекомендацій, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [84], і стосуються вони обмеженого кола суб'єктів, а саме: державних підприємств, державних акціонерних товариств та господарських структур. Відносно поняття «стратегія» підприємства слід зазначити, що нормативними документами рекомендовано, причому тільки тому ж самому обмеженому переліку суб'єктів, забезпечувати стратегічне планування із розробкою планів розвитку [84].

Всі інші види і типи підприємств, установ і організацій в цьому напрямку сфери управління мають вільне право приймати чи ні відповідні рішення. Саме тому більшість суб'єктів господарювання не переймаються питаннями визначення власних місії і стратегії, що є, на наш погляд, помилковим тому, що загальноприйняті підходи до формування місії та стратегії не враховують в повній мірі умови, проблеми та перспективи функціонування кожного окремого підприємства.

Світова практика доводить, що обов'язковість впровадження зазначених складових, які донедавна були предметом тільки стратегічного менеджменту, можуть не тільки зберегти підприємство (навіть те, що має фінансові проблеми), а й забезпечити стабілізацію і розвиток суб'єкта господарювання. Ілюструє вказану позицію конкретними прикладами зі світового досвіду Олексій Гридковець, який вважає, що коли власник компанії розуміє сутність

свої справи, всі інші нюанси – як керувати, як діяти – становляться очевидними [85, с. 6]. Причому, під сутністю бізнесу О. Гридковець розуміє місію компанії, яку ні в якому випадку, на його переконання, не можна ототожнювати з метою отримати прибуток. В іншому випадку підприємство обов'язково деградує. Наприклад, місія корпорації Microsoft: *«Дати можливість людям і компаніям усього світу повністю реалізувати свій потенціал»* [86]. Що стосується компанії Г. Форда, то всі її працівники кожного дня приходили на роботу виготовляти «Дешевий автомобіль для кожної американської сім'ї», «...надаючи персональну свободу пересування людям по усьому світу» [87], і цей перелік можна продовжувати. Після ознайомлення з місіями цих підприємств, споживачі усвідомлювали, що їх прагнення співпадають з цілями підприємців, а відтак, останні можуть розраховувати на споживацьку лояльність і прихильність. Наслідками такої поведінки клієнтів, без сумніву буде прибутковість і успішність вказаних компаній.

Наукові дослідження визнаних українських економістів [49] також переконують у необхідності визначення місії і стратегії підприємства. Так, автор [49] доводить, що функціонування підприємства в ринкових умовах господарювання неможливе без наявності в нього економічної стратегії, втім, як і без визначення місії – правил поведінки суб'єктів господарювання, які надають уявлення про призначення підприємства, його необхідність та корисність для навколишнього середовища, працівників та суспільства в цілому [49, с. 125].

Якщо більш ретельно дослідити норми статті 42 Господарського кодексу України, звернувши увагу на черговість розміщення підцілей у формулюванні найвищої мети створення суб'єкта підприємництва, а це: на першому місці – досягнення економічних і соціальних результатів, а тільки на другому – одержання прибутку [6], то можна зробити висновок, що опосередковано законодавство України таки передбачає їх застосування. Слід зазначити, що окремі практичні напрацювання щодо переведення у нормативно-правову

площину обов'язковості визначення місії і стратегії вже досягнуто в нашій країні через прийняття відповідного рішення на рівні держави. Міністерство доходів і зборів України, як орган гілки виконавчої влади 2013 – 2014 рр., свого часу отримало через розпорядження Кабінету Міністрів України довгостроковий Стратегічний план свого розвитку [89]. Ключовими елементами його реалізації стали місія, бачення та принципи роботи Міністерства, деталізація інформації стосовно яких представлено на рис. 1.6.

Зрозуміло, що через необхідність загального переформатування всіх без винятку процесів, які забезпечують життєздатність країни у надскладній політичній та економічній ситуації сьогодення, ці процеси отримали статус скасованих, відтермінованих і таких, що потребували свого часу і потребують сьогодні кардинальних, в т.ч. структурних, змін. Але позитивні напрацювання в цьому напрямку, які, про що було зазначено вище, ґрунтуються на кращому світовому управлінському і підприємницькому досвіді (в т.ч. відносно детального опису функцій та, навіть, процедур для виконавців процесів) слід використовувати та продовжувати впроваджувати в нашій країні, звичайно ж реформуючи і розвиваючи їх.

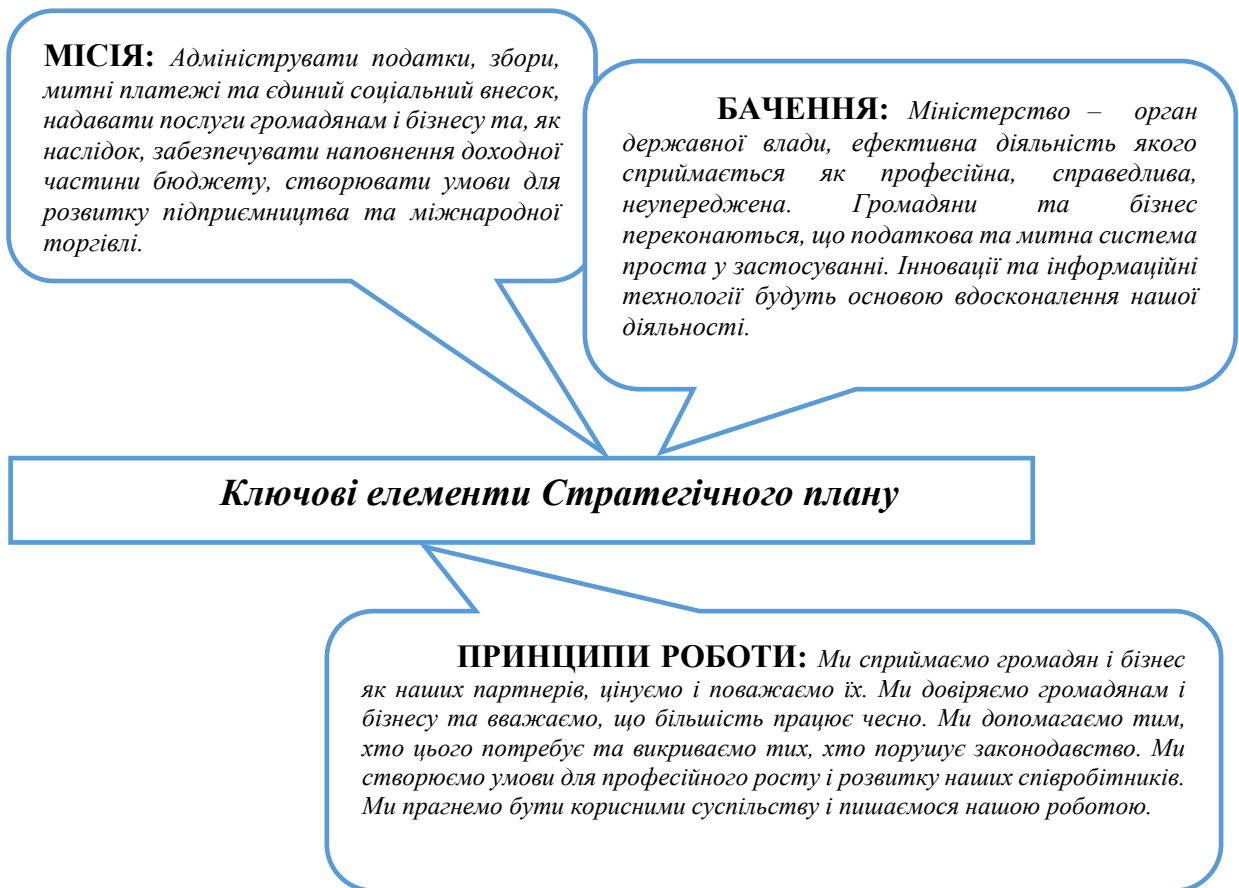

Рис 1.6. Ключові елементи реалізації стратегічного плану розвитку
Міністерства доходів і зборів України

При цьому повинна вирішуватись триєдина задача при визначенні місії та виборі стратегії – «вітчизняний досвід управління – зарубіжний досвід – державне управління». Зазначена теза стає більш актуальною з огляду на те, що наразі Урядом країни прийняте рішення стосовно реорганізації Державної фіскальної служби України шляхом її поділу на дві служби: Державну податкову службу України та Державну митну службу України, а відтак і створення нових за змістом виконання повноважень і функцій контролюючих органів [90]. Але що стосується затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України, зокрема, Положення про Державну податкову службу України [91], то жодного згадування про вказаний обов'язковий елемент державного управління в цьому документі немає.

Узагальнюючи думки вітчизняних і зарубіжних учених [48, 49, 51, 82, 83], а також практиків, можна стверджувати, що управління організаціями, установами і підприємствами – складний динамічний процес взаємодії визначальних орієнтирів функціонування суб'єкта господарювання, в тому числі таких, як стратегія і місія підприємства.

В контексті дослідження сучасних аспектів управління промисловим підприємством потребують особливої уваги та опрацювання питання щодо забезпечення взаємозв'язку внутрішнього управління підприємством та державного управління з наголосом, з огляду на стрімкість змін вітчизняного законодавства, на його визначальності. Для забезпечення виробничої, фінансової і економічної стійкості промислового підприємства необхідно змодельовати та реалізувати на практиці таку матрицю отримання інформації відносно законодавчого регулювання діяльності та існування взагалі, як суб'єкта, яка б дозволила якнайшвидше її отримати, переробити, оцінивши при цьому її вплив і нівелювавши негативні, за наявності, наслідки та прийняти вірне управлінське рішення. І тільки така бізнес-модель побудови господарської діяльності дозволить отримати очікуваний результат. Особливо це стосується внесення змін до основних законодавчих та нормативних документів, що регулюють основні напрямки функціонування суб'єктів господарювання.

В сучасному зовнішньому і внутрішньому середовищі інформація виступає вже ні як додатковий ресурс, а як новий фактор виробництва. Яскравою ілюстрацією може слугувати, наприклад ситуація, в якій опинилися підприємства з 1 січня 2015 року через прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [92], який, до речі, був опублікований 31 грудня 2014 року, тобто за одну добу до набрання ним чинності; або з 1 січня 2018 року – через прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» [27], що

був опублікований за дві доби до набрання чинності. І цей перелік прикладів стосовно необхідності прийняття суб'єктами господарювання оптимальних рішень в умовах реактивно-оперативних змін зовнішнього середовища, можна продовжувати. Зрозумілим є те, що тільки завдяки забезпеченню якісній організації процесу оперативного отримання і опрацювання інформації та прийняття відповідних управлінських рішень, окремі підприємства змогли уникнути не тільки неумисних помилок, але й взагалі – порушень законодавства, що, в свою чергу, можуть обумовити непередбачувані руйнівні фінансові наслідки.

Окремої уваги потребує визначення принципів, які повинні бути покладені в основу при формулюванні та прийнятті управлінських рішень. Загальноприйнятими принципами в діяльності з прийняття управлінських рішень є: ефективність управління, науковість, добір кадрів, розподіл функціональних обов'язків, делегування повноважень та відповідальності, принцип єдиноначальності і колегіальності управління, принципу індивідуальної відповідальності, принцип конкретності й оперативності, принцип урахування інтересів держави [48, 93].

Власне бачення системи визначальних принципів, на яких будується ефективний економічний механізм підприємства, надають майже всі науковці, теоретики і дослідники зазначеної категорії. Так, М. Грещак [48, с. 29-30] і Є. Стрельчук [61, с. 25] наголошують, що «внутрішній економічний механізм підприємства» будується при дотриманні чітко визначених та науково-обґрунтованих принципів: принципу цільової сумісності та зосередженості; принципу безперервності й надійності; принципу плановірності, пропорційності та динамізму; принципу науковості та обґрунтованості методів управління; принципу ефективності управління; демократичному принципу розподілу функцій управління.

Результати систематизації переліку і змісту визначальних принципів, що є підґрунтям з прийняття ефективних рішень з управління економічним механізмом великих промислових підприємств представлені в табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Базові організаційно-управлінські принципи ефективного функціонування ЕМВПП

Визначення принципу	Зміст принципу (розширене трактування) та/або обґрунтування необхідності застосування	Наслідки дотримання принципу на великому промисловому підприємстві
1	2	3
Загальні принципи		
Науковості та обґрунтованості методів управління	Принцип визначає, що форми, методи і засоби управління мають бути науково-обґрунтованими та перевіреними на практиці. Управління підприємством повинне ґрунтуватися на наукових основах управління і визначених тенденціях, взаємодії та залежностей; як методологічне положення розробки проєктів управлінських рішень, принцип науковості полягає в об'єктивності підходу до обґрунтування заходів, що передбачаються рішенням [93].	Розширення можливостей щодо вибору і прийняття найоптимальніших управлінських рішень
Принцип ефективності управління	Принцип розглядає (аналізує) багатоваріантні шляхи досягнення однієї й тієї самої мети [48].	Обумовлення прийняття оптимальних з точки зору ефективності рішень
Принцип цільової сумісності та зосередженості	Принцип передбачає створення цілеспрямованої системи управління, в якій усі її ланки складають єдиний механізм, спрямований на вирішення загального завдання (мети, цілі) підприємства [48].	Забезпечення злагодженості всіх складових економічного механізму підприємства
Принцип безперервності і надійності	Принцип передбачає створення таких організаційно-господарських та технічних умов, за яких досягається стійкість і безперервність заданого режиму виробничого процесу [48]	Забезпечення виробничої стійкості та фінансової безпеки
Принцип оптимальності	Принцип пов'язаний з альтернативністю і багатоваріантністю планів, що передбачає розробку декількох альтернативних варіантів досягнення єдиної мети [1]	Можливість обрання оптимального варіанту шляхів досягнення поставлених цілей і завдань
Принцип плановості, планованості, пропорційності та динамізму	Принцип передбачає складання виражених стратегічних, тактичних і оперативних планів діяльності [48].	Вирішення не тільки поточних, а й довгострокових завдань розвитку підприємства
Принцип урахування інтересів держави і підприємства	При розробці кожного рішення слід виходити з інтересів об'єкта управління, а результати й наслідки цього рішення необхідно узгоджувати з державними інтересами [93].	Забезпечення паритету інтересів держави та суб'єкта господарювання, що обумовить в кінцевому результаті економічно-фінансову стійкість останнього
Принципи організації управління		
Принцип добору кадрів управління	Принцип має займати одне з ключових місць на кожному окремому підприємстві через визначеність людини, як основного елементу (як керуючого, так і виконавчого) в системі управління	Забезпечення апарату управління кваліфікованими, ініціативними, сумлінними і дисциплінованими працівниками, здатними виконувати завдання з високою професійною якістю [93]
Оптимальний розподіл функціональних обов'язків апарату управління	Обов'язковість використання принципу визначена наявністю різних функцій управління та необхідністю розподілу праці (обов'язків, повноважень, функцій, процедур) і раціонального делегування повноважень	Прийняття оптимальних управлінсько-організаційних рішень

Продовження табл. 1.7

1	2	3
Принцип єдиноначальності і колегіальності управління	Сутність принципу полягає в органічному поєднанні колективного обговорення проблем та єдиноначальності в ухваленні рішень і відповідальності [93].	Підвищення значення колегіальності в прийнятті рішень та ...
Принцип конкретності й оперативності керівництва	Конкретність полягає в чіткому визначенні щодо кожного управлінського рішення: конкретних заходів і дій, термінів виконання, очікуваних результатів і осіб, відповідальних за виконання; оперативність керівництва передбачає своєчасність ухвалення рішення	Виключення можливості прийняття рішень із запізненням
Принцип індивідуальної відповідальності за доручені справи і кожне конкретне рішення	Принцип ґрунтується на тому, що кожна особа, в межах службових прав і обов'язків, несе всю повноту відповідальності за ведення справ і прийняття рішень	Забезпечення високої якості рішень і дій безпосередніми виконавцями

Примітка: складено автором на основі [1,48, 93].

Прийняття управлінських рішень має базуватись на вищезазначених принципах та бути основою їх прийняття задля забезпечення ефективного функціонування промислового підприємства та його фінансової безпеки. Окремо слід зауважити, що наведений перелік не є остаточним, він знаходиться в стані постійного розвитку, опрацювання, доповнення та, в певній мірі, залежить від наукових поглядів вчених на досліджуваний перелік питань. В ході досліджень організаційних аспектів управління економічним механізмом суб'єкта господарювання необхідно зупинитись на типах організаційних структур управління промисловим підприємством. Економічна теорія пропонує їх декілька – від простих до більш складних за своєю побудовою. У практиці господарювання можуть застосовуватися декілька типів організаційних структур залежно від масштабів діяльності, виробничо-технологічних особливостей і, від обраних місії і стратегії підприємства.

Організаційна структура управління будь-яким суб'єктом господарювання – це форма системи управління, яка визначає склад, взаємодію та підпорядкованість її елементів [82, с. 64].

Лінійний тип організаційної структури управління характеризується лінійними формами зв'язку між ланками управління. Це така структура, між

якою існують лише одноканальні взаємодії. За такої організаційної структури управління кожний підлеглий має лише одного керівника, який і виконує всі адміністративні та спеціальні функції у відповідному структурному підрозділі [82, с. 64]. Таким чином забезпечується концентрація всього комплексу функцій управління та вироблення управлінських дій в одній ланці управління, а відтак – чіткість взаємовідносин та оперативність в прийнятті управлінських рішень. Але до керівника в цьому випадку висуваються значні вимоги щодо його професіоналізму та здібностей стосовно стратегічного і поточного управління всіма підпорядкованими ланками.

У практиці управління лінійна організаційна структура використовується, зазвичай, малими та середніми підприємствами, які здійснюють нескладне виробництво і мають незначну кількість господарських зв'язків. «У сучасних умовах обмеженість використання лінійних структур навіть такими підприємствами зумовлена перевантаженням інформацією, значними потоками документації, зростанням чисельності контактів з підлеглими, вищими та суміжними організаціями, тобто всіма елементами зовнішнього середовища.» [49, с. 91].

Для сучасного виробництва притаманне поглиблення спеціалізації виробництва та управління, в результаті чого є об'єктивно необхідним розподілити управлінські функції між керівниками та органами, які передають нижчим рівням управління обов'язкові для них завдання. Така диференціація функцій управління є основою для переходу до функціонального типу організаційної структури управління.

При такому управлінні кожний орган управління (або виконавець) спеціалізується на виконанні окремих видів управлінської діяльності (функцій). Виконання вказівок функціонального органу в межах його компетенції є обов'язковим для виробничих підрозділів. Відтак кожний виробничий підрозділ одержує розпорядження одночасно від кількох керівників функціональних відділів [82, с. 65]. Подвійне підпорядкування має

на меті інтегрувати функції на кожному етапі управління та спеціалізувати їх по окремих напрямках.

Цей тип структури управління характеризується високим рівнем компетентності керівництва, але одночасно є значним ризик отримання виконавцями суперечливих вказівок та незабезпечення оперативності в прийнятті управлінських рішень.

Проте більш типовою організаційною структурою управління підприємств є лінійно-функціональна, яка базується на делегуванні повноважень та відповідальності за функціями управління і прийняття рішень по вертикалі. Вона дає змогу організувати управління за лінійною схемою, а функціональні відділи апарату управління підприємства лише допомагають лінійним керівникам вирішувати управлінські завдання. При цьому лінійних керівників не підпорядковано керівникам функціональних відділів апарату управління [82, с. 65]. Теорія управління визначає лінійно-функціональну структуру як ефективнішу для виробництв зі сталою номенклатурою та нешироким асортиментом, а також із незначним використанням інновацій в технологічних процесах виробництва.

Дивізіональна організаційна структура управління базується на поглибленні поділу управлінської праці. За умови її застосування відбуваються процеси децентралізації оперативних функцій управління, здійснюваних виробничими структурними ланками, і централізації загальнокорпоративних функцій, які зосереджуються у вищих ланках адміністрації інтегрованих підприємницьких структур [82, с. 66]. Перевагами такої структури можна назвати гнучкість реагування на зміни в зовнішньому середовищі, швидкість прийняття та високу якість управлінських рішень. Але вона потребує додаткових ресурсів – і людських (для збільшення чисельності апарату управління), і матеріальних (для забезпечення відповідного рівня його утримання та підтримки внутрішніх взаємозв'язків на відповідному рівні).

За матричної організаційної структури управління поряд із лінійними керівниками підприємства й раціональним апаратом управління

виокремлюють (формують) ще й тимчасові предметно-спеціалізовані ланки – проектні групи. Проектні групи утворюються зі спеціалістів постійних функціональних відділів і лише тимчасово підпорядковуються керівнику проекту. Після завершення робіт над проектом вони повертаються до своїх функціональних підрозділів. Керівник проекту виконує роль лінійного керівника щодо спеціалістів проектної групи. Одночасно він є функціональним керівником щодо виробничих підрозділів підприємства, котрі забезпечують реалізацію проекту [82, с. 66]. Головна відмінність матричної структури від інших – це надзвичайна управлінська, втім, як і виробнича, гнучкість та орієнтація на інновації. Але через певні недоліки, серед яких – збільшення чисельності управлінського персоналу, зростання кількості інформаційних зв'язків між працівниками підрозділів, можливі конфліктні ситуації між ними тощо, зазначена організаційна структура управління є доцільною на промислових підприємствах із великою кількістю виробництв із коротким циклом продукції, і за умови високодинамічного ринкового середовища.

Продовжуючи опрацьовувати питання відносно типів організаційних структур управління, доцільно згадати такий видотип управління, як вартісно-орієнтоване управління, яке представляє собою більш сучасний підхід до управління, націлений на максимізацію акціонерної вартості підприємства. Суть концепції полягає у тому, що управління підприємством у довгостроковій перспективі повинно бути спрямоване на підвищення вартості підприємства. Стратегія, цілі, бізнес-процеси, показники оцінки діяльності, винагороди визначаються на основі аналізу їх впливу на зміну вартості для акціонерів. Вказана концепція управління виникла у 80-х рр. минулого сторіччя в США, та швидко стала популярною у всьому світі. Інтерес до даної концепції викликаний прагненням збалансувати інтереси усіх зацікавлених сторін (акціонерів, кредиторів, співробітників, постачальників, покупців, уряду). А. Раппорт, автор роботи «Створення вартості для акціонерів», та Б. Стюарт «В пошуках вартості» є засновниками концепції вартісно-

орієнтованого управління. Економісти переосмислили роль менеджерів у діяльності підприємства, яка полягає в підвищенні вартості підприємства для акціонерів. Схвалення цього погляду призводить до необхідності зміни стратегічних та оперативних цілей, методів оцінки діяльності підприємства [94]. В окремих джерелах згадуються і інші види і підвиди структур управління підприємств.

Найбільш комплексно розробленою нам уявляється систематизація організаційних структур управління в роботі [49, с. 91], де автором вказаною класифікацією визначені два класи структур управління за критерієм досягнення цілей: бюрократичні (механістичні), до яких віднесені – лінійні, функціональні, лінійно-функціональні і дивізійні (з модифікаціями), та адаптивні (органічні), до яких віднесені – проектні та матричні структури, а також їх комбінації (що є за суттю програмно-цільовими видами структури управління). Останнім часом, з огляду на стрімку трансформацію бізнес-середовища, науковці виокремлюють ще один вид організаційних структур – інноваційні, хоча окремі автори вважають їх підвидом органічних структур [95, с. 31].

До органічних (адаптивних) науковці відносять і нові оргструктури - модульні, венчурні, атомістичні, мережеві, віртуальні, едхократичні, партисипативні. І якщо створення теоретичного підґрунтя стосовно модульних і сітьових структур вже розпочате, більше того, отриманий певний практичний досвід з їх впровадження, то «атомістичні проорганізації» [96, с. 272] (структури майбутнього) – є гіпотетичним (перспективним) видом, який ще не існує на практиці.

Зважаючи на надзвичайну перспективність розвитку в Україні такої галузі, як ІТ, доцільною є подальша наукова розробка теоретичних основ створення едхократичних (від лат. *ad hoc*, що означає спеціальний, створений для даної цілі (мети)) структур для підприємств з високими технологіями, потребуючих найвищої кваліфікації, інноваційності, творчості, а також якісної спільної взаємодії співвиконавців.

Слід зазначити, що едхократична структура використовується для виконання нестандартних чи складних робіт, для яких необхідні знання і компетентність. Неперервне контролювання забезпечує дотримання напруженого сіткового графіка виконання робіт у ланцюгу вартості. Засоби досягнення мети та остаточну винагороду вибирають самі виконавці [95, с. 34]. За даними Асоціації «ІТ України» наразі ІТ – «друга експортна індустрія країни з \$4,3 млрд. у 2018 р. (\$3,6 млрд. у 2017 р.) експортних надходжень і ростом 20% в рік, що формує 4% ВВП країни» [97], чим і обґрунтовується доцільність зазначеної вище пропозиції.

Найбільш прийнятною організаційною структурою для більшості підприємств, що мають складний та надскладний тип виробництва та є основними провідниками інноваційності у виробництві, на наш погляд, є матрична структура управління. Але зважаючи, в першу чергу, на те, що промислові підприємства, в переважній більшості, мають довготривалий технологічний цикл виробництва, та доведену ефективність матричної структури для підприємства, хоча і із великою кількістю виробництв, але з коротким циклом продукції, а також на необхідність в умовах сьогодення вимушеної оптимізації витрат, не можна її вважати для таких підприємств за оптимальну.

Тобто, відповідну виробничу, фінансову і соціальну поведінку, а також можливість отримувати очікуваний результат і відповідати на виклики часу, забезпечує для великих промислових підприємств дивізіональна організаційна структура управління, вона має бути пріоритетною. Є непоодинокими випадки, коли суб'єкти намагаються синтезувати елементи з різних класів і видів організаційних структур. Але для підприємств, в першу чергу машинобудування, металургійних підприємств формування власної структури управління повинно тяжіти саме до дивізіональної структури, причому з обов'язковим використанням (для оперативного і адекватного реагування на постійні зміни у зовнішньому середовищі, забезпечення стійкості, диверсифікації ризиків, розвитку інноваційності) для певних проектних груп

елементів адаптивних (органічних) структур, зокрема едхократичних або партисипативних типів. При побудові структури управління підприємства великим промисловим підприємством, незалежно від її типу, необхідно робити окремий наголос на інформаційній компоненті (п.1.2, рис. 1.4) та забезпеченні її якісного функціонування.

Таким чином, методологічне підґрунтя реалізації Концепції управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки полягає в такому (рис. 1.7):

- організаційно-управлінська складова ЕМВПП ґрунтується на побудові дивізіональної організаційної структури управління з синтезом елементів адаптивних структур, зокрема едхократичних або партисипативних типів, в часові періоди роботи великих промислових підприємств, що потребують найбільшої активності задля збереження фінансової безпеки;
- орієнтація дослідження управління ЕМВПП спрямована на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що його забезпечують, на виявлення типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у єдину теоретичну картину, практичною реалізацією якого є розробка та коригування програми в інтересах досягнення цілі – Стратегічного плану розвитку з обов'язковими ключовими елементами (місія, бачення, принципи);
- базові організаційно-управлінські принципи, які забезпечують ефективне управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки включають два блоки – загальні принципи та принципи організації управління (див. табл. 1.7);
- невід'ємною складовою забезпечення ефективного управління ЕМВПП є вирішення триєдиного наукового завдання в підсистемі «інформаційна компонента (через економічну діагностику) – консолідація капіталу – податкова складова», яка виступає каталізатором фінансової безпеки ЕМВПП;
- унормування системи законодавчих, нормативно-правових та піднормативних актів регулювання діяльності великих промислових

підприємства у напрямку забезпечення виробничої, фінансової і економічної стійкості шляхом врахування інтересів держави та бізнес-інтересів суб'єктів господарювання (великих промислових підприємств) та досягнення цілей Стратегічного плану розвитку обох сторін.

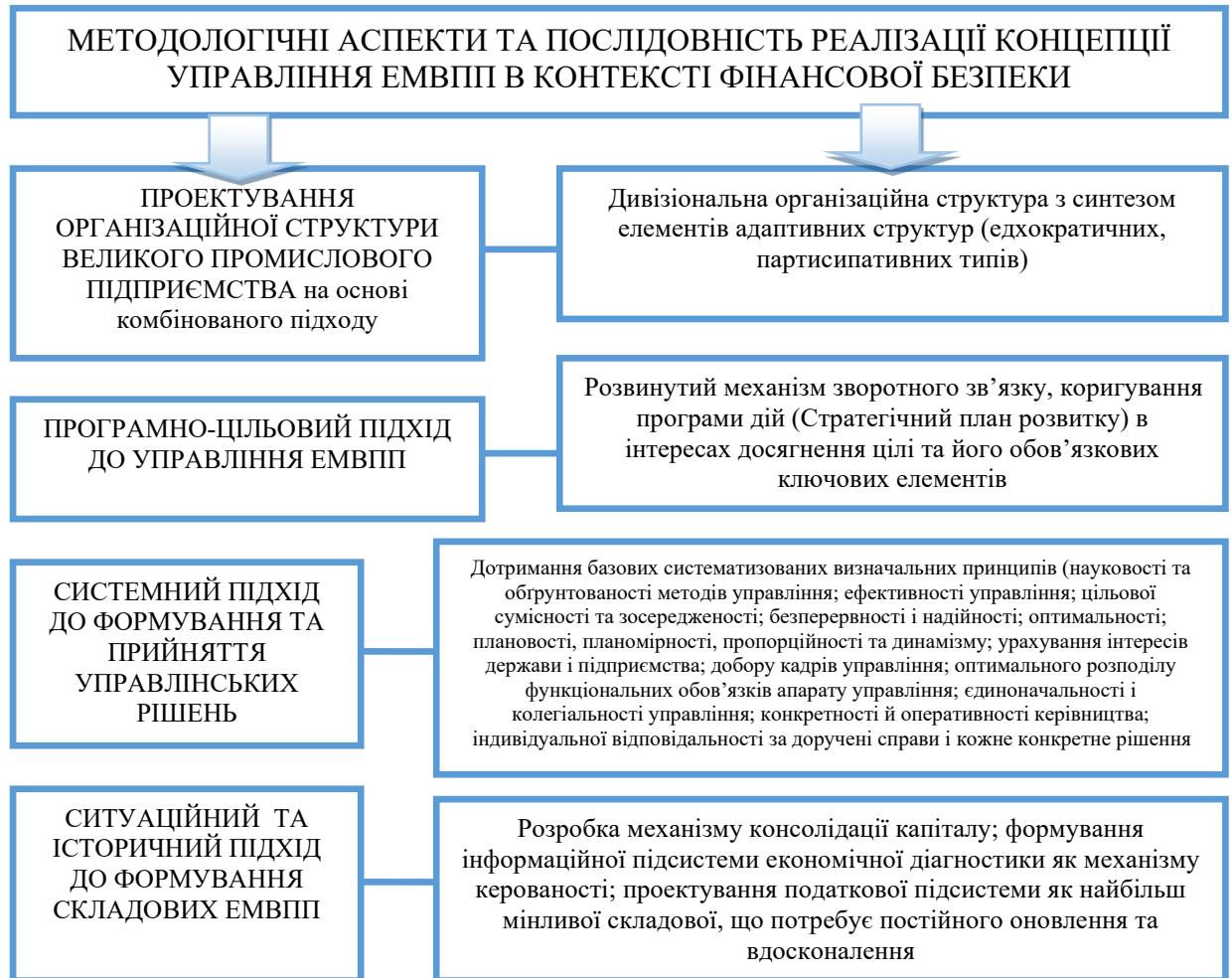

Рис. 1.7. Методологічне підґрунтя та етапи реалізації Концепції управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки

Примітка: розроблено автором

Висновки до розділу 1

У процесі дослідження теоретичних та методологічних основ управління економічним механізмом підприємства в контексті фінансової безпеки отримані наступні наукові результати:

1. До «великих підприємств» та «великих платників податків», як значущих суб'єктів господарювання, що є соціально та економічно відповідальними, нами віднесено: підприємства, показники яких за звітний період, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб; підприємства, господарська діяльність яких є прозорою для реалізації державної політики планування податкових платежів до бюджетів різних рівнів; підприємства, для яких ототожнення понять «великі підприємства» та «великі платники податків» розповсюджується незалежно від будь-якої форми власності тому, що власність створює унікальне соціальне середовище, в якому функціонує суспільне виробництво та діють підприємства різних видів на основі володіння, користування та розпорядження майном; підприємства, що є значимими об'єктами національної економіки та гарантами її фінансової безпеки.

2. Визначено етапи еволюції економічного механізму підприємства та окреслено його характерні риси; виділено передумови та наслідки неефективного економічного механізму перехідного етапу (від II до III); обґрунтовано поняття «економічний механізм великого промислового підприємства» – це система видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів регулювання, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами історичного етапу розвитку держави, існують для забезпечення ефективного функціонування великих підприємств і одночасно – це комплекс способів функціонування великого підприємства як соціально-економічної системи.

3. Доведено, що системними ознаками економічного механізму великого промислового підприємства є такі: по-перше, він забезпечує

зовнішні зв'язки останнього і створює відповідні умови отримання доходу; при цьому, його принципи цілком визначаються особливостями господарського механізму суспільства (домінуючою формою власності на засоби виробництва, існуючими системами ціноутворення, оподаткування, планування тощо); по-друге, цей механізм спрямований на розвиток виробничих відносин усередині підприємства і в даному випадку його принципи обумовлені особливостями виробничих відносин на підприємстві.

4. Розроблено структурно-логічну модель ЕМВПП, яка враховує такі стратегічні складові, як економічна діагностика, механізм консолідації капіталу та податкова підсистема, яка включає механізм взаємодії з підсистемами забезпечення та механізм взаємодії з функціональними підсистемами.

5. Методологічне підґрунтя реалізації Концепції управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки полягає в такому: організаційно-управлінська складова ЕМВПП ґрунтується на побудові дивізійної організаційної структури управління з синтезом елементів адаптивних структур, зокрема едхократичних або партисипативних типів, в часові періоди роботи великих промислових підприємств, що потребують найбільшої активності задля збереження фінансової безпеки; орієнтація дослідження управління ЕМВПП спрямована на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що його забезпечують, на виявлення типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у єдину теоретичну картину, практичною реалізацією якого є розробка та коригування програми в інтересах досягнення цілі – Стратегічного плану розвитку з обов'язковими ключовими елементами (місія, бачення, принципи); базові організаційно-управлінські принципи, які забезпечують ефективне управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки включають два блоки – загальні принципи та принципи організації управління; невід'ємною складовою забезпечення ефективного управління ЕМВПП є вирішення триєдиного наукового завдання в підсистемі «інформаційна компонента (через економічну діагностику) – консолідація капіталу – податкова складова», яка

виступає каталізатором фінансової безпеки ЕМВПП; унормування системи законодавчих, нормативно-правових та піднормативних актів регулювання діяльності великих промислових підприємств у напрямку забезпечення виробничої, фінансової і економічної стійкості шляхом врахування інтересів держави та бізнес-інтересів суб'єктів господарювання (великих промислових підприємств), досягнення цілей Стратегічного плану розвитку обох сторін.

На основі проведених досліджень був зроблений висновок про необхідність розробки методичних підходів до визначення та оцінки впливу зовнішніх чинників на фінансово-економічну безпеку великих промислових підприємств.

Результати дослідження, що проведені у розділі, відображені у публікаціях [71, 88].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Моніторинг стану та тенденції розвитку економіки України у глобальному ринковому середовищі

Визначення і розробка системи заходів по зростанню розвитку економіки держави в цілому, окремих галузей і підприємств потребує проведення постійного моніторингу стану фінансово-економічної безпеки держави. Без всебічного аналізу і осмислення реального стану розвитку економіки неможливе визначення необхідних напрямків і системи заходів економічного зростання на найближчу і віддалену перспективу. Науковці [49, 98] вказують на особливу важливість проведення об'єктивного аналізу оцінки фактичного стану економіки для визначення перспективних напрямків і резервів підвищення ефективності виробництва.

Так, Н. Сторожук найважливішою складовою економічного механізму забезпечення сталого розвитку в системі управління підприємством вважає економічну діагностику, яка на думку автора, має бути багатопараметричною, обґрунтованою і достовірною. Адже від якості економічної діагностики залежить подальший вибір стратегії розвитку, а будь-який помилково визначений стан може звести нанівець зусилля підприємства в пошуку стабільності або кращих перспектив [98, с. 202].

Державна служба статистики України в статистичних щорічниках і збірниках [28, 36, 37] оприлюднює основні соціально-економічні показники розвитку національної економіки. Перелік публікуємих Держстатом України показників соціально-економічного розвитку викликає перше враження достатності даних для проведення об'єктивної оцінки стану розвитку національної економіки, однак, у статистичних щорічниках (збірниках) майже всі вартісні показники в динаміці років приведені лише в поточних цінах, що в умовах постійної (в окремі роки – високої) інфляції і девальвації унеможлиблює проведення об'єктивного аналізу й оцінки дійсного стану розвитку економіки. Також, виконуючи дослідження за період, що перевищує 10 років, ми стикаємось з неспівставністю деяких найважливіших для

економічної діагностики показників. Саме тому, окреслені методологічні аспекти та послідовність реалізації концепції управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки, що представлені в п.1.3, є підґрунтям для подальших досліджень.

Так, за статистичними даними, валовий внутрішній продукт України у поточних цінах у 1996 р. становив 81,5 млрд. грн., у 2005 р. відповідно – 441, 5 млрд. грн., а у 2016 р. – 2383,2 млрд. грн., що у 29 разів більше, ніж у 1996 р. Зрозуміло, що за вартісними номінальними показниками у поточних цінах не можливо провести об'єктивну оцінку стану розвитку економіки, рівня заробітної плати, обсягу інвестицій в основний капітал, обсягу реалізованої продукції, фінансового результату тощо.

Одним із визначальних узагальнюючих показників, що об'єктивно характеризують стан розвитку економіки будь-якої країни, є показник загального обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП). З метою одержання об'єктивної оцінки рівня розвитку економіки ми провели аналіз показників загального обсягу ВВП в Україні впродовж періоду її реформування у порівнянні з аналогічними показниками в окремих країнах світу з високорозвиненою економікою за даними Світового банку [99]. За даними цієї фінансової установи, ВВП України з 183,3 млрд. дол. США (в поточних цінах) у 2013 р. впав до 91,1 млрд. дол. у 2015 р. і 93,3 млрд. дол. у 2016 р. (табл. 2.1).

У 2017 р. загальний обсяг ВВП в Україні становив 112,2 млрд. дол. США і був на 38,8% меншим у порівнянні з 2013 р.

Найбільшим у світі є ВВП США – він сягав від 16,2 трлн. дол. у 2012 р. до 19,39 трлн. дол. у 2017 р. Друге місце у світі за обсягом ВВП займає Китайська Народна Республіка. ВВП цієї країни з 8,6 трлн. дол. США у 2012 р. невпинно і значно зростає, і у 2017 р. становив 12,238 трлн. дол. Лише впродовж п'яти останніх років обсяг ВВП КНР зріс майже на 43%.

Таблиця 2.1

**Показники загального обсягу ВВП в окремих країнах світу у поточних
цінах за даними Світового банку, млрд. дол. США**

Країна	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Україна	175,8	183,3	133,5	91,0	93,3	112,2
Великобританія	2662,1	2739,8	3022,8	2885,6	2650,9	2622,4
Італія	2073,0	2130,5	2151,7	1830,9	1859,4	1935,0
Німеччина	3544,0	3753,0	3890,6	3375,6	3477,8	3677,4
Франція	2683,8	2811,1	2849,0	2434,0	2465,0	2583,0
Канада	1824,0	1843,0	1793,0	1553,0	1530,0	1653,0
США	16160,0	16691,5	17042,8	18120,7	18625,0	19390,6
Японія	6203,2	5155,7	4850,4	4395,0	4949,3	4872,1
Данія	327,1	343,6	353,0	301,3	306,9	324,9
Швеція	543,9	578,7	573,8	497,9	514,5	538,0
Польща	500,3	524,2	545,2	477,3	471,4	534,5
Російська федерація	2210,3	2297,1	2063,7	1368,4	1285,0	1577,5
КНР	8561,0	9607,0	10482,4	11064,7	11191,0	12237,7

Примітка: складено автором за розрізненими даними Світового банку [99].

Дійсно великих успіхів у розвитку економіки впродовж багатьох останніх років досягли всі країни економічного об'єднання «Велика сімка» – США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія і Канада. Обсяг ВВП всіх цих країн вимірюється трильйонами доларів США. У 2017 р. загальний обсяг ВВП Канади, з меншою чисельністю населення, ніж в Україні, становив 1653,0 млрд. дол. США (у поточних цінах) і був у 15 разів більшим, ніж в Україні.

Показники загального обсягу ВВП в окремих країнах світу значно різняться в залежності від стану розвитку економіки, від чисельності населення й інших чинників. Наприклад, обсяг ВВП Данії при чисельності населення 5,7 млн. чол. у 2017 р. становив 324,9 млрд. дол. США, а Німеччини з населенням 82,7 млн. чол. – відповідно 3677,4 млрд. дол. США. З цього дослідження однозначно зрозуміло, що зіставлення показників загального обсягу ВВП в окремих країнах лише в певній мірі може дати загальну оцінку стану розвитку економіки держав.

Об'єктивним узагальнюючим показником порівняльної оцінки стану розвитку економіки в окремих країнах є показник ВВП у розрахунку на одну

особу населення. У 2013 р. цей показник в Україні становив 4,0 тис. дол. США, у 2015 р. – лише 2,1 тис. дол., у 2016 р. – 2,2 тис. дол. У 2017 р. ВВП у розрахунку на одну особу населення дещо зріс - до 2,64 тис. дол. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Показники ВВП на одну особу в окремих країнах у поточних цінах за даними Світового банку, тис. дол. США*

Країна	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Україна	3,855	4,030	3,105	2,125	2,186	2,640
Великобританія	41,791	42,724	46,783	44,306	40,412	39,720
Італія	34,814	35,370	35,397	30,180	30,659	31,953
Німеччина	44,065	46,531	48,043	41,324	42,233	44,470
Франція	40,875	42,593	43,009	36,613	36,870	38,477
Канада	52,497	52,418	50,633	43,625	43,349	45,032
США	51,451	52,782	54,697	56,444	57,689	59,132
Японія	48,603	40,454	38,109	34,568	38,972	38,428
Данія	58,508	61,191	62,549	53,013	53,579	56,308
Швеція	57,134	60,283	59,180	50,812	51,845	53,442
Польща	13,146	13,781	14,342	12,666	12,415	13,812
Російська Федерація	15,435	16,007	14,126	9,347	8,759	10,743
КНР	6,338	7,078	7,684	8,069	8,117	8,827

Примітка: складено автором за розрізненими даними Світового банку [99].

Аналіз результатів досліджень зіставлення показників ВВП на одну особу показує неймовірне, шокуюче відставання України за цим показником від багатьох країн світу з високорозвиненою економікою. За даними Світового банку ВВП (в дол. США) у розрахунку на одну особу населення у 2012 – 2017 рр. в Італії становив від 30,1 тис. до 35,4 тис., в Японії відповідно – від 34,5 тис. до 38,9 тис., у Франції – від 36,5 тис. до 43,0 тис., у Великобританії – від 39,9 тис. до 46,4 тис. і в Німеччині – від 41,2 тис. до 47,9 тис. Ще вищими показники ВВП на одну особу населення були у Канаді, США, Нідерландах, Швеції, Данії, а в Норвегії вони сягали рівня від 70,8 тис. до 97,0 тис. Приведені показники у 15 – 25 і більше разів перевищують рівень ВВП на одну особу населення в Україні. У 2017 р. за рівнем ВВП на одну особу Україна в 4 рази відставала від Російської Федерації. Результати аналізу підтверджують

необхідність вирішення важливого наукового завдання підвищення ефективності управління ЕМВПІ, як гарантів фінансової безпеки держави та соціального захисту населення країни.

Показовим є порівняння динаміки розвитку України і Польщі впродовж більш, ніж чверть столітнього переходу до ринкових відносин [99]. Загальний обсяг ВВП Польщі у 1990 р. становив, за даними Світового банку, лише 66,0 млрд. дол. США і був суттєво меншим від України. В 2017 році ВВП Польщі зріс до 534,5 млрд. дол., або майже у 8 разів в порівнянні з 1990 р. У 2017 р. вже Україна майже в 5 разів відставала від Польщі за показником загального обсягу ВВП і більш, ніж у 5 разів за цим показником у розрахунку на 1 особу. Ці порівняння показників двох сусідніх країн однозначно свідчать про велику успішність проведених ринкових реформ у Польщі та невдалу їх реалізацію в Україні.

Важливими узагальнюючими показниками оцінки стану розвитку економіки України є річний обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП) та річний обсяг ВВП у розрахунку на одну особу населення, показники загального обсягу експорту та імпорту продукції, показник грошових надходжень від експорту продукції у розрахунку на одну особу населення, рівень рентабельності операційної діяльності та інші. Об'єктивним узагальнюючим показником порівняльної оцінки стану розвитку економіки в окремих країнах і в динаміці років є, без сумніву, і показник ВВП у розрахунку на одну особу населення в постійних цінах. У 1989 р. цей показник в Україні становив 4,244 тис. дол. США. Впродовж останніх шести досліджуваних років він був значно нижчим у порівнянні з 1989 р. і становив від 2,8 тис. дол. у 2015 р. до 3,2 тис. дол. у 2013 р. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Показники ВВП на одну особу в окремих країнах світу в постійних цінах
2000 р., тис. дол. США**

Країна	1990 р.	2012 р.	2013р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
--------	---------	---------	--------	---------	---------	---------	---------

Україна	3,965	3,154	3,160	3,124	2,829	2,906	2,992
Великобританія	28,691	39,455	39,997	40,909	41,537	42,040	42,514
Італія	30,839	34,885	33,887	33,616	33,969	34,319	34,878
Німеччина	32,337	44,259	44,355	45,023	45,413	45,923	46,747
Франція	32,544	41,159	41,184	41,375	41,642	41,969	42,568
Канада	36,489	48,724	49,359	50,222	50,304	50,407	51,316
США	36,312	49,498	49,972	50,872	51,933	52,319	53,129
Японія	38,074	45,277	46,249	46,484	47,153	47,661	48,556
Данія	44,569	58,488	58,788	59,438	59,968	60,670	61,582
Швеція	37,513	52,520	52,723	53,562	55,395	56,473	56,935
Нідерланди	35,483	50,213	49,970	50,497	51,411	52,268	53,598
Польща	5,947	13,437	13,633	14,091	14,642	15,068	15,751
Російська федерація	9,535	11,621	11,804	11,681	11,326	11,280	11,441
КНР	0,731	5,336	5,722	6,108	6,497	6,895	7,329
Сінгапур	22,178	49,262	50,948	52,244	52,785	53,354	55,236

Примітка: складено автором за розрізненими даними Світового банку [99].

Аналіз результатів досліджень зіставлення показників ВВП на одну особу в постійних цінах, як і в поточних цінах, також показує надзвичайне відставання України за цим показником від багатьох країн світу з високо розвиненою економікою. За даними Світового банку ВВП (у постійних цінах 2000 р., дол. США) у розрахунку на одну особу населення у 2012 – 2017 рр. в Італії становив від 30,8 тис. дол. до 34,9 тис. дол. або в 8 – 10 разів більше, ніж в Україні, у Великобританії, Франції, Німеччині, Японії – відповідно від 40,0 тис. дол. до 49 тис. дол. або в 13 – 18 разів більше, ніж в Україні. У 2017 р. ВВП на одну особу у Швеції, Данії, США становив від 53,6 тис. дол. до 61,6 тис. дол. і перевищував показник України в 18 – 20 разів. За рівнем ВВП на одну особу в постійних цінах Україна у 2017 р. майже в 4 рази відставала від Росії і в 5,3 рази від Польщі.

Низькі показники ВВП у розрахунку на одну особу населення України, як у поточних, так і у постійних цінах, прямо характеризують незадовільний стан розвитку національної економіки; свідчать про негативні трансформації і процеси в фінансово-економічній безпеці країни; є чіткою ознакою проявів фінансової небезпеки.

Для досягнення всебічної та повної оцінки загальних обсягів ВВП і ВВП у розрахунку на одну особу населення нами проведено аналіз їх рівня в Україні

порівняно з окремими країнами світу у міжнародноспівставних цінах та паритетах купівельної спроможності (далі *ПКС*) за розрахунковими даними Статистичного департаменту Європейської комісії ООН [36, с. 555, 100, с. 540].

Загальний обсяг ВВП України у цінах та ПКС 2005 р. у 1990 р. становив 419,5 млрд. дол. США. У наступні роки тривалого періоду реформування економіки він значно знижувався і становив 200,3 млрд. дол. США у 1995 р. та 181,2 млрд. дол. – відповідно у 2000 р. У 2010 р. [100, с. 540] загальний обсяг ВВП України у цінах та ПКС 2005 р. становив 277 млрд. дол. США, або лише 66,0% від рівня 1990 р. У всіх досліджуваних нами країнах загальний обсяг ВВП в таких цінах за 20-ти річний період з 1990 р. по 2010 р. значно збільшився. Так, у Великобританії він зріс з 1335,6 млрд. дол. США до 2004,7 млрд. дол. або на 50,1%, у Франції відповідно – з 1416,4 млрд. дол. до 1923,5 млрд. дол. або на 35,8%, у США – з 8037,2 млрд. дол. до 13248,2 млрд. дол. або на 64,8%, у Польщі з 307,0 млрд. дол. до 661,6 млрд. дол. або в 2,2 рази [100, с. 540-541]. За показниками ВВП у поточних цінах на одну особу населення Україна у 2015 р. відставала від Великобританії, Канади, Данії, США, Німеччини, Швеції, у 20 – 27 разів. За показниками ж ВВП у цінах та ПКС (2010 р.) на одну особу населення у тому ж 2015 р. відставала від вказаних країн лише у 2 – 3 рази (табл. 2.4).

У країнах з високорозвиненою економікою у 2015 р. показники ВВП на одну особу населення у цінах ПКС (2010 р.) були на 2,1 – 17,7% меншими від показників ВВП на одну особу у поточних цінах, що, на нашу думку, пояснюється інфляцією долара впродовж досліджуваного періоду. В Україні ж навпаки показники ВВП на одну особу у цінах та ПКС (2010 р.) у 2015 р. були у 7,3 разів більшими, ніж у поточних цінах.

Результати проведених нами досліджень твердо свідчать про штучне, свідоме багаторазове завищення Національним банком України під тиском вимог, заяв і дій МВФ номінального показника офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США. Результати співставлення ВВП на одну

особу населення України у поточних цінах і в цінах ПКС (2010 р.) (табл. 2.4) показує більш ніж 7-ми разове штучне завищення ціни долара по відношенню до гривні, що є пагубними діями відносно економіки України та її населення. Національним банком України системою дій, зокрема у 2014 – 2016 рр., не забезпечено стабільності гривні. Середній офіційний курс національної грошової одиниці, встановлений Національним банком України, у 2013 р. становив 7,99 грн. за один долар США [37], у 2016 р. – відповідно 25,55 грн., у 2018 р. – 27,20 грн.

Таблиця 2.4

**Валовий внутрішній продукт в окремих країнах світу у цінах та ПКС
2010 р., млрд. дол. США***

Країна	2005	2010	2013	2014	2015	2016	ТР, 2016/2005, %
Україна	735,6	773,4	817,2	735,8	663,1	677,5	92,1
Великобританія	2426,7	2471,7	2590,5	2670,1	2728,7	2778,0	114,5
Німеччина	2799,2	2976,3	3115,6	3165,3	3219,7	3279,6	117,2
Франція	2082,9	2164,4	2226,2	2240,4	2268,9	2295,8	110,2
США	14408,1	14964,4	15802,9	16177,5	16597,5	16863,3	117,0
Канада	1294,0	1369,5	1472,8	1510,6	1524,8	1546,6	119,5
Нідерланди	661,5	704,7	707,5	717,5	731,5	747,6	113,0
Норвегія	778,0	291,1	305,1	310,9	315,9	319,2	114,8
Фінляндія	183,8	191,5	192,1	190,9	191,4	194,1	105,8
Швеція	346,9	375,3	389,0	399,1	415,4	429,2	123,7
Данія	208,6	210,8	216,1	219,7	223,3	226,1	108,4
Польща	612,7	773,3	836,6	864,0	897,2	921,3	150,4
Італія	1880,7	1851,4	1778,3	1780,3	1794,3	1810,1	96,2
Російська Федерація	3055,2	3636,0	3973,0	...	...	...	...

Примітка: складено і розраховано автором за статистичними даними [37, с. 593, 594; 28, с. 523]

Більш, ніж триразова девальвація (знецінення до долара США) гривні впродовж вказаних років остаточно підірвала довіру населення до національної грошової одиниці. Населення країни в умовах девальвації гривні при потребі і можливості накопичує гроші не в національній грошовій одиниці, а в іноземній валюті (доларах США або євро). При чому, не тільки

пересічні громадяни, але й держслужбовці і високопосадовці, згідно з їх офіційно відкритими деклараціями про доходи, через абсолютну недовіру до банківської системи країни, наразі зберігають валюту не в фінансових установах, а готівкою. Як зазначають науковці, посилаючись на інформацію НБУ, «наразі на руках населення знаходиться від 80 до 100 млрд. дол. США» [102, с. 34].

При такій тотальній недовірі населення до національної грошової одиниці та до банківської системи гривня не в змозі задовільно виконувати функцію платіжного засобу, що негативно впливає на розвиток національної економіки та нарощує рівень фінансової небезпеки. Одночасно і «прихована» іноземна валюта також не працює на розвиток економіки держави.

Аналіз результатів співставлення показників ВВП у поточних цінах і в цінах та ПКС у розрахунку на одну особу (табл. 2.5) свідчить про економічну необґрунтованість встановлення Національним банком України середнього курсу гривні до одного дол. США на підставі штучно підтримуваного попиту населення на міжнародну валюту при постійному її дефіциті.

Більш, ніж семикратне завищення ціни долара в Україні станом на 2015 р. у порівнянні з його міжнародною купівельною спроможністю у постійних цінах 2000 р. є, на нашу думку, негативним наслідком необґрунтованої методології визначення і встановлення офіційного курсу гривні до міжнародної валюти – національної грошової одиниці США. Значне перевищення ціни долара над темпами девальвації гривні впродовж 2014 – 2016 р. можна пояснити тим, що ціна долара по відношенню до гривні була значно завищена ще при офіційному курсі, встановленому Національним банком України, у 2010 – 2013 рр. в розмірі 7,99 – 8,01 грн. Наші припущення підтверджуються проведеними розрахунками співставлення ВВП на одну особу в окремих країнах світу у 2013 р. у поточних цінах і в цінах та ПКС 2005 р. За показником ВВП на одну особу населення у поточних цінах у вказаному році Україна відставала від країн з високорозвиненою економікою у 9 – 15 разів, від Російської Федерації відповідно – у чотири рази (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Співставлення ВВП на одну особу в окремих країнах у 2015 р. в
поточних цінах та у цінах та ПКС 2010 р., дол. США**

	У поточних цінах		У цінах та ПКС 2010 р.		ВВП у цінах та ПКС до ВВП у поточних цінах, %
	дол. США	у відношенні до України	дол. США	у відношенні до України	
Україна	22125	100,0	15478	100,0	728,4
Великобританія	44306	2085,0	41909	268,0	94,6
Німеччина	41324	1944,7	39416	254,7	95,4
Франція	36313	1723,0	34117	220,4	93,2
Італія	30180	1420,2	29545	190,9	97,9
США	56444	2656,2	5181	333,3	91,4
Канада	43625	2052,9	42530	274,8	97,5
Данія	53013	2494,7	39294	253,9	74,1
Нідерланди	44476	2093,0	43205	279,1	97,1
Норвегія	74498	3505,8	60859	394,2	86,7
Фінляндія	42424	1996,4	34926	225,6	82,3
Польща	12666	596,0	23332	150,7	184,2
Швеція	50812	2391,2	42395	273,9	83,4
Російська Федерація	9347	439,9	...	...	...

Примітка: складено і розраховано автором на основі [28].

ВВП у цінах та ПКС (2005 р.) у розрахунку на одну особу в Україні у 2013 р. був меншим у порівнянні з такими показниками у країнах світу з високорозвиненою економікою в 3,5 – 6,4 рази.

Основним висновком від оцінки результатів співставлення показників ВВП на одну особу в поточних і в міжнародноспівставних цінах та ПКС (2005 р.) є визначення відношення рівня ВВП у цінах та ПКС до рівня ВВП у поточних цінах, яке у 2013 р. склало 185,7%. Майже дворазове перевищення показника ВВП у цінах та ПКС над показником ВВП у поточних цінах, на нашу оцінку, свідчить про те, що ще у 2013 р. (до «шокової» девальвації національної грошової одиниці у 2013 – 2014 рр.) ціна долара США по відношенню до гривні була штучно, необґрунтовано завищена майже у два рази. На підставі цього узагальнення вважаємо не обґрунтованим встановлення середнього курсу гривні до долара США (ціни долара) лише на підставі періодично створюваного підвищеного попиту населення на долари.

Така методологія встановлення Національним банком України офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, на наше переконання, руйнує банківську кредитно-фінансову систему, фінансову безпеку держави та довіру населення країни.

Таким чином, нами обґрунтовано, що оцінку стану розвитку економіки країни за показниками ВВП у поточних, постійних цінах, у цінах та паритетах купівельної спроможності, визначених міжнародними фінансовими організаціями, не можна вважати універсальною, повною для достатньої об'єктивної характеристики результатів операційної діяльності. Ці показники дають важливу інформацію лише про загальний обсяг фінансово-господарської діяльності. Вони не розглядають, не характеризують, не оцінюють саму економічну ефективність; вони не співставляють обсяги витрат на операційну діяльність з сумою одержаного доходу (прибутку). Фактична економічна ефективність знаходиться поза межами змісту показників ВВП.

Економічну ефективність виробництва визначають зіставленням або порівнянням показників вартості виробленої продукції з сумою витрат на виробництво цієї продукції. Державна служба статистики України проводить облік (спостереження) фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування в абсолютних поточних вартісних величинах і рентабельності операційної діяльності. За визначенням Державної служби статистики України, «операційна діяльність – це основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю» [36, с. 50].

Впродовж всього періоду реформування національної економіки в Україні, включно з 2013 р. доходи від операційної діяльності до оподаткування перевищували витрати. Фінансовий результат (прибуток) становив від 13,9 млрд. грн. у 2000 р. до 135,9 млрд. грн. у 2007 р. [103, с. 69; 36, с. 58]. Впродовж 2014 – 2016 рр. операційна діяльність суб'єктів національної економіки була збитковою. Фінансовий результат – загальна сума збитку від звичайної операційної діяльності у 2014 р. становив 523,6 млрд. грн., у 2015 р. відповідно

– 340,1 млрд. грн. і у 2016 р. – 22,9 млрд. грн., [37, с. 25]. У 2017 р. ситуація дещо покращилася, і фінансовий результат склав 287,9 млрд. грн. [28, с. 25].

Рівень рентабельності операційної діяльності у всіх сферах економіки України (крім банків і бюджетних установ) в період з 2000 р. по 2007 р. був низьким і становив від 2,7% у 2000 р. до 7,0% у 2005 р. [36, с. 59]. У 2008 – 2013 рр. досліджуваного періоду він був ще нижчим і становив від 3,3% у 2009 р. до 5,9% у 2011 р. Впродовж 2014 – 2016 рр. операційна діяльність стала збитковою [37, с. 494]. За таких низьких і збиткових результатів діяльності неминуче відбувається загальний занепад національної економіки.

Таким чином, моніторинг стану та тенденцій розвитку економіки України в глобальному ринковому середовищі переконливо свідчить про наявність ознак втрати фінансової безпеки на рівні держави, а також на рівні всіх галузей та про необхідність запровадження відповідного механізму, орієнтованого на державний контроль, регулювання, координацію, підтримку і збереження кожного великого промислового підприємства, не залежно від форм власності заради відновлення і розвитку галузей й економіки країни в цілому.

2.2. Багатопараметричний аналіз промисловості України в контексті фінансової безпеки

Важливим кроком в ході моніторингу стану та тенденцій розвитку економіки України є аналіз промисловості.

За оцінкою науковців Інституту економіки і прогнозування НАН України наша країна наприкінці XX століття входила в першу десятку індустріально розвинутих країн світу [104, с. 22]. В сучасному глобалізованому світі від розвитку промисловості залежить стан економіки країни, рівень добробуту її населення. За узагальненим визначенням енциклопедичних і економічних словників термін «промисловість» трактується як технічно найдосконаліша галузь матеріального виробництва,

основа індустріалізації економіки, яка має вирішальний вплив на розвиток продуктивних сил [105].

Слід зауважити, що розвиток промисловості у визначальній мірі залежить від промислової політики держави. За визначенням провідних науковців, вона полягає у здійсненні цілісної скоординованої системи заходів органів державної влади, спрямованих на розвиток промисловості в цілому, окремих її галузей і підприємств через механізми регулювання, стимулювання, контролю та інших для вирішення стратегічних і тактичних завдань з розвитку національної економіки [106].

Наукова думка А. Кульмана про те, що «...серед всіх елементів, об'єднаних розмивчастим терміном «економічна динаміка», фактор часу виступає як основа аналізу будь-якого економічного явища» [56, с. 16] є доречною та необхідною для визначення достатньо повної, об'єктивної оцінки динаміки стану будь-якої галузі промисловості, тому нашим дослідженням охоплено достатньо тривалий період часу, а саме з 1990 р. до сьогодення.

Вартість основних засобів промисловості України (у фактичних цінах) у 1990 р. становила 153,4 млрд. руб. або третину від усіх основних засобів у країні. Ступінь зносу основних засобів у промисловості становив менше 50%, що на той час свідчило про оптимальний строк їх використання та оновлення. Загальний обсяг промислової продукції сягав 166,9 млрд. руб. Середньорічна кількість промислово-виробничого персоналу в галузі становила 7100 тис. чоловік, що становило менше третини загальної кількості працівників, а випуск промислової продукції в загальному обсязі продукції перевищував 50% (Додаток А).

Основні засоби промисловості України (у фактичних цінах) з 255,5 млрд. грн. у 1996 р. щорічно значно збільшувалися і у 2015 р. сягали 3842,5 млрд. грн. У 2016 р. їх вартість становила 3072,9 млрд. грн. Вартість основних засобів галузі за період з 1996 р. по 2016 р. зросла в 12 разів. Багаторазово збільшилися впродовж досліджуваного періоду всі інші вартісні показники розвитку промисловості (у фактичних цінах). Продукція промисловості у 1996

р. становила 73,3 млрд. грн.; обсяг реалізованої промислової продукції у 2017 р. сягав 2608,7 млрд. грн., що майже в 36 разів більше у порівнянні з 1996 р.

Загальна сума прибутку промислових підприємств у 1990 р. становила 23,2 млрд. руб. при рівні рентабельності 16,8%. (Рівень рентабельності промислових підприємств визначений як відношення прибутку від реалізації до повної собівартості реалізованої продукції у відсотках). При цьому, частка збиткових підприємств становила всього лише 2%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників промисловості з 153 грн. у 1996 р. зросла до 7631 грн., у 2017 р. або майже в 50 разів.

Значно зросли і обсяги реалізованої продукції окремих галузей промисловості України (у фактичних цінах) у 2010 – 2017 рр. Лише за чотири роки (2013 – 2017 рр.) обсяги реалізованої продукції металургійного виробництва, коксу та нафтоперероблення, а також постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря зросли майже в два рази, продукції добувної промисловості – відповідно більш, ніж у два рази. Обсяги реалізованої продукції машинобудування зросли з 117,3 млрд. грн. у 2013 р. до 167,6 млрд. грн. у 2017 р. або майже на 43%. Обсяги реалізованої продукції промисловості в цілому з 1354,1 млрд. грн. у 2013 р. збільшилися до 2608,0 млрд. грн. у 2017 р. або майже в два рази (*Додаток Б*). Таких небачено високих темпів зростання вартісних економічних показників розвитку ніколи не було в жодній економічно високорозвиненій країні світу.

Як показують результати проведеного нами аналізу динаміки вартісних показників розвитку промисловості у порівнянних цінах, вражаючого розору зазнала промисловість України вже в перші 7-8 років від початку періоду реформування економіки і її переводу на ринкові відносини (IV етап еволюції економічного механізму підприємств, п. 1.2). Обсяги виробництва продукції промисловості в 1995 – 2000 рр. у порівнянних цінах були в два рази нижчими від показників 1990 р., а у 1998 р. вони становили 49% від рівня, який був у 1990 р. (*Додаток В*). Найбільшого падіння зазнала у вказаний період автомобільна промисловість, тракторне та сільськогосподарське

машинобудування. Обсяги продукції цих галузей у 1999 р. зменшилися впродовж вказаного періоду відповідно – у 5,6 та 7,1 рази.

За даними Державного комітету статистики України обсяги продукції промисловості в Україні в період 2000 – 2006 рр. відносно 1990 р. щорічно у порівнянних цінах мали достатньо високі темпи збільшення. У 2001 р. вони зросли на 8% і досягли 66% рівня, який був у 1990 р. В період з 2002 р. по 2006 р. збільшення обсягів промислової продукції становили від 3% у 2005 р. до 11% у 2003 р. У 2006 р. обсяги продукції промисловості склали 101% від рівня 1990 р. [36, с. 112]. За нашою оцінкою, одним із основних чинників, що позитивно впливали на відновлення розвитку промисловості у 2001 – 2006 рр. була стабільність в цей період курсу національної грошової одиниці гривні до 1 дол. США. Середній офіційний курс долара до гривні, встановлений Національним банком України, у 2000 р. становив 5,4, а за період до 2006 р. він навіть зміцнів до 5,1. НБУ у ці досліджувані роки чітко виконував свою основну функцію підтримання стабільності національної грошової одиниці.

В структурі обсягу реалізованої продукції в період з 2010 р. по 2017 р. найбільшу питому вагу займала продукція металургії, машинобудування та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. У 2010 р. продукція металургії в структурі загального обсягу реалізованої промислової продукції становила 18,8%, продукція машинобудування – відповідно 9,3% і постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 20,8% (Додаток Г). Впродовж періоду до 2017 р. частка продукції металургії зменшилась до 15,7%, машинобудування – відповідно до 6,4%. Питома вага постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря за цей досліджуваний період зросла з 20,8% до 24,5%. Питома вага виробництва коксу та нафтоперероблення в загальній структурі обсягу реалізованої продукції промисловості за період з 2010 р. по 2017 р. зменшилась з 7,0% до 3,9%. Для об'єктивної оцінки показника питомої ваги продукції машинобудування з високою доданою вартістю на відміну, від наприклад, сировинної продукції металургії, зазначимо, що у 1990 р. питома вага

продукції машинобудування в структурі промислової продукції сягала 32,9% або була в 5,1 разів вищою від показника у 2017 р. [35, с. 281]. Таким чином, впродовж періоду дослідження спостерігається багаторазове зниження питомої ваги продукції машинобудування, що свідчить про деградацію промисловості в Україні.

На відміну і в протиріччя багаторазового зростання показників вартості промислової продукції (у фактичних цінах) рівень рентабельності операційної діяльності підприємств промисловості у всі роки реформування економіки був низьким. У 1996 р. він становив 8,9%. В усі інші досліджувані роки рентабельність операційної діяльності була ще нижчою з мінімальним значенням в 2015 р., яке становило лише 0,9%. Дещо збільшився показник рентабельності в 2016 р. та 2017 р. до 4,2% та 6,8% відповідно, але його рівень продовжує залишатися на низькому рівні.

У всі досліджувані роки була дуже великою частка збиткових підприємств у галузі. У 1996-2014 рр. їх частка сягала від 30% до 42%. У 2015-2016 рр. вона становила близько 27% та збільшилася до 28,4% у 2017 р. Зазначена тенденція є небезпечним економічним явищем, оскільки збитковість підприємств, в більшості випадків, призводить до їх банкрутства (рис. 2.1).

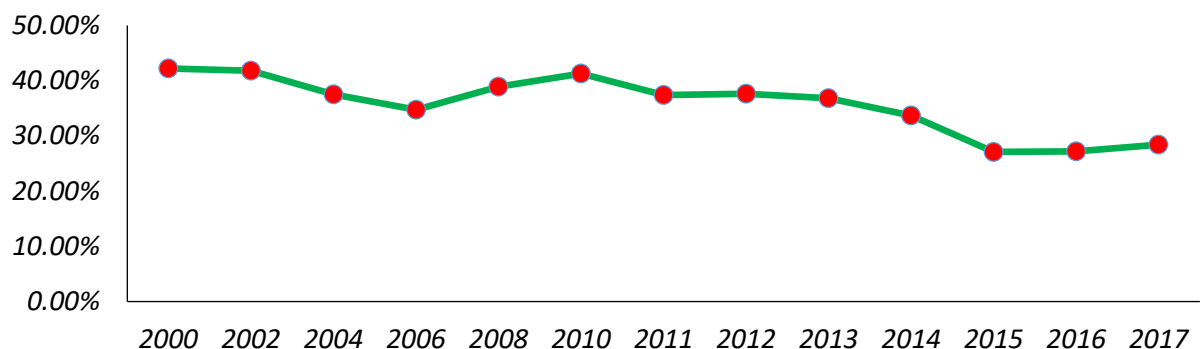

Рис. 2.1. Динаміка частки збиткових підприємств у промисловості, %

Примітка: розроблено автором на основі [36, с. 60; 101, с. 462; 103, с. 71; 107, с. 58]

Власне низьким рівнем рентабельності операційної діяльності і великою часткою збиткових підприємств пояснюється постійна нестача і відсутність фінансових ресурсів для капітальних вкладень на проведення своєчасного оновлення, переоснащення основних засобів виробництва, тобто спостерігається деградація виробничих систем у промисловості. Про це свідчить високий ступінь зносу основних засобів у промисловості, який у 2015 р. сягав понад 70%, а в 2016 р. склав – 69,4% (рис. 2.2). При достатніх обсягах оновлення основних фондів (засобів) ступінь їх зносу не перевищує 50% (довідково, у 1990 р. ступінь зносу основних засобів у промисловості становила 48,7% [35, с. 286]).

Об'єктивно характеризують динаміку стану розвитку промисловості показники виробництва основних видів продукції окремих галузей у натуральних одиницях виміру. До основних видів продукції належить зокрема вугілля кам'яне, нафта, газ природний, електроенергія. Видобуток, чи виробництво цих різних видів продукції у різних галузях промисловості тісно, нерозривно взаємопов'язані спільним важливим завданням найбільш повного і безперебійного забезпечення потреб країни енергетичними ресурсами (Додаток Д).

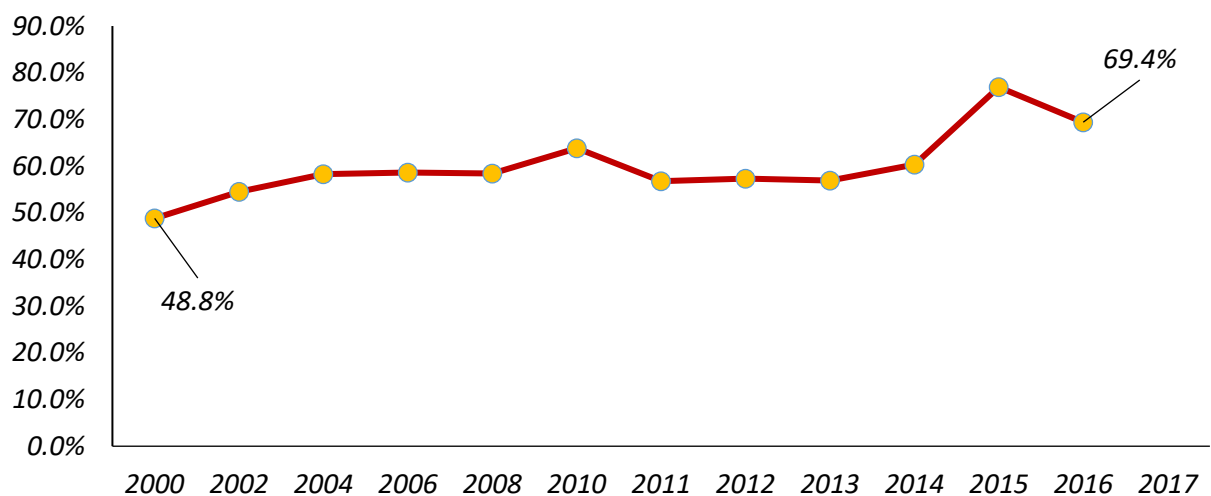

Рис. 2.2. Динаміка ступеня зносу основних засобів у промисловості, %

Примітка: розроблено автором на основі [28, с. 251; 33, с. 682, 683; 36, с. 95; 108, с. 83]

Так, виробництво чавуну – одного із основних видів продукції металургійної промисловості у 1990 р. становило 44,9 млн. т. У 2013 р. воно зменшилося до 29,1 млн. т або на 35,2%, а в 2017 р. – відповідно до 19,8 млн. т, або в 2,3 рази у порівнянні з виробництвом у 1990 р. Виробництво сталі з 52,6 млн. т у 1990 р. зменшилося до 17,5 млн. т у 2010 р., а у 2017 р. воно становило лише 10,8 млн. т, що в 4,9 разів було менше, ніж у 1990 р.

Галузь вітчизняного машинобудування у 1990 р. практично повністю забезпечувала потреби сільськогосподарського виробництва у тракторах, інших сільськогосподарських машинах, устаткуванні для тваринництва, кормовиробництва (*Додаток Ж*). Однак, вже впродовж перших 8 – 10 років реформування економіки, сільськогосподарське машинобудування зазнало катастрофічного розору. Виробництво тракторів з 106,2 тис. шт. у 1990 р. зменшилося до 4,0 тис. шт. у 2000 р. або майже у 27 разів.

Як зазначає О. Карпенко, в Україні не здійснювалися належні заходи по зупинці розору і відновленню роботи сільгоспмашинобудування [109]. Більше того, впроваджувалися заходи, які поглиблювали проблеми у вітчизняному сільськогосподарському машинобудуванні. В окремі роки митні тарифи на придбання імпортої техніки необґрунтовано знижували до нуля, затверджувалися розпорядження уряду по фінансовій підтримці за рахунок бюджетних коштів придбання технічних засобів іноземного виробництва на безповоротній основі. Такими урядовими заходами держава, на нашу думку, не тільки не захищає внутрішній ринок, а потужно стимулює його широку експансію імпортою технікою і товарами іноземного виробництва, що призводить до руйнації та ліквідації раніше ефективних вітчизняних промислових підприємств.

Загальна вартість основних засобів всієї промисловості станом на кінець 2015 р. становила 3842,5 млрд. грн. [110, с. 67]. У перерахунку на вартість в міжнародній валюті за офіційним середнім курсом, встановленим Національним банком України, це становить 176 млрд. дол. США. Для

порівняння зазначимо, що вартість активів лише одного німецького автомобільнобудівного концерну «Акціонерного товариства «Фольксваген» станом на 2015 р. становила 235 млрд. дол. США [111].

Ефективність виробництва підприємства, окремої галузі, промисловості в цілому в значній мірі залежить від рівня розвитку науки, впровадження її досягнень, нової техніки, новітніх технологій у виробничу сферу. Наукову та науково-технічну діяльність організацій та інноваційну діяльність промислових підприємств характеризують обсяги наукових та науково-технічних робіт, до яких відносять фундаментальні (теоретичні та експериментальні) дослідження, прикладні дослідження, науково-технічні розробки, науково-технічні послуги. Інноваційна діяльність підприємств забезпечує розвиток високотехнологічного виробництва, створення нової продукції з високою часткою доданої вартості.

Згідно з методологією Державної служби статистики України технологічними інноваціями є діяльність підприємства, пов'язана із розробкою та впровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно удосконалених продуктів і процесів. Технологічно новий продукт та значно технологічно удосконалений продукт в обліку статистичних спостережень з 2007 р. відносять до категорії «інноваційна продукція» [36, с. 328].

В переліку основних індикаторів оцінки економічної безпеки використовують рівень інноваційності виробництва та показник частки інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції [112]. Впродовж 2010 – 2015 рр. частка інноваційно активних підприємств була низькою і становила 13,8 – 17,4% від загальної їх кількості в галузі. Ще нижчою вона була, у тому числі, у добувній промисловості (Додаток 3).

Низькою частка інноваційно активних підприємств промисловості України залишилася і в 2017 р. – на рівні 16,2%, що є прямим свідченням низького рівня впровадження інновацій у промислове виробництво. Низькою,

з наближенням до нульового рівня, у всі досліджувані роки була частка обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції в загальному обсязі реалізованої продукції. У 2010 р. вона становила лише 3,8%, в 2015 р. – 1,4%, а в 2017 р. цей показник взагалі наблизився до критично низької за всі досліджувані роки відмітки – 0,7% (рис 2.3).

Зазначені факти є незаперечним підтвердженням того, що промислові підприємства в досліджувані роки практично не виробляли інноваційну продукцію. Невелика частка інноваційно активних підприємств і мізерна частка обсягу реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі продукції обумовлені недостатнім фінансуванням інноваційної діяльності у промисловості.

Загальні обсяги витрат на впровадження інноваційної діяльності у промисловості в 2000 р. становили менше 2 млрд. грн., а в останні досліджувані роки – 10 – 14 млрд. грн. у фактичних цінах.

Рис. 2.3. Динаміка показників інноваційності галузей промисловості

Примітка: розроблено автором на основі даних Додатка 3

Сьогодні, основна частина від загальних обсягів витрат на інноваційну діяльності йде на придбання патентів, ліцензій, ноу-хау, нових технологій, новітніх машин, обладнання, устаткування та інших основних засобів для впровадження у виробництво інновацій (табл. 2.6).

Впродовж досліджуваних років жоден із можливих джерел фінансування не був вагомим у формуванні достатнього загального обсягу фінансових ресурсів для забезпечення інноваційного розвитку промисловості України. Власні кошти на інноваційну діяльність у підприємств майже відсутні через критично малі суми прибутку за постійно низького рівня рентабельності операційної діяльності. Державне фінансування впродовж 2000 – 2017 рр. становило лише 0,3 – 4,5% від мізерних загальних обсягів фінансування інноваційного розвитку промисловості (Додаток І).

Місцеві бюджети практично не приймають участі у фінансуванні інноваційного розвитку промислових підприємств. Частка їх витрат у загальному обсязі фінансування інноваційного розвитку практично була нульовою і становила 0,1 – 0,2%.

Таблиця 2.6

Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості України

Рік	Всього	У тому числі за напрямками			
		дослідження і розробки	придбання прав на патенти, ліцензії, ноу-хау, технології тощо	придбання засобів виробництва	маркетинг, реклама та інші
Інноваційні витрати (у факт. цінах), млн. грн.					
1998	1174,8	166,9	...	868,5	139,4
2000	1760,1	266,2	72,8	1074,5	246,6
2005	5751,6	612,3	243,4	3149,6	1746,3
		науково-дослідні роботи	придбання інших зовнішніх знань	придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	інші
2010	8045,5	996,4	141,6	5051,7	1855,8
2014	7695,9	1754,6	47,2	5115,3	778,8
2015	13813,7	2039,5	84,9	11141,3	548,0

2016	<i>спостереження не проводиться</i>				
2017	9117,5	2169,8	21,8	5898,7	1027,1

Примітка: складено автором на основі статистичної інформації [28, с. 471; 36, с. 333; 103, с. 361]

Серед показників, що характеризують наукову та науково-технічну діяльність важливе значення має кількість наукових кадрів.

Загальна кількість працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи, у 1990 р. становила 494,2 тис. У 2000 р. вона зменшилася до 188,0 тис., а у 2007 р. – відповідно до 155,5 тис. або в 3,2 рази [36, с. 329]. Кількість спеціалістів, які виконували наукові та науково-технічні роботи, з 313,1 тис. у 1990 р. зменшилася до 96,8 тис. у 2007 р. або також у 3,2 рази. Багаторазове зменшення кількості наукових кадрів, які виконують наукові та науково-технічні роботи, пояснюється розірванням новими власниками підприємств традиційних зв'язків з галузевою та академічною наукою. Орієнтація керівництва підприємств на залучення до проектування і проведення переоснащення та реконструкції промислових виробничих об'єктів іноземних науковців без участі вітчизняних науково-дослідних установ призвела до того, що відібрані технології та устаткування нерідко виявляються застарілими і неефективними [106, с. 52], тобто Україна залишиться на узбіччі науково-технічного прогресу. В останні роки наукоємність ВВП становила лише від 0,76% у 2013 р. до 0,48% у 2016 р. [113]. Цей показник є нижчим за середнє значення наукоємності ВВП у країнах ЄС, а також в інших країнах світу з високорозвиненою економікою. Наукоємність ВВП в Євросоюзі в останні роки становила 2,02 – 2,04%. Найвищі показники наукоємності досягнуто в південній Кореї і в Японії, де вони сягають від 4,15% до 4,47% [114]. Однак, показники наукоємності ВВП є відносними до витрат у вартісних натуральних величинах і тому не можуть об'єктивно в повній мірі характеризувати обсяги витрат в окремих країнах на проведення наукових та науково-технічних робіт. Наші розрахунки, проведені за показниками вартості ВВП і відносними показниками наукоємності ВВП в окремих країнах світу

[115], показують, що загальні обсяги витрат на проведення наукових та науково-технічних робіт, наприклад, у Швеції в 2013 – 2016 рр. становили 16,3 – 19,2 млрд. дол. США або 3,15-3,31% від ВВП країни, в Німеччині – відповідно 98,6 – 114,5 млрд. дол. США або 2,82-2,94% від ВВП, у США – 455,7-510,3 млрд. дол. або 2,73 – 2,74% від ВВП (*Додаток К*).

У зв'язку з великими відмінностями між країнами за кількістю населення, показники загального обсягу витрат на проведення наукових та науково-технічних робіт дають лише певну узагальнену оцінку впровадження досягнень науки у виробництво.

Витрати на проведення наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на одну особу населення, які найбільш об'єктивно характеризують використання досягнень науки у виробництві, у 2013 – 2016 рр. у Польщі становили 120-135 дол. США, у Російській Федерації – відповідно 96-165 дол., у Великобританії – 683-781 дол., в Японії – 1134-1343 дол., у США – 1441-1581 дол., а у Швеції в 2013 р. вони сягали 1995 дол. США. В Україні в останні роки витрати на проведення наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на одну особу населення мали тенденцію руху до нульового рівня. У 2013 р. вони становили 31 дол. США, у 2015 р. – відповідно 13 дол. і в 2016 р. – 10 дол. США. За показником обсягу фінансування на проведення наукових досліджень і розробок у розрахунку на одну особу населення в 2016 р. Україна у 12 разів відставала від Польщі, у 10 разів – відповідно від Російської Федерації, у 68 разів – від Великобританії, у 124 рази від Німеччини, у 144 рази – від США, у 160 разів – від Швеції.

Частка інноваційно активних підприємств в Україні, визначена за методологією ЄС із обстеження інноваційної діяльності, у 2012 – 2014 рр. становила лише 14,6% [116, с. 111]. Для порівняння, частка інноваційно активних підприємств у країнах ЄС у 2010 – 2012 рр. в середньому становила 48,9%, а в Німеччині – 66,9% [117]. Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції України у 2015 р.

становила лише 1,4%, в 2017 р. цей показник став ще нижчим і склав 0,7% [28, с. 473].

Низька конкурентоспроможність української продукції, виробленої за застарілими технологіями з використанням фізично і морально зношених основних засобів, обумовлює її слабкі позиції на світових ринках. Частка експорту складної, новітньої продукції з високою доданою вартістю з України є дуже низькою. Основну частину експорту становлять дешеві сировинні товари і продукти сільського господарства та металургійної галузі з низьким ступенем обробки [118, с. 68]. Проведені дослідження приводять до висновку, що без достатнього рівня фінансування науки економічне зростання в країні неможливе. Пріоритетним завданням уряду має бути забезпечення належного рівня фінансування наукових досліджень і розробок та їх впровадження у виробництво. Від виконання такого завдання залежить зростання національної економіки, її фінансова безпека та підвищення рівня добробуту громадян.

Наступною ризиковою характеристикою економіки України сьогодні є велика нестача професійних робітників. Наразі підготовка професійних робітників не забезпечує в них потребу підприємств, що наносить великої економічної шкоди виробництву країни і унеможливорює необхідне відновлення розвитку промисловості. Ю. Залознова нинішній стан промисловості оцінює як «стан глибокої деіндустріалізації в Україні» [119, с. 49]. Ю. Кіндзерський зазначає, що Україна за чверть століття господарських трансформацій вибула з першої десятки індустріально розвинутих країн світу і тепер перетворилась на найбіднішу країну Європи з деіндустріалізованим виробництвом [104, с. 22]. Як наголошує А. Гриценко, в історії ще не було такого випадку, коли б країна, яка входила за рівнем індустріального розвитку в першу десятку країн світу, через п'ять років втратила значну частину свого промислового потенціалу, що є одним з найгірших у світі результатів економічної динаміки за цей період, і увійшла в число найбідніших країн Європи. Науковець закликає вивчати цей «досвід», щоб уникнути будь-якого його повторення [121, с. 9]. Професор В. Мазур на підставі проведених

досліджень зазначає, що нинішня стихійна, необґрунтована промислова політика в Україні свідчить про деіндустріалізацію держави. Одночасно знаний науковець наголошує, що кадровий, людський, промисловий потенціал країни знаходиться на достатньо високому рівні, щоб забезпечити ефективність і прискорення будівництва промислово розвинутої країни [106, с. 58]. У 2017 р. середньорічна кількість працівників у промисловості України становила близько 1,9 млн. осіб, або в 3,5 разів менше у порівнянні з 1990 р. [28, с. 61].

У 1990 р. в Україні налічувалося 8306 промислових підприємств (об'єднань), що перебували на самостійному балансі (без малих підприємств і кооперативів), а кількість промислово-виробничого персоналу (робітників і службовців) на цих підприємствах сягала 7100 тис. осіб [35, с. 276]. У 2016 р. в Україні діяли 4622 великих і середніх за розміром промислових підприємств без врахування малих підприємств. Кількість найманих працівників на цих підприємствах становила лише 1872 тис. осіб. Крім того, на малих підприємствах і мікропідприємствах промисловості працювало 270 тис. осіб.

Загрозою для відбудови і розвитку промисловості в Україні є також швидка руйнація великих підприємств. У 2016 р. у промисловості залишилося 206 великих підприємств (у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро,) що становило лише 0,5% від загальної кількості промислових підприємств. Зазначимо, що у 2013 р., коли діяло 382 великих підприємства, їх частка в загальному обсязі реалізованої промислової продукції перевищувала 42%. Частка малих підприємств і мікропідприємств (34260) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів і послуг) у 2016 р. не досягала навіть 20% [37, с. 453].

Таким чином, багатопараметричний аналіз промисловості в контексті фінансової безпеки дозволив виділити такі передумови та наслідки деградації промисловості України:

- негативні зрушення в структурі реалізованої продукції, а саме: зниження питомої ваги продукції металургійної галузі з 18,8% у 2010 р. до 15,7% у 2017 р.; зниження питомої ваги продукції машинобудування з 9,3% у 2010 р. до 6,4% у 2017 р.;
- низький рівень (нижче 10%) рентабельності операційної діяльності впродовж всіх років реформування економіки, а у 2015 р. надкритично низький, лише 0,9%, що стало передумовою поступового зношення основних засобів з причини постійної нестачі або відсутності фінансових ресурсів для капітальних вкладень на проведення своєчасного оновлення, переоснащення основних засобів виробництва;
- тривалий період часу частка збиткових підприємств не знижувалась нижче за 30%, а у 2008 – 2013 рр. вона наближалась до 40%, що є небезпечним економічним явищем, оскільки в більшості випадків тривала збитковість веде до банкрутства;
- застосування урядових заходів держави, спрямованих на поглиблення проблем у вітчизняному сільгоспмашинобудуванні, стимулюючи широку експансію імпортою технікою і товарами іноземного виробництва, руйнуючи вітчизняні підприємства промисловості;
- низький рівень впровадження інновацій у промислове виробництво є передумовою низького рівня обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції, який у 2017 р. наблизився до критично низького рівня 0,7%;
- відсутність джерел фінансування інноваційного розвитку промисловості України – наслідок критично малої суми прибутку за постійно низького рівня рентабельності операційної діяльності, а також пасивна державна політика щодо фінансування інноваційного розвитку промисловості (0,3 – 0,45% від загального обсягу всіх джерел фінансування);

- відсутність підтримки інноваційного розвитку підприємств промисловості з боку органів місцевого самоврядування (фінансування за рахунок місцевих бюджетів 0,1 – 0,2%);
- наднизький рівень наукоємності, зниження кількості працівників, що виконують наукові та науково-технічні роботи більше як у 3,2 р.; орієнтація на залучення іноземних науковців;
- частка експорту складної, новітньої продукції з високою доданою вартістю з України є низькою; основну частину експорту становлять дешеві сировинні товари і продукти сільського господарства та металургійної галузі з низьким ступенем обробки;
- нестача професійних робітників;
- зниження, практично у два рази, кількості великих промислових підприємств та кількості найманих на них працівників.

Окреслені передумови та наслідки деградації промисловості в Україні, що є загрозою фінансовій безпеці держави, обумовлюють необхідність удосконалення підходів до управління ЕМВПП.

2.3. Методичні складові та індикатори фінансово-економічної безпеки промисловості

Теоретичні і практичні питання економічної (фінансово-економічної) безпеки держави, регіонів, окремих підприємств і суб'єктів господарювання досліджували такі вітчизняні вчені, як О. Барановський, В. Бурцев, В. Геєць, В. Глущенко, К. Горячева, А. Єпіфанов, М. Єрмошенко, О. Коваленко, Н. Метеленко, О. Покатаєва, С. Покропивний, В. Пономарьов та ін. Економічна безпека є досить широким і ємним поняттям з багатьма складовими. «Складовими економічної безпеки, які безпосередньо впливають на дію системи господарсько-економічного механізму підприємств є: фінансова, виробнича, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, продовольча, демографічна, соціальна безпеки» [112].

Проект Концепції фінансової безпеки України [122] (підготовлений за дорученням Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при РНБОУ д.е.н. Барановським О.І., к.е.н. Блащук Ю.О., Пузяк М.І., Новошинською Л.В., Резніковою О.О., Романченко О.В., Стасюк Ф.Ф., Фещенко В.В.) визначає фінансову безпеку як складову економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз). Основними критеріями фінансової безпеки є достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість та ліквідність, які уможливають нормальне існування та розвиток зазначених суб'єктів економічного життя. Виходячи з такого твердження, проведемо дослідження методичних складових і індикаторів фінансово-економічної безпеки на макрорівні.

Поняття «фінансова безпека» в дослідженнях науковців розглядається як основна складова економічної безпеки. С. Покропивний стверджує, що серед усіх функціональних складових економічної безпеки (фінансової, техніко-технологічної, політико-правової, інформаційної, екологічної та ін.) саме фінансову складову вважають провідною і вирішальною, оскільки за ринкових умов фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи [82, с. 472].

М. Єрмошенко фінансову безпеку розглядає як стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [123, с. 53]. А. Єпіфанов дає схоже визначення фінансової безпеки: «стан фінансово-кредитної сфери країни, що характеризується стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, а також здатністю забезпечувати стійкий економічний розвиток держави» [124, с. 14]. Ми, в свою чергу, погоджуємося з висновком, наведеним в монографії за

редакцією О. Покатаєвої, відносно того, що перелік складових економічної безпеки є дискусійним, навіть дещо суперечливим [125, с. 292].

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України базуються на визначенні й аналізі значень окремих індикаторів за кожною складовою економічної безпеки з метою виявлення потенційних загроз економічній безпеці України. Розробка системи заходів по розвитку економіки держави в цілому і, в тому числі, окремих її галузей виробництва, потребує проведення постійного моніторингу стану безпеки грошово-кредитної системи щодо її стабілізації та зміцнення, збалансованості та ліквідності, достатності фінансових ресурсів, уникнення загроз та ризиків. Постійний аналіз і контроль порогових значень індикаторів економічної безпеки має забезпечувати своєчасне прийняття управлінських рішень щодо запобігання та попередження реальних і потенційних загроз економічним інтересам у відповідній сфері.

Формування переліку індикаторів здійснюється, в першу чергу, за принципами репрезентативності та достовірності. Для визначення (розрахунку) включають найбільш суттєві показники, що впливають на рівень економічної безпеки держави і адекватно, об'єктивно відображають стан всіх її складових. Розрахунок може здійснюватися на основі оцінки багатьох десятків окремих індикаторів, які базуються на офіційних статичних даних і на інших достовірних даних. В загальних положеннях Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України зазначено, що рекомендації мають інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер та не є обов'язковими [112]. Зважаючи на виключне значення впливу фінансово-економічної безпеки держави на стан виробничої сфери національної економіки, суб'єктів господарювання, рівень добробуту громадян, особливої уваги заслуговує також процес систематизації та пріоритетності індикаторів фінансово-економічної безпеки.

Першою складовою фінансової безпеки є *виробнича безпека*. «Виробнича безпека – це стан виробничої сфери країни, за якого

забезпечується максимально ефективне використання виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва, та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки» [112]. Виробнича сфера країни за станом виробничої безпеки забезпечує виробництво продукції в обсягах достатніх для повного задоволення всіх внутрішніх потреб і потреб експорту (Додатки А, Б, Г, Д, Ж).

Індикатором, що характеризує фінансову стійкість виробничої складової фінансової безпеки є частка збиткових підприємств (див. рис. 2.1).

Достатня наявність основних засобів, їх своєчасне оновлення, модернізація і розширення прямо характеризують стан виробничої безпеки підприємств. Основні засоби виробництва справедливо вважають однією із складових національного багатства країни. Основні виробничі засоби обліковуються і функціонують в натуральній і вартісній формах. Впродовж періоду функціонування основні засоби зазнають фізичного і економічного (вартісного) спрацювання, а також техніко-економічного старіння. Як зазначають науковці, «під фізичним спрацюванням основних засобів розуміють явище поступової втрати ними своїх первісних техніко-експлуатаційних якостей, тобто споживчої вартості, що призводить до зменшення їхньої реальної вартості, економічного спрацювання. Відносну величину економічного спрацювання окремої фізичної одиниці або певної сукупності основних фондів визначають як відношення накопиченої суми спрацювання, тобто їхньої вартості вже перенесеної на вартість продукції, до загальної, тобто первісної вартості» [82, с. 106, 107].

Великою непереборною перепорою (перешкодою) на сьогодні у здійсненні системи заходів по забезпеченню виробничої безпеки та економічного зростання в країні є критична зношеність основних засобів виробництва. У 2000 р., за даними Державного комітету статистики України, ступінь зносу основних засобів у всіх сферах і галузях економічної діяльності становила 43,7%, у тому числі у промисловості – 48,8% [36, с. 95] (див. рис.

2.2). Впродовж 15 наступних років через відсутність достатньої кількості власних фінансових ресурсів у підприємств внаслідок постійного інфляційного знецінення коштів амортизаційного фонду, низького рівня рентабельності виробництва, несприятливі умови банківського кредитування реального сектора економіки, мізерне державне кредитування на технічне переоснащення, розширення виробництва, невинно відбувалося щорічне значне фізичне спрацювання (старіння) основних засобів. У 2014 р. ступінь зносу основних засобів на підприємствах і в організаціях усіх видів економічної діяльності сягала загрозливих для здійснення самого ведення економічної діяльності 83,5% [126, с. 446].

Не менш загрозливим для виробничої безпеки стало спрацювання основних засобів у промисловості. Ступінь зносу основних засобів у цій головній галузі національної економіки у 2015 р. досягла 76,9% [33, с. 683]. За нормальних умов простого відтворення виробництва на давно діючих підприємствах ступінь зносу основних засобів має бути не вище 50%. Певна частина повністю спрацьованих основних засобів вибуває, а іншу таку за величиною частину починають використовувати. При розширенні виробництва показник зносу основних засобів знижується суттєво – нижче 50%. В експлуатацію додатково включають більше нових машин, устаткування та інших основних засобів взамін меншої кількості спрацьованих. На новостворених підприємствах, оснащених новою технікою, обладнанням й іншими основними виробничими потужностями, показник ступеня зносу основних засобів завжди буде максимально низьким. Підвищення ступеню зносу основних засобів вище 50% вже свідчить про появу негативних (небажаних) факторів у процесі необхідного їх оновлення.

Таким чином, в контексті розгляду фінансової безпеки на макрорівні суттєву роль відіграє виробнича безпека, індикатором рівня якої виступає ступінь зносу основних засобів, який має бути нижчим за 50%.

Нині за діючою методологією, відтворенням основних засобів є поступове відшкодування їхньої вартості, яке здійснюється через

амортизаційні відрахування (амортизацію). Відповідно до П(С)БО 7 [127] амортизацією є систематичний розподіл вартості, що амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання.

Відповідно до П(С)БО 7 нарахування амортизації основних засобів (ОЗ) (крім інших необоротних активів) може здійснюватись із застосуванням п'яти методів [127]. Відповідні методи амортизації рекомендує суб'єктам господарювання використовувати і Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 (МСБО 16) Основні засоби [128].

Наукове тлумачення практичного значення суми амортизації основних засобів для забезпечення їх простого відтворення, на нашу думку, буде абсолютно правильним і обґрунтованим лише за умови стабільності національної валюти і цін на основні засоби. В умовах негативної дії високої інфляції і девальвації національної грошової одиниці сума коштів амортизаційного фонду швидко знецінюється і становиться явно недостатнім джерелом ресурсів для забезпечення простого відтворення (оновлення) основних засобів виробництва.

Аналіз динаміки і осмислення показників зносу основних засобів на підприємствах впродовж вже більш, ніж чвертьстолітнього періоду з періодичними сплесками великих темпів інфляції і девальвації дають підстави стверджувати, що ті надвисокі показники зносу в Україні впродовж багатьох останніх років в дійсності є навіть заниженими. Справа в тому, що відносний показник ступеню зносу основних фондів визначають (розраховують), як відношення суми накопиченої амортизації до збільшеної (нерідко в рази) періодичної переоцінки суми їх балансової вартості. При цьому, суму амортизаційних відрахувань, здійснених в попередні роки, не перераховують (не збільшують). Амортизаційна методологія простого відтворення основних засобів задовільно діяла в період планово-адміністративної економіки при відносно низькому рівні інфляції. Однак, така застаріла класична система амортизаційного відтворення основних засобів в сучасних економічних

умовах негативної дії високих розмірів інфляції не спроможна виконувати призначену їй функцію джерела відтворення основних засобів.

Таким чином, за умов високого рівня інфляції амортизаційні кошти багаторазово знецінюються і тому не забезпечують оновлення фізично спрацьованих основних засобів на підприємствах України з тяжкими негативними наслідками неспроможності забезпечення виробничої безпеки національної економіки.

Намагання удосконалити методологію системи амортизаційного відтворення основних засобів, зокрема періодичним проведенням переоцінки вартості наявних спрацьованих основних засобів або впровадженням прискореної амортизації, призводять до викривлення відповідних показників оцінки їх первісної вартості та до поглиблення проблеми.

В конкретних економічних умовах більш, ніж триразової девальвації гривні лише впродовж 2014 – 2016 рр. і високих темпів інфляції, сума накопичених амортизаційних фінансових ресурсів (коштів) знецінилась більш, ніж у 3 рази, а ціни на техніку, технічне обладнання та інші основні засоби підвищилися орієнтовно в 3 рази. Купівельна спроможність суми накопичених амортизаційних фондів зменшилася до абсолютної неспроможності оновлення матеріально-технічних ресурсів з руйнівними наслідками для функціонування підприємств.

Таким чином, ґрунтуючись на проведеному дослідженні, ми можемо констатувати, що в умовах сьогодення індикатор виробничої складової фінансової безпеки «амортизаційний фонд», як джерело відтворення фізично спрацьованих основних фондів не виконує призначену йому функцію. Для забезпечення дійсно достатнього рівня оновлення основних засобів на підприємствах України, за нашими орієнтовними розрахунками, потрібні грошові ресурси, що по сумі дорівнюють обсягам всієї дохідної частини декількох річних Державних бюджетів країни.

Показники стану основних засобів України наведено в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Показники стану основних засобів в Україні

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Основні засоби, млрд. грн. (факт. ціни на кінець року)	7397	9148	10401	13752	7641	8177	7734
Ступінь зносу основних засобів, %	75,9	76,7	77,3	83,5	60,1	58,1	55,1
Капітальні інвестиції, млрд. грн. (у фактичних цінах)	241,3	273,3	249,4	219,4	273,1	359,2	448,5

Примітка: складено автором на основі статистичної інформації [28, с. 248, 251; 34, с. 479; 126, с. 683]

Звертає на себе увагу «феномен» оновлення основних засобів впродовж лише одного року (з 2014 р. по 2015 р.), що відбувся в умовах практично повної відсутності капітальних інвестицій. За даними Державної служби статистики України вартість основних засобів в Україні (у фактичних цінах) на кінець 2013 р. становила 10401 млрд. грн., а на кінець 2014 р. – відповідно 13752 млрд. грн., що на 3351 млрд. грн. або на 32,2% більше [126, с. 683]. Зазначимо, що сума капітальних інвестицій (у фактичних цінах) у 2014 р. становила лише 219,4 млрд. грн. [34, с. 479] , або була в 15,3 рази меншою від частки збільшення вартості основних засобів у країні за вказаний рік. До капітальних інвестицій відносять інвестиції в основний капітал (основні засоби), інші необоротні матеріальні активи; витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта, що призводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первинно очікуваних від використання об'єкту, і, на суму яких збільшується первісна вартість основних засобів (капітальний ремонт будівель, споруд, машин та обладнання)» [36, с. 204].

Проведені дослідження показують, що показники великого збільшення вартості основних засобів і зниження ступеня їх зносу впродовж лише одного року майже повністю відбулося за рахунок проведення переоцінки наявних

застарілих основних засобів. Звертаємо увагу на те, що Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [112] передбачено відповідність механізму розрахунку індикаторів оцінки принципам репрезентативності та достовірності, які в даному випадку порушуються, відбувається викривлення інформації, спотворюється об'єктивність оцінки дійсного стану виробничої безпеки. Ми наполягаємо на тому, що в нинішніх економічних умовах у країні є доцільною і необхідною повна відмова від застосування існуючої системи амортизаційного відтворення основних фондів та створення нової, основаної на інших методологічних принципах після достатніх аналітичних досліджень, обговорення і узгодження в колах практиків і науковців відповідного фаху.

Надійним джерелом фінансових ресурсів для оновлення, переоснащення і розширення основних засобів підприємств теоретично може бути прибуток за умови прибуткового, високорентабельного виробництва. Але обсяг прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств, та розглядається як джерело власних фінансових ресурсів для здійснення капітальних інвестицій, повинен співставлятись з обсягом фінансових ресурсів, необхідних для оновлення основних засобів, який ґрунтується на нових методологічних принципах розрахунку.

Джерелом фінансових ресурсів для оновлення, інноваційного переоснащення і розширення основних засобів підприємств, крім амортизаційних відрахувань і прибутку, можуть бути також кредити державного та комерційних банків, інших фінансових установ. Однак, якщо відсоткові ставки банків за кредитами перевищують показники економічної ефективності виробництва, то існує практично повна ймовірність виникнення неспроможності підприємства повернути кредити.

За нашими дослідженнями, відсоткові ставки банків за кредитами (у національній валюті) впродовж всього періоду реформування економіки держави в декілька разів перевищували показники рівня рентабельності операційної діяльності підприємств. Так, наприклад, у 2000 р. відсоткові

ставки комерційних банків за кредитами у національній валюті сягали рекордних 40,3%, у 2001 р. – відповідно 31,9%, у 2003 р. – 24,8% [129, с. 66].

Такі високі відсоткові ставки за кредитами на порядок перевищували середні показники рентабельності операційної діяльності підприємств (п.2.1, розділ 2). В подальших періодах відсоткові ставки комерційних банків за кредитами становили від 13,9% до 17,7% [36, с. 66], що також значно вище за рівень рентабельності. Станом на 4 березня 2015 р. облікова ставка НБУ становила 30%, поступово знизившись до 16,5% на 24 червня 2016 р. [102, с. 34]. Зрозуміло, що такі коливання облікової ставки не надають можливості реальному сектору економіки розглядати кредит як надійне джерело фінансування програм оновлення, переоснащення та розширення основних засобів.

Суттєво підвищити рівень зростання інвестицій, і в першу чергу, на відновлення основних засобів і фінансових активів, на нашу думку, доцільно через використання іншої моделі оподаткування підприємств – замість податку на прибуток підприємств впровадити податок на виведений капітал, основна відмінність справляння якого полягає в тому, що отриманий прибуток не оподатковується до того часу, поки він не виплачується власникам у формі дивідендів або прирівняних до них платежів. Переваги такої системи оподаткування – в створенні стимулів для інвестиційної та ділової активності суб'єктів господарювання. Але у випадку запровадження цього податку державі потрібно буде винайти компенсатори втрат бюджету, які виникнуть в перші роки після відмови від податку на прибуток підприємств. Задля отримання попередніх результатів, які будуть підґрунтям для прийняття остаточного рішення щодо можливості використання вказаної моделі оподаткування прибутку підприємств в країні, а також недопущення зниження рівня надходжень до бюджету на початкових етапах, є доцільним впровадження пілотного проекту, до участі у якому будуть залучені саме підприємства машинобудівної галузі, які найбільше потребують державної допомоги. На наше переконання, такий крок стане міцним поштовхом для розвитку

машинобудівної галузі, яка, по-перше, чекає масштабних інвестицій, а по-друге, може і повинна стати двигуном вітчизняної економіки та гарантом фінансової безпеки.

Наступною складовою фінансової безпеки є енергетична складова. Енергетична безпека передбачає повне, безперервне забезпечення потреб всіх суб'єктів економічної діяльності держави, домогосподарств і всіх інших споживачів в доступних за цінами енергетичних ресурсах. Основними видами енергетичних ресурсів на нинішньому історичному етапі розвитку економічної діяльності людства є газ природний, вугілля кам'яне, продукти переробки нафти, електроенергія.

Впродовж досліджуваного періоду відбулося значне падіння обсягів добування всіх основних паливно-енергетичних корисних копалин – вугілля кам'яного, нафти, газу природного. У 1990 р. видобуток вугілля кам'яного становив 164,8 млн. т. (*Додаток Л*). В усі наступні роки видобуток вугілля невпинно зменшувався великими темпами. Лише за 1991 – 1995 рр. видобуток вугілля кам'яного зменшився майже у два рази – до 83,9 млн. т. У 2010 р. він становив 55,0 млн. т, а у 2016 р. – лише 31,6 млн. т, що у 5,2 рази менше в порівнянні з 1990 р. За 2018 р. вугледобувними підприємствами України було видобуто 33,3 млн. т вугілля, у тому числі – 5,8 млн. т коксівного. У 2018 р. видобуток вугілля зменшився у п'ять разів порівняно з 1990 р. При такому обвальному зменшенні видобутку вугілля кам'яного Україна тепер не забезпечує свої, навіть, мінімальні потреби у цьому виді палива і для забезпечення теплових електростанцій почала імпортувати вугілля із США і африканського континенту. Згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [130], Уряд активно, поспішно впроваджує заходи по «закриттю/консервації» «державних збиткових» вугільних шахт. В подальшому «перспективні» «закриті/законсервовані» вугільні шахти заплановано приватизувати. Енергетичною стратегією України приводом для «закриття/консервації» державних вугільних шахт визначена їх збитковість.

Вважаємо доречним привести деякий зарубіжний досвід вирішення подібних питань національної безпеки. Японія для гарантованої підтримки своїх вітчизняних виробників постійно проводить надійний захист внутрішнього ринку, впроваджує різноманітні фінансові стимули для забезпечення успішного розвитку національної економіки. Так, для гарантованої підтримки своїх вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції Японія субсидує закупки рису лише у своїх селян за цінами іноді у 8 разів вищими від цін на світовому ринку [131, с. 351]. Науковці-економісти застерігають, що «...лобове протиставлення державної і приватної власності є дуже сумнівним. Державна власність в умовах ринкової економіки також може бути ефективною, як і не державна» [132, с. 9]. Як зазначають науковці, приватизація підприємств не може бути самоціллю. «Приватне» ще не означає ефективне. Ю. Кіндзерський приводить висновки за результатами аналізу діяльності понад 700 великих і надвеликих промислових підприємств, проведеного вченими ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»: «приватизовані підприємства не тільки не демонструють значного покращення результатів діяльності, а здебільшого погіршили їх порівняно з доприватизаційним періодом. Головне завдання приватизації державних підприємств – привести на підприємство ефективних власників досягнуто не було [104, с. 27]. К. Гордіца наголошує, що «протиправно отримана, залежна від політичної кон'юнктури власність не має ані правових гарантій недоторканості й захисту від політично вмотивованого перерозподілу, ані правової та суспільної легітимності. Відносини власності в країні є значною мірою деформованими, непрозорими, вони регулюються не ринковими механізмами і нормами закону, а неформальними домовленостями та вибіркоvim застосування чинного законодавства. ...Всі закони щодо прав власності мають бути дуже чіткими, вільними від будь-якої непевності, усі деталі угод з власністю повинні бути прозорими а імена їх учасники відомими для суспільства» [133, с. 36].

Як закріплено ст. 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [134]. Вважаємо було б доцільним проведення всебічного, ретельного аналізу причин збитковості державних вугільних шахт, визначення й впровадження системи дієвих заходів по підвищенню ефективності їх роботи задля відновлення цієї складової фінансової безпеки України.

Добування нафти в Україні з 5,3 млн. т. у 1990 р. постійно зменшувалося до 4,1 млн. т у 1995 р., 3,6 млн. т у 2010 р. і 2,3 млн. т у 2016 р. У 2017 р. і у 2018 р. видобуток нафти з газовим конденсатом становив відповідно 2,1 млн. т і 2,2 млн. т. За досліджуваний період добування нафти зменшилося у 2,3 рази.

Суттєво зменшилося також добування газу природного. У 1990 р. видобуток газу становив 28,1 млрд. куб. м, а у 2016 р. – відповідно 20,1 млрд. куб. м, або на 28,5% менше. Україна наразі не забезпечує власним видобутком свої потреби ані у вугіллі, ані у газі природному, ані у нафті, а імпорт цих основних паливно-енергетичних ресурсів потребує значних, дефіцитних в Україні, валютних коштів.

Макроекономічна статистика переконливо свідчить про те, що чим більше в державі використовується електроенергії, тим більше виробляється товарів, продуктів, тим більше створюється для громадян благ. Загальний обсяг виробленої електроенергії в Україні у 1990 р. становив 298,5 млрд. кВт.год (*Додаток М*). Впродовж періоду реформування економіки загальне виробництво електроенергії постійно і значно зменшувалося; лише за перші 10 років її виробництво в країні зменшилося до 171,4 млрд. кВт.год., або більш, ніж на 42%. Значне зменшення виробництва електроенергії відбувалося і в наступний період. У 2017 р. загальний обсяг виробництва електроенергії в Україні становив 156,0 млрд. кВт.год., що майже на 48% менше у порівнянні з 1990 р., а у 2018 р. виробництво електроенергії всіма електростанціями, які входять до Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України склало 159,4

млрд. кВт.-год. [135]. Впродовж досліджуваного періоду (1990 – 2017 рр.) виробництво електроенергії на теплових електростанціях зменшилося з 211,6 млрд. кВт.год до 58,8 млрд. кВт.год., або в 3,6 рази. Виробництво електроенергії на атомних електростанціях за вказаний період зросло на 8,2 млрд. кВт.год. або на 10,8% з 76,2 млрд. кВт.год. у 1990 р. до 84,4 млрд. кВт.год у 2018 р. Виробництво електроенергії на гідроелектростанціях України за досліджуваний період зросло на 12,1%. Отже з 1990 р. до 2018 р. в країні загальний обсяг виробництва електроенергії зменшився з 298,5 млрд. кВт.год. до 159,4 млрд. кВт.год., або майже на 47%, що однозначно свідчить про масштабну деелектрифікацію та втрату позицій фінансової безпеки.

Слід зауважити, що саме обсяги виробництва і споживання електроенергії, перш за все, свідчать про рівень розвитку промисловості, тому вельми актуальним є вирішення наукового завдання удосконалення управління економічним механізмом великих промислових підприємств в контексті фінансової безпеки. У промисловості, будівництві, сільському господарстві, на транспорті і в інших галузях економіки України у 1990 р. було спожито 248,1 млрд. кВт.год., або понад 83% від загального обсягу виробництва електроенергії [35, с. 259]. Споживання електроенергії галузями національної економіки та населенням протягом 2018 р. становило лише 122,1 млрд. кВт.-год. [135]. При обвальному зменшенні споживання електроенергії в останні багато років Україна експортує значну кількість електроенергії в Польщу, Угорщину, Молдову, Словаччину. Протягом 2018 р. Україна експортувала 6,2 млрд. кВт.-год. або на 19,3% більше показника експорту у 2017 р. [135]. Експорт електроенергії при значному зменшенні її виробництва, на нашу думку, свідчить про подальший занепад промислового виробництва на підприємствах реального сектору національної економіки, а отже і про зменшення потреби в електроенергії.

Відпуск електроенергії всім споживачам у 2017 р. становив лише 144,9 млрд. кВт. год. На виробництво продукції і виконання робіт було використано 58,3% спожитої електроенергії, що становить лише 84,5 млрд. кВт.год. [136],

що є підтвердженням нашої гіпотези стосовно занепаду промислового виробництва. Вважаємо, що з наукової точки зору, інтерес представляє співставлення показників динаміки виробництва електроенергії в Україні з показниками в інших окремих країнах світу з високорозвиненою економікою.

Загальний обсяг виробництва електроенергії в Німеччині з 440 млрд. кВт.год. у 1990 р. збільшився до 648 млрд. кВт.год. у 2016 р., або на 47,4%, у Франції – відповідно з 420,0 млрд. кВт.год. до 553,4 млрд. кВт.год., або на 31,8%. Виробництво електроенергії в Італії за вказаний період зросло на 32,9%, у США – відповідно на 37,2%. Значно зросло також виробництво електроенергії впродовж останніх двох десятиліть у Канаді, Японії, Російській Федерації, Швеції, Фінляндії, Норвегії (*Додаток Н*). Об'єктивним показником міждержавної оцінки зіставлення досягнутого рівня виробництва електроенергії є показник її виробництва у розрахунку на одну особу населення країни.

Виробництво електроенергії у розрахунку на душу населення (*Додаток О*) в Україні у 1990 р. становило 5361 кВт.год. [35, с. 436], а у 2000 р. – 3,5 тис. кВт.год. Виробництво електроенергії на душу населення у США, Фінляндії, Швеції, у 2000 р. становило від 13,5 тис. кВт.год. до 16,4 тис. кВт.год. або в 3,9 – 4,7 рази у вказаному році більше, ніж в Україні. Виробництво електроенергії на одну особу населення у Канаді становило 19,7 тис. кВт. год., що в 5,6 разів більше ніж в Україні, а в Норвегії – відповідно 31,9 тис. кВт.год., або в дев'ять разів більше, що ще раз підтверджує активні процеси втрати Україною своєї енергетичної безпеки та деградації промисловості вже у 2000 р. За нашими розрахунками виробництво електроенергії на одну особу населення в Україні у 2016 р. становило 3,9 тис. кВт.год. За цим показником Україна у 2 рази відставала від Японії, Німеччини і Російської Федерації, відповідно – у 3,4 та 3,5 рази від Фінляндії і США, у 4,3 рази – від Швеції, у 4,7 рази від Канади, та у 6,8 рази від Норвегії (*Додаток П*). Впродовж 2001 – 2016 рр. процеси втрати фінансової безпеки тільки посилювалися.

У 2017 р. Кабінет Міністрів України схвалив Енергетичну стратегію України на період до 2035 року [130]. Цей урядовий документ мав би накреслити чіткий довгостроковий план дій забезпечення енергетичної незалежності і безпеки, як важливої складової загальної економічної безпеки держави. Однак, схвалена Кабінетом Міністрів України Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», на нашу думку, є, в основному, проголошенням декларативних намірів прогнозного функціонування паливно-енергетичного сектору держави з невизначеною стратегією розвитку національної економіки.

Для підтвердження нашої думки наведемо окремі тези із Енергетичної стратегії [130]: «Україна може бути одним із найбільших в континентальній Європі виробників вуглеводнів..., забезпечуючи безперебійне постачання енергоресурсів власним споживачам та на експорт»; «Мета – нарощування видобутку вуглеводнів для забезпечення енергетичної незалежності»; «...Забезпечення використання потенціалу в галузі відновлюваної енергії (енергії вітру, сонця)»; «У світі віддається перевага підвищенню енергоефективності й використання енергії із відновлюваних та альтернативних джерел»; «ощадливо споживати енергію»; проводити «виховання свідомості енергозбереження у громадян» і «скорочувати енергоспоживання домогосподарств»; «...планується модернізація та вдосконалення системи обліку й залучення до управління власним попитом на енергетичні ресурси»; «упродовж найближчих трьох років (до 2020 р.) акценти будуть зроблені на впровадженні реформ та формування конкурентного середовища»; «до 2025 р. здебільшого буде завершено реформування енергетичного комплексу України»; «Зниження енергоємності економіки, диверсифікація джерел і шляхів постачання енергоресурсів, нарощування вітчизняного виробництва сприятимуть підвищенню економічної та енергетичної безпеки, підвищенню рівня зайнятості населення».

В Енергетичній стратегії України на період до 2035 року (ЕСУ) відсутній аналіз динаміки виробництва і споживання енергетичних ресурсів впродовж

періоду реформування економіки, відсутня оцінка достатності нинішніх обсягів видобутку, виробництва й споживання енергетичних ресурсів у країні. В ЕСУ відсутнє обґрунтування прогнозних потреб України в електроенергії та інших енергетичних ресурсах на період до 2035 р. Розробники документу це пояснюють відсутністю на час його розробки довгострокового прогнозу соціально-економічного розвитку держави та високим рівнем політичної й економічної невизначеності у країні. За відсутності показників соціально-економічного розвитку держави на довгострокову перспективу в ЕСУ, без будь-якого обґрунтування, планується досягти зниження енергоємності ВВП більш, ніж у два рази, до 2035 р. Як декларує затверджена Енергетична стратегія України, «реформування енергетичних компаній, ...збільшення видобутку газу, зниження енергоємності ВВП – ось ключові завдання реалізації ЕСУ». Загальні обсяги виробництва електроенергії в Україні за прогнозами «Енергетичної стратегії...» з 163,7 млрд. кВт.-год. у 2015 р. збільшаться до 195 млрд. кВт.-год у 2035р. (табл. 2.8).

Вважаємо некоректним оцінювати такі обсяги «збільшенням», адже це, наприклад, на 103,5 млрд. кВт.-год., або на 35% менше від фактичного рівня виробництва електроенергії у 1990 р. Наголосимо, що при цьому, в Енергетичній стратегії України на період до 2035 р. прогнозується «досягти зниження енергоємності ВВП більш, ніж у два рази». Уряд по суті без збільшення виробництва і використання електроенергії планує більш, ніж у два рази збільшити загальний обсяг ВВП, що є економічно не обґрунтованим та технічно не здійсненним за умов реалізації запропонованої Енергетичної стратегії у тому вигляді, в якому її було презентовано Урядом.

Таблиця 2.8

**Орієнтовний прогноз виробництва електроенергії в Україні
на період до 2035 р., млрд. кВт.-год.**

Джерела генерації електроенергії	2015 р.	2020 р.	2025 р.	2030 р.	2035 р.	2035 р. у % до 2015 р.

АЕС	87,6	85	91	93	94	107,3
ТЕС/ТЕЦ	67,5	60	64	63	63	93,3
Гідро	7	10	12	13	13	185,7
ВДЕ (сонце, вітер)	1,6	8	12	18	25	15,6 рази
Всього	163,7	164	178	185	195	119,1

Примітка: складено і розраховано автором за даними [130].

Як зазначають вітчизняні науковці, висока енергоємність одиниці вартості ВВП в Україні є одним з гальмуючих чинників розвитку економіки [137]. Україна у розрахунку на 1 долар ВВП витрачає у 3-5 разів більше енергетичних ресурсів порівняно з економічно високорозвиненими країнами [138, с. 4]. Очевидно така вражаюча багаторазова різниця перевищення показників енергомісткості одиниці вартості ВВП в Україні порівняно з економічно високорозвиненими країнами, на нашу думку, стала для розробників «Енергетичної стратегії України» помилковим обґрунтуванням можливості досягнення збільшення обсягу ВВП країни в період до 2035 р. у два рази, причому без збільшення загальних обсягів виробництва і використання електроенергії, мабуть, за рахунок віртуального «...здійснення революції в галузі енергозбереження» [138, с. 4].

Таким чином, нами обґрунтовано, що штучні технології приватизації державних підприємств, що видобувають та виробляють енергетичні ресурси; відсутність підтримки з боку держави стратегічних вітчизняних виробників через цінову політику; падіння обсягу виробництва електроенергії у розрахунку на душу населення; висока енергоємність одиниці вартості ВВП; декларативність «Енергетичної стратегії України» стали передумовами негативних наслідків, що відбулись в цьому секторі національної економіки, зокрема у промисловості, та спричинили втрату позицій у енергетичній складовій безпеки України.

Також, узагальнюючи дослідження, що стосуються виробничої складової безпеки, опрацювання документів Уряду, можна підсумувати, що

основними причинами високої енергоємності одиниці вартості ВВП в Україні є такі:

- занепад виробництва на підприємствах промисловості;
- незначні (та падіння) загальні обсяги використання енергетичних, матеріальних і фінансових ресурсів на промислових підприємствах;
- надмірна зношеність основних засобів промислового виробництва;
- виробництво продукції переважно з низькою часткою доданої вартості;
- низькі (падіння) загальні обсяги виробництва продукції.

У 2018 р. в Україні виробництво електроенергії електростанціями, що використовують вітрову, сонячну енергію та біоенергію, становило 2,5 млрд. кВт.-год. і було на 38,8% більшим порівняно з показником 2017 р. [139], що є позитивним та свідчить про певні зрушення у напрямку відновлення енергетичної безпеки. Фактичні обсяги виробництва електроенергії з відновлювальних джерел енергії в Україні відносно поки що є невеликими. Однак, вони свідчать про реальну можливість будівництва таких електростанцій, і це підтверджується переконливими прикладами. Так, в Херсонській області стрімко нарощуються обсяги виробництва електроенергії з відновлювальних джерел. В області збудовано чотири потужні сонячні електростанції і цим додано до енергетичного ресурсу області 14 мегават електроенергії – десяту частину того, що загалом надходить у мережу області [140, с.1]. В Запорізькій області наприкінці лютого 2019 р. введена в експлуатацію Приморська електростанція (найбільша за потужністю в Європі), яка працює на відновлювальних джерелах енергії [141].

Однією з вагомих загроз втрати безпеки обґрунтовано вважають демографічну небезпеку держави. «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» визначають «демографічну безпеку» як «стан захищеності держави, суспільства, ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України [112].

Демографічна безпека має сприяти гарантованому захисту соціально-економічного розвитку держави і суспільства від демографічних загроз – демографічних явищ і тенденцій, які негативно впливають саме на соціально-економічний розвиток держави, суспільства. Стан демографічної безпеки характеризується відсутністю депопуляції, свідомим регулюванням народжуваності, зниженням смертності і підвищенням тривалості життя, оптимальними зовнішніми міграційними процесами, зміцненням сім'ї, як важливого соціального інституту суспільства.

Кількість наявного населення у 2008 р. становила 46,4 млн. осіб і була на 5,5 млн. або на 10,6% меншою у порівнянні з показниками 1991 р. Кількість постійного населення за вказаний період скоротилася на 5,4 млн. осіб з 51,6 млн. до 46,2 млн. або на 10,5% (*Додаток Р*). В подальшому кількість наявного і постійного населення в Україні продовжувала скорочуватися. Викликають гострого занепокоєння за Україну показники природного скорочення чисельності населення або перевищення кількості померлих над кількістю народжених (*Додаток Р*). Впродовж 27 років Україна умовно недоотримала понад 10 млн. народжених. Це десятки років наперед буде негативно впливати на народжуваність в наступних поколіннях та не забезпечить потреби розвитку виробництва в трудових ресурсах.

Чисельність населення в Україні швидко зменшується не лише через депопуляцію, але й через багатомільйонну міграцію людей в останні роки. Умови життя, існування змушують людей не тільки до трудової тимчасової міграції на заробітки, але й на міграцію в інші країни світу на постійне місце проживання. Офіційних статистичних даних міждержавної міграції населення із України в останні роки відсутні. За повідомленнями різних ЗМІ число мігрантів із України в країни Європи, в Російську Федерацію і в інші країни у 2018 р. сягала від 6 до 10 млн. осіб. За даними Національного банку України суми грошових переказів українських мігрантів своїм родинам в Україну, після надання Європейським Союзом безвізового режиму для в'їзду українських громадян в країни ЄС, зросли до 12–14 млрд. дол. США в рік. Це

опосередковано свідчить про великі масштаби міграції українців до високорозвинених країн Європи. Багатомільйонною міграцією Україна потужно інвестує свій, тепер вже дефіцитний, інтелектуальний і трудовий капітал в економіку багатих країн.

Міграція українців в інші країни, за нашою оцінкою, завдає національній економіці багаторазово більших фінансових втрат у порівнянні із сумами грошових переказів мігрантів своїм родинам в Україну. За нашими розрахунками, на підготовку інженера, вчителя, лікаря або іншого спеціаліста (виховання від народження до 6-ти років, навчання у школі та в університеті до одержання диплома магістра) держава й батьки витрачають упродовж 23-24 років понад 1,4 млн. грн., що за нинішнім офіційним курсом, встановленим Національним банком України, еквівалентно становить понад 50 тис. дол. США [142].

Т. Єрошкіна і С. Борисенко на підставі своїх досліджень зазначають, що «основні демографічні показники народонаселення України свідчать про глибоку демографічну кризу, внаслідок якої чисельність населення за роки незалежності зменшилася на 9 млн. чол. [143, с. 282 – 283]. Як свідчать результати наших досліджень (*Додаток С*), у країнах з високорозвиненою економікою на нинішньому етапі розвитку немає демографічної кризи, демографічної небезпеки. Зменшення чисельності населення в Україні, як наслідок, обумовлює багатомільйонне зменшення кількості зайнятих трудовою діяльністю, а отже – зменшення виробництва.

Положення методології обліку зайнятості населення державними органами статистики також потребують удосконалення. На нашу оцінку, діюча нині методологія обліку зайнятості і безробіття населення Державної служби статистики України [103, С. 404], є не коректною і не правдивою. Вона певною мірою викривляє об'єктивність показників та вільно трансформує фактичні показники зайнятості і рівня безробіття населення в країні. За зовні задовільних показників зайнятості і безробіття населення, які розраховані за нині діючою методологією, у держави сама по собі відпадає необхідність

розширення виробництва і створення нових робочих місць для мільйонів прихованих безробітних і «самозайнятих». Кількість найманих працівників підприємств, установ та організацій в Україні з 24,7 млн. осіб у 1990 р. зменшилася до 9,3 млн. осіб у 2016 р. або в 2,6 рази. Кількість найманих працівників, у тому числі у промисловості, за вказаний період зменшилася з 7,8 млн. осіб до 2,1 млн. осіб або в 3,7 рази, а в сільському господарстві відповідно – з 4,3 млн. осіб до 0,55 млн. осіб або в 7,7 рази (*Додаток Т*).

Порівняння відповідних показників 2017 р. з показниками 1990 р. демонструють падіння за цей період у відсотковому виразі по кількості найманих працівників на підприємствах і установах на в цілому 63,1%, а у промисловості та сільському господарстві – на 74,1% та 87,2 % відповідно, що є підтвердженням процесів втрати демографічної безпеки не тільки у промисловості, а в національній економіці в цілому. Сьогодні в Україні спостерігається демографічна катастрофа.

Зазначимо, що ще у 2003 р. на розгляд Верховної Ради України був внесений проект Закону «Про демографічну безпеку України», однак до теперішнього часу відповідний закон так і не був прийнятий. Прийняття Закону «Про демографічну безпеку України», на нашу думку, було на часі ще 25 років тому, коли розпочалася масштабна депопуляція населення країни. Такий Закон і сьогодні, вважаємо, є надважливим та таким, що потребує ухвалення, Причому, обов'язковою передумовою його прийняття, на нашу думку, має стати розробка детальної «Національної програми демографічної безпеки».

На нашу думку, структурними складовими Національної програми демографічної безпеки повинні бути:

- об'єктивна оцінка демографічної політики;
- система заходів з нейтралізації ознак демографічної безпеки (стрімка депопуляція, вимирання, деградація інституту сім'ї);

- система Законів та організаційних заходів свідомого регулювання (оптимізації) зовнішніх міграційних процесів з врахуванням національних демографічних інтересів населення України.

Згідно із Конституцією України наша країна є демократичною, правовою, соціальною державою. Це положення Конституції може бути дотримано лише за умови забезпечення соціальної безпеки у країні.

«Соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни [112].

Індикаторами стану соціальної безпеки, які показують її рівень, є відношення ВВП на одну особу в Україні до значення в країнах з високорозвиненою економікою, відношення середньомісячної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, відношення середнього номінального розміру пенсії і допомоги особам, які втратили працездатність, до прожиткового мінімуму, частка витрат на продовольчі товари у споживчих грошових витратах домогосподарств. Закон України «Про прожитковий мінімум» визначає поняття «прожитковий мінімум» як «вартісну величину, достатню для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості» [144].

Законодавчо встановлений загальний показник прожиткового мінімуму у 2014 р. і 2015 р. залишався однаковим і становив 1286 грн. У наступні роки його підвищували на 10 – 14 % і на початок 2018 р. він становив 1700 грн., а на початок 2019 р. – 1853 грн. (Додаток Ф). Прожитковий мінімум в Україні встановлюється на рівні суттєво нижчому від порогу бідності, затвердженого стандартами ООН. Межею бідності, відповідно до стандартів ООН, є рівень 5 доларів на день. Якщо людина витрачає менше 5 доларів на день, а на місяць

менше 150 доларів, то вважається, що вона знаходиться за межею бідності [145, с. 28]. Обсяг витрат населення пропорційно залежить від розміру його доходів. Середньомісячна номінальна заробітна плата в Україні з 3265 грн. у 2013 р. зросла до 3408 грн., або на 6,6% у 2014 р., відповідно – до 4195 грн., або на 20,5% – у 2015 р. порівняно з попереднім роком. Реальна ж заробітна плата у відношенні до рівня попереднього року у зв'язку із значним обезціненням гривні у 2014 р. знизилася на 6,5%, а у 2015 р. – відповідно на 20,2% [142, с. 34]. Підвищення номінальної заробітної плати відбулося і в наступні роки. У 2017 р. вона становила 7104 грн. і була в 2,2 рази вищою у порівнянні з показником у 2013 р., а у 2018 р. – відповідно 8865 грн., що в 2,7 рази більше від середньомісячної заробітної плати у 2013 р. Зазначимо, що за вказаний період середній офіційний курс гривні до 1 долара США у 2013 р., встановлений Національним банком України, зріс з 8,1 грн. до 28,0 грн. у 2018 р., або майже у 3,5 рази. Реальна ж заробітна плата у 2018 р. не досягла того рівня, який був у 2013 р.

Низький рівень життя свідчить про процеси загального зuboжіння населення країни, тобто має місце соціальна катастрофа в контексті фінансової безпеки. Занижений прожитковий мінімум не тільки «міцно консервує», а й поглиблює бідність громадян України, знижує купівельну спроможність населення, обсяг внутрішнього споживання, що негативно впливає на розвиток економіки. Упродовж останніх п'яти років рівень життя населення України значно знизився. «Тільки за 2015 р. рівень бідності в Україні за критерієм порівняння з прожитковим мінімумом зріс у двічі і перевищив 59%» [126, с. 320].

Окремі науковці вважають за доцільне перегляд надання державою системи гарантій соціального забезпечення населення або, навіть, відмову від стандартизації рівня добробуту. К. Ков'язіна переконана, що наразі назріла проблема перегляду виконання надання державою соціальної гарантії забезпечення базового рівня оплати праці. Адже сьогодні набуває поширення бідності поміж працюючого населення і неможливість відтворення робочої

сили працівником. У такій ситуації порушується конституційне право громадян на забезпечення достатнього рівня життя [146, с. 113]. У США серед зайнятого населення кількість бідняків не перевищує 2,6%, а рівень трудових доходів знаходиться в прямій залежності від рівня освіти, кваліфікації і професіоналізму. Високий рівень особистого споживання у США є найважливішим чинником соціально-економічного розвитку і підвищення національної конкурентоспроможності, що забезпечує розширене відтворення людських ресурсів [147, с. 95].

Таким чином, бідність населення в Україні є одним з основних гальмуючих чинників розвитку національної економіки. На особливу увагу заслуговує досвід досягнення великих успіхів розвитку економіки і різних сфер суспільного життя у Європейському Союзі (ЄС). За півстоліття ЄС забезпечив стандарти життя своїх громадян до безпрецедентно високого рівня. Він створив єдиний ринок без кордонів і єдину валюту – євро. Кількість населення сягнула 508 млн., що робить його третім за чисельністю населення у світі після Китаю та Індії [148, с. 16]. Економіка ЄС в обсягах товарів і послуг, які вона виробляє, на 6,2% переважає економіку США: ВВП ЄС у 2014 р. становив майже 14,0 трлн. євро, або 24% світового ВВП. Показник ВВП на душу населення в середньому по 28 країнах – членах у 2014 р. становив 27,4 тис. євро. [148, с. 17].

ВВП Європейського Союзу у 2016 р. виріс на 1,9% у порівнянні з 2015 р. ВВП України у 2016 р. склав лише 93,27 млрд. дол. США, а в розрахунку на душу населення – 2,2 тис. дол. Середня річна заробітна плата по 28 країнах ЄС у 2014 р. становила на сім'ю з чотирьох осіб при двох працюючих 46679 євро, при одному працюючому – 25737 євро [149, с. 17].

Таким чином, соціальна складова фінансово-економічної безпеки віддзеркалює деградаційні процеси у виробничій, фінансовій та демографічній складових та спрямовані на обмеження або навіть позбавлення прав громадян України; дефіцит фінансування та низька вартість робочої сили є

передумовами зниження соціальних показників та погіршення демографічної ситуації.

Узагальнюючи проведене системне дослідження методичних складових та індикаторів фінансово-економічної безпеки на макрорівні, нами розроблено механізм оцінювання та систематизовано індикатори впливу на фінансово-економічну безпеку у промисловості (рис. 2.4), що побудований на принципах репрезентативності та достовірності; до складу якого входить виробнича, фінансова, енергетична, демографічна та соціальна складові, дієвість яких обчислюється визначеними індикаторами; який враховує акти законодавчо-нормативного регулювання в Україні та націлений на їх оптимізацію і приведення до умов сьогодення.

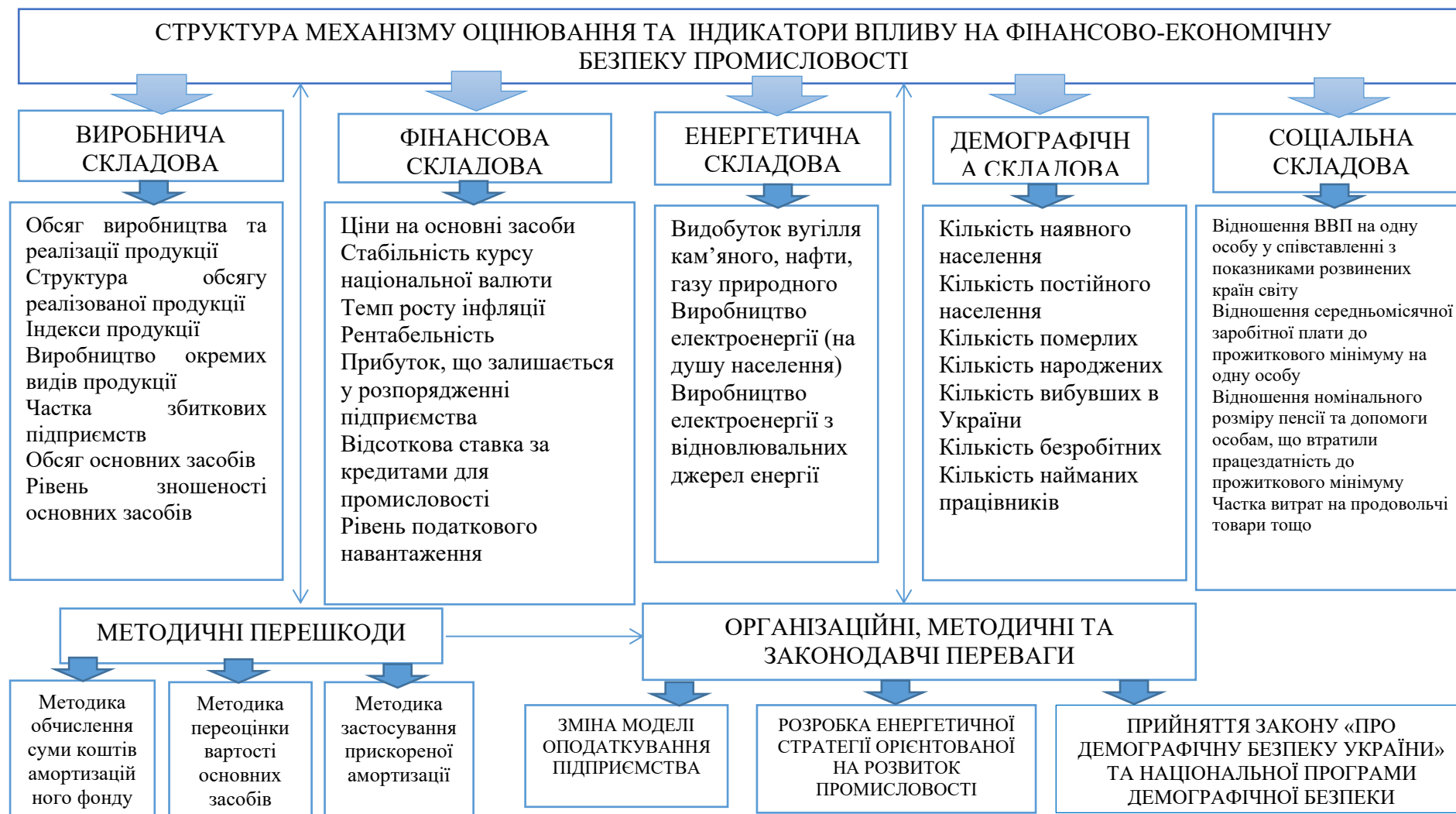

Рис. 2.4. Механізм оцінювання та система індикаторів впливу на фінансово-економічну безпеку промисловості в площині законодавчо-нормативного регулювання в Україні

Примітка: розроблено автором самостійно

2.4. Дослідження ефективності економічного механізму великих підприємств машинобудування Запорізької області

Підприємство, як вже зазначалося, є відкритою системою. Розвиток його виробничої діяльності базується на взаємодії з зовнішнім середовищем, в значній мірі залежить від зовнішніх чинників. Будь-які зміни у зовнішньому середовищі або у самій системі призводять до порушення функціонування або руйнування цієї системи. Система пристосовується до змін у навколишньому середовищі різними шляхами [1, с. 7]. Підприємство повинно всіляко обмежувати негативні дії зовнішніх чинників, що найбільш істотно впливають на результати його діяльності або навпаки – більш повно використовувати сприятливі можливості» [150, с. 18 – 19]. Але практика діяльності підприємств показує, що нерідко на результати їх діяльності негативно, навіть згубно, можуть впливати непередбачувані зовнішні загрози і фактори, які діють незалежно від зусиль суб'єкта господарювання.

Так, окремі автори приводять переконливі приклади загроз економічній безпеці підприємства у процесі взаємодії з зовнішнім середовищем. Т.М. Іванюта і А.О. Заїчковський [151, с. 147] відзначають таке: «постачальник може зірвати договір, а покупець відмовитися від замовлення, недобросовісний конкурент може зробити диверсію, майно й інформація можуть бути викрадені, співробітник також може бути викрадений разом з інформацією». Економічна система підприємства нерозривно пов'язана економічними відносинами з державою, з банківською системою, з постачальниками матеріально-технічних ресурсів, із споживачами виробленої продукції.

Таким чином, ефективність дії господарсько-економічного механізму підприємства у визначальній мірі залежить від загального стану національної економіки, тому в нашому дослідженні приділено достатньо уваги зовнішнім чинникам впливу на господарську діяльність промислових підприємств. В свою чергу, розвиток національної економіки у значній мірі залежить від рівня

економічної безпеки країни, тому наше наукове дослідження також враховує процеси, що характеризують рівень економічної безпеки в державі та зворотний вплив держави через систему законодавчих, нормативно-правових та інших інструментів управління.

Економічну безпеку та базис для стабільного функціонування будь-якої країни забезпечує комплекс ефективно діючих галузей національного господарства, серед яких провідне місце займає машинобудування. Машинобудівна промисловість України протягом тривалого часу демонструє нестійкість динаміки, наявність негативних показників, структурні деформації, тому відпрацюванню вказаних напрямків приділяли значну увагу, як промисловці, так і науковці (Б. Данилишин, Н. Тарасова, І. Калініченко, В. Романенко, О. Шапуров та ін.). Разом з тим, з огляду на динамічність змін, гальмування в напрямках перебудови та систематичність процесів з виникнення нових проблем в машинобудівній галузі, залишаються такими, що потребують більш ґрунтовного дослідження питання відносно стану та векторів розвитку економічного механізму підприємств цієї галузі, зокрема, з позиції фінансової безпеки для національної економіки.

Запорізька область це промисловий регіон, в якому сконцентровано важливі стратегічні галузі економіки України – металургія та машинобудування. Вартість реалізованої промислової продукції (у порівнянних цінах) в Запорізькій області збільшилася з 78852 млн. грн. у 2013 р. до 121121 млн. грн. у 2015 р. або на 53,6% та до 197568 млн. грн. у 2017 р. або в 2,5 рази (*Додаток X*). Враховуючи велику девальвацію (обезцінення) національної грошової одиниці з 8,1 грн. за 1 дол. США у 2013 р. до 21,84 грн. за 1 дол. США у 2015 р. та 26,60 за 1 дол. США у 2017 р., вартість реалізованої промислової продукції в доларовому еквіваленті у 2013 р., за нашими розрахунками, становила 9734,8 млн. дол. США, в 2015 р. – відповідно лише 5545,8 млн. дол. США або на 43,0% менше рівня 2013 р. та в 2017 р. – 7427, 4 млн. дол. США або на 23,7% менше показника 2013 р.

Впродовж всього періоду дослідження в Запорізькій області значно погіршувалася структура реалізованої промислової продукції – підвищувалася частка відносно дешевої сировинної продукції з низькою доданою вартістю і значно знижувалася частка високотехнологічної економічно багаторазово вигіднішої продукції з високою доданою вартістю.

Питома вага продукції машинобудування в структурі загального обсягу виробленої продукції в Запорізькій області з 40,6% у 1990 р. знизилася до 19,2% у 2013 р., 16,2% у 2015 р. [152, с. 19; 153, с. 231-232]. Відбулося зниження показника питомої ваги і електричного устаткування у вартості виробленої промислової продукції області з 6,7% у 2013 р. до 3,7% у 2015 р. та 3,9% у 2017 р. [153, с. 231-232; 154, с. 214]. Питома вага сировинної, відносно дешевої на світовому ринку, продукції металургії з 21,9% у 1990 р. зросла до 29,4% у 2013 р. і 39,9% у 2015 р. [152, с. 19; 153, с. 231-232]. У 2017 р. рівень частки продукції металургійного виробництва відповідав показнику 2014 р. і складав 36,6% [154, с. 214]. Зазначимо, що суттєве збільшення числових відносних показників питомої ваги продукції чорної металургії в останні роки відбулося не за рахунок збільшення обсягів її виробництва, а за рахунок значного зменшення вартості загального виробництва промислової продукції в Запорізькій області.

Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств усіх видів економічної діяльності в області у 2000 р. становив 6,0%, у 2005 р. – відповідно 7,1%, у 2010 р. – 7,2% [155, с. 20]. У 2013 р. рівень рентабельності операційної діяльності підприємств усіх галузей економічної діяльності становив 8,7%.

Загальний фінансовий результат (сальдо) або прибуток підприємств промисловості в цілому Запорізької області з 3,9 млрд. грн. у 2010 р. збільшився до 5,6 млрд. грн. у 2013 р. У 2014 р. загальна сума збитку промислових підприємств, тобто перевищення суми фінансового результату діяльності збиткових підприємств над прибутковими підприємствами, вперше за всю історію діяльності промисловості регіону склала – 7,02 млрд. грн., а у 2015 р. – відповідно 5,09 млрд. грн. [153, с. 423, 154, с. 381]. Протягом

наступних 2016 р. та 2017 р. фінансовий результат до оподаткування підприємств промисловості склав 9,37 млрд. грн. та 16,45 млрд. грн. відповідно.

Збитковість промислового виробництва Запорізької області, як показують аналітичні дослідження, була наслідком багатьох причин, до яких нами віднесено: складна політична ситуація в країні; неприйнятно високі ціни і тарифи на енергоресурси, які встановлюють монополісти заради неправомірного одержання надприбутків; необґрунтовано високі ціни на матеріали і комплектуючі; не доступні для виробників надвисокі ставки банківських кредитів; обов'язкова присутність багатьох зайвих посередників при поставках підприємствам енерго- та матеріально-технічних ресурсів, комплектуючих, матеріалів і сировини; надмірно високий ступінь зносу основних засобів виробництва; застарілі технології виробництва. Вагомою причиною збитковості промислових підприємств та їх руйнації є і відсутність необхідної достатньої державної підтримки і регулювання діяльності вітчизняних промислових підприємств.

Основною ж визначальною причиною збитковості й руйнації промислового виробництва в останні роки, на нашу оцінку, яка відноситься до фінансової складової безпеки, була кількаразова згубна для економіки девальвація національної грошової одиниці. Підтвердженням цього є обвальне зменшення показників обсягу ВВП України з 183,3 млрд. дол. США у 2013 р. до 91,0 млрд. дол. США у 2015 р. і 93,3 млрд. дол. США у 2016 р. А у 2017 р. загальний ВВП України становив 112,2 млрд. дол. США, що на 38,8% менше порівняно з 2013 р.

По значній кількості підприємств промисловості Запорізької області відбулися суттєві темпи спаду виробництва, зокрема і на великих промислових підприємствах області. На сьогоднішній день не відповідають ознакам бюджетоутворюючого підприємства, або перебувають в процедурі банкрутства, або припинили свою діяльність чи взагалі ліквідовані такі, колись відомі не тільки в м. Запоріжжі, в країні, але й на світових ринках,

підприємства, як ПрАТ «Абразивний комбінат», ПАТ «Електротехнологія», СП «Таврія-Магна», СНВП «Юпітер», ТОВ «Югенергочорметремонт», ПрАТ «ЗАЗ», ПАТ «Запорізький арматурний завод», ПрАТ «Південтрансенерго», ПрАТ «Запорізький електроапаратний завод», ПАТ «Перетворювач», ДП «Радіоприлад», КТ «Запорізький завод високовольтної апаратури», що свого часу мали статус «великого платника податків», потужно наповнювали державний бюджет країни. Взагалі впродовж 19 років Запорізька область поступово втратила статус регіону, що має потужний машинобудівний комплекс.

Підтвердженням вагомості впливу зовнішніх чинників на суб'єктів господарювання є показовий приклад виникнення в останні досліджувані роки неочікуваних, негативних, форс-мажорних подій навколо ПАТ «Мотор Січ». Це підприємство, основним напрямком виробничої спеціалізації якого впродовж багатьох десятиліть було виробництво авіаційних двигунів для літаків всесвітньо відомого ДП «Антонов» і для літаків авіабудівних підприємств Російської Федерації, в останні роки опинилося у складному економічному становищі. Це сталося внаслідок втрати російського ринку через анексію Криму і подій на Сході країни. Також, ДП «Антонов» у 2016 р. розірвало виробничу партнерську співпрацю з ПАТ «Мотор Січ» та уклало меморандум про співпрацю з американською корпорацією «General Electric» на оснащення українських літаків американськими авіаційними двигунами [156], що призвело до подальшого погіршення ситуації на ПАТ «Мотор Січ».

Можливим реальним кінцевим наслідком укладення такого меморандуму про співпрацю авіабудівного ДП «Антонов» з американською корпорацією «General Electric», на наше бачення, є подальше погіршення ситуації на ПАТ «Мотор Січ». В. Мазур зазначає, що «промислові стратегія і політика з моменту здобуття Україною незалежності фактично не передбачали заходів щодо збереження існуючих промислового, інтелектуального, освітнього, кадрового потенціалів країни. В таких умовах стихійний, тобто не керований, не регульований і не прогнозований органами державної влади

перехід вітчизняної економіки на необмежені умови призвів до безповоротних втрат у промисловості. Йдеться не тільки про руйнування та ліквідацію окремих раніше ефективних підприємств, а й про знищення деяких галузей і підгалузей промисловості» [157, с. 6]. В. Мазур також наголошує: «Промислова політика України повинна бути спрямована на підтримку власного авіабудівництва та в цілому авіаційної галузі. Держава не має права віддавати свій ринок іноземним компаніям, знищуючи тим самим українські наукомісткі підприємства» [106, с. 48].

В складній ситуації опинилося і відоме велике машинобудівне підприємство регіону ПрАТ «Запоріжтрансформатор», яке, як і багато інших, втратило, починаючи з 2014 р., сталі зовнішньоекономічні партнерські зв'язки через обставини непереборної дії. Безперечно, є практичні приклади, коли причинами руйнації окремих промислових підприємств стали, в першу чергу, внутрішні чинники. Так, за повідомленням науковців, показовою є ситуація із ПАТ «ЗАЛК», який багато років мав статус великого платника податків. У 2001 р. він був придбаний російською корпорацією «Русал», за 14 років роботи після придбання, нові власники умисно знищили унікальне виробництво первинного алюмінію в Україні [104, с.27]. Наразі триває процес підготовки Запорізького алюмінієвого комбінату до повторної приватизації Фондом Держмайна України [158]. Що стосується ПрАТ «ЗАЗ», то його виробництво також знаходиться під дією негативних, причому в даному випадку, як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, в результаті чого останніми роками підприємством майже припинений випуск легкових автомобілів.

Таким чином, нами доведено, що існує ймовірність посилення руйнівної дії на діяльність промислових підприємств впливу зовнішніх факторів державного або макрорівня, світового або глобального рівня. Окремі підприємства самотужки, без відповідного державного захисту, протистояти цьому не спроможні. Наведені факти відсутності належного державного (урядового) регулювання і забезпечення міцності економічно взаємовигідних партнерських відносин, в першу чергу, для вітчизняних підприємств в останні

роки нажалі стали типовими, призводять до безповоротних втрат і наносять великої шкоди економіці країни, її фінансовій безпеці.

Тому актуальним є вирішення наукового завдання удосконалення економічного механізму великих промислових підприємств в контексті фінансової безпеки. Для розробки моделі управління ЕМВПП необхідно здійснити економічну діагностику, яка спрямована на виявлення системних ознак втрати фінансової безпеки та обрання ключових параметрів, які сигналізують про необхідність розробки системи заходів, спрямованих на «вирівнювання» фінансової безпеки підприємства.

У якості об'єктів дослідження нами обрано три «великих підприємства» Запорізької області, що здійснюють свою господарську діяльність дотепер та відносяться до «великих платників податків»: ПАТ «Мотор Січ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор» та ПрАТ «ЗЕРЗ».

Методикою для дослідження ефективності економічного механізму обрано алгоритм дій, що унормований Наказом ДФС України від 01.06.2017 р. № 396 [159]. Зокрема, згідно із вказаним нормативним актом, яким затверджені відповідні Методичні рекомендації, виявлення ризиків у діяльності кожного окремого платника відбувається в два етапи: 1) при проведенні доперевірочного аналізу фінансово-господарської діяльності, підставою якого є наявна у контролюючих органах податкова інформація; 2) безпосередньо при проведенні документальної перевірки. Оцінка ризиків здійснюється з огляду на масштаб їх впливу на результати діяльності та податкові зобов'язання платника податків, причин та системності їх виникнення. В свою чергу, результати оцінки виявлених ризиків використовуються для відбору питань, що підлягатимуть перевірці в першу чергу та і взагалі для прийняття рішення про проведення податкової перевірки. Тобто, запропонований нами підхід має на меті привернути увагу на ті базові показники, що можуть суттєво вплинути у подальшому на стан фінансової безпеки підприємства. Необхідно зауважити, що підприємства повинні зважати на ті показники оцінки їх фінансової стійкості, відхилення від

нормативних значень яких привертає увагу контролюючих органів першочергово. Згідно із Методичними рекомендаціями ДФС [159] такими аналітичними показниками є: коефіцієнт Бівера, коефіцієнт фінансового левериджу, коефіцієнт поточної ліквідності та коефіцієнт фінансової стійкості. Крім того, додатково здійснюється аналіз рентабельності підприємств по EBITDA (%), який використовується для порівняння схожих за розмірами підприємств з метою «визначення місця» кожного з них галузі, що є особливо актуальним для «великих промислових підприємств».

Дослідження базових показників фінансової звітності ПАТ «Мотор Січ» представлено в табл. 2.9.

Впродовж 2014 – 2018 рр. доходи підприємства від усіх видів діяльності мають нестабільну динаміку. Темп росту доходів у 2014 – 2015 рр. становить 141,46%, у 2015 – 2016 рр. – 83,67%, у 2016 – 2017 рр. – 114,97; у 2017 – 2018 рр. – 56,54%. Аналогічну тенденцію має чистий дохід від реалізації продукції. Порівнюючи темп росту витрат з темпом росту доходів, можемо констатувати, що у 2014 – 2015 рр. темп росту доходів випереджує темп росту витрат (131,47%); в 2015 – 2016 рр. спостерігається негативна тенденція перевищення темпу росту витрат (89,06%) над темпом росту доходів (83,67%); у 2016 – 2017 рр. темп росту доходів перевищує темп росту витрат (110,29%); у 2017 – 2018 рр. знов спостерігається перевищення темпу росту витрат (59,98%) над темпом росту доходів.

Такі коливання темпових показників доходів та витрат негативно впливають на процеси планування фінансових ресурсів у часі. Стрімке падіння чистого доходу від реалізації продукції у 2018 р. (з 23503,6 тис.грн. у 2017 р. до 13289,6 тис.грн. у 2018 р.) негативно позначилось на формуванні валового прибутку, що свідчить про високу чутливість підприємства до зміни обсягу реалізації продукції.

Таблиця 2.9

Динаміка базових статей фінансової звітності ПАТ «Мотор Січ» впродовж 2014 – 2018 рр., млн.грн.

Назва статті	2014 рік	2015 рік	ТР	2016 рік	ТР	2017 рік	ТР	2018 рік	ТР
Доходи	17272,46	24432,95	141,46	20443,76	83,67	23503,6	114,97	13289,6	56,54
Чистий дохід від реалізації продукції	9744,28	13780,1	141,42	10379	75,32	14922,44	143,78	12023,24	80,57
Інші операційні доходи	7329,81	10336,82	141,02	9799,13	94,80	8128,38	82,95	942,87	11,60
Інші фінансові доходи	11,89	50,3	423,04	14,67	29,17	0,85	5,79	26,87	3161,18
Інші доходи	171 644,0	243 802,00	142,04	244 732,00	100,38	440 739,0	180,09	275 019,0	62,40
Витрати	14981,61	19695,85	131,47	17541,24	89,06	19346,23	110,29	11603,73	59,98
Собівартість реалізованої продукції	4618,52	4873,25	105,52	3962,19	81,30	6626,75	167,25	7164,96	108,12
Адміністративні витрати	715,38	956,73	133,74	1003,33	104,87	1201,15	119,72	1440,86	119,96
Витрати на збут	564,89	803,76	142,29	745,87	92,80	852,83	114,34	766,65	89,89
Фінансові витрати	35,47	53,35	150,41	151,55	284,07	172,11	113,57	201,27	116,94
Інші витрати та інші операційні витрати	9037,5	12983,99	143,67	11675,83	89,92	10481,12	89,77	1977,95	18,87
Валовий прибуток	5125,76	8906,84	173,77	6416,81	72,04	8295,69	129,28	4858,28	58,56
Фінансовий результат до оподаткування (прибуток)	2291,86	4737,11	206,69	2902,52	61,27	4157,39	143,23	1685,87	40,55
Чистий фінансовий результат до оподаткування	1547,44	3536,77	228,56	2186,52	61,82	3078,31	140,79	1107,68	35,98
Рентабельність	15,88%	25,67%	161,65	21,07%	82,08	20,63%	97,91	9,21%	44,64
Фінансові зобов'язання	302,17	409,48	135,51	995,57	243,13	900,44	90,44	841,29	93,43
Вартість активів	16031,95	20534,72	128,09	25061,93	122,05	28955,29	115,53	29469,75	101,78
Кредиторська заборгованість	2872,68	4215,15	146,73	3583,93	85,02	4052,09	113,06	3852,66	95,08
Дебіторська заборгованість	2197,12	2237,76	101,85	2368,09	105,82	4420,88	186,69	2946,04	66,64

Примітка: розроблено та розраховано автором самостійно на основі [160]

Собівартість реалізованої продукції в 2018 р. має темп росту 108,12%, а темп росту валового прибутку – 58,56%. Як наслідок – чиста рентабельність продажу в цьому періоді знизилась до 9,21%, тобто у порівнянні з 2017 р. – знизилась у 2,2 р. Вартість активів підприємства впродовж 2014 – 2018 рр. має стабільну тенденцію до зниження, що свідчить про відсутність можливостей підприємства щодо нарощування господарського обороту.

Співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованостей висвітлює кредитну політику підприємства, яка може характеризуватись як «помірна». Необхідно відмітити, що взагалі підприємство характеризується достатньо високою спроможністю до формування чистого прибутку (рівень та динаміка чистої рентабельності продажу представлена на рис. 2.5) у порівнянні з статистичною інформацією, яка наведена в другому розділі дисертаційного дослідження та характеризує рентабельність промислової продукції в Україні та Запорізькій області.

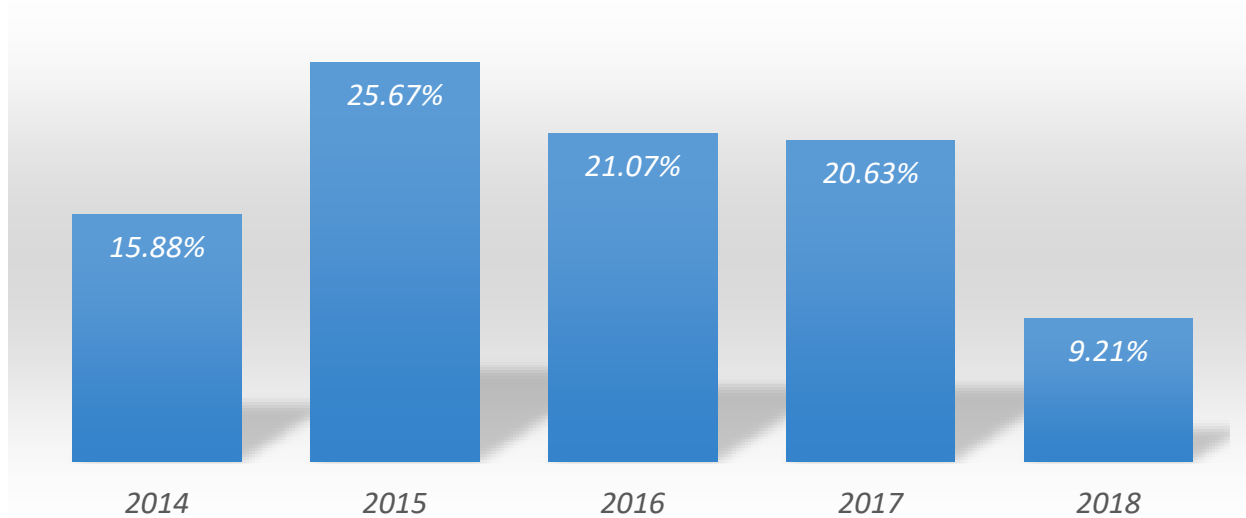

Рис. 2.5. Динаміка чистої рентабельності продажу ПАТ «Мотор Січ»

В таблиці 2.6 наведена динаміка показників, що характеризують фінансову стійкість ПАТ «Мотор Січ» та розраховані за Методикою, що використовується при проведенні комплексної податкової перевірки «великих платників податків».

Поряд з іншими показниками в табл. 2.10, особливої уваги заслуговує фінансовий показник **EBITDA** – це прибуток до вирахування процентів, податків та амортизації. Він показує фінансовий результат, виключаючи вплив ефекту структури капіталу (процентів, сплачених по займах), податкових ставок та амортизаційної політики підприємства.

Таблиця 2.10

Динаміка ключових показників, що характеризують фінансову стійкість
ПАТ «Мотор Січ»

Показник	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Перевищення собівартості реалізованої продукції над чистим доходом (млн.грн.)	-5 125,76	-8 906,84	-6 416,81	-8 295,69	-4 858,28
Перевищення адміністративних витрат над валовим прибутком (млн.грн.)	-4 410,38	-7 950,11	-5 413,48	-7 094,54	-3 417,43
Перевищення витрат на збут над валовим прибутком (млн.грн.)	-4 560,88	-8 103,08	-5 670,94	-7 442,86	-4 091,63
Перевищення фінансових зобов'язань над вартістю активів (млн.грн.)	-15 729,78	-20 125,24	-24 066,35	-28 054,85	-28 628,46
Перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською (млн.грн.)	675,56	1 977,39	1 215,84	-368,79	906,62
Розрахунок EBITDA (млн.грн.)	2 862,19	5 484,52	3 809,31	5 131,64	2 749,06
Рентабельність по EBITDA, %	29,37	39,8	36,7	34,39	22,86
Коефіцієнт БІВЕРА	0,41	0,71	0,35	0,42	0,25
Фінансовий леверидж (Debt ratio)	0,32	0,29	0,34	0,32	0,27
Коефіцієнт поточної ліквідності	2,09	2,43	2,17	2,31	2,63
Коефіцієнт фінансової стійкості	2,15	2,45	1,97	2,13	2,70

Примітка: розроблено та розраховано автором самостійно на основі [160]

Тобто даний показник враховує розбіжності в системі оподаткування, в застосовуваному методі нарахування амортизації та умовах кредитування. В більшості випадків даний показник застосовується з метою визначення міста підприємства в галузі та проведення порівняльного аналізу. Також нами розраховано рентабельність продажу по **EBITDA**.

В досліджуваному періоді ПАТ «Мотор Січ» відсутні випадки перевищення собівартості реалізованої продукції над чистим доходом від реалізації продукції; також відсутнє перевищення адміністративних витрат та витрат на збут над валовим прибутком, що у сукупності свідчить про спроможність підприємства покривати своїми доходами від основного виду діяльності всі витрати операційної діяльності. Також відсутнє перевищення фінансових зобов'язань над загальною вартістю активів, тобто за вирахуванням фінансових зобов'язань підприємство має власний капітал, за рахунок якого формуються необоротні та оборотні активи. Лише у 2018 р. коефіцієнт Бівера має низький рівень та негативну тенденцію зниження. Всі коефіцієнти знаходяться в межах нормального рівня, однак 2018 р. найбільш фінансово ризиковий і основною причиною тому є втрата обсягу доходів з причини зниження обсягу реалізації продукції (втрата ринків збуту, відсутність необхідного обсягу замовлень та ін.). В цілому можна вважати, що в досліджуваному періоді системні ознаки втрати фінансової безпеки відсутні, підприємство є фінансово стійким та платоспроможним.

В таблиці 2.11 представлено аналіз базових показників фінансової звітності ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» (далі ПрАТ «ЗЕРЗ»). Доходи підприємства, починаючи з 2025 р. мають стабільну тенденцію до зростання, однак в 2015 р. та 2017 р. темп росту витрат перевищує темп росту доходів. Відповідно такий же циклічний характер має валовий прибуток. Так, темп росту валового прибутку в 2014 – 2015 рр. складає 86,47%, в 2015 – 2016 рр. – 169,37%, в 2016 – 2017 рр. – 54,11%, а в 2017 – 2018 рр. – 267,62%.

Таблиця 2.11

Динаміка базових статей фінансової звітності ПрАТ «ЗЕРЗ» впродовж 2014 – 2018 рр., млн.грн.

Назва	2014 рік	2015 рік	ТР	2016 рік	ТР	2017 рік	ТР	2018 рік	ТР
Доходи	312,81	274,85	87,86	387,66	141,04	422,83	109,07	623,35	147,42
Чистий дохід від реалізації продукції	306,35	262,81	85,79	378,95	144,19	412,89	108,96	615,05	148,96
Інші операційні доходи	4,14	11,4	275,36	8,56	75,09	9,68	113,08	6,86	70,87
Інші фінансові доходи	-	-	-	-	-	-	-	1,15	-
Інші доходи	2,32	0,65	28,02	0,15	23,08	0,27	180,00	0,3	111,11
Витрати	323,3	293,12	90,67	398,03	135,79	450,73	113,24	622,89	138,20
Собівартість реалізованої продукції	277,16	237,57	85,72	336,21	141,52	389,76	115,93	553,15	141,92
Адміністративні витрати	28,71	30,58	106,51	42,15	137,84	38,3	90,87	34,38	89,77
Витрати на збут	3,02	1,42	47,02	1,71	120,42	2,63	153,80	3,88	147,53
Фінансові витрати	2,41	4,98	206,64	1,96	39,36	0	0,00	0	
Інші витрати та інші операційні витрати	12	18,57	154,75	16	86,16	20,04	125,25	31,49	157,14
Валовий прибуток	29,19	25,24	86,47	42,75	169,37	23,13	54,11	61,9	267,62
Фінансовий результат до оподаткування (прибуток)	-	-	-	-	-	-	-	0,46	-
Фінансовий результат до оподаткування (збиток)	10,5	18,27	174,00	10,37	56,76	27900	269045,32	-	
Чистий фінансовий результат до оподаткування (прибуток)	-	-	-	-	-	-	-	463	-
Чистий фінансовий результат до оподаткування (збиток)	10,54	17,84	169,26	6,72	37,67	27,71	412,35	-	-
Фінансові зобов'язання	29,88	-	-	-	-	-	-	-	-
Вартість активів	339,4	305,83	90,11	307,3	100,48	376,06	122,38	400,05	106,38
Кредиторська заборгованість	115,85	129,42	111,71	138,19	106,78	235,6	170,49	255,8	108,57
Дебіторська заборгованість	109,6	37,22	33,96	59,33	159,40	36,1	60,85	63	174,52

Примітка: розроблено та розраховано автором самостійно на основі [160]

Можна констатувати, що у підприємства є потенціал формування власних фінансових ресурсів у вигляді прибутку, однак воно є залежним від зовнішніх чинників. Отримало прибуток підприємство лише у 2018 р. в результаті стрімкого зростання обсягу реалізації продукції з 422,83 млн.грн. у 2017 р. до 623,35 млн.грн. у 2018 р. за рахунок «ефекту масштабу», саме зростання чистого доходу від реалізації продукції надало змогу покрити всі види витрат.

Звертає на себе увагу обсяг кредиторської заборгованості в динаміці, а також її співвідношення з дебіторською заборгованістю (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Динаміка ключових показників, що характеризують фінансову стійкість
ПрАТ «ЗЕРЗ»**

Показник / період	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Перевищення собівартості реалізованої продукції над чистим доходом (млн.грн.)	-29,19	-25,24	-42,75	-23,13	-61,9
Перевищення адміністративних витрат над валовим прибутком (млн.грн.)	-0,48	5,34	-0,59	15,17	-27,52
Перевищення витрат на збут над валовим прибутком (млн.грн.)	-26,17	-23,82	-41,04	-20,5	-58,02
Перевищення фінансових зобов'язань над вартістю активів (млн.грн.)	-309,52	-305,83	-307,3	-376,06	-400,05
Перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською (млн.грн.)	6,25	92,2	78,86	199,5	192,8
Розрахунок EBITDA (млн.грн.)	11,27	15,18	13,3	8,8	9,38
Рентабельність по EBITDA, %	3,68%	5,78%	3,51%	2,13%	1,53%
Коефіцієнт БІВЕРА	0,06	0,08	0,08	0,04	0,04
Фінансовий леверидж (Debt ratio)	0,44	0,44	0,46	0,64	0,67
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,34	1,29	1,24	1,03	1,02
Коефіцієнт фінансової стійкості	1,27	1,29	1,17	0,58	0,50

Примітка: розроблено та розраховано автором самостійно на основі [160]

По-перше, чистий дохід від реалізації продукції практично дорівнює собівартості реалізованої продукції, тобто комерційна складова є нестабільною, а цінова політика не дозволяє отримувати достатній обсяг маржинального комерційного доходу. Не дивлячись на те, що у підприємства фінансові зобов'язання практично відсутні, коефіцієнт фінансової стійкості має стабільну тенденцію до зниження, тобто обсяг короткострокових зобов'язань зростає. Дебіторська заборгованість залишається на достатньо низькому рівні та може слугувати джерелом покриття короткострокових зобов'язань у повному обсязі. Також на межі критичного значення перебуває коефіцієнт поточної ліквідності, динаміка коефіцієнту фінансової стійкості має тенденцію до зниження його рівня за межі критичного і свідчить про недостатню фінансову стійкість в довгостроковій перспективі. Таким чином, ПрАТ «ЗЕРЗ» властиві декілька фактичних ознак втрати фінансової безпеки за умов збереження чинників, що впливали на господарську діяльність впродовж 2014 – 2018 рр.

Базові показники фінансової звітності ПрАТ «Запоріжтрансформатор» мають такі тенденції змін:

- чистий дохід від реалізації продукції впродовж 2014 – 2016 рр. стрімко знижується; у 2017 р. спостерігається зростання обсягу реалізації практично у 10 р.; в 2018 р. – зниження $\frac{1}{4}$;
- такі коливання чистого доходу позначились на динаміці витрат; темп росту собівартості реалізованої продукції впродовж всього досліджуваного періоду, за виключенням 2017 р., перевищує темп росту доходів, що свідчить про втрату підприємством здатності генерувати прибуток, як власне джерело інвестування та запоруку фінансової стійкості;
- на рівні валового прибутку підприємство має позитивний фінансовий результат, на рівні операційного та чистого прибутку – збитки.

Таблиця 2.13

Динаміка базових статей фінансової звітності ПрАТ «Запоріжтрансформатор» впродовж 2014 – 2018 рр., млн.грн.

Назва / період	2014 рік	2015 рік	ТР	2016 рік	ТР	2017 рік	ТР	2018 рік	ТР
Доходи	1380,29	1103,41	79,94	236,28	21,41	2348,11	993,78	1781,37	75,86
Чистий дохід від реалізації продукції	1365,1	1095,29	80,24	2352,25	214,76	2311,46	98,27	1625,85	70,34
Інші операційні доходи	8,59	5,37	62,51	7,74	144,13	10,59	136,82	25	236,07
Інші фінансові доходи	6,6	2,75	41,67	2,79	101,45	26,06	934,05	130,52	500,84
Інші доходи	0	0		6		0	0,00	0	
Витрати	3669,36	3775,34	102,89	3307,97	87,62	2827,9	85,49	2296,51	81,21
Собівартість реалізованої продукції	930,54	833,6	89,58	1193,75	143,20	1403,69	117,59	1373,4	97,84
Адміністративні витрати	69,55	89,8	129,12	127,29	141,75	162,11	127,35	140,48	86,66
Витрати на збут	104,03	85,03	81,74	104,76	123,20	174,81	166,87	75,7	43,30
Фінансові витрати	2448,78	2684,8	109,64	1782,21	66,38	1028,61	57,72	659,5	64,12
Інші витрати та інші операційні витрати	115,45	82,11	71,12	99,96	121,74	58,68	58,70	47,42	80,81
Валовий прибуток	434,56	261,69	60,22	1158,5	442,70	907,77	78,36	252,45	27,81
Фінансовий результат до оподаткування (збиток)	2289,07	2671,93	116,73	945,18	35,37	479,79	50,76	515,13	107,37
Чистий фінансовий результат до оподаткування (збиток)	2267,41	2668,59	117,69	231,25	8,67	469,73	203,13	503,45	107,18
Фінансові зобов'язання	3429,65	5609,34	163,55	7989	142,42	8754,06	109,58	8866,72	101,29
Вартість активів	3622,26	3718,44	102,66	4077,26	109,65	4639,33	113,79	4127,35	88,96
Кредиторська заборгованість	1438,64	1145,01	79,59	948,2	82,81	904,17	95,36	808,05	89,37
Дебіторська заборгованість	431,64	634,32	146,96	461,29	72,72	398,22	86,33	469,11	117,80

Примітка: розроблено та розраховано автором самостійно на основі [160]

Звертаємо увагу на те, що обсяг загальних фінансових зобов'язань перевищує вартість активів, що є критичною ознакою втрати фінансової безпеки. Всі коефіцієнти – коефіцієнт Бівера, коефіцієнти поточної ліквідності та фінансової стійкості, фінансовий леверидж – мають критичні рівні. Не дивлячись на те, що рентабельність по EBITDA має позитивне значення, відносні показники свідчать про втрату фінансової стійкості та платоспроможності.

Таблиця 2.14

Динаміка ключових показників, що характеризують фінансову стійкість

ПрАТ «Запоріжтрансформатор»

Показник / період	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Перевищення собівартості реалізованої продукції над чистим доходом (млн.грн.)	-434,56	-261,69	-1 158,5	-907,77	-252,45
Перевищення адміністративних витрат над валовим прибутком (млн.грн.)	-365,01	-171,89	-1 031,21	-745,66	-111,97
Перевищення витрат на збут над валовим прибутком (млн.грн.)	-330,53	-176,65	-1 053,74	-732,96	-176,75
Перевищення фінансових зобов'язань над вартістю активів (млн.грн.)	-192,62	1 890,91	3 911,75	4 114,73	4 739,37
Перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською (млн.грн.)	1 007,0	510,69	486,92	505,94	338,94
Розрахунок EBITDA (млн.грн.)	219,97	77,81	901,82	628,62	225,62
Рентабельність по EBITDA, %	16,11	7,1	38,34	27,2	13,88
Коефіцієнт БІВЕРА	0,01	0,008	0,005	0,008	0,008
Фінансовий леверидж (Debt ratio)	1,47	2,18	3,27	2,21	2,48
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,23	0,17	0,14	0,22	0,17
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,32	-0,54	0,01	0,01	-0,6

Примітка: розроблено автором самостійно на основі [160]

Узагальнюючи експертну діагностику ефективності економічного механізму функціонування «великих платників податків» машинобудівної галузі Запорізької області (вибірково), ми дійшли до таких висновків:

- бюджетують підприємства Запорізької області потерпають від нестачі власних фінансових ресурсів;
- ринкові позиції підприємств на товарному ринку не стабільні;
- цінова політика підприємств, в результаті впливу попереднього чинника, не дозволяє сформувати достатній рівень рентабельності;
- зміни у фінансово-господарському стані діяльності підприємств свідчать про тяжіння до фінансової кризи;
- структура капіталу має тенденцію до зростання питомої ваги фінансових зобов'язань;
- збитковість впродовж тривалого періоду є передумовою втрати вартості майна та руху до банкрутства.

Ґрунтуючись на результатах економічної діагностики діяльності бюджетують підприємств Запорізької області, нами запропоновано Методику управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки.

Методика управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки визначає перелік індикаторів фінансово-господарської діяльності, їхні порогові значення, алгоритм розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки ЕМВПП. Мета розробки методики – економічна діагностика у напрямку виявлення потенційно можливих загроз фінансовій безпеці ЕМВПП та розробка упереджувальних заходів у всіх функціональних сферах діяльності великого промислового підприємства з метою прийняття управлінських рішень щодо удосконалення ЕМВПП.

Методика управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки та розрахунок інтегрального показника передбачає реалізацію декількох етапів, а саме: визначення основних напрямів оцінки; вибір основних показників (індикаторів) за кожним з аналітичних напрямів; розрахунок для кожного з показників (індикаторів) нормативного значення; визначення вагомості

окремих індикаторів; формування узагальнюючих показників (індикаторів); розробку інтегрального показника управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки.

Інтегральна оцінка здійснюється на основі опису досліджуваного об'єкта, який характеризується великою кількістю ознак, меншим числом інформативних показників. Агрегування ознак в одну інтегральну оцінку ґрунтується на так званій «теорії адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових [161]. Взагалі, на основі абсолютних показників фінансової звітності можна розрахувати більше 200 відносних аналітичних показників, які можуть використовуватись при економічній діагностиці, однак на практиці використовується не більше 80-ти коефіцієнтів [162; 163], нами сформовано систему індикаторів, що складається з 50-ти показників (табл. 2.15).

На нашу думку, комплексний характер дослідження ЕМВПП Запорізької області повинен бути досягнутий шляхом поєднання проведеного дослідження з методикою, що викладена в «Методичних рекомендаціях щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» від 19.01.2006 № 14 [164], а також з урахуванням вимог Наказу ДФС України «Про затвердження Зразка форми акта (довідки) документальної планової/позапланової виїзної перевірки податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, та Методичних рекомендацій щодо оформлення матеріалів документальних перевірок» від 01.06.2017 р. № 396 [159] з приділенням особливої уваги дослідженню показників, що ним визначені (табл. 2.9 – 2.14).

**Перелік індикаторів та джерел вхідної інформації ЕМВІП за складовою
фінансової безпеки**

№	Найменування індикатора	Алгоритм розрахунку та джерело вхідної інформації
1	2	3
1	Частка основних засобів в активах підприємства, відсотків	$\frac{\text{ф. №1 р. 1010 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1300 гр. 4}} \times 100$
2	Частка активної частини основних засобів, відсотків	$\frac{\text{ф. №1 р. 1010 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1300 гр. 4}} \times 100$
3	Коефіцієнт зносу основних засобів, відсотків	$\frac{\text{ф. №1 р. 1012 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1011 гр. 4}} \times 100$
4	Коефіцієнт зносу активної частини основних засобів, відсотків	$\frac{\text{ф. №5 (р. 130 гр. 15 + р. 140 гр. 15)}}{\text{ф. №5 (р. 130 гр. 3 + р. 140 гр. 3)}} \times 100$
5	Коефіцієнт поновлення, відсотків	$\frac{\text{ф. №5 р. 260 гр. 5}}{\text{ф. №1 р. 1011 гр. 3}} \times 100$
6	Коефіцієнт вибуття, відсотків	$\frac{\text{ф. №5 р. 260 гр. 8}}{\text{ф. №1 р. 1011 гр. 3}} \times 100$
7	Співвідношення суми основних засобів основної діяльності до суми основних засобів підприємства станом на кінець року, відсотків	$\frac{\text{ф. №11-03 р. 140 гр. 7}}{\text{ф. №11-03 р. 100 гр. 7}} \times 100$
8	Ступінь придатності основних засобів у межах нормативного строку служби, відсотків	$\frac{\text{ф. №1 р. 1012 гр. 4} - \text{ф. №11-03 р. 100 гр. 11}}{\text{ф. №11-03 р. 100 гр. 7} - \text{ф. №11-03 р. 100 гр. 11}} \times 100$
9	Питома вага повністю зношених основних засобів, відсотків	$\frac{\text{ф. №11-03 р. 100 гр. 11}}{\text{ф. №11-03 р. 100 гр. 7}} \times 100$
10	Маневреність власних оборотних засобів	$\frac{\text{ф. №1 (р. 1495 - р. 1095) гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1195 гр. 4}}$

11	Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	$\frac{\text{ф. №1 р. 1195 гр. 4}}{\text{ф. №1 (р. 1595 + р. 1695) гр. 4}}$
<i>Продовження табл. 2.15</i>		
1	2	3
12	Коефіцієнт покриття	$\frac{\text{ф. №1 р. 1195 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1695 гр. 4}}$
13	Коефіцієнт швидкої ліквідності	$\frac{\text{ф. №1 р. (1195-1100-1101-1102-1103-1104-1110-1170) гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1695 гр. 4}}$
14	Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	$\frac{\text{ф. №1 р. (1160 + 1165 + 1166 + 1167) гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1695 гр. 4}}$
15	Частка оборотних коштів в активах, відсотків	$\frac{\text{ф. №1 р. 1195 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1300 гр. 4}} \times 100$
16	Частка власних оборотних коштів в їх загальній сумі, відсотків	$\frac{\text{ф. №1 (р. 1495 – р. 1095) гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1195 гр. 4}} \times 100$
17	Частка власних оборотних коштів у покритті запасів, відсотків	$\frac{\text{ф. №1 (р. 1495 – р. 1095) гр. 4}}{\text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 4}} \times 100$
18	Частка запасів у оборотних активах, відсотків	$\frac{\text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1195 гр. 4}} \times 100$
19	Коефіцієнт покриття запасів	$\frac{\text{ф. №1 р. (1495+1595+1695-1425-1430-1095) гр. 4}}{\text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 4}}$
20	Коефіцієнт фінансової автономії	$\frac{\text{ф. №1 р. 1495 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1300 гр. 4}}$
21	Коефіцієнт фінансової залежності	$\frac{\text{ф. №1 р. 1300 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1495 гр. 4}}$
22	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$\frac{\text{ф. №1 р. 1495 гр. 4} - \text{ф. №1 р. 1095 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1495 гр. 4}}$
23	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	$\frac{\text{ф. №1 р. 1595 гр. 4} + \text{ф. №1 р. 1695 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1300 гр. 4}}$
24	Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	$\frac{\text{ф. №1 р. 1595 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1095 гр. 4}}$

25	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	$\frac{\text{ф. №1 р. 1595 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1595 гр. 4} + \text{ф. №1 р. 1495 гр. 4}}$
26	Коефіцієнт структури позикового капіталу	$\frac{\text{ф. №1 р. 1595 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1595 гр. 4} + \text{ф. №1 р. 1695 гр. 4}}$
<i>Продовження табл. 2.15</i>		
1	2	3
27	Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	$\frac{\text{ф. №1 р. 1595 гр. 4} + \text{ф. №1 р. 1695 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1495 гр. 4}}$
28	Показник фінансового левериджу	$\frac{\text{ф. №1 р. 1300 гр. 4} - \text{ф. №1 р. 1495 гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1495 гр. 4}}$
29	Коефіцієнт забезпечення власними засобами	$\frac{\text{ф. №1 (р. 1495+1520+1521+1525+1526+1530+1535+1540+1545+1665-р. 1095) гр. 4}}{\text{ф. №1 р. 1195 гр. 4}}$
30	Продуктивність праці, тис. гривень / особу	$\frac{\text{ф. №2 р. 2000 гр. 3}}{\text{ф. №1-ПВ(місячна)р. 1040}}$
31	Фондовіддача, гривень / гривень	$\frac{\text{ф. №2 р. 2000 гр. 3}}{\text{ф. №1 р. 1010} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right)}$
32	Оборотність коштів у розрахунках, оборотів	$\frac{\text{ф. №2 р. 2000 гр. 3}}{\left(\frac{\text{ф. №1 р. (1040+1120+1125+1130+1135+1140+1145+1155) гр. 3} + \text{ф. №1 р. (1040+1120+1125+1130+1135+1140+1145+1155) гр. 4}}{2} \right)}$
33	Час обороту коштів у розрахунках, днів	$360 / \left(\frac{\text{ф. №2 р. 2000 гр. 3}}{\left(\frac{\text{ф. №1 р. (1040+1120+1125+1130+1135+1140+1145+1155) гр. 3} + \text{ф. №1 р. (1040+1120+1125+1130+1135+1140+1145+1155) гр. 4}}{2} \right)} \right)$
34	Оборотність запасів, оборотів	$\frac{\text{ф. №2 р. 2050 гр. 3}}{\left(\frac{\text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 3} + \text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 4}}{2} \right)}$
35	Час обороту запасів, днів	$360 / \left(\frac{\text{ф. №2 р. 2050 гр. 3}}{\left(\frac{\text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 3} + \text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 4}}{2} \right)} \right)$
36	Час обороту кредиторської заборгованості, днів	$\frac{\text{ф. №1} \left(\text{р. 1595} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right) + \text{р. 1695} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right) \right) \times 360}{\text{ф. №2 р. 2050 р. 3}}$
37	Тривалість операційного циклу, днів	$360 / \left(\frac{\text{ф. №2 р. 2000 гр. 3}}{\left(\frac{\text{ф. №1 р. (1040+1120+1125+1130+1135+1140+1145+1155) гр. 3} + \text{ф. №1 р. (1040+1120+1125+1130+1135+1140+1145+1155) гр. 4}}{2} \right)} \right) +$ $+ 360 / \left(\frac{\text{ф. №2 р. 2050 гр. 3}}{\left(\frac{\text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 3} + \text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 4}}{2} \right)} \right)$
38	Тривалість фінансового циклу, днів	$360 / \left(\frac{\text{ф. №2 р. 2000 гр. 3}}{\left(\frac{\text{ф. №1 р. (1040+1120+1125+1130+1135+1140+1145+1155) гр. 3} + \text{ф. №1 р. (1040+1120+1125+1130+1135+1140+1145+1155) гр. 4}}{2} \right)} \right) +$ $+ 360 / \left(\frac{\text{ф. №2 р. 2050 гр. 3}}{\left(\frac{\text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 3} + \text{ф. №1 р. (1100+1101+1102+1103+1104+1110) гр. 4}}{2} \right)} \right) -$ $\frac{\text{ф. №1} \left(\text{р. 1595} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right) + \text{р. 1695} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right) \right) \times 360}{\text{ф. №2 р. 2050 р. 3}}$

39	Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості	$\frac{\phi. \text{№1 п. (1040-1120-1125-1130-1135-1140-1145-1155) гр. 3} + \phi. \text{№1 п. (1040-1120-1125-1130-1135-1140-1145-1155) гр. 4}}{2}$ $\phi. \text{№2 п. 2000 гр. 3}$
40	Оборотність власного капіталу, оборотів	$\frac{\phi. \text{№2 п. 2000 гр. 3}}{\phi. \text{№1 п. 1495} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right)}$
41	Оборотність сукупного капіталу, оборотів	$\frac{\phi. \text{№2 п. 2000 гр. 3}}{\phi. \text{№1 п. 1300} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right)}$
<i>Продовження табл. 2.15</i>		
1	2	3
42	Коефіцієнт стійкості економічного росту	$\frac{\phi. \text{№2 п. (2350 або 2355) гр. 3} - \phi. \text{№4 п. 4200 гр. 7}}{\phi. \text{№1 п. 1495 гр. 4}}$
43	Поточна платоспроможність	$\phi. \text{№1 п. (1030 + 1035 + 1160 + 1165 + 1166 + 1167 - 1595 - 1695) гр. 4}$
44	Коефіцієнт Бівера	$\frac{\phi. \text{№2 п. (2350 або 2355) гр. 3} + \phi. \text{№2 п. 2515 гр. 3}}{\phi. \text{№1 п. (1595 + 1695) гр. 4}}$
45	Рентабельність продукції, відсотків	$\frac{\phi. \text{№2 п. (2090 або 2095) гр. 3}}{\phi. \text{№2 п. 2050 п. 3}} \times 100$
46	Рентабельність діяльності, відсотків	$\frac{\phi. \text{№2 п. (2350 або 2355) гр. 3}}{\phi. \text{№2 п. 2000 п. 3}} \times 100$
47	Рентабельність активів, відсотків	$\frac{\phi. \text{№2 п. (2350 або 2355) гр. 3}}{\phi. \text{№1 п. 1300} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right)} \times 100$
48	Рентабельність сукупного капіталу, відсотків	$\frac{\phi. \text{№2 п. (2350 або 2355) гр. 3}}{\phi. \text{№1 п. 1900} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right)} \times 100$
49	Рентабельність власного капіталу, відсотків	$\frac{\phi. \text{№2 п. (2350 або 2355) гр. 3}}{\phi. \text{№1 п. 1495} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right)} \times 100$
50	Період окупності власного капіталу	$\frac{\phi. \text{№1 п. 1495} \left(\frac{\text{гр. 3} + \text{гр. 4}}{2} \right)}{\phi. \text{№2 п. (2350 або 2355) гр. 3}}$

Примітка: розроблено автором на основі [164]

Слід зауважити, що аналітичні індикатори, алгоритм розрахунку яких представлено в табл. 2.15, спрямовані на виявлення ознак дій, передбачених Кримінальним кодексом України (приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства), а також для своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу для здійснення випереджувальних заходів щодо запобігання банкрутству. Систему показників (індикаторів) – базових показників фінансової звітності та

ключових показників, що характеризують фінансову стійкість, визначено [159] з метою виявлення податкових ризиків у діяльності кожного «великого платника податків» – «великого промислового підприємства».

Загалом, при виділенні основних показників (індикаторів) ефективності ЕМВПП з точки зору фінансової безпеки, з усієї сукупності індикаторів необхідно керуватись принципом максимальної інформативності та допустимої мультиколінеарності, а групувати показники відповідно до певного аспекту діяльності підприємства, який вони дозволяють описати та виходячи з цілей управління. Стандартизація показників здійснюється шляхом поділу фактичних показників на нормативне значення. Таким чином інтегральний показник визначається наступним чином:

$$I_{fs} = \sum_{i=1}^n \frac{x_i^{fact}}{x_i^{st}} * \omega_i \quad (2.1)$$

де x_i^{fact} – фактичне значення показника (індикатора);

x_i^{st} – нормативне значення показника (індикатора);

ω_i – вага (значимості) показника (індикатора).

Інтегральний показник I_{fs} може змінюватися у визначених межах – табл. 2.16. Інтегральний індекс фінансової безпеки ЕМВПП повинен складатись з 4-х показників (коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності; коефіцієнт фінансової автономії; показник фінансового левериджу; коефіцієнт Бівера, які обрано експертним методом, виходячи з Методичних рекомендацій ДФС [159] та які можуть суттєво вплинути у подальшому на стан фінансової безпеки ЕМВПП. Метод експертних оцінок – це спосіб прогнозування та оцінки майбутніх результатів дій на основі прогнозів фахівців [163]. До складу експертів включаються фахівці з різними типами мислення, що сприяє успішному розв’язанню проблеми. Необхідною умовою ефективного застосування методу експертної оцінки є висока обізнаність експерта з

досліджуваної проблеми. Експерти підбираються за ознакою їх професійного статусу – посади, наукового ступеня, стажу роботи тощо, що сприяє залученню високопрофесійних, з великим практичним досвідом у даній галузі спеціалістів. У якості експертів виступили провідні фахівці (3 особи) відділу моніторингу доходів та обліково-звітних систем ЗУ Офісу великих платників податків ДФС.

Таблиця 2.16

Характеристика режимів функціонування підприємства

Рівень фінансової безпеки ЕМВПП	Показник рівня фінансової безпеки ЕМВПП	Характерні ознаки стану великого промислового підприємства
1	2	3
Глибока криза	0,00-0,18	Нестійкий фінансовий стан. Найбільшу небезпеку для підприємства представляє руйнування його потенціалу (виробничого, фінансового, технологічного, науково-технічного й кадрового), як головного фактору життєдіяльності підприємства, його можливостей. При цьому умови господарювання такі, що не забезпечується здатність потенціалу до відтворення.
Криза	0,18-0,36	Підприємство знаходиться в передкризовому режимі функціонування Рівень фінансової автономії підприємства знаходиться на критичному рівні. Характерний розвиток кризових тенденцій у всіх сферах життєдіяльності. Існують загрози втрати конкурентоспроможності підприємства.
Дуже низький	0,36 - 0,45	Підприємство знаходиться в прийнятному режимі функціонування та спроможне у найближчі 1-2 роки його підтримувати. Недостатньо швидко замінюються морально застаріле, або зношене й непридатне для подальшого використання обладнання. Існують загрози втрати конкурентоспроможності підприємства.
Низький	0,45 -0,55	Підприємство функціонує безперервно. Обсяг інвестиційної підтримки умов, що забезпечують фінансову безпеку підприємства, дозволяє зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді та у найближчій (1-2 роки) перспективі. Можуть виникнути загрози, що призведуть до часткової втрати конкурентоспроможності.
Середній	0,55 -0,64	Підприємство функціонує в стабільному режимі. Загрози існують, але вони контролюються і є можливість їх передбачення та локалізації. Підприємство використовує суттєву частину позикового капіталу для фінансування поточної діяльності, існують значні втрати робочого часу. Обсяг інвестиційної підтримки умов, що забезпечують фінансову безпеку підприємства, дозволяє зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді та у середній (2-4 роки) перспективі, а також закласти фундамент для формування конкурентних переваг.
Високий	0,64 – 0,82	Підприємство знаходиться у відносно стійкому режимі функціонування. Воно підтримує умови, що забезпечують фінансову безпеку підприємства, це дозволяє йому зберегти стратегічні позиції підприємства на ринку, мати істотні переваги. Існує ризик виникнення ключових загроз для підприємства.
Дуже високий	0,82-1,00	Підприємство знаходиться у стійкому режимі функціонування. Інвестиційна підтримка умов, що забезпечують фінансову безпеку підприємства, здійснюється з урахуванням практично усіх вимог ринку, це дозволяє підприємству мати значні конкурентні переваги стратегічного характеру і стати лідером на ринку (в галузі). Підприємство при вирішенні задач своєї фінансової безпеки акцентує головну увагу на підтримці нормального режиму виробництва й збуту продукції, на запобіганні виникненню ризиків матеріального й/або фінансового характеру.

Примітка: розроблено автором самостійно

Теоретичним підґрунтям запропонованої методики є процес моделювання інтегральних оцінок та методика рангового рейтингування [161, 162], використання якої передбачає процеси аналітичного оцінювання за системою показників у розрізі конкретного часового періоду.

Система показників являє собою перелік індикаторів впливу фінансово – господарської діяльності «великого промислового підприємства» на його фінансову безпеку. У зв'язку зі складністю одночасного контролю великої кількості різноманітних показників у процесі економічної діагностики значного поширення набули процедури комплексної оцінки, на підставі яких може обчислюватися рейтинг як узагальнена оцінка діяльності підприємства як економічної системи. Під рейтингом розуміють комплексну характеристику економічної системи згідно з певною шкалою, де значення рейтингу – це елемент лінійно напівопорядкованої множини.

На рис. 2.6 у загальному вигляді представлено підхід до методологічного опису загальних правил побудови (внутрішніх) рейтингів, які виконуються з заздалегідь визначеними цілями (оцінка рівня фінансової безпеки, інвестування, кредитування тощо) на основі вивчення зарубіжних і вітчизняних методик.

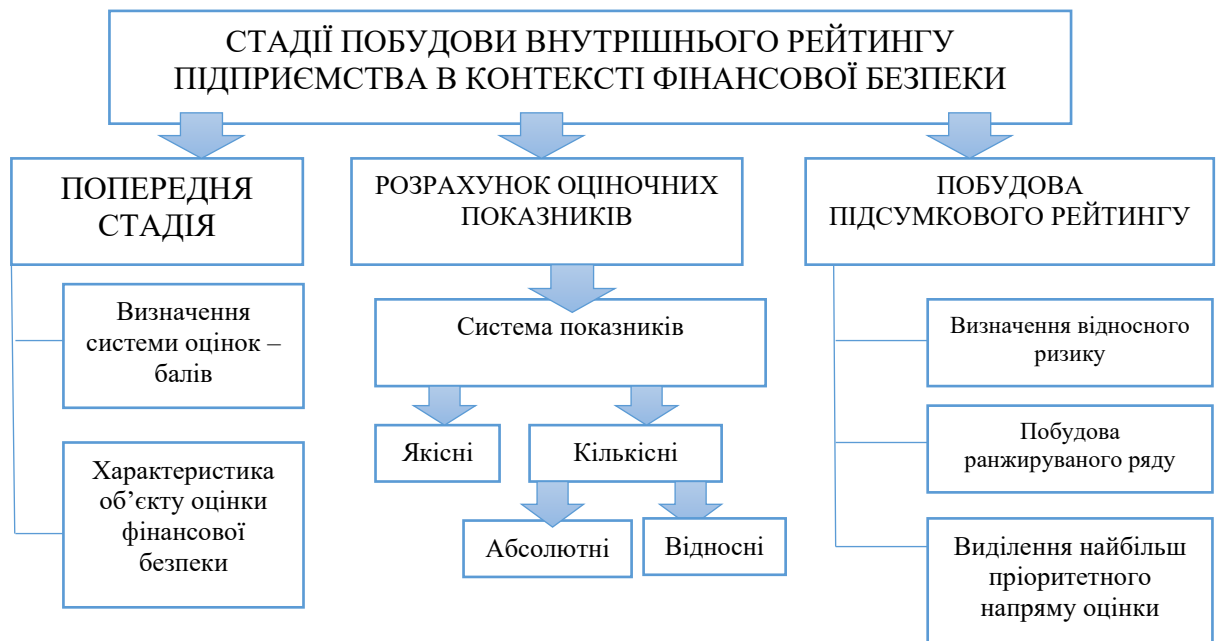

Рис. 2.6. Структурно-логічна послідовність стадій побудови рейтингу підприємства в контексті фінансової безпеки

Примітка: розроблено автором самостійно

У ринкових умовах господарювання, зокрема в умовах соціально-економічних трансформацій, особливої важливості набуває об'єктивна економічна діагностика. Для її проведення розроблено велику кількість методик, що базуються на використанні абсолютних і відносних показників. Такі методики дають змогу виділити проблемні напрями у діяльності підприємства й досліджувати причини, що їх зумовили, але не дають можливості зробити обґрунтовані висновки про ефективність його економічного механізму з позиції фінансової безпеки. Водночас виникає багато ситуацій, коли бажаною є інтегральна оцінка в контексті фінансової безпеки, особливо актуальною така оцінка є в умовах сьогодення для «великих промислових підприємств», які є бюджетоутворюючими та перебувають на межі втрати фінансової стійкості.

Проблемам рейтингового управління, зокрема побудові рейтингових моделей, присвячені праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В. Вітлінського, Ю. Лисенка, В. Тимохіна, П. Горського, А. Карминського та ін. В працях означених вчених розглядались питання побудови рейтингових оцінок для економічних систем різного призначення, визначення етапів рейтингового управління підприємствами та методів застосування побудованих рейтингів в прийнятті рішень, при цьому кожний автор розглядає окремий вид рейтингової моделі, що відповідає завданням його дослідження.

Для реалізації методики управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки нами запропоновано використовувати модель порівняльної рейтингової оцінки на основі розрахунку системи фінансових показників в динаміці для окремого підприємства. На першому етапі проводиться нормалізація фінансових коефіцієнтів, яка може бути представлена наступною формулою:

$$X_{ilj}^t = \frac{k_{ilj}^t}{K_{il}^t}, \quad i = \overline{1, I}, \quad l = \overline{1, L_i}, \quad j = \overline{1, n}, \quad t = \overline{1, T}, \quad \text{де } K_{il}^t = \max_j k_{ilj}^t \quad (2.2)$$

Сумарна оцінка i -ої групи фінансових коефіцієнтів обчислюється за формулою середньої арифметичної зваженої:

$$P_{ikj}^t = \sum_{l=1}^{l_i} [\alpha_{ilk} \cdot (1 - X_{ilj}^t)^2] \quad (2.3)$$

Рейтингова оцінка j -го показника визначається як зважена відстань в m -мірному просторі j -го показника від умовного еталонного показника:

$$I_{3kj}^t = \sqrt{\sum_{i=1}^I \beta_{ik} \cdot P_{ikj}^t}, \quad k = \overline{1, K}, \quad j = \overline{1, n}, \quad t = \overline{1, T}. \quad (2.4)$$

Згідно критерію: $I_{3kj}^t \rightarrow \min$ ми одержуємо ранжирований ряд рейтингових оцінок:

$$I_3^t = \{I_{3kj}^t\}, \quad k = \overline{1, K}, \quad j = \overline{1, n}, \quad t = \overline{1, T}. \quad (2.5)$$

Побудова алгоритму моделі передбачає попереднє визначення певних характеристик або параметрів, а саме: цілей (в нашому випадку це набір показників, що входять до процесу економічного діагностування); системи вагових коефіцієнтів $\{\alpha_{ilk}\}$, $\{\beta_{ik}\}$. Обчислення системи фінансових коефіцієнтів та визначення цілей – це початковий або «передмодельний» етап. Проміжною ланкою між ним та безпосередньо моделюванням виступає процедура експертного «зважування», де кожному фінансовому коефіцієнту та/або групі фінансових коефіцієнтів зіставляється певна вага в залежності від обраної цілі.

В запропонованій методиці управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки оцінка узгодженості суджень експертів не здійснюється; приймаємо, що для кожного окремого завдання управління (цілі економічної

діагностики) обирається група експертів (провідних фахівців), думки щодо групи показників, які розраховані за певною процедурою оцінювання, та їх вагомості узгоджені.

В загальному ж випадку, мірою узгодженості суджень експертів є *дисперсійний коефіцієнт конкордації* (коефіцієнт узгодженості) W . При визначенні ваги певного показника експерти вказують його ранг, оцінюючи тим самим важливість відповідного «зрізу» фінансового становища підприємства. Таким чином, маємо матрицю результатів ранжирування f показників s експертами для k -ої цілі $[r_{fs}^k]$ ($f = \overline{1, F}; s = \overline{1, S}, k = \overline{1, K}$):

$$R^k = \begin{pmatrix} r_{11}^k & \dots & r_{1s}^k & \dots & r_{1S}^k \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{f1}^k & \dots & r_{fs}^k & \dots & r_{fS}^k \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{F1}^k & \dots & r_{Fs}^k & \dots & r_{FS}^k \end{pmatrix}, \quad (2.6)$$

де r_{fs}^k – ранг, який дає s - й експерт f -му показникові при виборі k -ої цілі.

На наступному етапі здійснюється підсумування рангів по кожному рядку матриці R^k . В результаті маємо вектор з компонентами:

$$r_f^k = \sum_{s=1}^S r_{fs}^k \quad f = \overline{1, F}, k = \overline{1, K}, \quad (2.7)$$

де r_f^k – випадкова величина; знайдемо для неї оцінку дисперсії:

$$D^k = \frac{1}{F-1} \sum_{f=1}^F (r_f^k - \bar{r}^k)^2, \quad (2.8)$$

де $\bar{r}^{-k} = \frac{1}{F} \sum_{f=1}^F r_f^k$ - оцінка математичного очікування.

Дисперсійний коефіцієнт конкордації W знаходиться як відношення оцінки дисперсії D^k до максимального значення цієї оцінки $D^k_{\max}$:

$$W^k = \frac{D^k}{D^k_{\max}}, \text{ де } D^k_{\max} = \frac{S^2(F^3 - F)}{12(F - 1)} \quad (2.9)$$

Коефіцієнт конкордації W^k приймає значення від 0 до 1. При значенні цього коефіцієнту 1, судження експертів групи *повністю співпадають*. Якщо коефіцієнт конкордації W^k дорівнює 0 – *судження експертів повністю неузгоджені*. Низьке значення коефіцієнту конкордації може свідчити як про низьку узгодженість, так і про наявність протилежних суджень в групі між підгрупами експертів, хоча в самій підгрупі узгодженість може бути високою.

Припустимо, що:

$$\sigma^k = \sum_{f=1}^F \left(\sum_{s=1}^S r_{fs}^k - \bar{r}^{-k} \right)^2 \quad (2.10)$$

Тоді коефіцієнт конкордації розраховується за формулою:

$$W^k = \frac{12\sigma^k}{S^2(F^3 - F)}. \quad (2.11)$$

Оцінку значущості коефіцієнту конкордації можна провести за критерієм χ^2 с $\gamma = F - 1$ ступенями вільності:

$$\chi_k^2 = \frac{12\sigma^k}{SF(F + 1)}. \quad (2.12)$$

При $\chi_k^2 > \chi_{табл}^2$ гіпотеза про узгодженість суджень експертів приймається.

Зауважимо, що метод зважування алгоритмічно описує процес експертного зважування будь-якої системи показників, які можуть бути задіяні в процесі економічної діагностики. Тобто, якщо до входу надається інформація про групи показників, ваги отримують на виході процедури саме ці групи, тобто:

$$\omega = \beta = \{\beta_{ik}\}_{i=\overline{1,I}; k=\overline{1,K}} \quad (2.13)$$

де β - матриця вагових коефіцієнтів для кожної з виділених груп;

β_{ik} - вага i -ї групи показників при виборі k -ї цілі.

Отже, остаточний результат експертного зважування в цьому випадку – це матриця розмірності $I \times K$ (де I, K – кількість відповідно груп показників і цілей управління):

$$\beta = \begin{pmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} & \dots & \beta_{1K} \\ \beta_{21} & \beta_{22} & \dots & \beta_{2K} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \beta_{I1} & \beta_{I2} & \dots & \beta_{IK} \end{pmatrix}. \quad (2.14)$$

За аналогічним алгоритмом визначаються ваги показників в кожній з I виділених груп, в результаті чого на виході процедури зважування отримуємо k матриць відповідних оцінок:

$$\omega = \alpha = \{\alpha_k\} = \{\alpha_{ilk}\}_{i=\overline{1,I}; k=\overline{1,K}; l=\overline{1,l_i}}, \quad (2.15)$$

де l_i - загальна кількість фінансових коефіцієнтів в i -й групі ($i = \overline{1,I}$);

$$\alpha_k = \begin{pmatrix} \alpha_{11}^k & \alpha_{12}^k & \dots & \alpha_{1l_1}^k \\ \alpha_{21}^k & \alpha_{22}^k & \dots & \alpha_{2l_2}^k \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \alpha_{l_1}^k & \alpha_{l_2}^k & \dots & \alpha_{l_l}^k \end{pmatrix}. \quad (2.16)$$

Запропонований метод експертного зважування має певні особливості. В тому випадку, якщо експерт – досвідчений спеціаліст (фахівець) в галузі конкретної сфери діяльності, він самостійно (без застосування експертної процедури) визначає пріоритетність як груп, так і самих показників (індикаторів). Крім того, якщо у разі використання групової експертної оцінки після $Z_{\max}$ спроб не вдалося отримати достатнього рівня узгодженості експертів ($\chi^2 < \chi_{\text{табл.}}^2$), автоматично підключається «База знань», як особливий род баз даних.

Наявність «Бази знань» є особливо актуальною складовою методики управління ЕМВПП, яка розглядається нами як універсальна для вирішення будь-яких цілей управління. «База знань» це сукупність відомостей про реальні об'єкти, процеси, події або явища, що відносять до певної теми або задачі, організована так, щоб забезпечити зручне представлення цієї сукупності як в цілому, так і будь-якої її частини. Найважливішим параметром «Бази знань» є якість знань, що накопичені в ній, тому використання такого підходу, на нашу думку, є обґрунтованим.

Методика передбачає використання процесу експертного оцінювання (фахівцями) вагомості коефіцієнтів та їх формування у групи в залежності від цілі управління. Упорядкування показників (індикаторів) також повинно відбуватись в межах кожної з груп за ступенем їх важливості. Також в «Базі знань» повинна бути прийнята система вагових коефіцієнтів в залежності від кількості показників l_i , які зважуються:

$$\gamma_{l_i} = \begin{cases} (0,6;0,4), \text{ якщо } l_i = 2; \\ (0,5;0,3;0,2), \text{ якщо } l_i = 3; \\ (0,4;0,3;0,2;0,1), \text{ якщо } l_i = 4; \\ (0,3;0,25;0,2;0,15;0,1), \text{ якщо } l_i = 5; \end{cases} \quad (2.17)$$

Отже, якщо використовується «База знань», то на виході методу експертного зважування ми отримаємо зважену систему показників (формула 2.17).

Тобто, процес «зважування» показників (індикаторів) формує систему вагових оцінок $\{\beta_{ik}\}$, $\{\alpha_{ilk}\}$, $i = \overline{1, I}$, $l = \overline{1, l_i}$, $k = \overline{1, K}$, які використовуються в алгоритмах рейтингових моделей. Завершальним етапом методу вирішення задачі визначення рейтингу об'єкта («великий платник податків» – «велике промислове підприємство») – це безпосередньо моделювання ранжируваного ряду групи показників згідно пріоритетних цілей управління, що, в свою чергу, є багатокритеріальною задачею. Механізм реалізації методики управління ЕМВПП представлено на рис. 2.7.

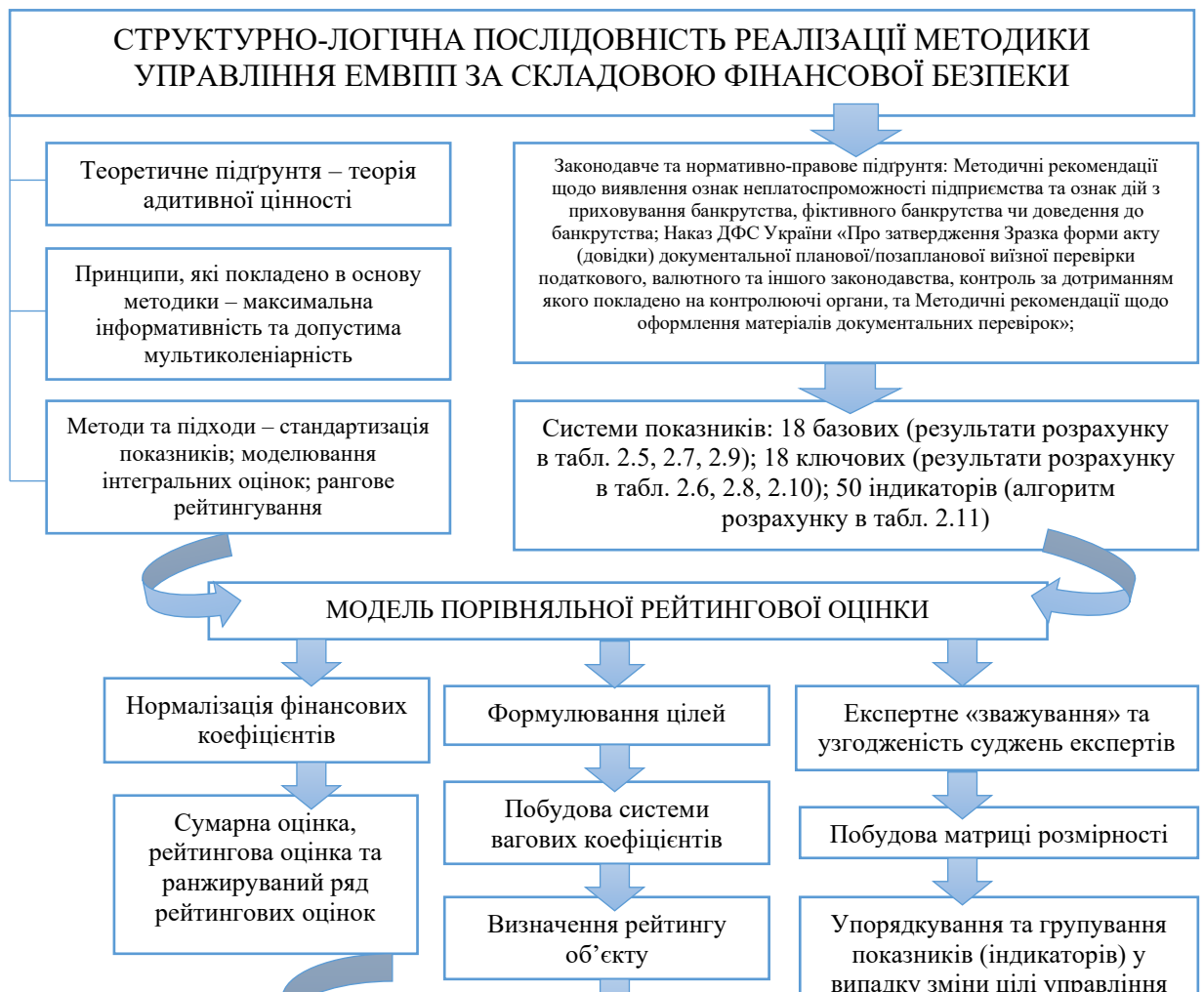

Рис. 2.7. Структурно-логічна послідовність реалізації методики управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки

Примітка: розроблено автором самостійно.

Таким чином, обґрунтовано науково-методичний підхід до управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки, що є багатокритеріальною задачею, ґрунтується на принципах максимальної інформативності та допустимої мультиколеніарності; в основу якого покладено процес моделювання інтегральних оцінок та методика рангового рейтингування, використання якої передбачає процеси аналітичного оцінювання за системою показників у розрізі конкретного часового періоду; який базується на моделюванні інтегрального показника, що змінюється в межах «0 – 1» відповідно до визначених режимів функціонування підприємства; враховує структурно-логічну послідовність стадій побудови внутрішнього рейтингу підприємства та є універсальним для «великих промислових підприємств» – «великих платників податків» будь-якої галузі.

Висновки до розділу 2

Дослідження методичних підходів до визначення та оцінка впливу зовнішніх чинників на фінансову безпеку великих промислових підприємств дозволили отримати такі наукові результати:

1. Моніторинг стану та тенденцій розвитку економіки України в глобальному ринковому середовищі переконливо свідчить про наявність ознак втрати фінансової безпеки на рівні держави, а також на рівні всіх галузей та про необхідність запровадження відповідного механізму, орієнтованого на державний контроль, регулювання, координацію, підтримку і збереження кожного великого промислового підприємства, не залежно від форм власності заради відновлення і розвитку галузі й економіки країни в цілому.

2. Багатопараметричний аналіз промисловості в контексті фінансової безпеки дозволив виділити такі передумови та наслідки деградації промисловості України: негативні зрушення в структурі реалізованої продукції, а саме: зниження питомої ваги продукції металургійної галузі з 18,8% у 2010 р. до 15,7% у 2017 р.; зниження питомої ваги продукції машинобудування з 9,3% у 2010 р. до 6,4% у 2017 р.; низький рівень (нижче 10%) рентабельності операційної діяльності впродовж всіх років реформування економіки, а у 2015 р. надкритично низький, лише 0,9%, що

стало передумовою поступового зношення основних засобів з причини постійної нестачі або відсутності фінансових ресурсів для капітальних вкладень на проведення своєчасного оновлення, переоснащення основних засобів виробництва; тривалий період часу частка збиткових підприємств не знижувалась нижче за 30%, а у 2008 – 2013 рр. вона наближалась до 40%, що є небезпечним економічним явищем, оскільки в більшості випадків тривала збитковість веде до банкрутства; застосування урядових заходів держави, спрямованих на поглиблення проблем у вітчизняному сільгоспмашинобудуванні, стимулюючи широку експансію імпортою технікою і товарами іноземного виробництва, руйнуючи вітчизняні підприємства промисловості; низький рівень впровадження інновацій у промислове виробництво є передумовою низького рівня обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції, який у 2017 р. наблизився до критично низького рівня 0,7%; відсутність джерел фінансування інноваційного розвитку промисловості України – наслідок критично малої суми прибутку за постійно низького рівня рентабельності операційної діяльності, а також пасивна державна політика щодо фінансування інноваційного розвитку промисловості (0,3 – 0,45% від загального обсягу всіх джерел фінансування); відсутність підтримки інноваційного розвитку підприємств промисловості з боку органів місцевого самоврядування (фінансування за рахунок місцевих бюджетів 0,1 – 0,2%; наднизький рівень наукоємності, зниження кількості працівників, що виконують наукові та науково-технічні роботи більше як у 3,2 р.; орієнтація на залучення іноземних науковців; частка експорту складної, новітньої продукції з високою доданою вартістю з України є низькою; основну частину експорту становлять дешеві сировинні товари і продукти сільського господарства та металургійної галузі з низьким ступенем обробки; нестача професійних робітників; зниження, практично у два рази, кількості великих промислових підприємств та кількості найманих на них працівників.

3. Розроблено механізм оцінювання та систематизовано індикатори впливу на фінансово-економічну безпеку у промисловості, що побудований на

принципах репрезентативності та достовірності; до складу якого входить виробнича, фінансова, енергетична, демографічна та соціальна складові, дієвість яких обчислюється визначеними індикаторами; який враховує акти законодавчо-нормативного регулювання в Україні та націлений на їх оптимізацію і приведення до умов сьогодення.

4. Експертна діагностика ефективності економічного механізму функціонування «великих платників податків» машинобудівної галузі Запорізької області (вибірково), свідчить про таке: бюджетоутворюючі підприємства Запорізької області потерпають від нестачі власних фінансових ресурсів; ринкові позиції підприємств на товарному ринку не стабільні; цінова політика підприємств, в результаті впливу попереднього чинника, не дозволяє сформувати достатній рівень рентабельності; зміни у фінансово-господарському стані діяльності підприємств свідчать про тяжіння до фінансової кризи; структура капіталу має тенденцію до зростання питомої ваги фінансових зобов'язань; збитковість впродовж тривалого періоду є передумовою втрати вартості майна та руху до банкрутства.

5. Обґрунтовано науково-методичний підхід до управління ЕМВПІІ за складовою фінансової безпеки, що є багатокритеріальною задачею, ґрунтується на принципах максимальної інформативності та допустимої мультиколеніарності; в основу якого покладено процес моделювання інтегральних оцінок та методика рангового рейтингування, використання якої передбачає процеси аналітичного оцінювання за системою показників у розрізі конкретного часового періоду; який базується на моделюванні інтегрального показника, що змінюється в межах «0 – 1» відповідно до визначених режимів функціонування підприємства; враховує структурно-логічну послідовність стадій побудови внутрішнього рейтингу підприємства та є універсальним для «великих промислових підприємств» – «великих платників податків» будь-якої галузі.

Окреслені передумови та наслідки деградації промисловості в Україні, що є загрозою фінансовій безпеці держави, обумовлюють необхідність удосконалення підходів до управління ЕМВПП.

Результати дослідження, що проведені у розділі, відображені у публікаціях [101, 120, 165, 166, 167].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ МЕХАНІЗМОМ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Удосконалення підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення ЕМВПП

Для вирішення важливого наукового завдання удосконалення економічного механізму великих промислових підприємств нами обґрунтовано науково-методичний підхід до управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки, що є багатокритеріальною задачею, в основу якого покладено процес моделювання інтегральних оцінок та методика рангового рейтингування (п.2.4, розділ 2). Згідно структурно-логічній послідовності реалізації методики управління ЕМВПП за складовою фінансової безпеки (рис. 2.7) передбачено здійснення розрахунків 50-ти показників для об'єктів дослідження ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Запоріжтрансформатор», ПрАТ «Запорізький Електровозоремонтний завод» та ПрАТ «Запорізький завод важкого кранобудування». До об'єктів дослідження за методикою згідно Наказу ДФС України від 01.06.2017 р.

№ 396 [159], що проведено в п.2.4 дисертаційного дослідження, нами додано ПАТ «Запорізький завод важкого кранобудування». Це підприємство до 2019 р. не було віднесено до великих платників податків, але за підсумками роботи та у відповідності до результатів діяльності минулих періодів [160; 168], починаючи з 2020 року воно відноситиметься до категорії «великий платник податків» – «велике промислове підприємство», що розширює діапазон об'єктів дослідження ЕМВПП.

Результати розрахунку індикаторів для вищевказаних підприємств наведено в табл. 3.1 – 3.4.

Таблиця 3.1

Динаміка індикаторів ЕМВПП ПрАТ «ЗЕРЗ» за 2013-2018 рр.

Найменування показника	Розрахунок здійснено на кінець року					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7
Частка основних засобів в активах підприємства, відсотків	30,4257	33,9993	36,3422	35,1898	28,7401	26,5379
Коефіцієнт зносу основних засобів, відсотків	81,5902	80,4651	81,4116	82,2022	82,5303	83,0783
Маневреність власних оборотних засобів	0,3854	0,2566	0,2242	0,1939	0,0128	0,0207
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	1,6272	1,3451	1,2890	1,2405	1,0130	1,0211
Коефіцієнт покриття	1,6519	1,3807	1,3130	1,2405	1,0254	1,0326
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,7488	0,3496	-0,1000	-0,1358	-0,3640	-0,3309
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	0,0001	0,0013	0,0121	0,4496	0,0948	0,1312
Частка оборотних коштів в активах, відсотків	63,5467	59,1782	56,1770	57,0837	65,5478	67,9392
Частка власних оборотних коштів в їх загальній сумі, відсотків	38,5448	25,6551	22,4226	19,3853	1,2803	2,0700
Частка власних оборотних коштів у покритті запасів, відсотків	70,5315	34,3607	20,8386	17,4781	0,9450	1,5679
Частка запасів у оборотних активах, відсотків	54,6491	74,6639	107,6017	110,9123	135,4788	132,0272
Коефіцієнт покриття запасів	1,8299	1,3393	0,9294	0,9016	0,7381	0,7574
Коефіцієнт фінансової автономії	0,6095	0,5600	0,5642	0,5398	0,3529	0,3347
Коефіцієнт фінансової залежності	1,6408	1,7856	1,7724	1,8525	2,8335	2,9880
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,4019	0,2711	0,2233	0,2050	0,0238	0,0420
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,3905	0,4400	0,4358	0,4602	0,6471	0,6653
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,0160	0,0278	0,0182	0,0000	0,0228	0,0231
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,0061	0,0113	0,0068	0,0000	0,0063	0,0060
Коефіцієнт структури позикового капіталу	0,0149	0,0258	0,0183	0,0000	0,0122	0,0111
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	0,6408	0,7856	0,7724	0,8525	1,8335	1,9880
Показник фінансового левериджу	0,6408	0,7856	0,7724	0,8525	1,8335	1,9880

<i>Продовження табл. 3.1</i>						
1	2	3	4	5	6	7
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,3946	0,2664	0,2242	0,1939	0,0129	0,0219
Фондовіддача, гривень / гривень	4,2418	2,7644	2,3197	3,4563	3,8192	5,7416
Оборотність коштів у розрахунках, оборотів	3,7497	2,1493	3,0611	6,5467	7,3076	10,5832
Час обороту коштів у розрахунках, днів	96,0065	167,4979	117,6040	54,9899	49,2637	34,0162
Оборотність запасів, оборотів	2,7093	2,0700	1,4200	1,7738	1,4770	1,5969
Час обороту запасів, днів	132,8753	173,9089	253,5182	202,9551	243,7330	225,4395
Час обороту кредиторської заборгованості, днів	122,1951	183,4479	214,4145	147,3572	178,0138	165,7975
Тривалість операційного циклу, днів	255,0704	357,3568	467,9327	350,3122	421,7468	391,2370
Тривалість фінансового циклу, днів	132,8753	173,9089	253,5182	202,9551	243,7330	225,4395
Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості	0,2667	0,4653	0,3267	0,1527	0,1368	0,0945
Оборотність власного капіталу, оборотів	2,4073	1,5089	1,4511	2,2436	2,7766	4,6140
Оборотність сукупного капіталу, оборотів	1,4696	0,8899	0,8146	1,2363	1,2089	1,5850
Поточна платоспроможність	-136 142	-147 605	-74 208	-127 914	-211 796	-262 781
Коефіцієнт Бівера	0,4015	-0,0113	-0,0573	0,0327	-0,0999	0,0353
Рентабельність продукції, відсотків	28,0601	10,5310	10,6220	12,7139	5,8793	11,1899
Рентабельність діяльності, відсотків	10,7557	-3,4408	-6,7863	-1,7738	-8,0715	0,0753
Рентабельність активів, відсотків	15,8066	-3,0618	-5,5283	-2,1930	-9,7579	0,1193
Рентабельність сукупного капіталу, відсотків	15,8066	-3,0618	-5,5283	-2,1930	-9,7579	0,1193
Рентабельність власного капіталу, %	25,8924	-5,1917	-9,8473	-3,9799	-22,4115	0,3473
Період окупності власного капіталу	3,8621	-19,2615	-10,1551	-25,1265	-4,4620	287,9060

Примітка: складено автором на основі даних [160]

Таблиця 3.2

Динаміка індикаторів ЕМВПП ПАТ «Запоріжтрансформатор» за 2014-2018 рр.

Найменування показника	Розрахунок здійснено на кінець року				
	2014	2015	2016	2017	2018
Частка основних засобів в активах підприємства, відсотків	28,1167	25,6866	21,9309	26,8173	28,4873
Коефіцієнт зносу основних засобів, відсотків	0,8797	7,0357	-13,2033	-6,7683	12,6708
Маневреність власних оборотних засобів	-0,5463	1,4755	-4,1016	-3,6339	-4,7865
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	0,2335	0,1704	0,1960	0,2158	0,1728
Коефіцієнт покриття	0,2400	0,1735	0,1991	0,3462	0,1769
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,1425	0,1137	0,0408	0,0539	0,0226
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	0,0518	0,0372	0,0260	0,1110	0,2263
Частка оборотних коштів в активах, відсотків	34,3123	37,0816	45,1541	47,6529	42,8015
Частка власних оборотних коштів в їх загальній сумі, відсотків	-54,6256	147,5479	-410,1617	-363,3892	-478,6535
Частка власних оборотних коштів у покритті запасів, відсотків	-144,3013	431,9808	-519,2319	-435,0183	-558,2480
Частка запасів у оборотних активах, відсотків	37,8552	34,1561	78,9939	83,5342	85,7421
Коефіцієнт покриття запасів	9,8700	21,5026	1,2659	1,1971	1,1672
Коефіцієнт фінансової автономії	0,4694	1,1763	-1,3036	-1,2082	-1,4767
Коефіцієнт фінансової залежності	2,1302	0,8501	-0,7671	-0,8277	-0,6772
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,3993	0,4651	1,4207	1,4333	1,3873
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	1,4694	2,1763	2,3036	2,2082	2,4767
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,0607	0,0630	0,0648	1,5888	0,1006
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,0665	0,0304	-0,0376	-1,0266	-0,0519
Коефіцієнт структури позикового капіталу	0,0271	0,0182	0,0154	0,3766	0,0232
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	3,1302	1,8501	-1,7671	-1,8277	-1,6772
Показник фінансового левериджу	1,1302	-0,1499	-1,7671	-1,8277	-1,6772
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	-0,5054	1,5153	-4,0680	-3,5837	-4,7330

<i>Продовження табл. 3.2</i>					
1	2	3	4	5	6
Фондовіддача, гривень / гривень	1,5068	1,1099	2,5439	1,8084	1,3437
Оборотність коштів у розрахунках, оборотів	1,4451	1,0986	2,7759	3,9419	2,7395
Час обороту коштів у розрахунках, днів	249,1164	327,6775	129,6882	91,3273	131,4125
Оборотність запасів, оборотів	1,5579	1,7709	1,2401	0,8504	0,8171
Час обороту запасів, днів	231,0871	203,2896	290,3052	423,3079	440,5562
Час обороту кредиторської заборгованості, днів	1 647,5175	2 896,7465	2 636,5102	2 530,8374	2 682,4094
Тривалість операційного циклу, днів	1 878,6046	3 100,0360	2 926,8154	2 954,1453	3 122,9657
Тривалість фінансового циклу, днів	231,0871	203,2896	290,3052	423,3079	440,5562
Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості	0,6920	0,9102	0,3602	0,2537	0,3650
Оборотність власного капіталу, оборотів	1,3193	0,3606	-0,4850	-0,4315	-0,2779
Оборотність сукупного капіталу, оборотів	0,3800	0,2984	0,6042	0,5123	0,3709
Поточна платоспроможність	-3 804 012	-6 560 810	-7 048 387	-7 620 529	-8 366 763
Коефіцієнт Бівера	-0,4175	-0,3217	-0,0923	-0,0381	-0,0413
Рентабельність продукції, відсотків	46,7001	31,3920	97,0477	64,6705	18,3813
Рентабельність діяльності, відсотків	-167,1852	-243,6424	-39,5896	-20,3216	-30,9655
Рентабельність активів, відсотків	-63,5230	-72,7066	-23,9210	-10,4114	-11,4856
Рентабельність сукупного капіталу, відсотків	-63,5230	-72,7066	-23,9210	-10,4114	-11,4856
Рентабельність власного капіталу, відсотків	-220,5740	-87,8619	19,2027	8,7694	8,6060
Період окупності власного капіталу	-0,4534	-1,1382	5,2076	11,4033	11,6199

Примітка: складено автором на основі даних [160]

Таблиця 3.3

Динаміка індикаторів ЕМВПП ПАТ «Мотор Січ» за 2013-2018 рр.

Найменування показника	Розрахунок здійснено на кінець року					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Частка основних засобів в активах підприємства, відсотків	34,3401	31,4873	28,0290	25,6462	24,0520	24,4871
Коефіцієнт зносу основних засобів, відсотків	27,1511	30,0999	33,0276	37,5284	38,3795	39,9071
Маневреність власних оборотних засобів	0,5239	0,4827	0,5571	0,5150	0,5436	0,6197
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	2,0999	1,9299	2,2539	2,0618	2,1910	2,6291
Коефіцієнт покриття	3,2622	2,8154	2,7863	3,2112	3,5307	4,5934
Коефіцієнт швидкої ліквідності	-1,0524	-0,8080	-1,2064	-1,4202	-1,1641	-2,5743
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	0,4206	0,7083	0,5281	0,5811	0,9141	1,1568
Частка оборотних коштів в активах, відсотків	62,9124	67,7125	70,8277	72,8134	73,8873	71,1021
Частка власних оборотних коштів в їх загальній сумі, відсотків	52,3896	48,2745	55,7119	51,4988	54,3593	61,9651
Частка власних оборотних коштів у покритті запасів, відсотків	39,6107	37,5092	38,8786	35,7073	40,8806	39,7101
Частка запасів у оборотних активах, %	132,2613	128,7004	143,2972	144,2248	132,9709	156,0436
Коефіцієнт покриття запасів	0,7589	0,7787	0,6984	0,6935	0,7522	0,6409
Коефіцієнт фінансової автономії	0,7004	0,6491	0,6858	0,6468	0,6628	0,7296
Коефіцієнт фінансової залежності	1,4278	1,5405	1,4582	1,5460	1,5088	1,3707
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,4706	0,5036	0,5754	0,5797	0,6060	0,6039
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,2996	0,3509	0,3142	0,3532	0,3372	0,2704
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,2879	0,3424	0,2062	0,4650	0,4901	0,4002
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,0697	0,0726	0,0353	0,0745	0,0778	0,0629
Коефіцієнт структури позикового капіталу	0,3563	0,3145	0,1911	0,3580	0,3795	0,4276
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	0,4278	0,5405	0,4582	0,5460	0,5088	0,3707
Показник фінансового левериджу	0,4278	0,5405	0,4582	0,5460	0,5088	0,3707
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,6517	0,6229	0,6340	0,6220	0,6493	0,6775
Фондовіддача, гривень / гривень	2,0013	2,2008	2,5059	1,7321	2,2482	1,7371
Оборотність коштів у розрахунках, оборотів	5,7573	5,6592	6,1061	4,9026	4,6889	3,0371

<i>Продовження табл. 3.3</i>						
1	2	3	4	5	6	7
Час обороту коштів у розрахунках , днів	62,5298	63,6127	58,9571	73,4311	76,7778	118,5334
Оборотність запасів, оборотів	0,4897	0,4337	0,2763	0,1780	0,2417	0,2363
Час обороту запасів, днів	735,1516	830,0254	1 302,7150	2 022,5195	1 489,6541	1 523,6072
Час обороту кредиторської заборгованості, днів	282,9634	318,7145	452,5990	656,4608	505,9249	406,6965
Тривалість операційного циклу, днів	1 018,1151	1 148,7400	1 755,3140	2 678,9803	1 995,5789	1 930,3038
Тривалість фінансового циклу, днів	735,1516	830,0254	1 302,7150	2 022,5195	1 489,6541	1 523,6072
Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості	0,1737	0,1767	0,1638	0,2040	0,2133	0,3293
Оборотність власного капіталу, оборотів	1,0046	1,0730	1,1064	0,6944	0,8488	0,5693
Оборотність сукупного капіталу, оборотів	0,6892	0,7210	0,7408	0,4610	0,5560	0,4116
Поточна платоспроможність	-1 837 381	-3 629 633	-3 367 295	-3 580 420	-4 304 727	-4 976 630
Коефіцієнт Бівера	0,5711	0,3643	0,6290	0,3068	0,3963	0,2471
Рентабельність продукції, відсотків	72,5680	94,5628	181,8361	150,0735	126,5316	67,8061
Рентабельність діяльності, відсотків	15,3682	14,5419	24,5819	18,6270	20,4890	9,2128
Рентабельність активів, відсотків	10,5924	10,4843	18,2095	8,5868	11,3926	3,7918
Рентабельність сукупного капіталу, відсотків	10,5924	10,4843	18,2095	8,5868	11,3926	3,7918
Рентабельність власного капіталу, %	15,4393	15,6030	27,1963	12,9348	17,3920	5,2451
Період окупності власного капіталу	6,4770	6,4090	3,6770	7,7311	5,7498	19,0653

Примітка: складено автором на основі даних [160].

Таблиця 3.4

Динаміка індикаторів ЕМВПП ПрАТ «Запоріжжкран» за 2013-2018 рр.

Найменування показника	Розрахунок здійснено на кінець року					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Частка основних засобів в активах підприємства, відсотків	74,8204	71,5414	66,4087	61,8440	53,2318	45,8084
Коефіцієнт зносу основних засобів, відсотків	0,4494	0,5643	0,5709	7,3057	0,8024	10,1468
Маневреність власних оборотних засобів	-4,0784	-7,4475	-6,7095	-5,2277	-3,5026	-2,3074
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	0,1969	0,1184	0,1297	0,1606	0,2221	0,3024
Коефіцієнт покриття	0,4731	0,2967	0,4055	0,7222	1,3696	0,3078
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,1753	0,1768	0,1980	0,3608	0,5881	0,1328
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	0,1062	0,0131	0,0678	0,0602	0,3886	0,4911
Частка оборотних коштів в активах, відсотків	19,4470	21,2356	25,9571	30,6659	39,9682	47,4056
Частка власних оборотних коштів в їх загальній сумі, відсотків	-407,8366	-744,7533	-670,9493	-522,7663	-350,2596	-230,7390
Частка власних оборотних коштів у покритті запасів, відсотків	-647,9172	-1 842,2682	-1 311,5291	-1 044,6792	-613,8115	-405,7141
Частка запасів у оборотних активах, відсотків	62,9458	40,4259	51,1578	50,0408	57,0631	56,8723
Коефіцієнт покриття запасів	1,5887	2,4737	1,9547	1,9984	1,7524	1,7583
Коефіцієнт фінансової автономії	0,0124	-0,7939	-1,0012	-0,9098	-0,7996	-0,5679
Коефіцієнт фінансової залежності	80,5709	-1,2596	-0,9988	-1,0992	-1,2506	-1,7609
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-63,9023	1,9921	1,7396	1,7621	1,7508	1,9261
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,9876	1,7939	2,0012	1,9098	1,7996	1,5679
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,7158	1,3690	1,8381	2,1421	2,5117	0,0529
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	4,2766	-1,5229	-1,5673	-1,9637	-2,6381	-0,0932
Коефіцієнт структури позикового капіталу	0,5838	0,6011	0,6801	0,7777	0,8378	0,0177
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	79,5709	-2,2596	-1,9988	-2,0992	-2,2506	-2,7609
Показник фінансового левириджу	79,5709	-2,2596	-1,9988	-2,0992	-2,2506	-2,7609
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	-4,0485	-7,3994	-6,6776	-5,1965	-3,4857	-2,2876
Фондовіддача, гривень / гривень	0,8976	0,6458	0,9477	1,4722	1,5822	2,2620

<i>Продовження табл. 3.4</i>						
1	2	3	4	5	6	7
Оборотність коштів у розрахунках, оборотів	10,1042	6,9718	7,8058	11,8148	10,4581	7,9183
Час обороту коштів у розрахунках, днів	35,6287	51,6364	46,1196	30,4702	34,4231	45,4642
Оборотність запасів, оборотів	2,8881	3,1626	3,4067	4,0861	3,2166	3,3223
Час обороту запасів, днів	124,6475	113,8289	105,6747	88,1034	111,9197	108,3603
Час обороту кредиторської заборгованості, днів	663,7731	1 495,8788	1 812,2713	1 202,6475	1 068,5444	733,4427
Тривалість операційного циклу, днів	788,4205	1 609,7077	1 917,9460	1 290,7508	1 180,4641	841,8029
Тривалість фінансового циклу, днів	124,6475	113,8289	105,6747	88,1034	111,9197	108,3603
Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості	0,0990	0,1434	0,1281	0,0846	0,0956	0,1263
Оборотність власного капіталу, оборотів	11,8330	-1,2414	-0,7199	-0,9887	-1,0642	-1,6447
Оборотність сукупного капіталу, оборотів	0,6151	0,4750	0,6518	0,9433	0,9048	1,1167
Поточна платоспроможність	-325 539	-539 789	-707 062	-670 967	-715 690	-706 157
Коефіцієнт Бівера	-0,0753	-0,4139	-0,1678	0,0593	-0,0143	0,1370
Рентабельність продукції, відсотків	19,6231	42,7593	72,2152	61,2603	45,1533	35,5043
Рентабельність діяльності, відсотків	-16,8946	-160,8962	-62,4379	7,2959	-7,8444	15,4863
Рентабельність активів, відсотків	-10,3912	-76,4323	-40,6994	6,8820	-7,0977	17,2935
Рентабельність сукупного капіталу, відсотків	-10,3912	-76,4323	-40,6994	6,8820	-7,0977	17,2935
Рентабельність власного капіталу, відсотків	-199,9150	199,7306	44,9511	-7,2132	8,3482	-25,4700
Період окупності власного капіталу	-0,5002	0,5007	2,2246	-13,8634	11,9787	-3,9262

Примітка: складено автором на основі даних [160]

Для побудови інтегрального показника «*фінансової стійкості ЕМВПП*» експертами (п.2.4, розділ 2) були відібрані наступні показники: x_1 – коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності, x_2 – коефіцієнт фінансової автономії, x_3 – показник фінансового левериджу, x_4 – коефіцієнт Бівера; визначені нормативні значення цих фінансових показників та їх вагові коефіцієнти, які відображені в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Індикатори для розрахунку «інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП», їх вага та нормативні значення

	Назва показника	Вага	Нормативне значення
x_1	Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	0,2	2
x_2	Коефіцієнт фінансової автономії	0,1	0,6
x_3	Показник фінансового левериджу	0,3	1,6
x_4	Коефіцієнт Бівера	0,4	0,3

Інтегральну оцінку ефективності ЕМВПП проведено на основі зіставлення граничних (критичних і нормальних) та фактичних значень індикаторів. Для того, щоб зрозуміти рейтингові позиції підприємств доцільно застосувати графічний підхід. При його використанні нормальні значення індикаторів обмежують зону нормального рівня ефективності ЕМВПП, критичні – зону критичного рівня.

Наведемо аргументацію щодо експертного вибору індикаторів та їх вагомості. Найвищий рівень вагомості має коефіцієнт Бівера (вага 0,4), який в Методиці ДФС [159] визначається, як співвідношення суми фінансового доходу (чистий прибуток плюс амортизація) до загальної суми зобов'язань підприємства. Важливість цього показника для проведення інтегральної оцінки ЕМВПП полягає в тому, що в чисельнику показника через чистий прибуток та суму амортизаційних відрахувань закладено інтереси власників підприємства (це власні фінансові ресурси, які можуть бути використані на такі цілі: виробничого розвитку, соціального розвитку, задоволення

корпоративних інтересів акціонерів тощо). Від того, яким чином в тому чи іншому періоді було сформовано, розподілено та використано чистий прибуток та амортизаційні відрахування, залежить фінансовий стан та вектор розвитку великого промислового підприємства. Знаменник – це всі фінансові зобов'язання, які враховують інтереси таких груп: працівників підприємства; держави, в частині своєчасної та в повному обсязі сплати податків; комерційних установ, що є контрагентами підприємства. Структура та обсяг цих фінансових зобов'язань свідчить про готовність власників відповідати за обрану тактику та стратегію, якою рухається підприємство, виходячи зі своїх фінансових можливостей.

Таким чином, коефіцієнт Бівера враховує інтереси груп, одна з яких має на меті акумулювати (консолідувати капітал) власні фінансові ресурси, а друга – використати ці фінансові ресурси в господарському обороті. Співвідношення, тобто коефіцієнт Бівера, це результат фінансової відповідальності власників капіталу, власне кажучи що і є головною метою, яку переслідують контролюючі органи, які здійснюють перевірку дотримання вимог законодавства щодо сумлінного справляння податків.

Показник фінансового левериджу (вага 0,3) – загальновідомий індикатор оцінювання фінансової стійкості підприємства, до обчислення якого існує декілька підходів, які полягають у відношенні довгострокового залученого капіталу до власного капіталу або сукупного залученого капіталу до власного капіталу. На нашу думку перший алгоритм є не достатньо обґрунтованим виходячи із змісту оцінювання конкретної фінансової ситуації, адже фінансовий леверидж характеризує ефект від застосування позикових коштів з метою збільшити величину операцій і вигоду, не маючи на конкретний момент часу необхідного обсягу грошових коштів; це відношення кредитних коштів до власного капіталу характеризує рівень ризику та економічну стабільність. Якщо ж в чисельнику показника віддзеркалюються тільки довгострокові позикові кошти, то ці кошти за цільовим призначенням, спрямовуються на інвестиційні потреби, а не на поточний господарський

оборот задля збільшення величини операцій та отримання додаткового доходу. Важливість цього показника для проведення інтегральної оцінки ЕМВПП полягає в тому, що його динаміка характеризує принципову спроможність підприємства збільшувати обсяги виробництва та реалізації продукції за рахунок залучення короткострокових позикових коштів, або відсутність такої спроможності. Якщо чисельник зростає, а знаменник знижується – підприємство наращує чисті збитки поряд зі збільшенням обсягу зобов'язань. Таким чином, співвідношення залучених коштів та власного капіталу повинні змінюватись в одному напрямі, тобто зі збільшенням обсягу позикового капіталу повинен зростати обсяг власного капіталу за рахунок приросту чистого прибутку та його відображення у статті «нерозподілений прибуток». Різностороння зміна чисельника та знаменника – свідчення неефективного підходу до залучення капіталу та неспроможності підприємства генерувати чистий прибуток, як наслідок – неефективний економічний механізм.

В таблицях 3.6 – 3.9 наведено результати розрахунку та здійснено нормалізацію відібраних індикаторів оцінки ефективності ЕМВПП в контексті фінансової безпеки. Звертаємо увагу на те, що у випадку, якщо значення показника менше 0, то для зручності подальших розрахунків воно прийнято за 0; якщо більше 1, то прийнято за одиницю.

Таблиця 3.6

**Нормовані значення індикаторів оцінки ефективності
ЕМВПП ПрАТ «ЗЕРЗ»**

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
x_1	0,28	0,81	0,67	0,64	0,62	0,51	0,51
x_2	1,30	1,02	0,93	0,94	0,90	0,59	0,56
x_3	0,18	0,40	0,49	0,48	0,53	1,15	1,24
x_4	-0,20	1,34	-0,04	-0,19	0,11	-0,33	0,12
x_1^*	0,28	0,81	0,67	0,64	0,62	0,51	0,51
x_2^*	1,00	1,00	0,93	0,94	0,90	0,59	0,56
x_3^*	0,18	0,40	0,49	0,48	0,53	1,00	1,00
x_4^*	0,00	1,00	0,00	0,00	0,11	0,00	0,12

Таблиця 3.7

Нормовані значення індикаторів оцінки ефективності

ЕМВПП ПрАТ «ЗТР»

	2014	2015	2016	2017	2018
x_1	0,06	0,06	0,08	0,11	0,15
x_2	0,78	1,96	-2,17	-2,01	-2,46
x_3	0,71	-0,09	-1,10	-1,14	-1,05
x_4	-1,39	-1,07	-0,31	-0,13	-0,14
x_1^*	0,06	0,06	0,08	0,11	0,15
x_2^*	0,78	1,00	0,00	0,00	0,00
x_3^*	0,71	0,00	0,00	0,00	0,00
x_4^*	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Таблиця 3.8

Нормовані значення індикаторів оцінки ефективності

ЕМВПП ПАТ «Мотор Січ»

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
x_1	0,28	1,05	0,96	1,13	1,03	1,10	1,31
x_2	1,30	0,02	-1,32	-1,67	-1,52	-1,33	-0,95
x_3	0,18	49,73	-1,41	-1,25	-1,31	-1,41	-1,73
x_4	-0,20	-0,25	-1,38	-0,56	0,20	-0,05	0,46
x_1^*	0,28	1,00	0,96	1,00	1,00	1,00	1,00
x_2^*	1,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
x_3^*	0,18	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
x_4^*	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20	0,00	1,00

Таблиця 3.9

Нормовані значення індикаторів оцінки ефективності

ЕМВПП ПрАТ «Запоріжжкран»

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
x_1	0,28	0,10	0,06	0,06	0,08	0,11	0,15
x_2	1,30	0,02	-1,32	-1,67	-1,52	-1,33	-0,95
x_3	0,18	49,73	-1,41	-1,25	-1,31	-1,41	-1,73
x_4	-0,20	-0,25	-1,38	-0,56	0,20	-0,05	0,46
x_1^*	0,28	0,10	0,06	0,06	0,08	0,11	0,15
x_2^*	1,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
x_3^*	0,18	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
x_4^*	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20	0,00	0,46

За результатами розрахунків представлено графічно динаміку рівня інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП (рис. 3.1 – 3.4).

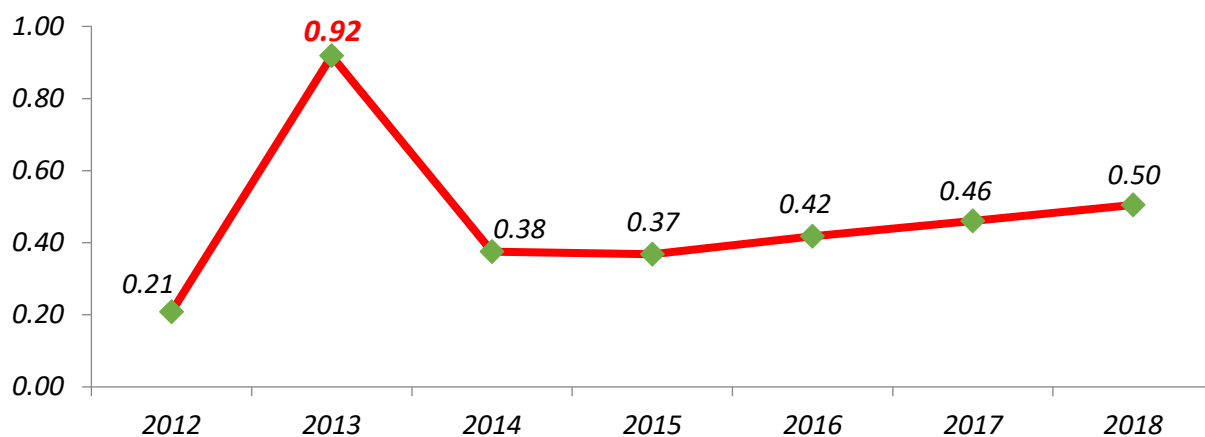

Рис. 3.1. Динаміка рівня інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП ПрАТ «ЗЕРЗ»

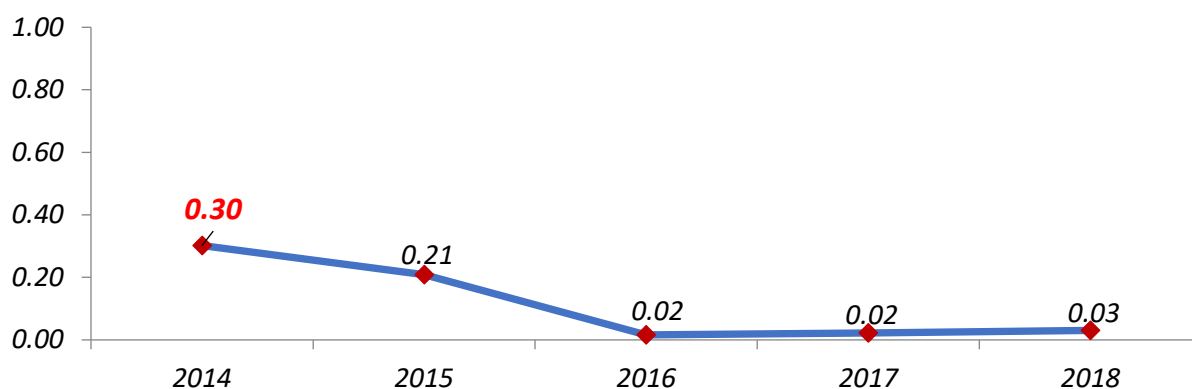

Рис. 3.2. Динаміка рівня інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП ПрАТ «ЗТР»

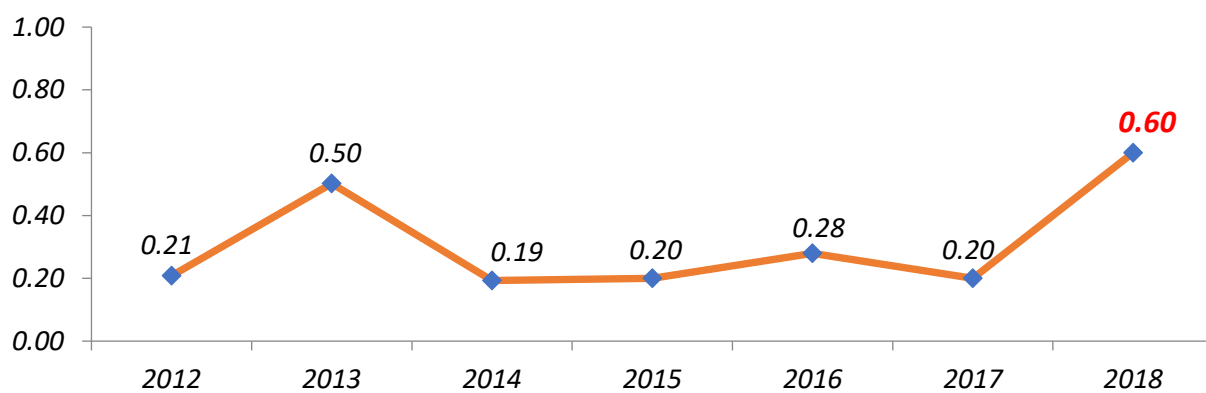

Рис. 3.3. Динаміка рівня інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП ПАТ «Мотор Січ»

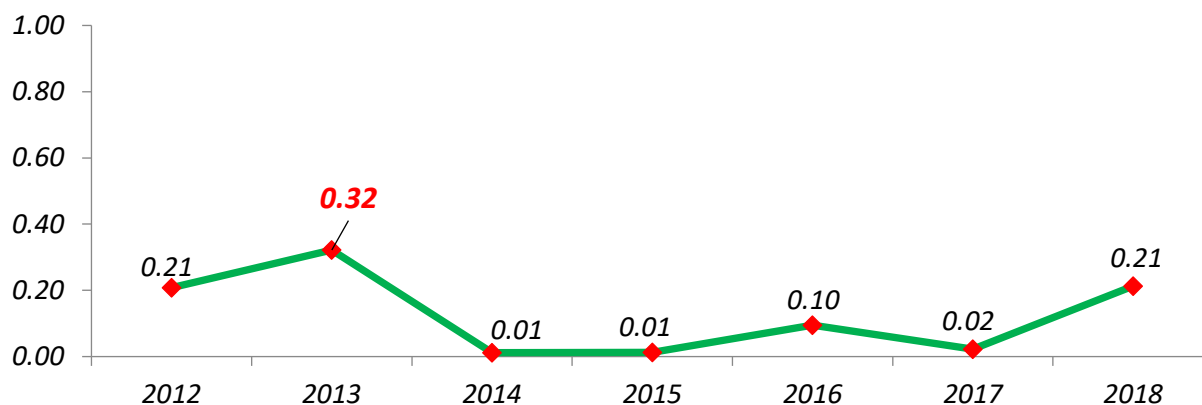

Рис. 3.4. Динаміка рівня інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП ПрАТ «Запоріжжкран»

Результати аналізу інтегральних показників фінансової стійкості ЕМВПП ПАТ «Мотор Січ», ПрАТ «Запоріжжтрансформатор», ПрАТ «ЗЕРЗ» та ПрАТ «Запорізький завод важкого кранобудування» показує наступне:

- вхідні умови у всіх великих підприємств (за результатами розрахунку інтегрального показника) є однаковими (рис. 3.5), але вже починаючи з 2013 р. підприємства показали різні темпи покращення функціонування економічного механізму з урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників впливу та ефективності використання існуючого власного економічного механізму;
- найвищий рівень інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП спостерігається у 2013 році у підприємства ПрАТ «ЗЕРЗ» (0,92); у 2014 році у ПрАТ «ЗТР» (0,3); у 2018 році у ПАТ «Мотор Січ» (0,60); у 2013 році у ПрАТ «Запоріжжкран» (0,32);
- найнижчий рівень інтегрального показника у 2018 р. спостерігається у двох підприємств ПрАТ «Запоріжжтрансформатор» (0,02 – «глибока криза») та ПрАТ «Запоріжжкран» (0,21 – «криза»);
- найбільш фінансово стійким ЕМВПП з точки зору фінансової безпеки можна вважати ПрАТ «ЗЕРЗ» (інтегральний показник становить 0,5), у 2018 році рівень фінансової безпеки його ЕМВПП оцінюється як «низький» (див. табл. 2.16, п.2.4);

Слід зазначити, що запропонована розрахункова модель порівняльної рейтингової оцінки фінансової стійкості ЕМВПП є універсальною та дозволяє формувати інтегральний показник із запропонованих систем оцінних показників у залежності від цілі управління. За потребою ці системи показників можуть бути розширені або видозмінені, але вибір групи індикаторів для формування інтегрального показника ґрунтується на «Базі знань», головною ознакою якої є якість знань.

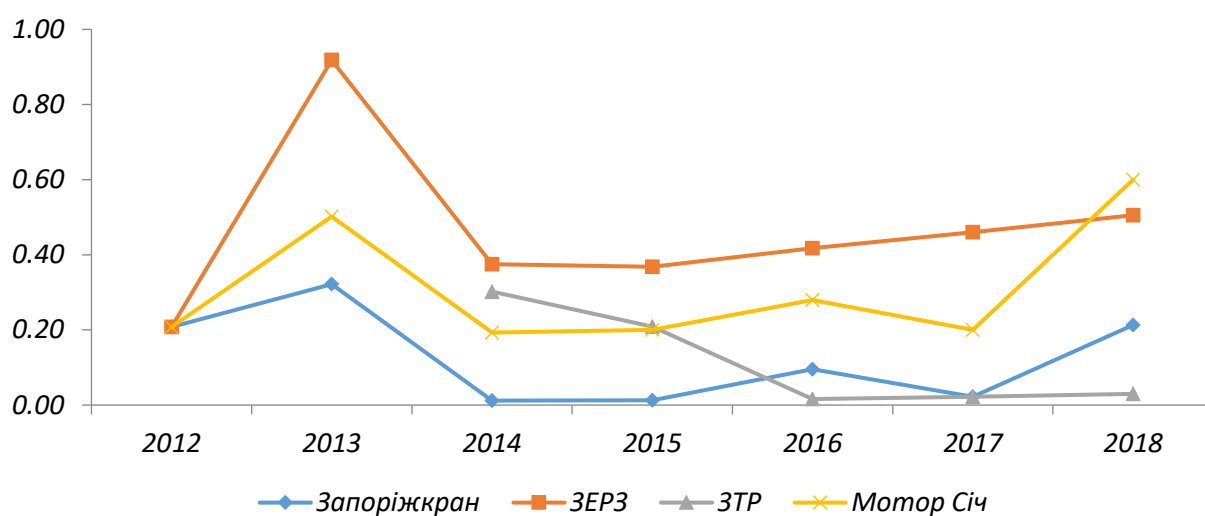

Рис. 3.5. Зведена динаміка рівня інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП Запорізької області

Таким чином, доведено адекватність результатів моделювання «інтегрального показника фінансової стійкості ЕМВПП» за умов різних режимів функціонування 4-х великих промислових підприємств Запорізької області: ПАТ «Мотор Січ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор», ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод» та ПрАТ «Запорізький завод важкого кранобудування», які відображають сучасне фінансове становище об'єктів; запропонований підхід до формування «Базис знань» надає процесу універсальності та дозволяє застосовувати для вибору інтегрального показника будь-яку комбінацію індикаторів (показників) в залежності від мети управління.

3.2. Удосконалення податкової підсистеми фінансової безпеки економічного механізму великих промислових підприємств

Сучасна діяльність суб'єктів господарювання в Україні пов'язана із значними ризиками господарської діяльності. Загалом ефективність функціонування та результативність будь-якого підприємства залежить від багатьох факторів, серед яких провідне місце посідають якість побудови, налаштування і спрацювання його економічного механізму взагалі та всіх його складових зокрема. Досліджуючи елементи економічного механізму вважаємо за необхідне зупинитись на такому визначальному факторі, як законодавчо-нормативне регулювання діяльності підприємств, зокрема великих промислових підприємств. Можна стверджувати, що на сьогоднішній день законодавче регламентування податкових відносин займає одну з перших позицій за ступенем впливу на економічний механізм суб'єкта господарювання, що відбивається не тільки на фінансовому результаті діяльності, його фінансовій безпеці та і взагалі на життєздатності вітчизняного суб'єкта господарювання.

Нанівець можуть бути зведені всі зусилля підприємців отримати заздалегідь розрахований економічний та фінансовий результати, якщо не спрацює на упередження негативних наслідків такий важливий елемент економічного механізму, як податкова підсистема фінансової безпеки ЕМВПП, обов'язковими складовими якої мають бути податкове прогнозування і планування, податковий облік та податковий контроль і аналіз. І саме відповідна організація процесу їх реалізації, який повинен базуватися на якісній інформаційній платформі, має забезпечити ефективну податкову поведінку підприємства, а результат – позначитися не тільки на його фінансово-економічному стані, але й обумовити фінансову безпеку суб'єкта господарювання.

На упередження негативних наслідків постійного та надмірного регулювання податкових відносин має спрацьовувати, в першу чергу, такий елемент, як податковий контролінг.

В українському законодавстві відсутнє нормативне визначення терміну контролінг, тому ми застосовуватимемо його у загальноприйнятному значенні, згідно з яким контролінг (англ. Controlling) – це комплексна система управління підприємством, що включає в себе управлінський облік, облік і аналіз витрат з метою контролю всіх статей витрат, всіх підрозділів і всіх складових виробленої продукції або наданих послуг, а також їх наступне планування. Контролінг забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку процесів прийняття рішень при управлінні організацією (підприємством, корпорацією, органом державної влади) [169]. Питанням організації контролінгу приділяли увагу такі науковці, як Ю. Аніскін, А. Дайле, М. Пушкар, Т. Теплякова та ін.

Взагалі функція контролінгу – це забезпечення координації усіх процесів, які здійснюються на підприємстві кожним підрозділом при виконанні ним властивих функцій, з метою забезпечення менеджменту інформаційною базою для прийняття управлінських рішень. Алгоритм ефективного і дієвого податкового контролінгу включає декілька напрямків, серед яких ключовими є податковий аналіз та податкове планування. В свою чергу, податкове планування слід розмежовувати на поточне і стратегічне [169].

Поточне податкове планування – це вибір облікової політики підприємства, форм оплати праці найманих працівників, вибір оптимальної підприємницької поведінки під час укладання господарських договорів, планування податкових платежів, застосування механізмів оптимізації податкових платежів. Воно складається із систематичного моніторингу законодавчих та нормативно-правових актів (що в умовах мінливого сьогодення є для підприємства життєво необхідним); складання короткотермінових прогнозів податкових зобов'язань та наслідків укладених

договорів і угод; побудови поточного графіка виконання податкових зобов'язань; прогнозу ймовірних причин виникнення відхилень від референтних показників діяльності підприємства і податкових наслідків укладених угод, а також розрахунку очікуваного ефекту від впровадження інноваційних заходів.

Стратегічне податкове планування передбачає вибір місця державної та податкової реєстрації, вибір організаційно-правової форми та видів діяльності, визначення складу засновників та їх часток, формування внутрішньої організаційної структури підприємства тощо. Ці складові мають бути попередньо опрацьовані на початковому етапі стратегічного податкового планування.

Крім того, стратегічне податкове планування має включати: обов'язковий огляд проектів законодавчих і нормативно-правових актів та прогноз їх впливу на результати діяльності; огляд відповідної судової практики; складання прогнозів податкових зобов'язань підприємства; відпрацювання і аналіз механізмів управління фінансовими, товарними та інформаційними потоками; складання довгострокового графіка відповідності виконання податкових та фінансових зобов'язань підприємства; оцінка можливих причин відхилень від розрахункових показників діяльності підприємства; прогноз ефективності застосовуваних інструментів податкової оптимізації тощо.

Але, на нашу думку, для ефективного управління податковою підсистемою ЕМВПП необхідно виокремити в напрямку стратегічного податкового планування окрему ланку, яка б гарантувала податкову безпеку підприємства та упереджувала податкові ризики. Цей напрямок повинен забезпечити для суб'єкта господарювання («великого промислового підприємства») оптимізацію оподаткування. Причому метою його впровадження повинно стати не зменшення за будь-яку ціну розмірів податків, зборів, інших платежів, а визначення оптимального рівня податкового

навантаження з обов'язковим визначенням конкретної суми того чи іншого податкового платежу та термінів внесення його до бюджету.

Протягом останнього часу суб'єкти підприємництва, зокрема «великі платники податків», стали свідками і безпосередніми учасниками стрімких змін в законодавстві. Особливо це стосується законодавства з податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Складність зовнішньої і внутрішньої ситуації в країні не дає змогу законодавцю дотримуватися такого ключового принципу податкового законодавства України, як стабільність. Зміст цього «наріжного каменю» побудови вітчизняної податкової системи передбачає, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше, як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти оновлені правила та ставки (ст. 4 Податкового кодексу України) [10].

Але законодавча дійсність нашої країни така, що навіть, Податковий кодекс України, яким запроваджено принципи, що є підґрунтям податкового законодавства (в т.ч. принцип стабільності), був опублікований 4 грудня 2010 року, тобто за 27 днів до набрання (в основному) ним чинності, а відтак – без дотримання зазначеного шестимісячного терміну.

Якщо ж говорити про зміни і доповнення, що були внесені до Податкового кодексу України протягом 2011 – 2018 рр., то станом на червень 2019 р., кількість прийнятих законів, які змінили податкові норми, впевнено перевищила 130 і це не враховуючи низки законопроектів, які на сьогодні розроблені і розробляються різними інституціональними структурами та обумовлюють чергові зміни відносно справляння і адміністрування податків, відповідальності платників тощо.

Звернувшись до запропонованих на Всеукраїнському форумі з питань податкової реформи [170] органами влади та підприємницькою громадськістю ще у серпні 2015 року декількох концепцій податкової реформи країни, можна зробити впевнений висновок про те, що стабільність в податковому законодавстві – це майже нездійсненна мрія українського підприємця.

Погоджуючись з необхідністю не тільки удосконалювати податкове законодавство, а й кардинально його змінювати, на нашу думку не можна проводити цей процес безперервно, а іноді робити його абсолютно непередбачуваним для безпосередніх виконавців. Не можна чекати від платників податків відповідальної податкової поведінки, коли ймовірність допущення помилки при застосуванні норм податкового законодавства залежить не від їх сумлінності, а від швидкості отримання інформації про зміни і оперативності прийняття заходів реагування.

На думку вітчизняних економістів для того, «щоб податкова система працювала, вона повинна мати гарний економічний базис... Нажаль, Міністерство фінансів в намаганнях утримувати рівень надходжень до бюджету ігнорує економічну сутність податкових змін, а Міністерство економіки не надає їм належної оцінки» [171]. Із цього приводу необхідно звернути увагу на нормативний документ особливої важливості – Наказ Державної фіскальної служби України «Про затвердження Концепції наукового забезпечення державного управління у податково-митній сфері» [172]. Саме реалізація норм зазначеного Наказу дозволить в певній мірі упорядкувати нормотворчий процес в податково-митному напрямку.

Завдяки його впровадженню має бути забезпечене підвищення ролі науки у реалізації державної податкової та державної митної справи, забезпечення участі науковців і дослідників у науково-методичному, експертному та консультативному супроводі процесу прийняття управлінських рішень, реалізації проектів та програм, спрямованих на інституційний розвиток Державної фіскальної служби [172]. Причому, до цього процесу мають залучатися не тільки науковці, але й фахівці – практики як консультанти або співвиконавці. Ми також вважаємо, що забезпечення співпраці з науковими установами та організаціями іноземних держав, як це передбачено нормами вищезазначеного нормативного документу, підвищить вірогідність мати ефективні правила справляння і адміністрування податків і зборів в Україні в декілька разів.

Позитивним рухом в цьому напрямку є укладення Державною фіскальною службою України з Інститутом законодавства Верховної Ради України Угоди про співпрацю та створення Центру дослідження проблем митного та податкового законодавства. Результатом роботи Центру повинні стати пропозиції щодо усунення неузгодженостей, суперечностей між окремими актами законодавства та заповнення у ньому правових прогалин [173].

Зауважимо також, що через національні, економічні, психологічні і культурні особливості нашої країни теоретично знайти оптимальну модель податкової системи до теперішнього часу не виявилось можливим, втім, як не вдається її визначити і виключно емпіричним шляхом. Досягнути окресленої мети можна тільки завдяки поєднанню теоретичних та практичних форм і методів побудови загального податкового механізму країни на макrorівні та податкового механізму кожного окремого суб'єкта господарювання на мікрорівні. Та на теперішній час ми маємо досить складні умови не тільки щодо комфортності виконання платниками їх конституційних обов'язків по сплаті податків до бюджету України, але й відносно можливостей безпосереднього їх виконання.

У випадках, коли на законодавчому рівні приймаються ті чи інші акти, навіть маючи за мету забезпечити певний рівень надходжень до бюджету та удосконалити процедуру адміністрування податків і зборів, країна має і дещо зворотній результат. Причому в окремих випадках, як це було із обов'язковістю використовувати реєстратори розрахункових операцій для підприємців – платників єдиного податку в 2015 році (Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо податкової реформи») [92], уточнення зобов'язань [174], або зміну правил оподаткування для сільськогосподарських підприємств в 2016 році [175], можна, навіть, отримати соціальне напруження, яке потребувало, свого часу, державного втручання для зниження його рівня.

Зокрема, в першому випадку були внесені законодавчі зміни для пом'якшення наслідків спроби законодавчого урегулювання готівкового обігу, і прийнятий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій» [176]. В результаті можна було спостерігати, як не спрацювало намагання урядовців імплементувати в українські законодавчі реалії найпоширенішої в європейських країнах та виправданої з точки зору економічної доцільності законодавчої вимоги щодо фіскалізації готівкових розрахунків.

Аналогічною стала і ситуація з неодержання очікуваного ефекту у вигляді додаткового ресурсу в 2015 році для бюджету через збільшення надходжень з ЄСВ та зниження фіскального навантаження на фонд оплати праці, після впровадження першої редакції законодавчої норми стосовно критеріїв для отримання права застосовувати понижуючий коефіцієнт до відповідної ставки ЄСВ [177]. З цього приводу зауважимо, що більш застосовуваною платниками стала зазначена норма після її коригувань Законом України «Про внесення змін до розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці, яким були передбачені більш сприятливі умови для реалізації права роботодавців на застосування понижуючого коефіцієнта для ставки ЄСВ [178].

Нами здійснено аналіз впливу законодавчого реформування з січня 2016 р. правил справляння ЄСВ (зокрема, щодо уніфікації і суттєвого зниження ставки до 22% замість діапазону від 36,3% до 49,7% (залежно від класу професійного ризику) та скасування утримань із заробітної плати) на рівень надходжень до Пенсійного фонду, що дозволяє стверджувати:

— по «великих промислових підприємствах» — «великих платниках податків», які супроводжуються ЗУ Офісу великих платників податків ДФС, спостерігалось зменшення його сплати в 2016 р. до 1,8 млрд. грн., тобто на 0,6

млрд. грн. порівняно з 2014 р. (2,4 млрд. грн.) та на 0,7 млрд. грн. в порівнянні з 2015 р. (2,5 млрд. грн.);

- в подальшому «великі платники податків» продемонстрували динамічний ріст платежів з ЄСВ – з 2 млрд. грн. у 2017 р. (ріст на 11% до попереднього року) до 2,7 млрд. грн. в у 2018 р. (ріст на 35% до попереднього року);

- в 2018 р. Пенсійний фонд отримав платежів у вигляді ЄСВ на рівні (навіть, із незначним перевищенням – на 8%) із надходженнями 2015 р.

Таким чином, спостерігається збільшення податкової віддачі в середньостроковій перспективі, при одночасному зменшенні базової ставки та удосконаленні умов адміністрування, хоча достатньо суттєвий вплив на ситуацію мало і збільшення рівня оплати праці.

Яскравим прикладом спроби на законодавчому рівні навести лад в адмініструванні податку на додану вартість – одного з найпроблемніших податків української податкової системи, унормувати певні проблеми в процедурах його справляння та зробити цей процес прозорим, стало введення в дію в 2015 році системи електронного адміністрування ПДВ з наступним впродовж 3-х років систематичним внесенням змін до правил її функціонування. Необхідно відмітити, що запровадження норми Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» [179], згідно з якою з 1 січня 2015 року запрацював в країні зазначений порядок, стало виключенням в низці стрімких та термінових змін законодавства через наявність певного часового запасу для його опрацювання. Але зазначений електронний механізм настільки змінював в 2015 році порядок обчислення, нарахування, декларування і сплати податку, що визначення більш ранішого терміну його впровадження могло би привести до істотних негативних наслідків, як економічного, так і соціального спрямування. Але і сьогодні електронне адміністрування податку на додану вартість не поставило «міцний заслін» застосуванню схем уникнення від оподаткування, формуванню фіктивного податкового кредиту з ПДВ, спробам

незаконно отримати бюджетне відшкодування з бюджету і таке інше. Тому зрозуміло, що видозміни алгоритму роботи системи електронного адміністрування податку на додану вартість будуть продовжуватись.

Але на противагу існуючим вже багато років в країні проблемам із справляння найскладнішого в адмініструванні і найвитратнішого за часом (як з боку контролюючих органів, так і з боку, зокрема, «великих платників податків») податку на додану вартість, ми пропонуємо розпочати на рівні створеної урядової експертної групи розробку питання із доцільності застосування в Україні податку на додану вартість односторонньої дії.

На нашу думку, буде вірним державним рішенням залишити ПДВ, як складову податкової системи України, що повністю узгоджується із податковим законодавством ЄС, але, при цьому, вивести з-під оподаткування операції з поставки товарів та послуг між зареєстрованими платниками податків, зберігши, при цьому інші (у видозміненому, адаптованому вигляді) норми розділу V Податкового кодексу України. Відтак, майже всі вище перелічені проблеми щодо адміністрування вітчизняного податку на додану вартість можуть бути вирішеними. Такий крок держави повинен стати вивіреним, прорахованим, відпрацьованим і узгодженим з боку всіх зацікавлених сторін.

Із необхідністю швидкого реагування на законодавчі зміни стикнулися спочатку в 2016 році, а потім – з 1 липня 2019 року і суб'єкти господарювання – виробники і реалізатори пального та спирту етилового. На увазі маються зміни в адмініструванні акцизного податку, пов'язані із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [175] та Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів» 2018 року [180].

Зрозуміло, що введення загальної електронної системи реалізації пального потребувало і потребує наразі від суб'єктів господарювання відповідної реакції у вигляді додаткових витрат на її впровадження та супроводження, не дивлячись на, що при складанні у 2015 році, навіть, короткострокових планів розвитку підприємств цього сегменту, не йшлося про їх реєстрацію в якості платників акцизного податку з реалізації пального.

Не стали виключеннями 2018 та 2019 бюджетні роки. Так, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» був опублікований в офіційному виданні – газеті «Голос України» лише 30 грудня 2017 року, а набув чинності вже з 1 січня 2018 року [27].

Нормами вищезазначеного Закону були не тільки очікувано проіндексовані ставки окремих податків, визначених в абсолютних значеннях, але і введені нові правила адміністрування і справляння податків (зокрема, змінені: порядок розрахунку фінансового результату до оподаткування податком на прибуток; засади визначення операцій контрольованими (щодо трансферного ціноутворення); критерії визначення великого платника податків, правила реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі та ін.). Тому і в 2018 році суб'єкти господарювання, зокрема «великі платники податків», з метою відповідного реагування на законодавчі зміни, вимушені були стрімко переналаштовувати свій господарсько-економічний механізм, витрачаючи додаткові незаплановані ресурси.

Внесення змін до норм ПКУ в 2019 р. відрізнялося від попереднього року тільки незначним збільшенням проміжку часу (дещо більше місяця) для їх опрацювання [180], що по суті не зменшило відповідного навантаження на платників податків. В процесі проведеного дослідження нами узагальнена інформація відносно термінів, що були в розпорядженні кожного окремого платника податків для ознайомлення із щорічними фундаментальними змінами визначальних елементів податкової системи, а також їх опрацювання та прийняття заходів (з метою забезпечення фінансової безпеки) з

налаштування економічного механізму суб'єктів господарювання для роботи в оновлених законодавчих умовах (табл. 3.10).

Ми бачимо, що закони, норми яких були підґрунтям для щорічного виконання бюджету країни, впродовж 2011 – 2018 рр. не оприлюднювалися в термін не пізніш, як за 6 місяців (184 дні) до початку нового бюджетного року, як це передбачено діючим законодавством. Однак є і прогресивний приклад – удосконалення законодавчого «податкового поля» для неприбуткових підприємств, установ і організацій. Так, з метою вдосконалення регулювання правового статусу і оподаткування неприбуткових організацій Законом України [181] були внесені зміни відносно визначення вимог для набуття (збереження) організацією відповідного статусу, а саме: починаючи з серпня 2015 року, підприємство, установа чи організація може претендувати на статус неприбуткової лише після її внесення до оновленого Реєстру неприбуткових організацій, що, в свою чергу, відбувається за умови приведення у відповідність установчих документів.

Зазначена процедура мала завершитися до 1 січня 2017 року (тобто для завершення процедури приведення установчих документів до відповідності законодавець надав доволі тривалий термін – більше року).

В іншому випадку неприбуткові організації позбавлялися свого статусу автоматично. Тим не менш, ВР України, з метою створення комфортних умов для платників податків, був подовжений цей строк ще на шість місяців – до 1 липня 2017 року шляхом прийняття відповідної законодавчої норми (Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні») [26]. Зрештою, не було зафіксовано жодної скарги неприбуткових організацій стосовно процедури перереєстрації, скасування статусу, виключення з Реєстру і таке інше.

Таблиця 3.10

**Хронологія оприлюднення і набрання чинності законодавчих актів України, що стосуються
функціонування економічного механізму «великих платників податків»**

№	Назва Закону	Дата оприлюднення (в виданні («Голос України»))	Дата набрання чинності (в основному)	Кількість днів для опрацювання
1	2	3	4	5
1	Податковий кодекс України (ПКУ)	4 грудня 2010 року	1 січня 2011 року	27
2	Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності» від 04.11.2011 № 4014-VI Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання інвестицій у вітчизняну економіку" від 17.11.2011 № 4057-VI Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів» від 22.12.2011 № 4235-VI	24 листопада 2011 року	1 січня 2012 року	38
		13 грудня 2011 року	1 січня 2012 року	19
		13 січня 2012 року	1 січня 2012 року	жодного
3	Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів» від 06.12.2012 № 5519-VI	3 січня 2013 року	1 січня 2013	жодного
4	Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставок окремих податків від 19.12.2013 № 713-VII	28 грудня 2013 року	1 січня 2014 року	4
5	Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" від 28.12.2014 № 71-VIII	31 грудня 2014 року	1 січня 2015 року	1

<i>Продовження табл. 3.10</i>				
1	2	3	4	5
6	Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015 № 909-VIII	31 грудня 2015 року	1 січня 2016 року	1
7	Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 21.12.2016 № 1797-VIII	31 грудня 2016 року	1 січня 2017 року	1
8	«Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» від 07.12.2017 № 2245-VIII	30 грудня 2017 року	1 січня 2018 року	2
9	«Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів» від 23.11.2018 № 2628-VII	12 грудня 2018	1 січня 2019 року	20

Примітка: розроблено автором на основі [10, 27, 92, 175, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187]

Таким чином, системною стратегічною перешкодою при формуванні податкової культури у взаємовідносинах між «великими платниками податків» та контролюючими органами (ДФС України), яка негативно впливає на податкову підсистему ЕМВПП, є стресове ведення бізнесу щодо питань оприлюднення і набрання чинності законодавчих актів України (табл. 3.11).

Актуальним сьогодні є очікування платниками податків рішення ВР України щодо введення у вітчизняну систему оподаткування податку на виведений капітал на заміну податку на прибуток підприємств. З цього приводу слід зазначити, що важливість вказаного питання пояснюється наступним. Якщо говорити про існуючі недоліки вітчизняної моделі оподаткування прибутку підприємств, то можна назвати певну їх кількість, серед яких доволі складні правила розрахунку об'єкта оподаткування (фінансовий результат має коригуватися на податкові різниці); необхідність ведення окремого обліку податкової амортизації; можливість використання схем ухилення від оподаткування, проблеми з перенесенням збитків тощо.

Що стосується податку на виведений капітал, то його адміністрування є більш прозорим, оскільки об'єктом оподаткування визначаються виключно операції з виведення капіталу (зокрема, виплата дивідендів на користь неплатника податку, виплата частини прибутку державними некорпоратизованими, казенними чи комунальними підприємствами, повернення внесків власнику корпоративних прав – неплатнику податку, інші) та операції, прирівняні до них. Застосування для «великих платників податків» – «великих промислових підприємств» податку на виведений капітал дозволить кошти, що вивільняються з господарського обороту (через запровадження оподаткування лише тієї частини прибутку, яка не спрямовується на розширення, відновлення чи створення виробництва), використовувати на розвиток підприємства, що набуває особливої важливості в умовах надвисокого рівня зносу основних засобів (п.2.2., п.2.3 розділу 2).

Таблиця 3.11

Систематизація заходів з оптимізації податкової підсистеми економічного механізму «великих промислових підприємств» – «великих платників податків»

№	Системні перешкоди	Наслідки	Напрями оптимізації податкової підсистеми ЕМВПП
1	Стресове ведення бізнесу	Зростання ймовірності допущення податкових помилок і порушень вимог законодавства, що обумовлює донарахування штрафних санкцій та впливає на фінансово-економічну безпеку підприємства	Відповідне налаштування всіх складових ЕМВПП та забезпечення їх ефективної взаємодії, що знизить податкові ризики до їх мінімального рівня, обумовить прийняття високопрофесійних інноваційних рішень та гарантуватиме податкову безпеку підприємству (<i>мікрорівень</i>)
2	Модель оподаткування прибутку підприємства (необхідність коригування фінансового результату на податкові різниці; необхідність ведення окремого обліку податкової амортизації; проблеми з перенесенням збитків тощо)	Обтяжливість у веденні обліку; необхідність ведення 2-х видів обліку (податкового і бухгалтерського); висока ймовірність допущення платником податкових помилок	Запровадження податку на виведений капітал (можливо, з умовою введення певних запобіжників на час перехідного періоду) (<i>макрорівень</i>)
3	Вітчизняна (неофіційна) модель солідарної відповідальності платників податків	Збільшення витрат часу на адміністрування ПДВ; відмова у праві платника на податковий кредит з ПДВ, а також необхідність відволікання обігових коштів на незаплановане поповнення електронного рахунку у разі некоректної податкової поведінки контрагента; підвищення ймовірності донарахування платнику контролюючими органами	Встановлення на законодавчому рівні процедури обов'язкового блокування дефектних податкових накладних на етапі їх реєстрації в Єдиному реєстрі та запровадження відповідної норми, за якою зареєстрована податкова накладна безумовно надає право на податковий кредит (<i>макрорівень</i>). В перспективі - розробка питання стосовно доцільності застосування в Україні податку на додану вартість односторонньої дії (<i>макрорівень</i>).

		грошових зобов'язань у разі встановлення дефектності документів контрагентів	Удосконалення і модернізація технічного і програмного забезпечення, що використовуються підприємствами і контролюючими органами (мікрорівень; макрорівень)
Продовження табл. 3.11			
1	2	3	4
4	Регулювання відносин у сфері трансфертного ціноутворення	Підвищення: ресурсно-інформаційного навантаження на підприємство задля забезпечення повноцінного документообігу стосовно контрольованих операцій та подальшого аналізу зібраної і задокументованої; ймовірності донарахування платнику контролюючими органами грошових зобов'язань у разі допущення помилок у вигляді надвеликих за розміром штрафних санкцій	Приведення бізнес-процесів у відповідність до національного законодавства та вимог Організації економічного співробітництва та розвитку (мікрорівень). Комплексне і якісне супроводження зовнішньоекономічних контрольованих операцій з метою обґрунтування їх відповідності принципу «витагнутої руки» (в т. ч. через використання баз даних з фінансовою інформацією компаній (програми Орбіс, Руслана, Амадеус, Спарк)) (мікрорівень). Підвищення професійних компетенцій працівників, які відповідають за супроводження контрольованих операцій (мікрорівень)
5	Непрофесійний підхід у веденні бізнесу	Втрата виробничої, фінансової, репутаційної, іміджевої стійкості та перехід у стан фінансово-економічної небезпеки	Зміна стратегії і місії підприємства; побудова ефективної HR-стратегії на підприємстві (з обов'язковістю приділення уваги відповідній професійній підготовці працівників), підвищення рівня корпоративної культури з наголосом, особливо для великих підприємств, на їх соціальну відповідальність (мікрорівень)

Необхідно зауважити, що вказана модель оподаткування обумовлює можливість підвищення рівня консолідації капіталу (обов'язкової складової ЕМВПП (п. 1.2 розділу 1)) промислових підприємств, примножуючи їх економіко-виробничий потенціал, конкурентоздатність та підсилюючи експортні позиції галузі в цілому.

Разом з тим, існують певні ризики стосовно ймовірних втрат бюджету через скасування такого джерела дохідної частини бюджету, як податок на прибуток підприємств. Тому до питання введення в систему оподаткування податку на виведений капітал необхідно підходити виважено та спираючись на проведені відповідними державними інституціями необхідні розрахунки. Хоча, на переконання Голови Комітету Верховної Ради України Н. Южаніної (в 2014 – 2019 рр.), ні експерти, ні журналісти, ні Міністерство фінансів не можуть говорити про прямі втрати, не маючи уявлення, яке виробництво може вийти з «тіні» завдяки впровадженню тієї або іншої норми [188].

Погоджуючись з тим, що прийняття відповідного закону потенційно має обумовити спрощення ведення бізнесу, зменшення адміністративного тиску на платників з боку контролюючих органів, спрямування прибутку на розвиток і технологічне оновлення виробництва, слід враховувати, що невизначеність для суб'єктів господарювання стосовно правил ведення податкового обліку в наступному бюджетному році може також спричинити перешкоди їх стабільній діяльності.

В цілому ж є зрозумілим, що без оперативного та адекватного реагування на законодавчі зміни, термін набрання чинності яких не дає часу на адаптацію, великі промислові підприємства не будуть мати можливості отримати очікуваний фінансовий результат, що потребує приділення особливої уваги перспективному податковому плануванню.

Сучасні методи податкового супроводження платників податків дають можливість контролюючим органам за допомогою електронних систем відслідковувати переважну більшість господарських операцій, класифікуючи їх за ступенями ризиків щодо мінімізації податкових платежів, а також

здійснювати моніторинг схем ухилення від оподаткування. З цього приводу слід зазначити, що під підвищену увагу контролюючих органів підпадають і ті суб'єкти, що сумлінно виконують свої податкові обов'язки в повному обсязі, але мають господарські відносини з так званими «сумнівними» контрагентами. І хоча в українському законодавстві відсутнє таке поняття, як солідарна відповідальність платників, наслідки цієї уваги відповідних державних органів після відпрацювання зазначених операцій можуть мати значний негативний вплив на загальний результат через невизнання в податковому обліку витрат з податку на прибуток підприємств і не підтвердження податкового кредиту з податку на додану вартість, а відтак – застосування штрафних (фінансових) санкцій, що негативно впливає на ЕМВПП. Особливо це стосується саме «великих платників податків», кількість господарських операцій тільки за фінансовий рік може скласти більше 100 тис. операцій, тому відпрацювання в податковій підсистемі ЕМВПП такої складової, як податкова репутація контрагентів, потребує особливої уваги.

Таким чином, на нашу думку, не тільки доцільним, але й обов'язковим заходом має стати використання суб'єктами господарювання («великими платниками податків») інструментів державного рівня, серед яких – отримання в електронному вигляді відповіді на запит покупця до Єдиного реєстру податкових накладних через офіційний сайт Державної фіскальної служби України; перевірка сумлінності господарських партнерів за допомогою електронних сервісів цієї ж служби «Дізнайся більше про свого бізнес-партнера» та «Анулювання реєстрації платників ПДВ» тощо. Також необхідно застосовувати зарубіжний досвід, а саме такі ефективні технології: процедура Due Diligence (скорочено – DDG, належна дбайливість, обачність, сумлінність). Due Diligence в загальному сенсі передбачає процес формування об'єктивного уявлення про об'єкт інвестування [189], та в більш вузькому значенні ця процедура полягає у збиранні і аналізі інформації, прийнятті рішення щодо доцільності тих чи інших взаємовідносин із контрагентами.

Мета DDG – виявити і мінімізувати будь-які ризики (фінансові, комерційні, юридичні, податкові, господарські та, навіть, репутаційні) за допомогою різноманітних джерел.

Ці заходи професійного підходу у веденні бізнесу необхідно здійснювати системно, вони повинні бути обов'язковим елементом роботи в податковій підсистемі ЕМВПП.

Наступне проблемне питання щодо функціонування податкової підсистеми ЕМВПП стосується регулювання відносин у сфері трансфертного ціноутворення. На великих та середніх підприємствах, діяльність яких підпадає під регулювання статті 39 Податкового кодексу України [10], мають бути призначені окремі фахівці, які відповідатимуть за супроводження контрольованих операцій, оскільки в протилежному випадку діяльність з ключовими партнерами може привести до непередбачуваних негативних податкових наслідків. Діюче українське податкове законодавство передбачає надання значної кількості податкових пільг. Пільги, офіційно надані чинним законодавством, визначені постійно оновлюваним Довідником пільг, наданих чинним законодавством зі сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, але не всі суб'єкти господарювання повною мірою застосовують передбачені законодавством можливості оптимізувати податкові платежі.

Істотний вплив на розмір суми податкового зобов'язання з податку на додану вартість, а відтак і на розмір обігових коштів, що знаходитимуться в розпорядженні великого промислового підприємства протягом звітного періоду, має і порядок проведення, і черговість розрахунків з партнерами (через існування правила «першої події»). Тому планування здійснення тих чи інших господарських платежів (втім, як і проведення господарських операцій) повинно бути обов'язковим елементом податкового контролінгу.

Крім того, діюче законодавство дозволяє відстрочити сплату певних податкових платежів, які можна ефективно використовувати впродовж визначеного часу. Навіть, якщо штрафні санкції неминучі, їх також можна

сплачувати в оптимальні терміни, використовуючи можливості їх зменшення та відстрочення.

Так, наприклад, скарга на рішення контролюючого органу, подана протягом десяти календарних днів [10], зупиняє виконання податкових зобов'язань, визначених в оскаржуваному податковому повідомленні-рішенні, від дня подання такої скарги до дня закінчення процедури адміністративного оскарження. При такому оскарженні дата сплати може бути відтермінована до 120 днів, а в окремих випадках загальне відтермінування може бути ще більшим.

Важливим є і професійне застосування норм господарського і цивільного права з огляду на їх вплив на об'єкти оподаткування, оскільки правильно укладені договори дозволяють значно знижувати податкове навантаження. Наприклад, чинне законодавство надає низку пільг для виконавців довгострокових договорів, як зі сплати податку на прибуток підприємств, так і податку на додану вартість. Однак часто виконавці таких договорів не використовують наданих їм можливостей для оптимізації оподаткування, укладаючи звичайні господарські договори. Ефективним, з точки зору обрання лояльнішого порядку оподаткування, є і використання в окремих випадках посередницьких договорів комісії замість договорів купівлі-продажу, і придбання товару на умовах договорів товарного кредиту тощо. В окремих випадках доцільно застосовувати спеціальний податковий режим (спрощену систему оподаткування), або обирати контрагентів, що використовують таку систему. Кожний з перелічених варіантів має свої особливості оподаткування, а відтак і податкові наслідки.

Окремий, послідовний, виважений і чіткий, алгоритм дій має бути забезпечений платником податків під час проведення перевірочних заходів контролюючими органами. Окремо слід зазначити, що інформацію стосовно запланованої перевірки окремого суб'єкта господарювання можна отримати, починаючи з 2017 року, з відкритих джерел інформації. Відповідна законодавча норма була внесена Законом України «Про внесення змін до

Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні», відповідно до якого план-графік документальних планових перевірок на поточний рік оприлюднюється на офіційному веб-сайті Державної фіскальної служби України «до 25 грудня року, що передує року, в якому будуть проводитися такі документальні планові перевірки» [187]. Тому, маючи в розпорядженні необхідну інформацію щодо запланованої податкової перевірки, платник може прийняти відповідні запобіжні заходи.

Зрозуміло, що для розробки оптимальної податкової моделі в підсистемі ЕМВПП, реалізація якої має безпосередній вплив на економічний механізм, не достатньо ведення бухгалтерського обліку, навіть досконалого. Для забезпечення ефективного режиму функціонування економічного механізму великого промислового підприємства необхідно, зокрема, забезпечити переміщення акценту з фіксації тих подій, що відбулися, і контролю за ними на опрацювання і аналіз майбутнього результату шляхом впровадження податкового контролінгу, що потребує поряд з вирішенням організаційних і кадрових питань, забезпеченість відповідними матеріальними, інформаційними ресурсами тощо. Тобто, нами обґрунтовано актуальність запропонованої в п.1.2 структурно-логічної моделі «економічного механізму великого промислового підприємства», до якої нами включено взаємозв'язані невід'ємні компоненти: «інформаційне забезпечення – економічна діагностика – податкова підсистема – механізм консолідації капіталу», які у єдиній системі є запорукою фінансової безпеки ЕМВПП.

Таким чином, систематизовано заходи з удосконалення податкової підсистеми фінансової безпеки економічного механізму «великих промислових підприємств» – «великих платників податків», які ґрунтуються на механізмі податкового контролінгу; передбачають упорядкування законодавчих норм, спрямовані на оптимізацію моделі оподаткування прибутку, моделі солідарної відповідальності платників податків, регулювання трансфертного ціноутворення; спрямовані на забезпечення професійного підходу у веденні бізнесу; враховують виконання на

законодавчому рівні принципу стабільності податкового законодавства шляхом введення мораторію на внесення змін до Податкового кодексу України на визначений період.

3.3. Удосконалення екологічної складової податкової підсистеми ЕМВПП

Промислове виробництво завжди супроводжується значним ризиком забруднення навколишнього середовища, тому важливим науковим завданням є системна робота у напрямку пошуку шляхів техніко-технологічного удосконалення виробництва задля захисту довкілля, з одного боку, та забезпечення сумлінного справляння ресурсних платежів виробниками продукції, з іншого, результатом чого може бути забезпечений відповідний рівень екологічної безпеки в регіоні та в країні в цілому. Переконливою ілюстрацією необхідності приділення посиленої уваги вищезазначеному питанню є зміст екологічних мап та карти якості води України, які дозволяють оцінити ризики екологічної спрямованості сучасних вітчизняних виробництв, особливо «великих промислових підприємств».

Статистичні дані свідчать, зокрема, про те, що від забруднення атмосферного повітря токсичними (технологічними, аварійними, понаднормативно свідомо здійснюваними) викидами шкідливих речовин найбільше потерпає населення регіонів і міст України з розвинутим промисловим виробництвом. Різниця в обсягах викидів шкідливих речовин стаціонарними джерелами забруднення в атмосферне повітря в окремих регіонах і містах України є надвеликою.

Загальні обсяги викидів шкідливих речовин стаціонарними джерелами забруднення в атмосферне повітря в окремих екологічно чистих областях України у 1990 р. становили від 26 тис. т у Чернівецькій області, 34 тис. т у Волинській області і 38 тис. т у Закарпатській області до 64 тис. у Рівненській

області. Відносно невисокими вони були також у Тернопільській, Житомирській і Миколаївській областях (*Додаток Ц*).

Найбільшими обсяги викидів шкідливих речовин стаціонарними джерелами забруднення у 1990 р. були у промислово розвинутих областях – Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій. За цим показником Дніпропетровська область перевищувала, наприклад, Волинську область у 64 рази, відповідно Закарпатську область – у 57 разів, а Чернівецьку область у 83 рази. Показники 2017 р. є такими, що відрізняються ще більше – обсяги викидів шкідливих речовин стаціонарними джерелами в Дніпропетровській області більше, ніж у Волинській в 131 раз, Закарпатській і Чернівецькій – в 219 разів.

Ще значнішою була різниця в показниках забруднення атмосферного повітря шкідливими речовинами в окремих містах України. Так, обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря в 1990 р. в м. Запоріжжя були в 41 раз більшими, ніж, наприклад, у м. Луцьку. Обсяги забруднення атмосферного повітря у містах Енергодар, Маріуполь, Кривий Ріг у 1990 р. перевищували аналогічні показники м. Ужгород відповідно у 123 рази, 305 разів і 521 раз (*Додаток Ц*).

Відповідні показники промислових міст країни в 2017 р. є незрівнянно гіршими. Так, обсяги забруднення повітря в м. Запоріжжя перевищують показник м. Луцьк у 70 разів; забруднення міст Енергодар, Маріуполь, Кривий Ріг більше показника м. Ужгород відповідно у понад 1000 разів, 2880 разів, 3200 разів. Слід зауважити, що впродовж 20 років спостережень – з 1990 р. по 2010 р. обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря суттєво зменшилися в Україні в цілому з 9439 тис. т до 4132 тис. т або в 2,3 рази, у тому числі у Донецькій області – відповідно з 2539 тис. т до 933 тис. т або в 2,7 рази, в Дніпропетровській області – з 2170 тис. т до 933 тис. т або в 2,3 рази, у Запорізькій області – з 588 тис. т до 218 тис. т або в 2,7 рази. Однак, і таке «зменшене» забруднення атмосферного повітря, що було у 2010 р., є дуже загрозливим для довкілля в промислово розвинутих регіонах і містах країни.

Якщо ж порівняти вищенаведені показники 1990 р. з показниками 2017 р., то тенденція до зменшення зберігається (*Додаток Ц*).

Але, як свідчить проведений аналіз, зменшення викидів шкідливих речовин та парникових газів в атмосферне повітря в Україні в цілому і в окремих регіонах у 2017 р. порівняно з 1990 р. відбулося не за рахунок впровадження заходів по охороні атмосферного повітря від забруднення, а за рахунок значного зменшення промислового виробництва. Більше того, у вказаний період багаторазово зменшилося введення в дію окремих потужностей з охорони навколишнього природного середовища.

Так, у 1990 р. було введено в дію станцій для очищення стічних вод загальною потужністю 343 тис. куб. м за добу стічних вод, у 2000 р. – відповідно 74 тис. куб. м., а у 2005 р. – лише 37 тис. куб. м [36, с. 540].

При цьому зазначимо, що обсяги відведення (скидання) забруднених і без очищення зворотних стічних вод в Україні становлять мільярди тон.

Якщо проаналізувати потужність очисних споруд (щодо водовідведення), то в динаміці ми спостерігаємо її постійне зниження: з 7992 млн. куб. м в 2000 р. до 7425 млн. куб. м в 2010 р., та з 7190 млн. куб. м в 2014 р. до 5415 млн. куб. м в 2017 р. Тобто, за 18 років потужність очисних споруд знизилася на 32% [28, с. 187], і це за умови, що в Україні є надвисокими показники скидання у природні водні об'єкти зворотних вод без належного очищення.

Слід зауважити, що загальні обсяги витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні у поточних цінах з 3,2 млрд. грн. у 2000 р. і 7,1 млрд. грн. у 2005 р. збільшилися до 13,1 млрд. грн. у 2010 р. [186, с. 525; 36, с. 538; 28, с. 200] (табл. 3.12); витрати на охорону навколишнього природного середовища у поточних цінах у 2016 р. становили 32,5 млрд. грн., у 2017 р. – відповідно 31,5 млрд. грн. [28, с. 200]. Це мало б свідчити про позитивність динамічного ряду, якби не аналіз відносних показників.

Поточні витрати, як складова загальних витрат на охорону навколишнього природного середовища, у 2016 р. склали 19,1 млрд. грн., а у

2017 р. – 20,5 млрд. грн. [28, с. 200]. Причому, якщо мова йде про фінансування таких витрат за рахунок державного бюджету, то це мізерні показники – вони складають лише 2,9% у 2016 р. та 2,3% у 2017 р. від загальної суми витрачених на ці цілі коштів [28, с. 200].

Таблиця 3.12

**Витрати на охорону навколишнього природного середовища та
екологічні платежі за його забруднення***

Джерела / період	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Витрати на охорону навколишнього природного середовища, млрд. грн.	3,2	7,1	13,1	20,4	21,9	24,6	32,5	31,5
у тому числі:								
-капітальні інвестиції	0,6	1,8	2,8	6,0	7,9	7,7	13,4	11,0
-поточні витрати	2,6	5,3	10,4	14,3	13,9	16,9	19,1	20,5
Частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів Держбюджету, %:								
- у капітальних інвестиціях	7,9	8,5	8,7	1,3	0,5	4,1	2,8	3,5
- у поточних витратах	1,3	2,1	2,7	2,6	2,0	1,8	2,9	2,3

Примітка: складено автором на основі даних [28, с. 200; 36, с. 538; 190, с. 525].

Обсяг витрат на охорону навколишнього природного середовища впродовж останніх років, як і в попередні періоди, не забезпечував потреби в фінансових ресурсах на впровадження заходів по надійній охороні довкілля. Для підтвердження об'єктивності своєї оцінки недостатності обсягів фінансових ресурсів на охорону навколишнього природного середовища в Україні, користуючись науковим методом пізнання – методом порівняння (співставлення), зазначимо, що, наприклад, в Німеччині ще у 2000 р. витрати на охорону навколишнього природного середовища становили 1,8% від ВВП країни [191]. Впродовж 2015-2017 рр. зазначені витрати в Німеччині дорівнювали 3,9 млрд. євро, 4,5 млрд. євро та 5,6 млрд. євро відповідно [192], що в десятки разів більше, ніж витрачає на такі цілі Україна. Це порівняння показує наскільки незначними є витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні впродовж усіх досліджуваних років.

З метою визначення і розв'язання екологічних проблем в країні у 2010 р. була розроблена і затверджена на законодавчому рівні Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 р. [193]. За нашою оцінкою, прийнята Стратегія достатньо обґрунтовано висвітлює мету і принципи, стратегічні цілі і завдання та інструменти реалізації національної екологічної політики держави. Однак, черговий значний спад розвитку економіки у країні в 2014-2017 рр. і, як наслідок, вкрай малі обсяги дохідної і витратної частин Державного бюджету унеможливили виділення достатніх фінансових ресурсів на проведення системи заходів по охороні навколишнього природного середовища.

З 1 січня 2020 р. набере чинності Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року» [194], яким удосконалені і розвинуті окремі положення попередньої, діючої на сьогоднішній день, Стратегії державної екологічної політики країни. Так, в новому законодавчому акті передбачені, наприклад, кроки із стимуляції і впровадження економічних та фінансових механізмів, зокрема екологічної модернізації промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку, та на теперішній час не прийнято жодної законодавчої норми, яка б дозволила з 2020 р. «запустити» в дію цей механізм стимулювання із залученням, в першу чергу, промислових підприємств до процесів встановлення в країні стану стійкої екологічної безпеки.

Відсутність жорсткої, невідворотної відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища в ситуації коли обсяги викидів шкідливих токсичних речовин в атмосферне повітря в країні становлять мільйони тон, а обсяги скидання забруднених без очищення і «недостатньо очищених» зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти сягають мільярди кубічних метрів призводить до значного і швидкого поглиблення проблеми надмірного забруднення довкілля та до зростання реальної загрози природному середовищу.

З цього приводу слід окремо зупинитись на питанні про скасування штрафів за перевищення встановлених відповідними державними службами для кожного окремого забруднювача лімітів викидів, скидів та розміщення забруднюючих речовин. Досвід адміністрування збору за забруднення навколишнього середовища (до 2011 року) і екологічного податку (відповідно до ПКУ) дозволяє зробити однозначний висновок – необхідно відновити систему застосування штрафних санкцій у вигляді 10 (5-ти) кратного розміру платежу за відсутність у платника затверджених лімітів чи їх перевищення. Основне екологічне навантаження має лежати на тих платниках, які не вживають заходів зі зниження рівня шкідливої дії на природне середовище. Крім того, успішність екологічного оподаткування, а відтак і взагалі стан місця проживання населення, значною мірою залежить від рівня і якості системи контролю та обліку забруднень, тобто від роботи відповідних служб і контролюючих органів. І тут є дуже значним поле для діяльності. Механізми контролю за дотриманням природоохоронного законодавства та взаємодії певних державних органів також потребують покращення. Гострою проблемою в справлянні екологічного податку на сьогоднішній день ми визначаємо і процедуру його зарахування до бюджету. Так, починаючи з 2019 року, застосовується новий порядок, зокрема, щодо визначення розміру зобов'язання та розподілу сум доходів від екологічного податку в частині викидів двоокису вуглецю в атмосферне повітря. По-перше, в поточному році ставку податку з 0,41 грн./тонну було підвищено до 10 грн./тонну, тобто збільшено у 24,4 рази [10] (що повністю відповідає позитивному світовому природоохоронному досвіду), по-друге, відповідно до Бюджетного кодексу України [196] вказані суми платежу у повному обсязі (100%) зараховуються виключно до загального фонду Державного бюджету України на відміну від податку за викиди у атмосферне повітря інших забруднюючих речовин. Що стосується загальновстановленого порядку розподілу сум екологічного податку між бюджетами різних рівнів, то згідно з нормами БКУ вони розподіляються у співвідношенні 45% – до доходів загального фонду

Державного бюджету України (п. 16¹ ст. 29) та 55% - до доходів спеціального фонду місцевих бюджетів (п. 4¹ ст. 69¹). Тобто місцеві бюджети отримують лише половину від загальної суми платежу, які сплачують забруднювачі за нанесену шкоду довкіллю на території, де розташовані джерела забруднення.

Таким чином, нами обґрунтовано, що при такому розподілі надходжень, що не передбачає диференціацію пропорцій в залежності від розмірів екологічного навантаження на територію, з боку держави не забезпечується відповідна підтримка регіонів з високим рівнем екологічного забруднення (в першу чергу, як зазначалося вище, Донецької, Дніпропетровської, Луганської і Запорізької областей).

Виходячи з вищенаведеного, вважаємо за необхідне внести зміни до Бюджетного кодексу України (в ст. 29 та ст. 69) відносно суттєвого збільшення частки (до максимального значення) надходжень екологічного податку, що отримуватимуть бюджети територій, які займають перші позиції в країні по рівню екологічної небезпеки за умови обов'язковості спрямування таких коштів на захист екосистеми та стимулювання промислових підприємств на поліпшення екологічності їх виробництв. Причому зазначений алгоритм розподілу надходжень до бюджетів, вважаємо, має бути розповсюджений і на викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю.

За статистичними даними питома вага екологічного податку в загальних надходженнях Зведеного бюджету України протягом 2010 – 2017 рр. не перевищує 2% [197]. Якщо ж звернутися до зарубіжного досвіду справляння податкових платежів, то в більшості промислово розвинутих країнах екологічні податки складають досить значну суму в загальній системі надходжень - в середньому від 5% до 10% [198, с. 33]. Повертаючись до аналізу вітчизняного досвіду адміністрування платежів з екологічного податку, слід зазначити, що у м. Запоріжжі основними платниками цього податку є великі підприємства, тому аналітика по них є показовою. У цьому контексті доцільним буде дослідити динаміку надходжень по екологічних платежах, що здійснювалися запорізькими великими підприємствами

протягом 2010 – 2017 рр., та оцінити вплив надходжень податку на формування дохідної частини бюджету, використовуючи дані таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Динаміка надходжень екологічного податку, сплаченого великими платниками Запорізького регіону, млн. грн.

Показники / роки	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Всього податкових надходжень до Зведеного бюджету України	3613,2	3919,7	3864,7	4349,6	6015,2	10128,0	11962,0
Екологічний податок (збір за забруднення навколишнього природного середовища – в 2010)	36,1	32,4	44,5	58,6	66,7	70,0	75,6
Питома вага екологічного податку в загальному обсязі податкових надходжень, %	0,99	0,83	1,15	1,35	1,38	0,7	0,63
Індекс промислового виробництва по Запорізькому регіону, %	107,8	96,8	97,0	96,8	95,3	96,9	106,2

Примітка: складено автором за окремими даними [199]

Проведене дослідження динаміки екологічних платежів підприємств – великих платників податків свідчить про те, що впродовж 2010 – 2017 рр. відсоток екологічного податку в загальній сумі надходжень не перевищив 1,38%, тобто його тенденція відповідає загальноукраїнській, і він є на порядок нижчим, ніж відповідний показник розвинутих промислових країн світу. Важливим кроком, що дозволить покращити стан навколишнього природного середовища, є вирішення питання щодо виведення екологічного податку за межі загальноновстановленої системи обліку (як бухгалтерського, так і податкового). На увазі маються норми чинного законодавства України, в першу чергу, (П(С)БО 16 «Витрати» [200], стосовно віднесення екологічного податку до складу витрат підприємства, в результаті чого фактично відбувається закладення податку до ціни продукції та перенесення його на кінцевого споживача. У випадку не проведення суб'єктом господарювання технічного переоснащення виробництва, відсутності впровадження новітніх

технологій, сплата екологічного податку повинна здійснюватися за рахунок власних коштів платника.

Таким чином, обґрунтовані пропозиції (табл. 3.14) щодо удосконалення законодавчої та нормативно – правової бази відносно екологічної політики держави та справляння екологічного податку, які безпосередньо впливають, як на розвиток процесів технічного переоснащення та впровадження інновацій на великих промислових підприємствах, так і на стимулювання мобілізації власних фінансових ресурсів, в т.ч. для модернізації підприємств, що у сукупності підвищує ефективність функціонування ЕМВПП через консолідацію капіталу (див. рис. 1.3, розділ 1).

Таблиця 3.14

Пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства в напрямку екологізації діяльності промислових підприємств

№	Назва законодавчого (нормативного) акта; примітка до діючої редакції	Запропонована редакція
1.	Податковий кодекс України; відповідна норма відсутня	Розділ VIII доповнити статтею 249 ¹ наступного змісту: «У разі відсутності у платника затверджених у встановленому порядку лімітів викидів, скидів та розміщення відходів чи допущення понадлімітних обсягів скидів та розміщення відходів податок обчислюється в установленому порядку у десятикратному розмірі»
2.	Норма щодо подання органами виконавчої влади з охорони навколишнього середовища до ДПС України інформації про встановлені суб'єктам господарювання ліміти викидів, скидів та розміщення відходів відсутня	У пункті 250.3 статті 250 Розділу VIII після слів «яким в установленому порядку видано дозволу на викиди, спеціальне водокористування та розміщення відходів» додати слова «із зазначенням встановлених лімітів»
3.	Бюджетний кодекс України; 3.1. у відповідності до п. 16 ¹ ст. 29 розмір надходжень з екологічного податку до Державного бюджету визначений на рівні 45 відсотків від загальної суми; 3.2. у відповідності до п. 4 ¹ ст. 69 ¹ розмір надходжень з екологічного податку до місцевих бюджетів визначений на рівні 55 відсотків від загальної суми	До доходів загального фонду Державного бюджету України... належать: ... 16 ¹) 15 відсотків екологічного податку (в т.ч. екологічного податку, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення)... До надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів належать: ... 4 ¹) 85 відсотків екологічного податку ((в т.ч. екологічного податку, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення)...
4.	(П(С)БО 16 «Витрати»; не передбачений особливий порядок обліку екологічного податку	Абзац дев'ятий п. 18 викласти в наступній редакції: «До адміністративних витрат відносяться ...: податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім податків, зборів та обов'язкових платежів, що включаються до виробничої собівартості продукції, робіт, послуг, та екологічного податку. Екологічний податок визнається витратами згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку "Екологічний податок»

Примітка: складено автором самостійно

За оцінками експертів, на теперішній час рівень консолідації капіталу в машинобудуванні економічно розвинених країн досягає 67% [201, с.105], що і стало передумовою їх економічного прогресу. Залучаючи до співпраці, в якості суміжників, підрядників і постачальників, підприємців, малі і середні компанії, та сполучаючи багато галузей економіки, великі корпорації входять до системовизначальних компонентів для економіки країни. Тому створення державою умов, за яких процеси консолідації капіталу вітчизняних машинобудівних підприємств наберуть обертів, є необхідною умовою ефективного управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки.

Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо доцільним внести пропозиції щодо розробки нової обґрунтованої *Національної екологічної довгострокової стратегії України на період до 2040 р. (далі – Стратегія)*. В Стратегії в повній мірі мають бути закріплені такі змістовні складові:

- принципи оподаткування, на яких ґрунтується вирішення триєдиного завдання податкової політики «вітчизняний досвід управління – зарубіжний досвід – державне управління» та організаційно-управлінські принципи ефективного функціонування ЕМВПП (див. табл. 1.7, п.1.3);

- науково – методичні підходи до забезпечення стану екологічної безпеки в країні, які ґрунтуються на удосконаленій законодавчій та нормативно – правовій базі відносно екологічної політики держави та справляння екологічного податку, що забезпечує запобігання шкідливому впливу на довкілля та відбувається через техніко-технологічне удосконалення ЕМВПП галузей економіки, зокрема, машинобудівних підприємств;

- Концепція екологічного оподаткування, що спрямована на вирішення триєдиної науково-виробничої задачі в контексті фінансової безпеки – «стимулююче адміністрування екологічного податку та справляння екологічних платежів – раціональне використання навколишнього середовища – інноваційний розвиток техніко – технологічного потенціалу «великих промислових підприємств» – «великих платників податків»», що відповідає

загальносвітовому принципу «економічно вигідно те, що екологічно безпечно» [202];

– спеціальний інженерно – інноваційний розділ Стратегії щодо захисту від надмірного забруднення ріки Дніпро, всіх інших великих і малих річок, озер і водоймищ країни; практичним заходом розділу має бути, по – перше, програма з інженерного створення, практичного випробування і виробництва суто вітчизняних екологічно безпечних і гарантовано надійних у роботі річкових електроплавних човнів і ін. суден; по – друге, інженерне створення, практичне випробування і налагодження виробництва компактних переносних електромоторів для простого встановлення на човнах взамін традиційних моторів, які є суттєвим джерелом забруднення внутрішніх водойм країни; по – третє, будівництво достатньої мережі електрозаправних пунктів для моторів електроплавних човнів і катерів.

Результатом впровадження такої програми є розробка еколого – економічної моделі розвитку ЕМВПП (рис. 3.6) машинобудування Запорізької області в контексті фінансової безпеки, яка передбачає консолідацію капіталу великих промислових підприємств, побудована у напрямку екологізації їх діяльності, що є підґрунтям залучення інвестицій і підвищення частки експорту з високою питомою вагою доданої вартості.

Таким чином, обґрунтовано науково – практичний підхід до комплексного урегулювання питань екологічної безпеки податкової підсистеми ЕМВПП в контексті фінансової безпеки, який включає еколого-економічну модель розвитку ЕМВПП та складається з організаційно – правової складової (удосконалення законодавчої та нормативно – правової бази екологічної політики держави та справляння екологічного податку і механізму притягнення порушників до відповідальності); техніко – екологічної складової (стимулювання виробництва екологічного устаткування та впровадження новітніх екозбалансованих технологій); соціально – економічної складової (формування промислово-екологічної та загальнодержавної корпоративної культури у контексті фінансової безпеки).

Рис. 3.6. Еколого-економічна модель розвитку ЕМВПП в контексті фінансової безпеки

Висновки до розділу 3

У процесі удосконалення економічного механізму великих промислових підприємств в контексті фінансової безпеки отримані наступні наукові результати:

1. Доведено адекватність результатів моделювання інтегрального показника «фінансової стійкості ЕМВПП» за умов різних режимів функціонування 4-х великих промислових підприємств Запорізької області: ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Запоріжтрансформатор», ПрАТ «Запорізький Електровозоремонтний завод» та ПрАТ «Запорізький завод важкого кранобудування», які відображають сучасне фінансове становище об'єктів; запропонований підхід до формування «Бази знань» надає процесу універсальності та дозволяє застосовувати для вибору інтегрального показника будь-яку комбінацію індикаторів (показників) в залежності від мети управління.

2. Систематизовано заходи з удосконалення податкової підсистеми фінансової безпеки економічного механізму «великих промислових підприємств» – «великих платників податків», які гуртуються на механізмі податкового контролінгу; передбачають упорядкування законодавчих норм, спрямовані на оптимізацію моделі оподаткування прибутку, моделі солідарної відповідальності платників податків, регулювання трансфертного ціноутворення; спрямовані на забезпечення професійного підходу у веденні бізнесу; враховують виконання на законодавчому рівні принципу стабільності податкового законодавства шляхом введення мораторію на внесення змін до Податкового кодексу України на визначений період.

3. Обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення законодавчої та нормативно – правової бази відносно екологічної політики держави та справляння екологічного податку, які безпосередньо впливають, як на розвиток процесів технічного переоснащення та впровадження інновацій на великих промислових виробництвах, так і на стимулювання мобілізації

власних фінансових ресурсів, в т.ч. для модернізації підприємств, що у сукупності підвищує ефективність функціонування ЕМВПП через консолідацію капіталу, що є обов'язковою складовою ЕМВПП.

4. Обґрунтовано науково – практичний підхід до комплексного урегулювання питань екологічної безпеки податкової підсистеми ЕМВПП в контексті фінансової безпеки, який включає організаційно – правову складову (удосконалення законодавчої та нормативно – правової бази екологічної політики держави та справляння екологічного податку і механізму притягнення порушників до відповідальності); техніко – екологічну складову (стимулювання виробництва екологічного устаткування та впровадження новітніх екозбалансованих технологій); соціально – економічну складову (формування промислово-екологічної та загальнодержавної корпоративної культури у контексті фінансової безпеки).

Результати дослідження, що проведені у розділі, відображені у публікаціях [165, 195, 203].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано нове вирішення науково-прикладної проблеми – управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті фінансової безпеки. Отримані результати дослідження дозволили сформулювати наступні висновки та внести пропозиції, що мають як теоретичне, так і практичне значення:

1. Розвинуто змістовне наповнення понять «велике підприємство» та «великий платник податків»: це підприємства, показники яких за звітний період, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб; господарська діяльність яких є прозорою для реалізації державної політики планування податкових платежів до бюджетів різних рівнів; для яких поняття «великі підприємства» та «великі платники податків» ототожнюються незалежно від будь-якої форми власності тому, що власність створює унікальне соціальне середовище, в якому функціонує суспільне виробництво та діють підприємства різних видів на основі володіння, користування та розпорядження майном; підприємства, що є значимими об'єктами національної економіки та гарантами її фінансової безпеки.

2. Уточнена сутність категорії «економічний механізм великого промислового підприємства», яка розглядається як система видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів регулювання, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами історичного етапу розвитку держави, існують для забезпечення ефективного функціонування «великих підприємств» і одночасно – це комплекс способів функціонування «великого підприємства» як соціально-економічної системи.

3. Удосконалено конструкцію ЕМВПП як системи, що забезпечує зовнішні зв'язки і створює відповідні умови отримання доходу, її принципи визначаються особливостями господарського механізму суспільства, механізм спрямований на розвиток виробничих відносин усередині підприємства і принципи побудови обумовлені особливостями виробничих відносин на підприємстві та який включає такі невід'ємні стратегічні складові: економічна діагностика, механізм консолідації капіталу та податкова підсистема, що безпосередньо взаємодіє з підсистемами забезпечення і функціональними підсистемами.

4. Розвинуто методологічне підґрунтя реалізації Концепції управління ЕМВПП в контексті фінансової безпеки, що включає: організаційно-управлінську складову; спрямована на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що його забезпечують, на виявлення типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у єдину теоретичну картину, практичною реалізацією якого є розробка та коригування програми в інтересах досягнення цілі – Стратегічного плану розвитку; включає базові організаційно-управлінські принципи, що поділяються на два блоки: загальні принципи та принципи організації управління; вирішує триєдине наукове завдання в підсистемі «інформаційна компонента – консолідація капіталу – податкова складова», що є каталізатором фінансової безпеки; процес унормування системи законодавчих, нормативно-правових та піднормативних актів регулювання діяльності великих промислових підприємств у напрямку забезпечення виробничої, фінансової і економічної стійкості.

5. Ідентифіковано передумови та наслідки деградації промисловості України, що ґрунтуються на моніторингу стану і тенденцій в економіці; обмеженому використанні показника ВВП у поточних, постійних цінах, цінах та паритетах купівельної спроможності; враховують багатопараметричний аналіз промисловості в контексті фінансової безпеки та орієнтовані на державний контроль, регулювання, координацію, підтримку і збереження

кожного великого промислового підприємства не залежно від форм власності заради відновлення і розвитку галузі й економіки країни в цілому.

6. Удосконалено механізм оцінювання та структуровано систему індикаторів впливу на фінансово-економічну безпеку промисловості, які ґрунтуються на принципах репрезентативності та достовірності, а механізм включає виробничу, фінансову, енергетичну, демографічну та соціальну складові і націлений на приведення до умов сьогодення актів законодавчо-нормативного регулювання.

7. Вирішено багатокритеріальне завдання управління ЕМВПП шляхом розробки методичного підходу до управління ЕМВПП, в основу якого покладено принципи максимальної інформативності та допустимої мультиколеніарності; процес моделювання інтегральних оцінок та методику рангового рейтингування; режими функціонування підприємства та стадії формування внутрішнього рейтингу підприємства. Обґрунтовано, що методичний підхід та процес моделювання інтегрального показника «фінансової стійкості ЕМВПП» є універсальними для «великих промислових підприємств» – «великих платників податків» будь-якої галузі.

8. Систематизовано заходи з удосконалення податкової підсистеми ЕМВПП, в основу яких покладено механізм податкового контролінгу; процес упорядкування законодавчих норм, що спрямовані на оптимізацію моделі оподаткування прибутку, моделі солідарної відповідальності платників податків, регулювання трансфертного ціноутворення, забезпечення професійного підходу у веденні бізнесу; обов'язковість виконання на законодавчому рівні принципу стабільності податкового законодавства шляхом введення мораторію на внесення змін до Податкового кодексу України на визначений період.

9. Розроблено модель еколого-економічного розвитку ЕМВПП в контексті фінансової безпеки, яка складається з організаційно-правової складової, техніко-економічної складової та соціально-економічної складової і зорієнтована на розробку Національної екологічної довгострокової стратегії

України на період до 2040 р. та зорієнтована на підвищення ефективності функціонування ЕМВПП через консолідацію капіталу, що є обов'язковою складовою ЕМВПП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Круш П.В., Тульчинська С.О., Тульчинський Р.В., Кириченко С.О., Кривда О.В., Кавтиш О.П. Внутрішній економічний механізм підприємства: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 204 с.
2. Економіка підприємства. Збірник практичних задач і конкретних ситуацій: навчальний посібник / за ред. С.Ф. Покропивного. Київ : КНЕУ, 1999. 328 с.
3. Економіка підприємства: основи теорії та практики: навчальний посібник. Метеленко Н.Г., Двигун А.О., Борисенко Т.М. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 222 с.
4. Менеджмент підприємства (організації): навчальний посібник. В.М. Огаренко, С.Я. Салига, А.Г. Беліченко, С.К. Бабець, Л.І. Кирилова, Т.П. Кулік, О.М. Попов, К.С. Салига / за ред. В.М. Огаренко, С.Я. Салиги. Запоріжжя : КПУ, 2009. 312 с.
5. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. Й.М. Петровича. 2-ге вид., виправл. Львів : «Магнолія плюс». Видавець СПД ФО В.М. Піча, 2006. 580 с.
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 26.04.2019).
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 21.12.2018).
8. Економіка виробничого підприємництва: навч. посіб. Й.М. Петрович, І.О. Будіщева, І.Г. Устінова та ін. / за ред. Й.М. Петровича. 3-тє вид. випр. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2002. 405 с. (Вища освіта ХХІ століття).
9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (із змін). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 20.04.2019).
10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (із змін. та доп.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17> (дата звернення 03.05.2019).

11. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень». Закон України від 05.10.2017 № 2164-VII. Відомості Верховної Ради, 2017. № 44.

12. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL: <https://eu-ua.org/tekst-uhody-pro-asotsiatsiiu/rozdil-v-ekonomichne-haluzeve-spivrobitnytstvo> (дата звернення 03.02.2019).

13. Директива 2013/34/ЄС Європейського парламенту та Ради DIRECTIVE 2013/34/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення 06.03.2019).

14. Малі та середні підприємства. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Малі_та_середні_підприємства (дата звернення 07.12.2018).

15. Приклади визначення категорії, до якої належить підприємство, наведено в додатку (Інформ. повідомлення «Щодо визначення категорії підприємства відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»). Погоджені на засіданні Методологічної ради з бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України (протокол від 15.11.2018 № 5). URL: <https://minfin.gov.ua/search/category> (дата звернення 24.12.2018).

16. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2010 рік. Наказ ДПА України від 31.03.2010 № 209. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=06SKBE0FA7> (дата звернення 15.11.2018).

17. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2011 рік. Наказ ДПА України від 24.12.2010 № 1005. URL: <http://sfs.gov.ua/arhiv/podatкова-baza-do-nabrannya-chinnosti-podatkovim-kodeksom/normativno-pravova-baza/nakazi-dpa-ukraini/arhiv-nakaziv-dpa->

ukraini/nakazi-za-2010-rik/61510.html (дата звернення 15.11.2018).

18. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2012 рік. Наказ ДПС України від 14.09.2011 № 4. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/53574.html> (дата звернення 16.11.2018).

19. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2013 рік. Наказ ДПС України від 17.09.2012 № 837. URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/70050.html> (дата звернення 16.11.2018).

20. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2014 рік. Наказ Міндоходів від 07.10.2013 № 543. URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/113941.html> (дата звернення 16.11.2018).

21. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2015 рік. Наказ ДФС від 26.09.2014 № 145. URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/167732.html> (дата звернення 16.11.2018).

22. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2016 рік. Наказ ДФС від 08.09.2015 № 681. URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/214495.html> (дата звернення 16.11.2018).

23. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2017 рік. Наказ ДФС від 26.12.2016 № 1036. URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/280066.html> (дата звернення 16.11.2018).

24. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2018 рік. Наказ ДФС від 26.09.2017 № 632. URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/312642.html> (дата звернення 16.11.2018).

25. Про затвердження Реєстру великих платників податків на 2019 рік. Наказ ДФС від 26.09.2018 № 617. URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/352246.html> (дата звернення 16.11.2018).

26. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні. Закон України від 21.12.2016 № 1797-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1797-19#n16> (дата звернення 16.10.2018).

27. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році. Закон України від 07.12.2017 № 2245-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-19#n19> (дата звернення 16.10.2018).

28. Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2018. 541 с.

29. «ТОП-100. Рейтинги крупнейших». 500 крупнейших компаний Украины. Київ : «Новый друк». Декабрь 2018 – январь 2019, 2019. 130 с.

30. Власність. Довідкова інформація від 11.05.2007. Ліга: Закон. «Власність», 2017.

31. Юридична енциклопедія. Т. 1 Київ : «Українська енциклопедія імені М.П. Бажана», 1998. 670 с.

32. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Голос України. 2014. (25.10.2014) № 206.

33. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до ВР України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ : НДІСД, 2017. 928 с.

34. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до ВР України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf (дата звернення 18.01.2019).

35. Народне господарство України у 1991 році: статистичний щорічник. Міністерство статистики України. Київ: Техніка, 1992. 468 с.

36. Статистичний щорічник України за 2007 рік. Державний комітет статистики України. Київ : Консультант, 2008. 572 с.

37. Статистичний щорічник України за 2016 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2017. 611 с.

38. Самаєва Ю. Краще допоможіть матеріально... *«Дзеркало тижня»* : Інформаційно-аналітичний щотижневик. 2016. (26.11.2016). № 45 (291)

39. Лукинов И. Инвестиционная активность в экономическом обновлении

и росте. *Экономика Украины*, 1997. № 8. С.4-8.

40. Fortune_Global_500. Вікіпедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Fortune_Global_500 (дата звернення 26.12.2018).

41. Toyota. Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Toyota>. (дата звернення 26.12.2018).

42. Философия нового качества. Капитал. 1998. № 2. С 4-5.

43. Коренюк К.Є. «...0,1% платників в країні забезпечує 60% всіх надходжень до бюджету». Вебсайт Tax Link. URL: <https://taxlink.ua/ua/news/01-platnikiv-v-kraini-zabezpechu-60-vsih-nadhodzen-do-bjudzetu-k-korenjuk.htm> (дата звернення 29.03.2019).

44. Леонтьев В.В. Экономические эссе. Теория, исследования, факты, политика. URL: <http://institutiones.com/download/books/1952-ekonomicheskoe-esse-eontev.html> (дата звернення 28.04.2019).

45. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств. Рішення правління Укоопспілки від 28.07.2006. *Вісник Центральної спілки споживчих товариств України*, 2006. № 30.

46. Сергеев И.М. Редакц. стаття. «Бизнес». Киев : Блиц-Информ, 2013, № 18-19 (1057-1058). (13.05.2013). С. 4 – 5.

47. Економіка та організація виробництва: підручник / за ред. В.Г. Герасимчука, А.Е. Розенплентера. Київ : Знання, 2007. 678 с.

48. Внутрішній економічний механізм підприємства: навчальний посібник / за заг. ред. М. Г. Грещака, к.е.н., професора. Київ : КНЕУ, 2001. 228 с.

49. Внутрішній господарський механізм ефективного функціонування промислових підприємств: теорія, практика, перспективи: монографія Н.Г. Метеленко. Запоріжжя: КПУ, 2010. 480 с.

50. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство: монографія: Б.М. Андрушків, О.А. Сороківська, Л.Я. Малюта та ін. Тернопіль : Тернограф, 2008. 424 с.

51. Абалкин Л.И. Что такое хозяйственный механизм? Л.И. Абалкин. Москва : Мысль, 1980. 79 с.
52. Економічна енциклопедія: у 3 томах / за ред. С. В. Мочерного. Т. 2. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
53. Большой толковый словарь русского языка. Гл. ред. С.А. Кузнецов. СПб: «Норинт», 2000. 1536 с.
54. Механізм. Вікіпедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Механізм> (дата звернення 04.02.2013).
55. Краткий экономический словарь / под ред. А.Н. Аэрилияна. Москва : Ин-т новой экономики, 2001. 1088 с.
56. Кульман А. Экономические механизмы. Анри Кульман; пер. с фр. Е.П. Островской / общ. ред. Н.И. Хрусталёвой. Москва : Прогресс: «Универс», 1993. 192 с.
57. Фінансовий механізм, господарський механізм, економічний механізм. Энциклопедический словарь экономики и права. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf//dic_economic (дата звернення 04.02.2013).
58. Козловський В.О., Дончак Л.Г. Структурна модель формування внутрішнього економічного механізму підприємства. *Вісник: науковий журнал Вінницького політехнічного інституту*, 2009. № 5 (86). с. 36 – 39.
59. Гуменюк П.Д., Яремчук Р.Ю. Экономические методы управления и ускорения развития производства. Киев : «Техника», 1989. 192 с.
60. Allais M. *Limpotsurle capital et reforme monetaire*, Paris: Herman, 370 p.
61. Внутрішній економічний механізм: навчальний посібник. Стрельчук Є.М., Борисевич Є.Г., Бобровнича Н.С. Одеса, 2006. 119 с.
62. Воеводин С.А. Экономический механизм управления промышленным производством (методология и практика организации). С.А. Воеводин. Киев : «Вища школа», 1991. 159 с.
63. Минин Л.В. Хозяйственный механизм. НПО. Киев : «Тэхника», 1989. 160 с.

64. Экономический механизм управления развитием промышленных предприятий: монография: Алексеев И.В., Белонога Л.П., Михайловский В.И., Паранчук С.В. Львов: Свит, 1991. 156 с.

65. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь. Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Инфра, 2001. 480 с.

66. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа предприятия. А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. Москва : Инфра, 1995. 316 с.

67. Баланов И.Т. Основы финансового менеджмента: Как управлять капиталом. И.Т. Балабанов. Москва : Финансы и статистика, 2003. 384 с.

68. Богушко О.М. Управління структурою капіталу авіакомпаній: дис... канд. ек. наук. О.М. Богушко. Київ, 2010. 186 с.

69. Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм забезпечення ефективного функціонування підприємств: дис... доктора ек. наук. Донецьк, 2000. 467 с.

70. Измалков С. Б. Теория экономических механизмов. С. Б. Измалков, К. И. Сонин, М.М. Юдкевич. *Вопросы экономики*, 2008. № 1. С. 4 – 27.

71. Попова А.О. Етимологія категорії «економічний механізм промислового підприємства». *Економічний вісник Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет»*, 2013. № 4 (44). С. 92–96.

72. Чаленко О.Ю. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях. URL: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/> (дата звернення 04.02.2013).

73. Бочаров С.Н., Бушмин И.А. Особенности проектирования управленческих механизмов. С.Н. Бочаров, И.А. Бушмин. *Ползуновский Весник*, 2005. № 2. С. 35-40.

74. Владимирова Т.А. Финансово-экономичний механізм интеграционного взаимодействия в сложной экономической системе: рычаги и методы. Т.А. Владимирова. Новосибирск : СИФБД, 2002. 127 с.

75. Цигилик І.І. Підприємство і внутрішній економічний механізм в

умовах підприємництва. *Економіка. Фінанси. Право: щомісячний науково-практичний журнал*. Київ : АФ «Аналітик», 2006. № 11. С. 3 – 10.

76. Цигилик І.І., Морицан О.М., Морицан В.Ф. Внутрішній економічний механізм і прогнозування, регулювання та планування в його системі. *Економіка. Фінанси. Право: щомісячний інформаційно-аналітичний журнал*. Київ : АФ «Аналітик», 2009. № 1. С. 7 – 12.

77. Нікітіна Т.А. Теоретичні підходи до визначення поняття економічного механізму консолідації капіталу підприємства. Т.А. Нікітіна. *Вісник*. Київ : Видавництво КІБТ, 2012 № 2 (18). С. 44 – 47.

78. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Механизм хозяйственный. Механизм экономический. Современный экономический словарь. 2-е изд. испр. Москва : ИНФРА, 1999. 479 с. URL: <http://www.smartcat.ru/Referat/atyelramnz.shtml>, <http://www.smartcat.ru/Referat/xtiegramkc.shtml>, <http://enbv.narod.ru/text/Econom/ses/index.html> (дата звернення 08.11.2013).

79. Саєнко М.Г. Внутрішній економічний механізм підприємства : курс лекцій. 248 с. URL: [tneu.edu.ua/bitstream/316497/487/1/внутрішній економічний механізм підприємства.pdf](http://tneu.edu.ua/bitstream/316497/487/1/внутрішній_економічний_механізм_підприємства.pdf) (дата звернення 04.11.2016).

80. Москаленко В.П. Развитие финансово-экономического механизма на предприятии : курс лекций. Москаленко В.П. Шипунова О.В. НБУ Украинская академия банковского дела. Сумы : ИПП «Мрія – 1» ЛТД. УАБД, 2003. 106 с.

81. Арсентьев М. Финансовая безопасность России. М. Арсентьев. Обозреватель. 2006. № 8. URL: http://www.rau.su/observer/N08_00/08_21.HTM

82. Економіка підприємства : підручник / під заг. ред. С.Ф. Покропивного. Київ : КНЕУ, 2005. 528 с.

83. Економіка підприємства: підручник. О.С. Іванілов. Київ: «Центр учбової літератури», 2009. 728 с.

84. Про затвердження Методичних рекомендацій з питань методологічного забезпечення складання середньо- та довгострокових стратегічних планів розвитку державних підприємств, державних акціонерних

товариств та господарських структур. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 14.08.2013 № 971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0971731-13> (дата звернення 08.07.2018).

85. Гридковець О. «Бизнес». Киев : Блиц-Информ, 2014. № 16-17 (21.04.2014) с. 60.

86. Вебсайт корпорації Microsoft. URL: <http://www.microsoft.com/Ukraine/mscorp/mission/default.mspx> (дата звернення 12.12.2018).

87. Місія компанії. Портал Management.com.ua. URL: <http://www.management.com.ua/blog/1056> (дата звернення 12.12.2018).

88. Попова А.О. Організаційні аспекти управління промисловим підприємством з системних позицій. *«Ефективна економіка» Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*, 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

89. Про затвердження Стратегічного плану розвитку Міністерства доходів і зборів на 2013-2018 роки. Розпорядження КМУ від 23.10.2013 № 869-р. (втрат. чин. згідно з Розпорядженням КМУ від 18.03.2015 № 223-р). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2013-r>. (дата звернення 10.12.2017)

90. Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України. Постанова КМУ від 18.12.2018 № 1200. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-utvorenniya-derzhavnoyi-podatkovoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-ukrayini> (дата звернення 04.04.2019).

91. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України. Постанова КМУ від 06.03.2019 № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019> (дата звернення 23.04.2019).

92. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи. Закон України від

28.12.2014 № 71-VIII. «Голос України», 31.12.2014 № 254, спецвипуск.

93. Навчальні матеріали он-лайн (бібліотека). URL: http://pidruchniki.com/1552050140716/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/printsipi_vimogi_osnovi_priynyattya_upravliniskih_rishen (дата звернення 07.06.2018).

94. Вартісно-орієнтоване управління. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вартісно-орієнтоване_управління (дата звернення 03.06.2018).

95. Новаківський І.І. Система управління підприємства в інформаційному суспільстві : дис. ... доктора ек. наук. Львів, 2017. 494 с. URL: http://www.lp.edu.ua/sites/default/files/dissertation/2017/4789/dis_novakivskyi.pdf (дата звернення 02.04.2019).

96. Литвинюк А.А. Организационное поведение : учебник, 2-е изд., пер. и доп. Москва : ООО «Издательство Юрайт», 2015. 524 с.

97. Вебсайт Асоціації "ІТ України", матеріали зустрічі представників ІТ-сектору з Президентом та Прем'єр-міністром України 26 лютого 2019 року. URL: <https://itukraine.org.ua/zustrich-prezidenta-ta-prem'er-ministra-ukraini> (дата звернення 02.04.2019).

98. Сторожук Н.В. Шляхи вдосконалення економічного механізму забезпечення сталого розвитку в системі управління підприємством. *Формування ринкових відносин в Україні* : Збірник наукових праць. Київ : Науково-дослідний економічний інститут, 2012. № 11(138). с. 220 – 222.

99. Вебсайт Світового банку. Внутрішній валовий продукт. URL: https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gdp_mktp_cd&hl=ru&dl=ru (дата звернення 04.11.2018).

100. Статистичний щорічник України за 2010 рік. Державна служба статистики України. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2011. 559 с.

101. Попова А.О. Моніторинг стану фінансово-економічної безпеки України. А.О. Попова. *Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя. Серія : Економічні науки*, 2019. Вип. 1 (41). С. 132–138.

102. Лондар С.Л., Лондар О.С. Можливості трансформації сучасної боргової політики в Україні. *Фінанси України: науково-теоретичний та*

інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України, 2016. № 7(248). С. 26 – 43.

103. Статистичний щорічник України за 2002 рік. Державний комітет статистики України. Київ : «Консультант», 2003. 664 с.

104. Кіндзерський Ю.В. Інституційна пастка олігархізму і проблеми її подолання. *Економіка України : Всеукраїнський щомісячний науковий журнал*, 2016. № 12 (661). С. 22 – 46.

105. Промисловість. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 09.04.2019).

106. Мазур В.Л. Проблеми промислової політики в Україні. В.Л. Мазур. *Економіка України : Всеукраїнський щомісячний науковий журнал*, 2016. № 12 (661). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=EkUk_2016_12_4 (дата звернення 04.03.2019).

107. Статистичний щорічник України за 2013 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2014. 533 с.

108. Статистичний збірник. Регіони України 2009. Ч. I. Державний комітет статистики України. Київ, 2009. 370 с.

109. Карпенко О. Реквієм по сільгоспмашинобудуванню? Сільські вісті, 2009. 11.03.2009. № 26 (18312).

110. Статистичний збірник. Промисловість України у 2011 – 2015 роках. Державна служба статистики України. Київ, 2016. 381 с.

111. Volkswagen. Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Volkswagen> (дата звернення 07.07.2018).

112. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення 07.04.2019).

113. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-

технічної діяльності за 2016 рік. Аналітична довідка. Український інститут науково-технічної експертизи та інформації Міністерства освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-ad-kmu-11.07.17.pdf> (дата звернення 20.04.2019).

114. Eurostat Newsrelease (англ.). URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7092226/9-30112015-AP-EN.pdf/29eeaa3d-29c8-496d-9302-77056be6d586> (дата звернення 21.08.2019).

115. Вебсайт Світового банку (англ.). Research and development expenditure. URL: https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?end=2016&locations=JP&most_recent_value_desc=true&start=2000 (дата звернення: 22.05.2019).

116. Наука та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник за 2017 рік. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf (дата звернення: 22.03.2019).

117. Innovation statistics. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics (дата звернення: 22.05.2019).

118. Зовнішня політика України 2015. Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. Щорічник. За ред. Г.М. Перепелиці. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2016. 306 с. URL: www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/05/PB_10_2016_en.pdf (дата звернення 01.02.2019).

119. Залознова Ю.С. Українська промисловість: сучасні виклики та проблеми розвитку. *Економіка України : Всеукраїнський щомісячний науковий журнал*, 2018. № 3. С. 49 – 68.

120. Попова А.О. Визначальні складові економічного механізму великого промислового підприємства, як передумова його сталого функціонування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*, 2018. Вип. 19. Ч.1. С. 174 – 178.

121. Гриценко А.А. Економіка України на шляху до інклюзивного

розвитку. *Економіка і прогнозування* : науковий журнал Інституту економіки і прогнозування НАН України, 2016. № 2. С. 9 – 23.

122. Проект Концепції фінансової безпеки України. URL: <http://www.ufin.com.ua/konsercia/008.doc> (дата звернення: 03.07.2018).

123. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наукова монографія. М.М. Єрмошенко, К.С. Горячова. Київ : Національна академія управління, 2010. 232 с.

124. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємства і банківських установ : монографія / за заг. ред. А.О. Єпіфанова. Суми : УСБС НБУ, 2009. 295 с.

125. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макрота прикладні аспекти : монографія / за редакцією О. В. Покатаєвої, М. В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2017. 451 с.

126. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ : НДІСД, 2016. 686 с.

127. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" (П(С)БО 7. Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92. Офіційний вісник України, 2000. № 21 (09.06.2000), С. 871.

128. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 (МСБО 16). Основні засоби, затверджений Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 30.06.2017. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU17035> (дата звернення 21.02.2019).

129. Статистичний щорічник України за 2003 рік. Державний комітет статистики України. Київ : ДП Інформ.-аналіт. Агентство, 2004. 631 с.

130. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017> (дата звернення 04.05.2018).

131. Кара-Мурза С. Советская цивилизация. Книга вторая: От Великой победы до наших дней. С. Кара-Мурза. Москва : ООО «Алгоритм – книга», 2002 г. 688 с.
132. Абалкин Л. Роль государства в становлении и регулировании государства. Л. Абалкин. Вопросы экономики. 1997. № 6. С. 4-12.
133. Гордіца К.А. Трансформація власності в Україні: підсумки інституційних змін. К. А. Гордіца. Економіка і прогнозування: науково-аналітичний журнал, 2016. № 2. С. 24-40.
134. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 05.05.2018).
135. Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України за 2018 рік (за фактичним даними). Міністерство енергетики і вугільної промисловості. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish> (дата звернення 02.05.2019).
136. Постачання та використання електроенергії в Україні у 2017 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/energ.htm (дата звернення 03.05.2019).
137. Плачков І.В., Плачкова С.Г. Енергетика: історія, сучасність і майбутнє. URL: <http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/part-4/section-1> (дата звернення 03.05.2019).
138. Згуровський М.З. Сценарії майбутнього: від оптимістичного до колапсу. Голос України, 2016. 29.12.2016. № 249 (6503). С. 1– 4.
139. Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України у грудні та за 2018 рік (за фактичними даними) Міністерства енергетики і вугільної промисловості України. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245340176&cat_id=35081 (дата звернення 06.03.2019).
140. Яновський С. Що більше вітряків, то менше витрат на газ. Голос України, 2017 (31.01.2017). № 8 (6523). С.1.
141. Interfax-Україна інформаційне агентство. URL:

<https://ua.interfax.com.ua/news/economic/569055.html> (дата звернення 16.03.2019).

142. Україна у цифрах у 2017 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/08/Ukr_cifra_2017_u.pdf (дата звернення 03.05.2019).

143. Ерошкина Т.В., Борисенко С.С. Динамика социально-демографических показателей населения Днепропетровской области. *Актуальні проблеми економіки* : науковий економічний журнал, 2015. № 4 (166). С. 276 – 284.

144. Про прожитковий мінімум. Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV (із змін.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/966-14> (дата звернення 08.08.2018).

145. Кіріченко О.М. Розвиток економіки України з урахування досвіду європейських країн. *Формування ринкових відносин в Україні*: Збірник наукових праць Науково-дослідного економічного інституту. К. 2015. № 8 (171). С. 27 – 31.

146. Ков'язіна К.О. Про необхідність удосконалення величини прожиткового мінімуму ті мінімальної заробітної плати. *Стратегічні пріоритети* : науковий аналітичний журнал, 2015. № 3 (36). С. 113 – 117.

147. Тимошенко О.О. Оцінка моделі соціальної політики, реалізованої на національних теренах і забезпечення за нею добробуту населення. *Економічні студії* : науково-практичний журнал, 2016. № 1 (09). С. 90 – 95.

148. Європейський Союз – Історія успіху. Редакційна стаття. *Діловий вісник*: Журнал Торгівельно-промислової палати України, 2016. № 12 (259) – 2015. № 1(260). С. 16.

149. Із «перших вуст»: Наш партнер – ЄС. Редакційна стаття. *Діловий Вісник*: Журнал Торгівельно-промислової палати України, 2016. № 12 (259) – 2015. № 1 (260) 2016. С. 17.

150. Гуткевич С.О., Корінько М.Д., Сафонов Ю.М., Солоха Д.В., Белякова О.В. Внутрішній економічний механізм підприємства: навчальний

посібник (рекомендовано Міністерством освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів) / за ред. д.е.н., проф. О.С. Гуткевич. Донецьк: Вид-во СПД Купріянов В.С., 2011. 362 с.

151. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 256 с.

152. Ювілейний статистичний збірник Запорізької області. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Запорізькій області. Запоріжжя, 2008. 76 с.

153. Запорізька область за 2015 рік. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Запорізькій області. Запоріжжя, 2016. 487 с.

154. Запорізька область за 2017 рік. Статистичний щорічник. Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Запорізькій області. Запоріжжя, 2018. 421 с.

155. Запорізька область 20 років у незалежній Україні. Державний служба статистики України. Головне управління статистики у Запорізькій області. Запоріжжя, 2011. 91 с.

156. General Electric підписала меморандуми про співпрацю з ДП "Антонов" і "Укрзалізницею". Interfax.com. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/358998.html> (дата звернення 12.10.2017).

157. Мазур В.Л. Проблеми промислової політики. *Економіка України*: науковий журнал, 2016. № 11 (660). 3-18.

158. Спеціальна контрольна комісія Верховної Ради з питань приватизації провела виїзне засідання на території ПАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат. Офіційний сайт Запорізької державної обласної адміністрації. 18.04.2017. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/35911/spetsialna-kontrolna-komisiya-verhovnoji-radi-z-pitan-privatizatsiji-provela-vijizne-zasidannya-na-teritoriji-pat-zaporizkiy-virobnichiy-aljuminijeviy-kombinat.html> (дата звернення 18.04.2017).

159. Про затвердження Зразка форми акта (довідки) документальної планової/ позапланової виїзної перевірки податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, та Методичних рекомендацій щодо оформлення матеріалів документальних перевірок. Наказ ДФС України від 01.06.2017 № 396. URL: <http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/72193.html> (дата звернення 03.06.2018).

160. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/search> (дата звернення 01.05.2019).

161. Грабовецький Б.Є. Використання методу Дельфі для визначення оптимальних показників оцінки ефективності інвестиційної діяльності. Б.Є. Грабовецький. Статистика України, 2009. № 9. С. 35–41.

162. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посібн. А.М. Єріна. Київ : НЕУ, 2001. 170 с.

163. Економічна діагностика: навчальний посібник / за загал. ред. Т.Ф. Косянчук. Львів : Новий світ – 2000, 2007. 449 с.

164. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006. № 14. Бізнес - Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації. Збірник систематизованого законодавства. Київ, 2006. № 4.

165. Попова А.О. Актуалізація законодавчого регулювання податкових відносин з суб'єктами господарювання в сучасних умовах. Сучасні тенденції та перспективи формування нової траєкторії україно-польського співробітництва в умовах євроінтеграції : монографія / заг. редакція д.е.н., проф. Метеленко Н., Макушинська Г. Запорізька державна інженерна академія. Запоріжжя, 2018. С. 370–376.

166. Попова А.О. Сучасний стан, проблеми та напрямки розвитку

машинобудування в фінансово-економічному механізмі України. *«Держава та регіони» Класичного приватного університету, серія «Економіка та підприємництво»*, 2015. № 1 (82). С. 54–61.

167. Попова А.О. Законодавчі та нормативно-правові аспекти регулювання діяльності суб'єктів господарювання – великих машинобудівних підприємств. *Причорноморські економічні студії*, 2018. Вип. 32. С. 202 – 206.

168. Вебсайт ПрАТ «Запорізький завод важкого кранобудування». URL: <https://kran.zp.ua/інформація-емітента> (дата звернення 02.05.2019).

169. Контролінг. Вікіпедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 18.10.2017).

170. Сприятливі умови для розвитку економіки, унеможливлення корупції та суттєве зменшення податкового тиску – цілі податкової реформи – консолідована позиція громадянського суспільства. Матеріали Всеукраїнського форуму з питань податкової реформи. URL: <http://uacrisis.org/ua/31929-les-objectifs-de-la-reforme-fiscale-sont-des-conditions-favorables-pour-le-developpement-economique-la-prevention-de-la-corruption-et-la-reduction-considerable-du-fardeau-fiscal-selon-la-position-cons> (дата звернення 20.03.2018).

171. В. Дубровський «Налоговая реформа: бизнес готов. А власть?»: «Бизнес». Киев : Блиц-Информ, 2015, № 34-35, ст. 8.

172. Про затвердження Концепції наукового забезпечення державного управління у податково-митній сфері. Наказ ДФС України від 17.04.2015 № 281. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/63671.html> (дата звернення 23.08.2017)

173. ДФС та Інститут законодавства ВРУ об'єднали зусилля для поліпшення податкового та митного законодавства. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://kh.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/217702.html> (дата звернення 21.06.2018).

174. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток

підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу. Закон України від 25.12.2014 № 63-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63-19#n5> (дата звернення 20.06.2018).

175. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році. Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII. Голос України. 2015. № 250.

176. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій: Закон України від 01.07.2015 № 569-VIII. Голос України. 2015. № 131.

177. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України від 28.12.2014 № 77-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 11.

178. Про внесення змін до розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці: Закон України від 02.03.2015. № 219-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-19>.

179. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 31.07.2014 № 1621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-18> (дата звернення 20.06.2018).

180. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів» від 23.11.2018 № 2628-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#n5> (дата звернення 04.02.2019).

181. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій. Закон України від 17.07.2015 № 652-VIII. Голос України. 2015. № 147.

182. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Закон України від 04.11.2011 № 4014-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4014-17> (дата звернення 05.07.2018).

183. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання інвестицій у вітчизняну економіку. Закон України від 17.11.2011 № 4057-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4057-17>.

184. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів. Закон України від 22.12.2011 № 4235-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4235-17> (дата звернення 20.06.2018).

185. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів Закон України від 06.12.2012 № 5519-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5519-17> (дата звернення 20.06.2018).

186. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставок окремих податків. Закон України від 19.12.2013 № 713-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-18> (дата звернення 20.06.2018).

187. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні. Закон України від 21.12.2016 № 1797-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1797-19> (дата звернення 20.06.2018).

188. Офіційний сайт Н. Южаніної. URL: <https://yuzhanina.in.ua> (дата звернення 20.02.2019).

189. Due Diligence. (DDG). Вікіпедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 27.11.2017).

190. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики України. Київ: «Консультант», 2007. 552 с.

191. Финансирование охраны окружающей среды в Восточной Европе, на Кавказе и в Центральной Азии(векца): аналитический отчет. URL:

<https://www.oecd.org/env/outreach/4614213.pdf> (дата звернення 28.04.2019).

192. Бизнес, работа и жизнь в Германии. URL: <https://ru-geld.de/country/national-budget/expenditures-environment.html> (дата звернення 28.04.2019).

193. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року. Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення 14.11.2018)

194. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року. Закон України від 28.01.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення 14.02.2019).

195. Попова А.О. Функція екологічних податків у державному механізмі забезпечення сталого розвитку економіки. Екологічний вектор модернізації економіки та освіти – європейський контент сталого розвитку регіонів : монографія / за заг. редакцією д.е.н., проф. Метеленко Н. Г. Запорізька державна інженерна академія. Запоріжжя, 2016. С. 237–244.

196. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-V. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2456-17> (дата звернення: 18.10.2018).

197. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення 27.04.2019).

198. Авраменко Н.Л. Екологічне оподаткування як складова державного регулювання екологічної безпеки України. Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища: монографія / за ред. д.е.н., проф. О.І. Маслак. Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2012. С. 33-50.

199. Субсайт Офісу великих платників податків ДФС Офіційного сайту Державної фіскальної служби України. URL: <http://officevp.sfs.gov.ua> (дата звернення 11.04.2019).

200. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318 (із змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (дата

звернення 11.04.2019).

201. Точилін В. О. Ринок металопродукції: сучасний стан і перспективи розвитку. Актуальні проблеми економіки : науковий економічний журнал, 2010. № 3. С. 105-114.

202. У Нью-Йорку проходить Саміт ООН зі сталого розвитку. 27.09.2015. URL: https://ukr.lb.ua/world/2015/09/27/317067_nyuyorku_prohodit_samit_oon_zi.html (дата звернення 14.09.2016).

203. Попова А.О. Проблеми адміністрування ресурсних платежів та техніко-технологічного забезпечення платників екологічних податків у промисловості. Метеленко Н.Г., Попова А.О. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 2014. № 4 (79). С. 34–38.

204. Статистический Ежегодник мировой энергетики 2019. URL: <https://yearbook.enerdata.ru/electricity/world-electricity-production-statistics.html>.

205. Світовий банк. Офіційний сайт. Чисельність населення у країнах світу. URL: <http://www.worldbank.org> (дата звернення: 16.05.2018).

206. Праця України у 2017 році. Статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_pu2017_pdf.pdf.

207. Про Державний бюджет України на 2019 рік. Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. Урядовий кур'єр, 2018. № 236, частково.

208. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. Голос України, 2017. № 249-250.

209. Про Державний бюджет України на 2017 рік. Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. Голос України, 2016. № 248, частково.

210. Прожитковий мінімум в Україні 2019. Інформаційна довідка Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/> (дата звернення 14.05.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні показники розвитку промисловості України

Показники / роки	1990	1996	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Основні засоби промисловості у фактичних цінах, млрд. грн.	153,4 млрд. руб.	255,5	285,3	456,7	1101,2	1749,1	1937,8	3842,5	3072,9	X
Основні засоби промисловості, % до вартості основних засобів	32,4	30,3	34,4	35,9	16,6	16,8	14,1	50,3	37,6	X
Ступінь зносу основних засобів у промисловості, %	48,7	...	48,8	57,9	63,8	56,9	60,3	76,9	69,4	X
Продукція промисловості (у фактичних цінах), млрд. грн.	166,9 млрд. руб.	73,3	144,5	468,6	X	X	X	X	X	X
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд. грн.	X	X	X	X	1065,1	1354,1	1428,8	1776,6	2158,0	2608,0
Прибуток, збиток (-) у промисловості, млрд. грн.	23,2	...	8,8	28,3	31,4	17,2	-166,4	-181,4	-7,6	87,5
Рентабельність операційної діяльності, %	16,8	8,9	4,8	5,5	3,5	3,0	1,6	0,9	4,2	6,8
Частка збиткових підприємств у промисловості, %	2	30	42,2	37	40,8	33,9	33,7	26,3	26,6	27,2
Середньорічна кількість працівників у промисловості, тис. осіб	7100	4642	4465	3913	2860	2673	2297	2040	1960	1894
Середньомісячна номінальна заробітна плата у промисловості, грн.	278 руб.	153	310	913	2570	3763	3988	4789	5902	7631
Середній курс гривни до 1 дол. США	X	1,8	5,4	5,1	7,9	8,0	11,9	21,8	25,6	26,6

Примітка: складено автором на основі [28, с. 25, 61, 248, 267; 35, с. 39-41, 100, 286; 36, с. 109, 110; 100, с.106; 103, с. 71, 117, 234; 110, с. 26, 75; 190, с. 103, 104]

Додаток Б

Обсяг реалізованої продукції окремих галузей промисловості України (у фактичних цінах, млрд. грн.)

роки	Показники /								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Промисловість, всього	1065,9	1331,9	1400,7	1354,1	1428,8	1776,6	2158,0	2608,0	
у тому числі									
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	106,1	146,1	146,6	154,6	154,7	191,6	240,2	322,7	
Переробна промисловість	716,4	868,4	889,5	836,6	903,9	1139,2	1312,7	1619,5	
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	193,1	222,4	254,5	261,8	302,4	398,0	462,4	546,7	
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри ті інших матеріалів	8,4	9,7	9,9	9,7	11,5	17,4	20,3	25,4	
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	7,4	8,9	10,5	12,2	14,6	20,3	26,1	30,2	
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	75,0	77,8	63,1	48,9	47,1	60,0	69,9	102,4	
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	200,6	242,5	223,8	208,2	237,4	278,5	318,2	407,3	
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	99,3	133,5	143,5	117,3	101,9	115,3	131,4	167,6	
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	7,0	11,7	8,0	7,6	8,1	8,8	12,4	13,7	
виробництво електричного устаткування	16,2	17,3	22,8	22,4	21,0	24,0	26,6	32,9	
виробництво машин і устаткування	31,2	38,5	38,7	36,1	33,5	42,0	50,1	59,3	
виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів	44,8	65,9	74,0	51,2	39,3	40,5	42,3	61,6	
Постачання електроенергії, пари, газу та кондиційованого повітря	221,8	295,2	344,1	342,4	351,8	424,7	580,4	638,4	

Примітка: складено автором на основі [28, с. 267; 100, с. 25; 110, с. 26]

Додаток В

**Індекси продукції за окремими галузями промисловості України
у 1995-2000 рр. (відносно до 1990 р.), %**

Показники / роки	1990	1995	1996	1998	1999	2000
Вся промисловість	100,0	52	50	49	51	58
у тому числі Електроенергетика	100,0	70	65	63	67	65
Паливна промисловість	100,0	44	41	44	43	41
Чорна металургія	100,0	41	46	46	49	59
Хімічна та нафтохімічна промисловість	100,0	40	38	38	38	41
Промисловість будівельних матеріалів	100,0	38	25	23	23	23
Легка промисловість	100,0	32	24	25	28	39
текстильна	100,0	22	14	9	8	12
шкіряна, хутрова та взуттєва	100,0	32	24	22	28	36
Харчова промисловість	100,0	47	43	38	41	51
м'ясна і молочна	100,0	32	28	19	20	23
рибна	100,0	40	44	25	27	33
Машинобудування та металообробка	100,0	50	37	36	35	41
машинобудування	100,0	42	30	30	29	35
гірничошахтне та гірничорудне машинобудування	100,0	46	33	25	23	21
автомобільна промисловість	100,0	45	14	28	18	30
тракторне та сільськогосподарське машинобудування	100,0	18	14	13	14	14
електротехнічна промисловість	100,0	49	38	43	42	60

Примітка: складено автором на основі [103, с. 120, 129]

Додаток Г

**Структура обсягу реалізованої продукції за окремими галузями
промисловості України у 2010-2017 рр., %**

Показники / роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Промисловість, всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі								
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	10,0	11,0	10,5	11,4	10,8	10,8	11,1	12,4
Переробна промисловість	67,2	65,2	63,5	61,8	63,3	64,1	60,8	62,1
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	18,1	16,7	18,2	19,3	21,2	22,4	21,4	21,0
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	1,0	0,9	1,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів	0,7	0,7	0,7	0,9	1,0	1,1	1,2	1,2
Виробництво коксу та нафтоперероблення	7,0	5,8	4,5	3,6	3,3	3,4	3,2	3,9
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	18,8	18,2	16,0	15,4	16,6	15,7	14,8	15,7
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	9,3	10,0	10,2	8,7	7,1	6,5	6,1	6,4
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,7	0,9	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5
виробництво електричного устаткування	1,5	1,3	1,6	1,6	1,5	1,3	1,2	1,2
виробництво машин і устаткування	2,9	2,9	2,7	2,7	2,3	2,4	2,3	2,3
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів, та інших транспортних засобів	4,2	4,9	5,3	3,8	2,7	2,3	2,0	2,4
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	20,8	22,1	24,5	25,3	24,6	23,9	26,9	24,5

Примітка: складено автором на основі [28, с. 267; 110, с. 27]

Додаток Д

Виробництво окремих основних видів продукції промисловості України

Показники / роки	1990	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Видобуток товарної залізної руди, млн. т.	105,0	55,9	69,5	78,5	х	х	х	х	х
Концентрати залізорудні агломеровані, млн. т	х	х	х	х	67,6	60,2	55,2	56,7	50,8
Виробництво: Чавуну, млн. т.	44,9	25,7	30,7	27,4	29,1	24,8	21,9	23,6	19,8
Сталі, млн. т.	52,6	31,8	27,9	17,5	15,1	12,7	11,2	11,2	10,8
Готового прокату, млн. т.	38,6	22,6	22,7	17,6	17,8	14,3	12,1	13,3	11,6
Сталевих труб, млн. т.	6,5	1,7	2,4	2,0	1,8	1,6	1,0	1,0	1,2
Автомобілів вантажних, тис. шт.	27,7	11,2	14,0	4,9	засоби автотранспортні вантажні				
					0,4	0,7	0,9	0,2	0,3
Автомобілів легкових, тис. шт.	156	17,1	192	75,3	45,8	22,9	інформ конфід	інформ відсут	інформ відсут
Автокранів, шт.	3698	56	382	інформ. конфід.	інформ конфід	інформ конфід	інформ конфід	інформ відсут	інформ відсут
Автобусів для перевезення пасажирів, тис. шт.	12,6	3,6	4,7	2,7	2,6	1,0	1,0	0,6	0,9
Цементу, млн. т.	22,7	5,3	12,2	9,5	0,3	0,2	інформ конфід	0,3	0,3
Добрив азотних, тис. т.	3022	2202	2633	2285	інформ відсут	інформ відсут	інформ відсут	інформ відсут	інформ відсут

Примітка: складено автором на основі [28, с. 270, 271, 278; 36, с. 120, 122, 123; 100, с. 122; 103, с. 133]

Додаток Ж

**Виробництво тракторів, сільськогосподарських машин, машин і устаткування для тваринництва і
кормовиробництва, тис. шт.**

Показники / роки	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Трактори	106,2	10,4	4,0	5,5	5,2	2,9	2,7	2,8	2,2	3,3
Тракторні плуги	89,2	1,7	3,1	3,1	4,7	6,2	4,4	3,7	3,6	2,9
Тракторні сівалки	57,1	1,5	2,0	11,3	4,1	5,6	4,4	4,2	4,8	5,1
Рядкові жатки	58,8	1,0	0,9	...	...					
Комбайни зернозбиральні	...	308 шт.	97 шт.	...	97 шт.	68 шт.	конфід. інформ.	100	154	70
Бурякозбиральні машини	8,6	0,4	0,1	0,09	конфід. інформ.	-	-	-	-	-

Примітка: складено автором на основі [28, с. 270, 282; 35, с. 305; 100, с. 121; 103, с. 133]

Додаток 3

Показники інноваційної діяльності підприємств промисловості за окремими видами економічної діяльності

	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2017 р.
Частка інноваційно активних підприємств, %						
Промисловість України, всього	13,8	17,4	16,8	16,4	17,3	16,2
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6,5	7,5	6,5	7,7	9,0	10,1
добування кам'яного та бурого вугілля	5,0	6,8	6,0	6,7	7,3	8,8
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	33,3	31,6	22,9	25,0	28,6	13,6
Металургійне виробництво, виробництво металевих виробів	14,4	18,0	16,7	17,3	17,5	18,9
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин	22,2	24,7	28,8	27,0	30,5	-
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26,8	28,0	35,7	34,0	37,5	34,0
виробництво електричного устаткування	21,7	24,4	28,5	23,2	28,2	25,2
виробництво машин та устаткування	19,0	21,5	24,5	25,2	26,2	22,6
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	28,7	31,5	35,2	29,6	37,0	30,2
Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції, %						
Промисловість України, всього	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	0,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,3	0,1	...	...	...	0,1
добування кам'яного та бурого вугілля	-	-	-	-	-	0,6
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	9,1	13,3	5,8	13,7	0,4	0,1
Металургійне виробництво, виробництво металевих виробів	3,7	1,7	3,2	1,5	2,1	0,9
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин	10,5	10,0	12,6	8,2	6,5	-
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	21,5	17,4	11,5	10,1	6,4	3,1
виробництво електричного устаткування	5,5	6,9	9,5	4,5	6,1	2,5
виробництво машин та устаткування	13,3	13,6	11,4	11,1	7,7	3,5
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	8,4	7,4	14,8	7,1	5,4	4,4

Примітка: складено автором на основі [28, с. 470, 473; 33, с. 775, 777; 36, с. 332]

Додаток І

**Частка витрат на інноваційний розвиток у промисловості України за
джерелами фінансування, %**

Роки	Всього	У тому числі за рахунок коштів				
		власних	державного бюджету	вітчизняних інвесторів	іноземних інвесторів	інших джерел
2000	100,0	79,6	0,4	2,8	7,6	9,6
2001	100,0	83,9	2,8	1,8	3,0	8,5
2002	100,0	71,1	1,5	1,9	8,8	12,7
2003	100,0	70,2	3,0	3,7	4,3	8,8
2004	100,0	77,3	1,4	0,2	2,5	8,6
2005	100,0	87,7	0,5	1,4	2,7	7,7
2006	100,0	84,6	1,9	0,4	2,9	10,2
2007	100,0	73,7	1,3	0,2	3,0	21,8
2008	100,0	60,6	2,8	1,4	1,0	34,1
2009	100,0	65,0	1,6	0,4	19,0	13,9
2010	100,0	59,4	1,1	0,4	30	9,1
2011	100,0	52,9	1,0	0,3	0,4	45,3
2012	100,0	63,9	2,0	1,3	8,7	24,0
2013	100,0	72,9	0,3	1,3	13,2	12,3
2014	100,0	85,0	4,5	0,1	1,8	8,6
2015	100,0	97,2	0,4	0,5	0,4	1,5
2016	спостереження не проводиться					
2017	100,0	84,5	2,5	3,0	1,2	7,8

Примітка: складено автором на основі [28, с. 471; 36, с. 333; 107, с. 301; 129, с. 349]

Додаток К

**Витрати на проведення наукових досліджень і розробок та їх
ефективність в окремих країнах світу**

Країна	Роки	ВВП, млрд. дол. США	Витрати на проведення наукових досліджень і розробок			ВВП на одну особу населення, дол. США
			% від ВВП	млрд. дол. США	у розрахунку на одну особу населення, дол. США	
Україна	2013	183,3	0,76	1,4	31	4030
	2014	133,5	0,65	0,9	20	3105
	2015	91,0	0,62	0,6	13	2125
	2016	93,3	0,48	0,4	10	2186
Сполучене королівство	2013	2739,8	1,65	45,2	705	42724
	2014	3022,8	1,67	50,5	781	46783
	2015	2885,6	1,67	48,2	740	44306
	2016	2650,9	1,69	44,8	683	40412
Німеччина	2013	3753,0	2,82	105,8	1312	46531
	2014	3890,6	2,87	114,5	1379	48043
	2015	3375,6	2,92	98,6	1207	41324
	2016	3477,8	2,94	102,2	1242	42233
США	2013	16691,5	2,73	455,7	1441	52722
	2014	17042,8	2,73	465,3	1493	54697
	2015	18120,7	2,74	496,5	1547	56444
	2016	18625,0	2,74	510,3	1581	57689
Японія	2013	5155,7	3,32	171,2	1343	40454
	2014	4850,4	3,40	164,9	1296	38109
	2015	4395,0	3,28	144,2	1134	34568
	2016	4949,3	3,41	168,8	1329	38972
Швеція	2013	578,7	3,31	19,2	1995	60283
	2014	573,8	3,15	18,1	1864	59180
	2015	497,9	3,27	16,3	1662	50812
	2016	514,5	3,26	16,8	1690	51845
Данія	2013	343,6	2,97	10,2	1817	61191
	2014	353,0	2,91	10,3	1820	62549
	2015	301,3	2,96	8,9	1569	53013
	2016	306,9	2,87	8,8	1538	53579
Китай	2013	9607,0	1,99	191,2	141	7078
	2014	10482,4	2,02	211,7	155	7684
	2015	11064,7	2,05	226,8	165	8069
	2016	11101,0	2,11	236,1	171	8117

Примітка: складено автором на основі [33. с 775; 114; 115]

Додаток Л

Добування паливно-енергетичних корисних копалин в Україні

Роки	Вугілля кам'яне, всього, млн. т	Нафта сира, млн. т	Газ природний, млрд. куб. м
1990	164,8	5,3	28,1
1995	83,8	4,1	18,2
2000	79,9	3,7	17,9
2005	60,4	3,1	19,9
2010	55,0	3,6	20,5
2011	62,7	3,4	20,7
2012	65,7	3,3	20,5
2013	64,4	3,1	21,3
2014	45,9	2,7	20,1
2015	30,2	2,5	19,9
2016	31,6	2,3	20,1
2017	24,2	2,1	20,8
2018	33,3	2,2	20,9
2017 р. у % до 1990 р.	20,2	41,5	74,4

Примітка: складено автором на основі [28, с. 268; 35, с. 299; 37, с. 268; 103, с. 125; 135]

Додаток М

Виробництво електроенергії в Україні, млрд. кВт.год.

Роки	Усі електростанції	у тому числі		
		гідроелектростанції	теплові	атомні
1990	298,5	10,7	211,6	76,2
1995	194,0	10,2	113,3	70,5
2000	171,4	11,5	82,6	77,3
2005	186,1	12,5	84,7	88,8
2010	...	...	...	...
2011	194,4	10,9	93,6	90,2
2012	198,9	11,0	97,1	90,1
2013	194,4	14,5	95,5	83,2
2014	182,8	9,3	83,5	88,4
2015	163,7	7,0	67,5	87,6
2016	164,7	9,3	72,9	81,0
2017	156,0	10,5	58,2	85,6
2018	159,4	12,0	58,8	84,4
2018 р. у % до 1990 р.	53,4	112,1	27,8	110,8

Примітка: складено автором на основі [28, с. 283; 35, с. 298; 103, с. 124; 135]

Додаток Н

**Виробництво електроенергії в окремих країнах світу,
млрд. кВт. год.**

Країни	1990 р.	2000 р.	2016 р.	2016 р. у % до 1990 р.
Україна	298,5	171,1	164,7	55,2
Німеччина	440,0	571,0	648,4	147,4
Франція	420,0	540,7	553,4	138,1
Італія	217,0	276,6	288,4	132,9
США	3170,0	4030,0	4350,8	137,2
Канада	562,1	605,3	663,0	118,0
Японія	800,0	1104,0	999,6	125,0
Норвегія	123,0	143,0	134,2	109,1
Швеція	140,6	145,9	160,4	114,1
Фінляндія	63,9	70,0	71,2	111,4
Російська федерація	860,0	878,0	1091,0	126,9

Примітка: складено автором на основі [103, с. 124, 614; 205]

Додаток О

**Виробництво електроенергії на душу населення в окремих країнах
у 2000 р.**

Країни	Виробництво електроенергії всього, млрд. кВт-год.	Чисельність населення, млн.	Виробництво електроенергії на душу населення, тис. кВт.-год.
Україна	171,4	48,457	3,5
Великобританія	374,9	59,640	6,3
Німеччина	571,4	82,165	7,0
Франція	540,7	58,749	9,2
Італія	276,6	57,760	4,8
США	4030,0	275,300	14,6
Канада	605,3	30,770	19,7
Японія	1091,0	127,300	8,6
Нідерланди	89,6	15,864	5,6
Норвегія	143,0	4,479	31,9
Швеція	145,9	8,872	16,4
Данія	36,2	5,330	6,8
Фінляндія	70,0	5,181	13,5
Іспанія	225,1	39,733	5,7
Польща	145,2	38,654	3,8
Російська федерація	878,0	145,559	6,0

Примітка: складено автором на основі [35, с. 432; 103, с. 124, 614; 205]

Додаток П

**Виробництво електроенергії на одну особу населення
в окремих країнах світу у 2016 р., тис. кВт.-год.**

Країни	Чисельність населення, млн.	Виробництво електроенергії всього, млрд. кВт-год.	Виробництво електроенергії на одну особу, тис. кВт.-год.
Україна	42,4	164,6	3,88
Німеччина	82,6	648,4	7,850
Франція	66,9	553,4	8,270
США	323,4	4350,8	13,450
Канада	36,3	663,0	18,270
Японія	127,0	999,6	7,870
Норвегія	5,1	134,2	26,420
Швеція	9,6	160,4	16,710
Фінляндія	5,4	71,2	13,090
Російська федерація	144,3	1091,0	7,560

Примітка: складено автором на основі [28, с. 283; 205]

Додаток Р

Кількість і природний приріст (скорочення) населення України

Роки	Кількість наявного населення, млн.	Кількість постійного населення, млн.	Кількість пенсіонерів, млн.	Кількість народжених, тис.	Кількість померлих, тис.	Природний приріст населення, тис.
1990	51,9	51,6	13,1	657	630	27
1996	51,3	50,9	14,5	493	793	-300
2000	48,5	48,2	14,5	385 (!)	758	-373
2001	48,9	48,7	14,4	377	746	-370
2002	48,5	48,2	14,4	391	755	-364
2003	48,0	47,8	14,4	409	765	-357
2004	47,6	47,4	14,3	427	761	-334
2005	47,3	47,1	14,1	426	782	-356
2006	46,9	46,7	14,1	460	758	-298
2007	46,6	46,5	13,9	473	763	-290
2008	46,4	46,2	13,8	511	755	-244
2009	46,1	46,0	13,8	513	707	-194
2010	46,0	45,8	13,7	498	698	-200
2013	45,6	45,4	13,6	504	662	-158
2014	45,4	45,2	13,5	466	632	-166
2015	42,9	42,8	12,1	412	595	-183
2016	42,8	42,6	12,3	397	584	-187
2017	42,6	42,4	12,0	364	574	-210
2017 у % до 1990 р.	82,1	82,2	91,6	55,4	91,1	X

Примітка: складено автором на основі [28, с. 474; 36, с. 342]

Додаток С

Динаміка чисельності населення в окремих країнах світу, млн. осіб

Країни	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2017 р.	2017 р. у % до 1990 р.
Україна	51,9	49,2	45,7	44,8	86,3
Великобританія	57,2	58,9	62,8	66,0	115,4
Італія	...	57,8	60,3	60,6	...
Німеччина	79,8	82,3	81,8	82,8	103,8
Франція	58,0	60,5	64,6	67,0	115,5
Канада	27,6	30,7	34,0	36,5	132,2
США	250,0	282,2	309,3	325,7	130,3
Японія	123,5	126,9	128,1	126,8	102,7
Данія	5,1	5,3	5,5	5,8	113,7
Норвегія	4,2	4,5	4,9	5,3	126,2
Нідерланди	14,9	15,9	16,6	17,1	114,8
Фінляндія	5,0	5,1	5,4	5,5	110,0
Швеція	8,5	8,9	9,3	9,6	112,9
Польща	...	38,3	38,5	38,5	...
Китай	1135,0	1263,0	1338,0	1386,0	122,1
Російська Федерація	148,3	146,6	142,8	144,5	97,4

Примітка: складено автором на основі розрізнених даних Світового банку [205]

Додаток Т

Зайнятість населення в Україні

Роки	Усього зайнято, тис.	Наймані працівники підприємств, установ, організацій, тис.	у тому числі	
			у промисловості	у сільському господарстві
1990	25419,1	24666,0	7788,9	4344,4
1995	23725,5	20358,9	6072,9	4219,1
2000	20175,0	16044,0	4474,2	2752,8
2005	20680,0	14005,3	3878,0	1418,1
2006	20730,4	14069,2	3808,9	1295,3
2007	20904,7	14001,9	3703,1	1104,2
2008	20972,3	13938,9	3579,6	987,3
2009	20191,5	12948,5	3184,6	893,2
2010	20266,0	12564,2	3031,1	794,7
2011	20324,2	12093,8	2960,5	728,8
2012	20354,3	12181,3	2950,2	741,8
2013	20404,1	11700,5	2824,6	661,4
2014	18079,3	10565,2	2501,4	607,5
2015	16443,2	9501,1	2171,6	568,5
2016	16276,9	9320,2	2097,0	562,3
2017	16156,4	9112,6	2020,6	554,5
2017 у % до 1990	63,6	36,9	25,9	12,8

Примітка: складено автором на основі [28, с. 51; 36, с. 370; 100, с. 354; 206]

Додаток Ф

Динаміка розміру прожиткового мінімуму

Соціальні і демографічні групи населення	Розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць, грн., станом на 1 січня:					
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Діти віком до 6 років	1032	1032	1167	1355	1492	1626
Діти віком від 6 до 18 років	1286	1286	1455	1689	1860	2027
Працездатні особи	1218	1218	1378	1600	1762	1921
Особи, які втратили працездатність	949	949	1074	1247	1373	1497
Загальний показник	1176	1176	1330	1544	1700	1853

Примітка: складено автором на основі [144; 207; 208; 209; 210]

Додаток Х

**Обсяг реалізованої промислової продукції у Запорізькій області за
видами діяльності**

	Од. виміру	2013	2014	2015	2016	2017
Промисловість, усього	млрд. грн.	78,852	94,083	121,121	152,940	197,568
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Добувна промисловість	млрд. грн.	2,852	3,030	2,716	3,207	4,644
	%	3,6	3,2	2,2	2,1	2,4
Переробна промисловість:	млрд. грн.	55,927	73,890	98,779	1097,248	1478,926
	%	70,9	78,5	81,6	71,7	74,8
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	млрд. грн.	3,220	4,243	5,484	5,178	9,531
	%	4,1	4,5	4,6	3,4	4,8
виробництво фармацевтичних препаратів	млрд. грн.	0,196	0,216	0,315	0,381	0,478
	%	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2
металургійне виробництво	млрд. грн.	23,151	34,645	48,364	51,823	72,389
	%	29,4	36,8	39,9	33,9	36,6
машинобудування	млрд. грн.	15,113	15,948	19,675	18,214	26,378
	%	19,2	17,0	16,2	11,9	13,4
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної техніки	млрд. грн.	0,479	0,653	0,910	1,580	1,014
	%	0,6	0,7	0,8	1,0	0,5
виробництво електричного устаткування	млрд. грн.	5,304	4,451	4,473	6,004	7,625
	%	6,7	4,7	3,7	3,9	3,9
виробництво машин і устаткування	млрд. грн.	1,422	1,566	2,163	3,049	4,171
	%	1,8	1,7	1,8	2,0	2,1
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	млрд. грн.	7,908	9,277	12,128	7,582	13,568
	%	10,1	9,9	10,0	5,0	5,9

Примітка: складено автором на основі [152, с. 19; 153, с. 231-232; 154, с. 214]

Додаток Ц

**Обсяги викидів шкідливих речовин стаціонарними джерелами
забруднення в атмосферне повітря в окремих регіонах та містах України,**

тис.т

Роки	1990	1995	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017
Україна, всього	9439	5687	3959	4464	4132	3350	2857	3078	2585
Волинська обл.	34	15	10	10	8	4	5	5	5
у т.ч. Луцьк	6	3	2	2	1	1	1	1	1
Дніпропетровська обл.	2170	1031	784	994	933	856	724	833	657
обл. у т.ч. Кривий Ріг	1042	455	443	524	395	327	327	343	324
Донецька обл.	2539	2137	1590	1638	1378	1043	918	981	785
у т.ч. Маріуполь	610	340	340	426	364	289	250	257	288
Житомирська обл.	85	31	12	13	18	11	9	9	10
у т.ч. Житомир	11	4	2	3	1	1	1	1	1
Закарпатська обл.	38	13	8	27	17	4	4	5	3
у т.ч. Ужгород	2	1	1	3	0,4	1	1	1	(0,1)
Запорізька обл.	588	269	231	262	218	207	194	167	181
у т.ч. Запоріжжя	246	143	136	154	110	87	83	70	70
Енергодар	273	101	141	204	100	114	104	91	105
Луганська обл.	862	578	429	475	512	198	115	156	75
у т.ч. Луганськ	204	80	144	119	161	...	...	...	...
Львівська обл.	272	125	109	96	113	100	102	103	109
у т.ч. Львів	14	6	3	3	2	2	3	2	4
Миколаївська обл.	99	35	11	24	22	16	16	14	14
у т.ч. Миколаїв	38	15	6	7	6	5	6	4	3
Одеська обл.	129	43	23	41	29	23	26	26	30
у т.ч. Одеса	81	19	9	21	14	11	10	12	12
Рівненська обл.	64	28	14	17	13	12	10	9	10
у т.ч. Рівне	12	5	4	3	5	4	4	3	3
Тернопільська обл.	72	22	9	15	19	8	9	9	11
у т.ч. Тернопіль	9	3	1	1	1	1	1	1	1
Чернівецька обл.	26	10	4	5	4	3	3	3	3
у т.ч. Чернівці	10	3	1	1	1	1	1	1	1

Примітка: складено автором на основі [28, с. 191-194; 36, с. 531]

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Попова А.О. Функція екологічних податків у державному механізмі забезпечення сталого розвитку економіки. *Екологічний вектор модернізації економіки та освіти – європейський контент сталого розвитку регіонів* : монографія / за заг. редакцією д.е.н., проф. Метеленко Н.Г. Запорізька державна інженерна академія, 2016. С. 237–244. (25,3 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджені питання динаміки екологічних платежів – 0,39 друк. арк.).

2. Попова А.О. Актуалізація законодавчого регулювання податкових відносин з суб'єктами господарювання в сучасних умовах. *Сучасні тенденції та перспективи формування нової траєкторії україно-польського співробітництва в умовах євроінтеграції* : монографія / за заг. редакцією д.е.н., проф. Метеленко Н., Макушинська Г. Запорізька державна інженерна академія, 2018. С. 370–376. (38,46 друк. арк., особистий внесок автора: проведений аналіз окремих норм податкового законодавства – 0,45 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, та в наукових періодичних виданнях іноземних держав:

3. Попова А.О. Етимологія категорії «економічний механізм промислового підприємства». *Економічний вісник Державного вищого навчального закладу Національний гірничий університет*. 2013. № 4 (44). С. 92-96. (0,5 друк. арк.).

4. Попова А.О., Метеленко Н.Г. Проблеми адміністрування ресурсних платежів та техніко-технологічного забезпечення платників екологічних податків у промисловості. *Держава та регіони. Серія: Економіка та*

підприємництво. 2014. № 4 (79). С. 34–38. (0,54 друк. арк., особистий внесок автора: досліджені проблемні питання справляння ресурсних платежів – 0,24 друк. арк.).

5. Попова А.О. Сучасний стан, проблеми та напрямки розвитку машинобудування в фінансово-економічному механізмі України. *«Держава та регіони» Класичного приватного університету, серія «Економіка та підприємництво»*. 2015. № 1 (82). С. 54–61. (0,63 друк. арк.).

6. Попова А.О. Організаційні аспекти управління промисловим підприємством з системних позицій. *«Ефективна економіка» Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (0,64 друк. арк.).

7. Попова А.О. Законодавчі та нормативно-правові аспекти регулювання діяльності суб'єктів господарювання – великих машинобудівних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 32. С. 202 – 206. (0,56 друк. арк.) (*Index Copernicus*).

8. Попова А.О. Визначальні складові економічного механізму великого промислового підприємства, як передумова його сталого функціонування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 19. Ч.1. С. 174 – 178. (0,56 друк. арк.) (*Index Copernicus*).

9. Попова А.О. Моніторинг стану фінансово-економічної безпеки України. *Вісник Запорізького національного університету, серія «Економічні науки»*. 2019. Вип. 1 (41). С. 132–138. (0,69 друк. арк.).

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
“ЗАПОРІЗЬКИЙ АВТОМОБІЛЕБУДІВНИЙ ЗАВОД”**

пр. Соборний, 8, м. Запоріжжя, 69600
Телефон: (061)213 83 03, 213 83 05, телефакс: (061)213 77 98, E-mail: admin@zaz.zp.ua, www.avtozaz.com
Поточний рахунок 2600340369 в ПАТ «ПУМБ» м. Київ, МФО 334851, код ЄДРПОУ 25480917

07.05.2019р. № 64/1

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Попової Алли Олександрівни
«Управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті
фінансової безпеки»

За сучасних умов галузь машинобудування, що забезпечує виробництво високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю, потребує державної підтримки. Реалізація відповідних заходів стане поштовхом для відновлення машинобудівної галузі, що обумовить розвиток економіки країни в цілому. В свою чергу, кожне промислове підприємство має приймати заходи із збереження стану фінансової стійкості, в т.ч. через обмеження негативної дії зовнішніх чинників.

Наукові розробки дисертаційного дослідження Попової А.О. щодо управління економічним механізмом промислового підприємства задля забезпечення фінансової безпеки є такими, що рекомендовані до використання економічними та фінансовими службами при впровадженні моделі управління економічним механізмом ПрАТ ЗАЗ та моделюванні інтегрального показника фінансової стійкості.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду ПВНЗ Класичного приватного університету як підтвердження використання результатів дисертаційної роботи Попової А.О. на практиці.

Головний бухгалтер

Юлія Олександрівна Чепеленко

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ОФІС ВЕЛИКИХ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ
ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ**

вул. Дегтярівська, 11 г, м. Київ, 04119, тел.: (044)454-09-00, (044)454-09-74, факс (044)454-09-75
e-mail: vpp.infr@sfs.gov.ua, Код ЄДРПОУ 39440996

16.04.2008 20/10-47-03

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Попової Алли Олександрівни
«Управління економічним механізмом великого промислового підприємства в контексті
фінансової безпеки»

Значимість впливу на вітчизняну економіку великих платників податків підтверджується рівнем забезпечуваних ними платежів до бюджету України, а це понад 60% від загальної суми податкових надходжень. Тому забезпечення стабільності фінансово-економічного стану великих підприємств, їх стійкості і фінансової безпеки та розвитку є першочерговим завданням як на макро-, так і на мікрорівні.

Особливої уваги заслуговують дослідження і наукові розробки дисертаційної роботи Попової А.О. щодо удосконалення процесів, форм і методів управління економічним механізмом великого промислового бюджетоформуючого підприємства; визначення і функціонування податкової підсистеми економічного механізму підприємства; екологізації діяльності великих промислових підприємств; необхідності податкової підтримки і стимулювання підприємств машинобудівної галузі.

Зазначені вище розробки використані при формуванні пропозицій щодо внесення змін до Податкового кодексу України та врегулювання взаємовідносин з великими платниками податків – великими промисловими підприємствами.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду ПВНЗ Класичного приватного університету як підтвердження використання результатів дисертаційної роботи Попової А.О. на практиці.

Начальник Запорізького управління
Офісу великих платників податків ДФС

[Handwritten signature]

Р. АФОНОВ

УКРАЇНА
ЗАПОРІЗЬКА МІСЬКА РАДА
РАЙОННА АДМІНІСТРАЦІЯ
ПО ВОЗНЕСЕНІВСЬКОМУ РАЙОНУ

вул. Седова, 5, м. Запоріжжя, 69035, тел. 225-65-92, факс: (061) 225-65-05
 e-mail: ojr@meriazp.gov.ua Код ЄДРПОУ 37573115

09.02.2019 № 03/01-33/0609

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Попової Алли Олександрівни
 «Управління економічним механізмом великого промислового підприємства
 в контексті фінансової безпеки»

Досягнення стану стабільності в сучасних умовах, а також розвиток промислових підприємств є важливим завданням для забезпечення економічної безпеки як на рівні держави, так і на рівні регіонів.

Наукові розробки дисертаційного дослідження Попової А.О. щодо управління великим промисловим підприємством через дію його економічного механізму, зокрема універсальна модель економічної діагностики суб'єкта господарювання, можуть бути також використані для оцінки фінансово-економічного стану підприємств незалежно від їх виду і розміру, а відтак – при визначенні планів розвитку територіальних громад. Заслужують особливої уваги висновки та пропозиції щодо державної підтримки важливої для м. Запоріжжя машинобудівної галузі з огляду на наявний економічний потенціал та екологічне, інноваційне і соціальне значення.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду ПВНЗ Класичного приватного університету як підтвердження використання результатів дисертаційної роботи Попової А.О. на практиці.

Заступник голови
 районної адміністрації

В.В.Лисак

**Класичний
Приватний
Університет**

Україна, 69002 тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя, (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

**CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY**

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhja, (0612) 63-99-73
UKRAINE fax (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

№ 06-18

24 02 2018 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації Попової Алли Олександрівни у навчальному процесі Класичного приватного університету

Цією довідкою підтверджується, що дисертаційну роботу виконано відповідно до тематики науково-дослідної роботи Класичного приватного університету «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (номер державної реєстрації 0116U000799), де здобувачем обґрунтовано науково-методичний підхід до управління економічним механізмом великого промислового підприємства за складовою фінансової безпеки.

Основні положення та результати дисертації Попової Алли Олександрівни використовуються у навчальному процесі Класичного приватного університету під час викладання дисциплін «Економіка підприємства», «Стратегія підприємства», «Фінансовий аналіз»

Ректор
Класичного приватного університету

В.М. Огаренко

Приватне акціонерне товариство «Приватний вищий навчальний заклад
«ЗАПОРІЗЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»

Україна, 69041, м. Запоріжжя, вул. Кияшка, 16-Б
Тел./факс: +380 61 239 90 01(02) +380 61 289 10 40

E-mail: info@econom.zp.ua
<http://www.econom.zp.ua>

Вих.№ 79-1/19
від 02.04.2019 р.

ДОВІДКА

щодо використання у навчальному процесі результатів дисертаційної роботи
старшого викладача кафедри фінансів та обліку
Попової Алли Олександрівни
«Управління економічним механізмом великого промислового підприємства
в контексті фінансової безпеки»

Наукові розробки Попової А.О. щодо удосконалення процесів, форм і методів управління економічним механізмом великого промислового підприємства, що має статус бюджетоутворюючого; методичних підходів до визначення складових економічного механізму підприємства, зокрема, податкової підсистеми, використовуються у навчальному процесі при викладанні лекцій, проведенні практичних занять з дисциплін «Податковий менеджмент», «Податки і фіскальна політика», «Податкове рахівництво», «Моніторинг податкових ризиків» на кафедрі фінансів та обліку Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду ПВНЗ Класичного приватного університету як підтвердження використання результатів дисертаційної роботи Попової А.О. на практиці.

Проректор з наукової роботи ЗІЕІТ
д.т.н., проф.

А.В.Переверзєв